శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

A DRAMA.

ఇది

ప్రస్తుత వేంకటగిరి ప్రభువులు

[illegible]

[illegible] ఇరువదినిమిదవపురుషులు

అయిన

వెలుగోటి.

శ్రీ రాజగోపాల కృష్ణయాచేంద్ర ప్రభువుల

ధనసహాయమువలన

చిలకపాటి - వేంకటరామానుజ శర్మ విరచితము.

చిలకపాటి - తిరుమలాచార్యులచే

1928

"[illegible] కర" ముద్రాక్షరశాలయందు

ప్రస్తావము.

ఓ విద్వద్భూషణులారా! మహాకవి కాళిదాసుని చరిత్రము రసికజనకర్ణామృతమని యెల్లవారు నెఱింగినదేగదా! అట్టియతని చరిత్రమునందు; భోజరాజకూఁతు లగు తరుణాంబుజా, విరజాంబుజ లను విదుషీశిరోమణులయు నుదయాదిత్యుం డను విద్యుద్రాజకుమారునియు చరితముతో సంబంధించిన కథాంశమును వినోదకథాకల్పవల్లి యను పేరఁ జంపూరూప మగు శ్రావ్యప్రబంధముగా రచియించి; ఆ మహాకవి మదనసేన యను రాజకుమార్తెను, గాంచనమాల యను (విలాసవతి) వేశ్యాంగనను ధర్మపత్నీ, భోగపత్నులుగాఁ జేకొన్న కథాంశమును బ్రకటాబద్ధతోపేత మగు దృశ్యప్రబంధముగా రచించి ముద్రించినాఁడను. రసమును బ్రత్యక్షముగఁ గనంబఱచుటంజేసి దృశ్యప్రబంధము లనఁబడు రూపకగ్రంథములు పూర్వకాలంబున నిప్పుడును సరసులయుల్లంబుల కానందనిష్యందంబులై యొప్పుచుండుట సుప్రసిద్ధము. కాన నాటకమునకు రెండవది యయిన ప్రకరణముగా నిది రచింపఁబడినయది.

ఏతద్గ్రంథకథాసంక్షేపము.

ఈగ్రంథమునందుఁ గర్ణాటదేశపుం ద్రిసమాటునందు గళిందచంద్రుండు గుణాకసము నంగాడిదల మేపుచుం గలిసియుండి మదనసేన యను రాజపుత్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుం డనం బ్రసిద్ధిగని పత్నిం గోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాంగనం జేపట్టి భోజుని సెయ్యమున నుండియుం దనసతిని బడసినచరిత్రము పద్యములును; చాటుపద్యశ్లోకములును గలిగియుండువ్వుదు మధురవచనశైలిచేఁ బరియంకములు గల ప్రకరణముగా స్త్రీలును బాలురును సులభముగఁ దెలిసికొనునట్లు రచింపఁబడినది.

కథాంశాంకములవివరణము.

౧. ప్రథమాంకమున:—మధుమంతపురాధిపతికూఁతు మదనసేనను దానివిద్యాగురువుగా మించి దేవకుమారు బలాత్కరించి యానన్నియు దెల్పహితముఁ బ్రతిపాతముఁజేసి దానియందు వ్యతిక్రమము సేయం గడంగుట; దనికుండన్నవాఁడు చూడవల విసిష్టుంగా రకరసప్రతిబింబము.

౨. ద్వితీయాంకమున:—గౌతముఁడును సారథియును మదనసేనకు మగనిసంపాదింపం బోయి లంబభుజాం డను నెటుకం బట్టుకొన నమకట్టఁగా; నాయారణ్యకుఁడో పరించు నవనాగరికసంభాషణాదులు హృదయంగమం బగు హాస్యరసంబుతో నొప్పుచు మిగు లచుండు.

౩. వయుంకమున:—నాగరిక వేషము ధరింపంజేసి మహాపండితుఁడని చెప్పంబడిన లంబభుజుఁడు రాజసభయందు విభ్రాంతుండై గ్రామ్యోక్తులు పల్క గౌతముఁడు వానివచనములు సాధుతమంబు లని సమర్థించి రాజసుతకు భ్రమ గల్పించి వివాహంబు సేయించుట యద్భుతహాస్యరసంబులయా వేశవిశేష మయి యుండు.

౪. వయుంకమున:—కేళీమందిరమునందు లంబభుజుఁడు వెఱఁగుపడి యొనరించినపరిహాసనీయకార్యంబుల నారసి మదనసేన దుఃఖించుటయు; ఆకస్మికవలన నతఁడు గాళిదాసుం డగుటయు; గౌతముఁడు కపటంబున నాదంపతుల నిడబాపి మదనసేన నపహరించుటయు హాస్య, కరుణా, ఉద్భుతరసంబుల కాలవాలంబులై యుండు.

౫. వయుంకమున:—గౌతముని నిబద్ధుం గావించి గరూశాధిపతి మదనసేన నపహరించుట వీరశృంగారరసములభూమికలై చూపట్టు.

౬. వయుంకమున:—మదనసేనం గోలుపోయి కాళిదాసుండు దుఃఖించుటయు ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యను సంప్రాప్తయాపవనం గావించి రాజస్యాలకునిచేతం జిక్కికొనంబోయినయాకన్యను దప్పించి దానిందనకుఁ బ్రణయపరిగ్రహము గావించుకొనుటయు విప్రలంభశృంగారము నద్భుతహాస్యరసంబులను బ్రత్యక్షీకరించు.

౭. వయుంకమున:—రాజస్యాలకుఁడు గాళిదానునిం జంపందలంచి కటకంబున బ్రహ్మరాక్షసునికడకుంజేర్ప నారక్కసుని మెప్పించి కవి తనపత్నియుండువిధంబుఁ దెలిసికొనుటయు; గాంచనమాలానురక్తుం డగురాజస్యాలకుని భోజుఁడు స్త్రీవేష ధారి యైనయర్జునుండనువానిచే వంచనాపరిహాసంబున వేలఁపుచ్చుటయు నద్భుత హాస్యమయంబులై వేడుకఁబుట్టించు.

౮. వయుంకమున:—కాళిదాసుండు కాంచనమాలయింటికిం జని విలాసోక్తుల నాయింతి నలరించుటయు, నాయతివ కవిఁగం గలప్రియావిరహవ్యథం గని పెట్టుటయు, బుద్ధిసాగరుండు కవిం గాంచుటయు శృంగారశాంతరసంబుల యుపకారంబులై వెలయు.

౯. వయుంకమున:—కాళిదాసునియత్యద్భుతకార్యములు శృంగారసమస్యాపూరణములు భోజకాళిదాసులసమావేశమును అద్భుతరసప్రధానంబులైమహామోదదాయకంబులై యుండు.

౧౦. వయుంకమున:—భోజలీలావతులును గాంచనమాలయుఁ గాళిదాసునికి మదనసేనం జేర్చుటయు; కడుశోచనీయావస్థయుం సుందుప్రియయు రాలిం గని కవిపయుం బొరాయ్చుటయుఁ గరుణను శృంగారంబున నద్భుతంబునను మానసంబులం దేలించు.

శ్రీరాధానాథవిరజ మనుమూగ్రంథశాలయందు దిలకపాటి - వేంకట రామానుజశర్మగారిచే విరచితమైన గ్రంథముల జాబితా.

వినోదకథాకల్పవల్లి యనుమహాకవికాళిదాసు చరిత్ర.

దీనియందు ; నాటకద్వాయము, మాయాసుందరీవిజయము, [illegible] నాటకత్రయము గర్భితమై యుండును.

ఈవినోదకథాకల్పవల్లియందు ; [illegible] గాళిదాసాదిమహాకవులతో సమానులయినభోజునికాలములం ; దరుణాంబుజయు విరజాంబుజయు [illegible] ద్రాజకుమారుండగునుదయాదిత్యునకుం గాళిదాసుండు పెండ్లిసేయించినయుత్తమచరిత్రము నుదాహరింపబడియుండును.

ఈగ్రంథమునందుం బ్రతిపాదింపఁబడియుండుకథాసంక్షేపము.

విద్యాసర్వస్వమదని యనుకపటవు వేశ్యావేశ్యకు తనరూపవయోవిలాసములకు మోహించి వచ్చినవారలకు [illegible] కొనివచ్చినవారిని తనయింటి [illegible] పంజరములయందుం గావలియుండునట్లు [illegible] గాని విద్యాప్రసంగంబున వోడించి తనకన్యాకార్యమునకు భంగంబు గలుగకుండ మాటామాటలంబులం బ్రవర్తించుటయుఁ గని మహాకవికాళిదాసుఁడు కట్టెలమ్ము వానివేషంబుతోఁజని యరఁటియాకులఁగట్టను దన శిష్యుండయి నావసంగిత చేయి వరవాలను విక్రయించి యాధనమునకు వదపురోయుగ [illegible] తనసమానమైనదుష్టి విశేషంబు వెల్లడిసేయుచు [illegible] ద్వారంబునందుం జెప్పుచు శృంగారపద్యములు చెప్పుచు నావారిరులఁగడఁచి లోనం బ్రవేశించి యావేశ్యతో విద్యావివాదంబు సలిపి దానింజయించి యదియేర్పఱిచి యుండుప్రతిసిద్ధాంతాసనంబుల తెలిసినతఁ తన్మతరలోవ్యాసపూర్వకంబుగ జయించి నాటకద్వాయ మనునొకయుపరూపకం బాడించి యారోపడంతి నతిచతురత్వంబునఁ బయల్పఱిచి కాళికాదేవిని భోజభూపతిప్రముఖులకు సాక్షాత్కరింపంజేసి తదనుచరీగణంబులచే మాయాసుందరీవిజయ మనునొక యుపరూపకము నాడించి భోజునిరాణి [illegible] యపవాదంబు నివర్తింపఁజేసి తరుణాంబుజా విరజాంబుజలకు నుదయాదిత్యునికిని బ్రణయవిశేషంబు ప్రవృత్తం బయినయట్టి మనోహరచరిత్రంబును రసనంజీవనమను పేరం బరఁగు శేషంకముల నాటకంబుగ [illegible] పయింపఁజేసి వసుధారిణి యనుమతియుఁ రాజకన్యకారత్నంబుతో భోజసుతల నుదయాదిత్యునికిఁ బెండ్లిసేయించినకథ. వెల రూ. 8 - 0 - 0

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము.— ఈ గ్రంథమునందుఁ గరూశదేశపతి మంత్రికుమారుండు గళాచంద్రుండు గురుశాపమున గాడిదెలఁగాయువారిం గలసియుండి మదనసేన యనురాజపుత్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుండనం బ్రసిద్ధివడసి పత్నింగోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకం జేపట్టి భోజునియాస్థానమున వెండియుం దనసతిం బడిసినచరిత్రము. వెల రూ. 1 - 8 - 0

శ్రీమదాంధ్ర భోజచరిత్రము.— ఇది "భోజరాజచరిత నాటకము" అనియు "భోజరాజ కవిరాజచరితము" అనియు రెండుభాగములుగల యొకసంపుటము. భోజరాజచరిత నాటకమునందు సింధులమహారాజు జరాభరంబున బౌర్వంబాలక కుమారుఁడగు భోజునికి బుద్ధిసెప్పి ముంజునికి రాజ్యంబప్పగించుటయుఁ; భోజునిజన్మపత్రిక వినిముంజుండు భోజునింజంప వత్సరాజును నియమించుటయు; వత్సరాజు భోజునింజంప శ్మశానమునకుం దోడ్కొనిచనగా నాయిరువురకుం జరిగిన చర్యలును; ప్రాణపరిత్యాగంబుచేసికొనం గడంగిన లీలావతీకన్యకను మారువేషంబుఁ దాల్చినయకుమారుండు రక్షించుటయును; పుత్రవధశోకాతురుండై ముంజుఁడువహ్నిసారంబోనఁ గపటయుక్తిచే బుద్ధిసాగరుండు తప్పించి కుమారు నప్పుడు బ్రదికించినట్లు తెలిపి భోజునికి లీలావతీ పాణిగ్రహణంబును ధారానగరరాజ్య పట్టాభిషేకంబును; భోజరాజ కవిరాజచరితమునందు:— భోజరాజునకును; కాళిదాస, భవభూతి, భట్టబాణ, దండి మాఘు, మల్లినాథ, శంకర, శుక, క్రీడాచంద్ర ప్రముఖులగు ననేకకవిరాజులకును జరిగిన చరిత్రంబు సెప్పంబడియుండు. వెల రూ. 1 - 8 - 0

చమత్కారకథాకల్లోలిని. ఇది, రోచనుఁడను రాజకుమారుఁడు మందారమాల, మదనమాల, మదనసేన, వసంతసేన, మదలేఖ, చందనలేఖ లనువిద్యాధరరాజకన్యారత్నంబులను బరకీయాభావంబునఁ బరిణయమైన శృంగారచరిత్రము.
రెండుభాగములు. వెల రూ. 1 - 8 - 0

శ్రీమదాంధ్ర వచన బ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణము. ఇది వ్యాస విరచితమగు సంస్కృతమునకు సరియయినది సకలశ్రుతీతిహాస పురాణములయందు గలసందేహము లంబోగొట్టుటకు. బురాణసూత్రమనునామాంతరముతో బరవమహాపురాణముగ నితర పురాణాదికథలకు మూలభూతములగు గోలోక భూలోక రాధాకృష్ణులకథలును, లక్ష్మీ, సరస్వతీ, దుర్గా, సావిత్రీ, తులసీ, గంగా, వసుంధరాదిసమస్తస్త్రీ దేవతోపాఖ్యానములు నూఱును, నారాయణ, మహాదేవ, విరాట్పురుష, గణేశాది చరిత్రంబులనేకంబులు, తన్మంత్రోపాసనావిధులును, జనులకావశ్యకముగ దెలియఁగవలసిన ప్రతివిషయంబులును మహర్షి దీనియందు జెప్పెను. దీనిలోని శాఖాకథలంబట్టి పురాణాంతరంబులు, నిందలి ప్రమాణములంబట్టి స్మృతులు ఏర్పడినవి. వెల రూ. 3 - 8 - 0

శ్రీరాధికాపరిణయము అను శ్రీగోపీకథాశ్వాసము:— ఇందు పదుమూఁడు యూథములగోపికల యవతారంబులును; వారిపూర్వజన్మవృత్తాంతంబులును; ప్రస్తుతమున కృష్ణప్రాప్తికై వారురచించిన వ్రతాదులును; ఫలప్రాప్తియు; శ్రీరాధికావతారంబును; ఆమెసద్గుణవైభవంబును; శ్రీరాధికావివాహంబును; శ్రీరాధ కృష్ణునినటవేషంబుగాంచి మోహించితర్వాతనిద్రించి తదాజ్ఞచే తులసీవ్రతంబు సలుపుటయు స్త్రీవేషధారియైవచ్చి శ్రీహరిరాధను బరీక్షించుటయు గోపకులలోఁగలిగిన యంతఃకలహంబు నివృత్తంబుసేయ ముక్తావృక్షములను మొలపించి తనప్రభావము వెల్లడపఱచి శ్రీరాధాదేవి తనను గోకులపట్టమహిషిగాను చెప్పి యాదేవితో రాసోత్సవంబు ననుభవించి నందనందనుండు శ్రీరుక్మిణ్యాదికాంతల ప్రార్థనంబున ద్వారకకుం దోడ్కొనిపోవుటయు నిత్యాది కృష్ణచరితము లనేకములిందుగలవు. వెల రూ. 1 - 0 - 0

ఆంధ్రకల్కిపురాణము. ఇది శ్రీనారాయణమూర్తి యొక కల్పాంతరంబున జేయంబోవుపదవదియగు కల్క్యవతారమునకు చరిత్రము. శ్రీవ్యాసవిరచితమైన సంస్కృత కల్కిపురాణము ననుసరించి పద్యకావ్యముగ రచింపబడినది. వెల రూ 1 - 0 - 0

ఆంధ్రతనిశ్లోకి. ఇది ద్రవిడభాషలో పెరియ వాచ్యాంబిళ్ళ గారు రచించిన తనిశ్లోకికిసరిగా నాంధ్రీకరింపబడియున్నది. దానియందు ప్రమాణవాక్యములగ్రంథములో శ్రీరామాయణములో ముఖ్యములగు శ్లోకములు ప్రత్యాదిసమ్మతములగు వ్యాఖ్యలో లోకోక్తపదమునకు వాక్యమునకు నలువదివిధములనున్యసింపంబడి యుండు.

వెల రూ. 1 - 0 - 0

శ్రీతులస్యుపాఖ్యానము. ఇది లక్ష్మీదేవి తులసియను రాజపుత్రియై జన్మించి శంఖచూడునికిం బత్నియై నారాయణునిచేత పాతివ్రత్యభంగంబునుబొంది తత్పత్నియై తులసీపత్రరూపమునుధరించి భగవంతునికి శాంతరంగికప్రియమైనచరిత్రము,

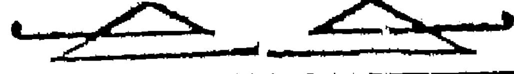
వెల రూ. 0 - 8 - 0

సుమనోవినోదనభాణము. ఇది శకుంతలాదులవంటినాటకము. సుమశేఖరుఁడను శృంగారనాయకుఁడు నవమంజరియను భోగముదానిఁ దోలిగెన్నితికము పెట్టిన శృంగార చరిత్రము. పద్యములుగలిగినవచనశైలి బహురసవంతమైయుండును. 0 - 4 - 0

వినోదకథాకల్పవల్లియు, కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబును, ఆంధ్రభోజచరిత్రంబును పరస్పరసంబంధముగలవిగానవీనిలో నొకటికొనుక్కొన్న వారికి మఱిరెండు నత్యావశ్యకము.

చిలకపాటి — వేంకటరామానుజశర్మ అండు సన్స్.

నెం. 18, పెరుమాళ్ కోవిల్ తోట వీధి, మద్రాసు.

వెనుక నుదహరించిన గ్రంథములు వలయువారి క్రిందివిలాస దారులకువ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

1. చిలకపాటి. వేంకటరామానుజ శర్మ అండ్ సన్,

నెం. 16, పెరుమాళ్ కోవిల్ తోట వీధి,

సాహుకారిపేట పోస్టు,

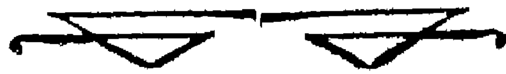
మద్రాసు.

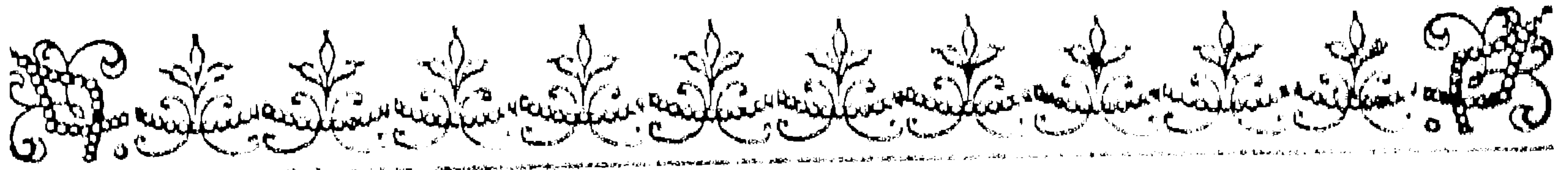
2. పిడుగు. వేంకటకృష్ణారావు పంతులు,

2/40, పెద్ది నాయని వీధి,

మింట్ బిల్డింగ్సు పోస్టు,

మద్రాసు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.

ప్రథమాంకము.

నాందీపద్యము.

కం. ఇద్ధ! పూర్వకవీంద్రాఢ్యుని । హృదయాబ్జమునఁ బొదలుబద్ధనిరాగేలు మొగి,
దృప్పఁ బద్మవాసినివా । క్పద్మదళులకటాక్షలీల మనుధన్యులకున్.
నాంద్యంతంబున సూత్రధారుండు రంగంబుఁ బ్రవేశించి,,

సూత్రధారుఁడు.

చం. సరసిజసంభవాదిసురసంతతి కైన నలభ్యుఁడౌ మహా,
పురుషుఁడు వేదవాక్యమతిభూతిఁ దెలంగుమహాత్మ గోపికా,
తరుణులఁ గూడి భక్తపరతారతి లీలలఁ దేలుచుండునా,
పరమదయాపరుండు సభపాలకపాలుఁడు మమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

అని పుష్పాంజలివికిరణంబుఁ గావించి,,

ప్రకరణార్థప్రకాశిక.

నాటకాదిరూపకములకు మొదటం జెప్పఁబడుపద్యము నాంది యనంబడును.

అందుఁగావ్యార్థసూచన ముండవలయు. ఇచటం బూర్వకవి యనుటవలన నీతత్ప్రబంధప్రతిపాద్యుఁడు పూర్వకవి కాళిదాసుండను కావ్యార్థము శబ్దసూచితమగుచున్నది.

మఱియుఁ బద్మవాసినీవాక్పద్మదళులకటాక్షలీల మనుధన్యులకున్,, అనుట వలన వారు సంపదయుఁ దత్సంపాదకమగువిద్యయుఁ గలవారనునర్థము స్పష్టమయ్యెడి.

ఈ నాందియందు ఎనిమిది పదము లున్నవి గాన నిది యష్టపద మైననాంది యనంబడు.

ఏల కో! నానేఁయుంగడంగినరూపకప్రయోగంబునకుం దోడ్పడువారిప్పరును రాక యున్నారు?

నటి. ప్రవేశించి,,

ఆర్య! భవన్నియోగం బనుష్ఠింప నిదె యేఁగుదెంచినదాన.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! ఇక్కైన నేతత్పరిషత్సమారాధనంబు సేయంబూని నాకుసహాయవై ప్రవర్తింపుము.

గీ. గీతకళాకుశలులుప్ర। ఖ్యాతగుణోత్తరులు రసికు లధిగతశాస్త్రుల్,
వ్రాతమహితాత్ము లధికవి। నీతులు సభఁ జేరి రిప్పుడు నెమ్మి దలిర్పన్.

నటి. ఆర్య! యిట్టియపరిమేయవైదుష్యభాషణులనుం బరితోషంబుఁ గల్పింప మనకు శక్యంబగునే!

సూత్రధారుఁడు. నటీ! అట్లనుకొనకుము. పండితగోష్ఠి నలరించుట కష్టంబు గాదు. వారు గుణమాత్రగ్రాహకులు గాన సంతసింతురు.

నటి. ఆర్య! అగుఁగాక! ఇంతనుకం బ్రవృత్తంబులైన యుండురూపకంబు లెల్ల నీరసప్రాయములు గాంచియుండకపోరు. అట్టివి ప్రయోగించిన ఫల మేమి?

గీ. అనుపమోదారరససమాహార్య మగుచు। నభినవాద్భుతసద్వస్తుసుభగ మైన,
రూపకవరంబు గాని నిరూఢిఁ గాంచ। దీయభిజ్ఞులనెమ్మది కింపు సేయ.

అట్టిది యారయం దగు!

సూత్రధారుఁడు. స్మృతియభినయించి హర్షంబుతో,,

ఓనటీ! భవద్వచనంబునం; దథావిధసుప్రశస్తి వడసియుండునదియొకటి మత్స్మృతి పథసంచారంబుం గాంచె. అది చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ రచియించిన కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబు.

నాందీశ్లోకంబు పఠించి మొదటిసూత్రధారుఁడు నిర్గతుం డయిన నట్టివాఁడు మఱియొకరుండు ప్రవేశించి ప్రస్తావనాంగంబుల జరుపును.

సూత్రధారుండనఁగా:—నాంద్యుపకరణముఁ బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు. సూత్రమనఁగా:—నాంద్యుపకరణములు.

నటి. ఆర్య! నరే! ఏతద్రూపకప్రతిపాదితం బగు వస్తువు తొల్లి [illegible]త్యప్రముఖులు తమతమప్రబంధములలో నఖిలాగమవేదు లయినరసికవరులు శ్లాఘింపం గవివరుసంఘం గలగౌరవవిశేషంబున నభినయించినది గాదే!

సూత్రధారుఁడు. నటీ! ఔను! తదనుసారంబుగ నీయాంధ్రకవి తెలుఁగు బాసఁ గల్పించిన వాఁడు.

నటి. ప్రమోదంబుతో,,

ఆర్య! మనసునెంబూనినసుబుద్ధిగ తోషితయశాస్త్రపాటించి ప్రదర్శనంబు సఫలంబగు.

శా. శృంగారంబు రసంబు సాధుజననిస్సీమప్రమోదావహం,
బంగంబుల్ కరుణాదికంబు లతిచిత్రస్థంబు సద్వస్తువు,
ల్తుంగోదారయశుల్ సభాసదులు సంస్తుత్యస్వభావంబు లై,
యుంగారుం గవిపల్కు లన్నియుట సాహో కూడ మోదంబుగన్.

కానం దద్రూపకరణప్రయోగంబు మహామోదదాయకంబు గాఁగలదు.

సూత్రధారుఁడు. అట్లుగఁ జేసి యీ ఋతువు నధికరించి గీతం బొక్కటి పాడుము.

నటి. ఆర్య! ఇదె భవన్నిదేశం బనుష్ఠించెదను.

పాడుచున్నది,,

గం. * మలయానిలము లశోకోత్కట। కలమదకలకలరవకలకంఠంబై,
లలితమధులుబ్ధషట్పద। మిల మధువు ప్రమోదభరము నిగుడించెన్.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! నీవు పాడినగీతంబు కడురసావహంబై యొప్పె. ఈవసంతాగమమును నేను వర్ణించెదను వినుము.

ఉ. కాయవనస్థలీనవవసంతవివాహమహోత్సవంబునన్,
సారసబాణవహ్నిశుభసాక్షిక మై తగు దానిముందు నా,
సారపికద్విజానలులు చాతుముదంబున మాటిమాటికిన్,
జేరి మనోహరధ్వనులఁ జెప్పెడి మంగళమంత్రసంతతిన్.

* మలయానిలముసంబంధపడుటవలనఁ దద్వనము మిక్కిలిసందడి గలవాడై కలకలధ్వనులు సేయుచున్నవని యర్థము.

నటి. శ్లాఘించుచు,,

ఆర్య ! మీర లొనరించినమధువర్ణనంబువలన వివాహోత్సవంబునందు ద్విజవరులు మంత్రపఠనంబు సేయుచు రనుస్థం శేర్పడుటంజేసి మధుమంతపురాధిపతి యగువిక్రమవంతునికూఁతురు మదనసేనకు వేదవిద్యాశిక్షానాదమనోహరంబుగఁ బరిణయంబుజరుగుట యభివ్యజ్యమానం బగుచున్నయది.

సూత్రధారుఁడు. నటీ ! అది యిప్పుడెట్లుజరుగును ? మదనసేనయందుండనుకంబుచే దానివిద్యాగురువుగౌతముఁడు దానితోఁ గలయ నువ్విళులూరుచున్నవాఁడు. రాజపుత్రియందు కొల్లదు. బ్రాహ్మణుండును గడుమోసగాఁడు. అలఁతింబోవు వాఁడు గాఁడు.

* నేపథ్యంబున,,

చం. అనుపమరామణీయకవిహారపదం బగుమోముదమ్ముయుం,
న్వినుతనవాభిరూప్యరమ పేడుకఁ గుల్కుడునంగయష్టియుం,
న్ననృతవిలాసవైభవమునంగు పెలంగెడుకాను నొప్పునా,
వనజదళాక్షిఁ గూడి సుఖవారిధిఁదేలనిజన్మ మేటికిన్.

సూత్రధారుఁడు. నేపథ్యంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి శంకించుచు,,

ఆ! ఇదె వచ్చుచున్నవాఁడు గౌతముఁడు ! మోసగాఁ డని తన్నుం బల్కిన పల్కు విని యెంత గాఁబోలు ! అట్లగుటనేని నాయందుఁ గినుకఁ గాంచు.

నటి. ఆర్య! ఇతఁడు గౌతముండు గాఁడు. తన్నేపథ్యధారి యయి చనుదెంచు మనమణికంఠుండు.

సూత్రధారుఁడు. నటీ ! నన్ను నయింతమించుక భ్రమపఱచినయితనియభినయచతురత కడు నభినందనీయంబ. ఇఁక మన మనంతరకరణీయంబునకుం బ్రయత్నింపం జనును. పోవుదము రమ్ము.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

† ప్రస్తావన.

---

* నేపథ్య మనగా:—గాయకులు మొదలగువా రుండెడు యవనికాంతర్స్థలము.

† ప్రస్తావనయనఁగా:—సూత్రధారుఁడు నటితోనైండె, నటునితోనైండె, విదూషకునితోనైండె, మాటలాడుచుం జిత్రోక్తులం దనకార్యంబు నుడువునెపమునం బ్రస్తుతకథోపక్షేపణము గావించుట. దీని నాముఖ మనియుం జేరు.

గౌతముఁడు ప్రవేశించి,,

ఆ! రాజసుతయగుమదనసేనరూపరేఖావిలాసంబులనెంతనివర్ణింపఁగలవాఁడ.

ఉ. పూర్ణశశాంకబింబమును బోలెడుముద్దులుగుల్కు మోమున,
భ్యర్ణితలోపరక్త ధవళాయతచంచల నేత్రపద్మముల్,
వర్ణితచంచలాలతలవాని సెలంగెడునంగయష్టియుం,
దూర్ణమువెట్టెదిట్టలను దూలఁగఁ జేయవె మానసంబులన్.

ఈమనోహరాంగి నాతో విద్యాభ్యాసంబు సేయం గడంగినకొన్ని నాళ్లను.

సీ. ఇంచుకించుక మించుచంచలభావంబు విప్పువాల్గన్నుల మెప్పు గుల్క,
శ్రీకరంబై స్మరస్మేరవిలాసము ల్మృదుపంకజంబున మురువు లీన,
నున్నిలితంబులైయందుటుసూపఁ గడంగుచుచకోరకంబులు కుచంబులొక్క,
నసమగ్రమయి యొప్పనరుణంపునును జిగి యధరబింబంబున నందగింప,

గీ. భావసౌరభ మొదవ బాల్యపట్టుఁ దొడఁగ,
నంగకంబుల లావణ్య మలవరింప,
యౌవనోద్భేదవేళ నీపూవుఁబోఁడి,
యుండుసింగారమూర్తి మోహనోర్మి ముంచె.

ఇట్టియతివిలోభనీయం బగుయౌవనోద్భేదంబున,

చం. తనువులు సెప్పునప్పు దలచానమనోజ్ఞవిలాసవైఖరుల్,
మదిని గలంప సాగ నగుమానవిలగ్నము నిండుకొంగిటన్,
బోదవఁదలంచి గ్రక్కునను బుద్ధి మరల్పుచుఁగామఁ దూలుదున్,
మదవతి నివ్వికాసముఁగ్రమంబునఁ జెల్వెసఁగంబు దోఁపఁగన్.

అదియునుంగాక,

గీ. ముగుద పఠియింపఁ గోరి నాపొంత్రిల నుండ,
దానిసోయగము మదిఁ దలఁచుఁగాని,
శాస్త్రసారార్థములు పల్కఁజాల తెలిసి,
నించుకైనఁదలఁపున శక్యమపుడు.

మఱియు నాచంద్రవదనామణినగు మొగంబుం గనుంగొననియొక్క క్షణంబు నయితము యుగసహస్రంబుగఁ దోఁచుచున్నది. క్రమక్రమంబున నోపఁబడం జేసి యేన దీనిం బెండ్లాడెదను. ఇది యెల్లవిద్యలయం దసదృశంబగు పాండిత్యంబుం గడించియున్నది గానఁ దనకంటె విద్యలయందుం దక్కువైయుండువాని వరియింపం గడంగదు. ఏన దీనికంటె నెల్లవిద్యలయం దధికుండను. నామనోగతార్థంబు నివేదితంబు సేయ వలయును.

చింతయభినయించుచు ,,

ఏలకో! యీదంతిగమన యింతదనుక రాకున్నది! సూర్యోపస్థానాదు లొనర్చునప్పుడ నాసన్నిధికిం జేరునావన్నెలాడి సూర్యుండు యోగాంతరాధిరూఢుం డయ్యెను దడయుచున్నది.

క్రోలం గనుంగొని ,,

ఇదె మదనసేనసఖి గుణమాలిని వచ్చెడిని! దీనివెనువెంట నడియా వచ్చు!
గుణమాలిని ప్రవేశించి. ఊరుపునిగుడ్చుచు. ఆత్మగతమున ,,

ఇప్పటికిఁ గదా! నామానసంబు సుస్వస్థతం బొందినది. రాజపుత్రి బుణాబుద్ధి తోఁ బ్రవర్తించుచున్నను బ్రాహ్మణుండు సుకాసనూర యగశిష్యుం గోరుట తగునా యని యెంచక మదనసేనయం దనురక్తుండై యున్నవాఁడు. తల్లక్షణంబులు పరీక్షించుచు, గురువునం దతిభక్తిగలది గాన నాప్రియసఖి మదనసేనకది యేమనుకొనునో యని తలంచి యెఱింగింపక యుండెద. ఎప్పుడేని యీపాటుండు వదరి పెఁబడం గడంగు నని భయంబడుచు వీరిరువురసన్నిధానంబు వదలక మెలంగుచున్నదాన. నాగోరుచుండినరాజా ముదలయునేటి కయ్యె. ఇఁక నాకుం గంటికిం గూరుకు వట్టు. బ్రాహ్మణునికి వృత్తాంతంబు దెల్పెదను.

పరిక్రమించి ,,

ఆ! ఈబ్రాహ్మణుఁడు మదనసేనయం దాసయుడికదు నిడుపులం పడుచున్న వాఁడు.

ఉ. నిద్దుర లేక రక్తరుచినిర్భరమై కనుదోయి యొప్పెడిన్,
దద్దయు మేను బుష్పశరతాపము హెచ్చుటఁ జిక్కెవైశము,
ప్రొద్దును జింతయుం జడత పుల్కలు సుష్ఠము లైనయూరుపుల్,
పెద్దయు నీతనిం దొడరి పీడితుఁ జేయుచునున్న వక్కటా.

ఈమందప్రతిభుం డందరానిపండునఁ గన్నువేచుచున్నాఁడు. కఠోరం బగు రాజాముదలను వెఱగంది పదరక బాధలుపడుచుండెడిని. ఈయడియాసయాని ప్త్తటిని వర్తింపం బోరయెడి.

ప్రకాశముగ,,

బ్రాహ్మణోత్తమా! వందనము!

గౌతముఁడు. ఓసి గుణమాలినీ! అభీష్టప్రాప్తిచేసలయుచుండుము. విశేషమేమి?

గుణమాలిని. వేదవిద్యారిష్ఠుఁడా! నీపలుకులు వ్యర్థంబులగునే! మీరలీవేళఁ * ప్రియార్థంబు వడయఁబోవుదురు.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో ఆత్మగతమున,,

ఈగుణమాలిని పలికినపలుకు; మదనసేన సాయంతనం ప్రియుంబుం గొనియున్న దనునర్థంబును సయితము బోధించుచున్నది. అట్లయగుసేని యింతకంటె ప్రేయంబు వేఱొండు గలదా!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి! ప్రియార్థంబని నీపుడివినపదంబు బహువిధార్థంబుల బోధించుచు నస్మిష్టార్థంబును దెలుపమించేసి మానసంబునందున్నరాత్రిఁగల్పించుచున్నయది. దానివివరింపుము.

గుణమాలిని. నవ్వుచు,,

గురుపుంగవా! ఏపదంబునకైనిలోనికలు నిజభావానుసారముగ నర్థము స్ఫురింపుచుటగలదు గాదె! కాని మీకనేకార్థంబు లగుచున్నవేమో?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈగుణమాలిని బహుచతుర. సాకుం గలయుత్కంఠాప్తి దెలిసింగిరియు యిట్లను చున్నది. ఈయర్థంబుఁ గ్రుచ్చియడిగిన నన్ను వేలం జేయు. కానసిది మాని యొండర్థంబుఁ బ్రస్తావించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలినీ! రాజపుత్రి శాస్త్రపాఠంబు పఠియింప నింతతడవయ్యానేల రాకున్నయది.

---

* ప్రియార్థము:—ఇష్టమయినధనము,, అనునది పైకిఁదోఁచునర్థము. ప్రియ యనఁగా నిష్టురాలైననాయిక. తత్సంబంధమగునర్థ మనఁగా తదుద్యోత్కర్షవస్తువు,, అను నది గూఢార్థము.

గుణమాలిని. గురువర్యా! ఇఁక నీశాస్త్రపాఠంబు లేల! అన్నియు ముగిసె.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

అనుగుదయు నావలె మదనశరార్తయయ్యె నేమొ? కానిచోఁ బాఠంబు లేల వదలుకొనును?

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలిని! మదనసేన శాస్త్రపాఠంబులు వదలుట యేల?

గుణమాలిని. ఓవిప్రోత్తమా! నీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె. అదియు కారణమనం జనును.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఈగుణమాలిని మాటలతీరు మదనసేన నాయందుం బ్రియంపడియుండుననునర్థంబు సూచితంబు గావించెడిని. ఇంకను నమ్మం జనదు. క్రమక్రమంబుగ మాటలవెంబడిన కలతెఱంగు విస్పష్టంబుగ నెఱుంగుదునుగాక.

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ యింతదనుక నిగూఢార్థంబుగ మాటలాడితివి. కలిగినయర్థంబు వెల్లడి సేయుము.

గుణమాలిని. పండితవర్యా! గూఢార్థంబు మఱేమియు లేదు. భర్తృదారిక మిమ్ము గురుదక్షిణాప్రదానపరితోషితస్వాంతులం గావింప నవరత్నమణిగణపూర్ణంబులగు బంగరుపళ్లెరంబుల దాసిగణముచే నెత్తించికొని భవత్పాదార్చనంబున కించుక తడసి వచ్చె. అర్థంబెల్లరకుం బ్రియంబు. అదిపుణ్యఫలంబువలనం గాని ప్రాప్తింపదు. అదిమీకిపు డనంతంబుగఁ గలుగం బోయెడిని. కానఁ బ్రియార్థంబుం బడయంబోయెదరనియు మీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె ననియుఁ బల్కితిని. ఇందేమియు గూఢార్థంబు గానంబడదే! ఉండునుపో! మావంటిమూఢాత్ముల కేల్లెఱుకపడు?

గౌతముఁడు. వెలవెలఁబోవుమోముతో. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! తా నొక్కటి దలంప దైవంబొకటి దలంచు నన్నమాట యథార్థం బయ్యె. ఏను రాజపుత్రీపరిణయ పరిరంభాదిసుఖంబులం గోరుచుండఁ దదీయదర్శన సల్లాప వినోదంబు సయితము దుర్లభంబు గాఁబోయెడిని. హా! దైవంబు కడుఁ గ్రూరతరంబు. ఏమిసేయుదు!

అని తల వాంచుకొని యూరకుండె,,

గుణమాలిని. నవ్వుకొనుచు,,

ఓపండితోత్తమా! అపరిమితంబు లగుమణిగణంబులు మీకుఁ బ్రాప్తింపంబో యెడినని నేఁ జెప్పినవచనంబు చెవి సోఁక నపగతఖేదుండవై సుప్రసాదాతిశయంబుఁ గాంచిన మొగంబుతోఁ గనంబడవలసియుండ నట్లు గాక దీనతాభాజనం బనం దగిన వాఁడవుపోలెఁ జూపట్టెద విది యేలకో? ప్రియశిష్య యగుమదనసేనం బాయ మనంబు రాకున్నది కాఁబోలు?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఇది యప్రతివచనముగ నధిక్షేపించినయది. రాజకులసంచారనిపుణ లిట్టియర్థంబుల నతిచతురలు గారె!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలినీ! అందుకై కాదు! మఱియుం గొన్నిశాస్త్రంబులు పఠనీయంబులు గల వవి పఠియింపకయ విద్యాపరిచయమునుండి విరమించుకొనుట యేలకో యని విచారపడియెదను.

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా! మదనసేన మీతోడ నేకశాస్త్రంబు లభ్యసించె. ఇంకనిప్పటి కీయుజ్జయిని నభ్యసింపం దగుశాస్త్రం; బొండు గల దది దానిమగనితో నభ్యసింపంగలదుసూవె! అంతకేల మీరు విచారంబడియెదరు?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈచేటిక యిట్లు మాట్లాడినను మఱల్చుచున్నది. నామొగమువలన నేను భర్తృదారికయం దనురక్తుఁడనై యాందునర్థంబు రాఁబట్టం గడంగెదని. అనువు మెయిం దప్పించుకొనుచు మాటలాడెంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ! నీవక్రోక్తిచాతుర్యం బటుండనిమ్ము. ఇప్పుడేను రత్నంబుల కాంక్షించితి నా—

గుణమాలిని. మందస్మితంబుతో,,

ఓమహాత్మా! భర్తృదారికగుణరత్నంబులపైఁ గోరిక యుడిగినమీకుఁ గేవల రత్నంబులయం దాదరమోదముకే!

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈచేటికకుటిలవచనంబు లేమందును. దీనిని సమర్థించెద.

ప్రకాశముగ,,

ఓసి దాసీ ! దానివినయాదిగుణంబు లట్టివే !

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా ! అట్లగుటంజేసికాదె మదనసేనయందుం * బ్రియంబుంచితిరి.

నేపథ్యంబునఁ గలకలము,,

గౌతముఁడు. ఓసీ గుణమాలినీ ! ఆకోలాహలం బేమి ?

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా ! భర్తృదారిక మీకు గురుదక్షిణ సమర్పింప మణిగణపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబులు దాసికలు గొనిరాఁ దూర్యస్వనములతో భవన్మందిరమున కేగుదెంచుచున్నది. ఆరాజపుత్రికం బలసికొని రయోపేతంబుగ జఘుటలయుం గజ్జెంబులయుఁ ఘీంకారహేషితధ్వానంబులును భూషణగణవిరావంబులును వర్ణవరుల సాహోనినాదంబులును బెరసి యీమహాకలకలంబు వీతెంచెడిని. భర్తృదారిక వసుదెంచు వృత్తాంతం బెఱింగింప దొలుత భవత్సన్నిధానంబున కేఁ జనుదెంచినదాన.

గౌతముఁడు. త్వరతో,,

ఓసీ గుణమాలినీ ! నీవు వైళంబ భర్తృదారికకడ కేగి నన్నస్వస్థశరీరుంగా నెఱింగించి బలంగమును వాకిట నాపి ఒంటిమై రమ్మనుము.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఇది యీవిప్రుండు మదనసేనతో నేకతంబున మాటలాడ నారసి చేసినయనువు. కానిమ్ము. ఇ దెట్లగునో !

ప్రకాశముగ,,

గురువర్యా ! భవన్నియోగం బనుష్ఠించెద.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

గౌతముఁడు. కట్టా ! ఏమిసేయంజాలుదు. సుదవతీముఖచంద్రదర్శనోత్సవంబు సతతము నాకింక లభింపం బోదు. ఇప్పుడైన నీయిందీవరేక్షణతో మాటలాడి యేకతంబున మానసం బెఱింగింతు నటన్నను గుణమాలిని దాని నెడబాయకుండుటంజేసి యనువుపడం బోలదు. దేవుం డెట్లు సేయనున్నవాఁడో !

---

* సంతోషముంచితిరి. అనునది పైకేఁదోఁచునర్థము. స్నేహముంచితిరనునదిగూఢార్థము.

చం॥ మదవతి నాకడ న్నిలిచి మాటలు సెప్పఁ గడంగు వేళ నా,
మది రమిఁగించెద న్నియతి మంచిఫలంబు నిగుడ్చె నేని స,
మ్మదధరణీధ్రకోటితటమండలి కెక్కినవాడ నాదు పెం,
పొదవు నిలాతలంబున శుభోన్నతి యన్నది యియ్య దారయన్.

అట్లు గానినాఁడు,

చం॥ సుమశరతాపదావశిఖి శుష్కతృణంబయి చచ్చెదంజె నా,
రమణిని గౌఁగిటం బొదివి రాజనిభాననదేహసంగసౌ,
ఖ్యముఁ బ్రుటి గాంచి భూరమణసంస్తుతదండన మేను వాసి ని,
స్సమముద మందుదు న్నికృతిశాలితఁ బట్టెదఁ గామినీమణిన్.

గుణమాలినీద్వితీయయై మదనసేన ప్రవేశించుచున్నది.

మదనసేన. ససంభ్రమముగ నరుగుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! మనయాచార్యుం డింతయస్వస్థశరీరుం డగుటయుం గతంబేమొకో!

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! ఈయర్థంబు * తన్మనోజప్రవృత్తివిశేషైకవేదనీయంబైయున్నది.

మదనసేనయు గుణమాలినియు గౌతమునిసమీపమునకుం జనిరి.

మదనసేన. వినయంబుతో,,

ఆచార్యులపాదకమలములకు కంఠేవాసిని మదనసేన యభివాదనము సేయుచున్నది,

గౌతముఁడు. రాజపుత్రీ! బుద్ధిమతి వగుదువు గాఁత.

గుణమాలిని. ఇంచుక నవ్వుచు,,

బ్రాహ్మణవర్యులయాశీర్వాదంబు తథ్యంబు గావలయును.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! మీర లస్వస్థశరీరులరై యున్నారని వింటిని. నాజనకునికిం జెప్పిపంపి నిదానదక్షులగు భిషక్ఛిరోమణుల రప్పించెదను. ముదలరో ?

---

* మనస్సునం గలిగినవ్యాపారవిశేషంబున కొక్కటికే యొలుంగందగినది. అనఁగా:—అతనిమనోవృత్తికే యది తెలియును అనిభావము. ఇది పైకిం దోఁచు నర్థము. మనోజప్రవృత్తివిశేషము అనఁగా:—మన్మథావస్థావిశేషము. తద్వైకవేద్యము; అనఁగా:—అది యొకటిగాకే యొలుంగునది. అనునియర్థము గూఢము.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈగోల నాకుంగలిగియుండువ్యాధిని నివర్తింపంజేయు సిద్ధౌషధంబు తానయై యుండ నది యెఱుంగక యితరుల వెజ్జుల రప్పించెద ననుచున్నది. ఇది దీనితో నేకతంబు సంపాదింపం దగువెరవు గాఁగలదు. ఈనెపంబున నీచేటిని వెడలనడిచితి నేని రాజపుత్త్రికి మదీయమనోరథంబుం దెలుపవచ్చు. దైవం బనుకూలంబై రాజసుత చేత నీమాట సెప్పించె.

ప్రకాశముగ,,

రాజపుత్త్రి! వైళంబ యగదంకారులఁ బిలిపించుట యొప్పు.

మదనసేన. మహాత్మా! అట్ల యొనరించెదను.

గుణమాలినిం గాంచి,,

ప్రియసఖి! నీ వతివేగంబునం జని యాచార్యులయస్వస్థశరీరత నాజనకునికి విన్నవించి తత్ప్రేషితుల నగదంకారులం దోడ్కొని రమ్ము.

గుణమాలిని. విననియట్లుండెను,,

మదనసేన. ప్రియసఖీ!—॥ ఆచార్యునికి వ్యాధి ప్రతిక్షణము పెంపు వడయుచున్నది. కడునలసట యగును. ఇంతలకుం బ్రతిక్రియ సేయం దడయఁ జనదు. నిన్నె వేఁడుకొనియెద నే! వైళంబ చని భిషజ్జనులం దోడ్కొని రమ్ము.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

భర్తృదారిక ఋజుహృదయ యగుటం జేసి కపటం బెఱుంగక నన్నుం బనుచుచున్నది. ఏ నియ్యెడ వాసి చనిన నీబ్రాహ్మణుం డీమానవేశ్వరునికన్యకయం దతిక్రమంబుం గావింపం బోయెడిని. కాముకుల కట్టియతిక్రమంబుఁ గావించుటకైనను మానసంబు తెంపుఁగొనును. రాజపుత్త్రియాజ్ఞను జరుపకపోరాదు. ఇచ్చోటు విడిచి పోతి నేని యీనాతికిం గష్టంబు గల్గకపోదు. ఏమైన నేమి సేయవచ్చు. పోకతీరదు. ఇదియును రాకమానదు. అగుఁగాక! నాశక్తికొలది తన్నివర్తనోచితసంవిధానంబు నొనరించెద.

ప్రకాశముగ,,

భర్తృదారికా! నీచేసినముదల యనుష్ఠింపక యుండంజనునా! నే నీపాటిగ్రాసయంబు సంపాదించినను నీకుం బరిచారికనే కదా! పరిజనమునకు భర్తృదారికలయాజ్ఞ దురతిక్రమణీయం బని యెఱుంగనా!

మదనసేన. అనునయముతో,,

ప్రియసఖి! యింతదనుక నీవు నామాటజరుపుట కొక్కింతయేనిం దడవు చేసిన దానవు గావు. ఇప్పు డివ్విధంబున నావచనం బతిక్రమింప నింపులేనిదానవువోలెం బ్రవర్తించెదవు. ఇందుకుఁగతం బెఱుంగక యుమ్మలించుచున్నదానను. ఏనాఁడేని నీయందుం బరిజనమునందుఁబోలెఁ బ్రవర్తించియుంటినటే! నాజీవితనిర్విశేష వని తలంచియున్నదానను. నీవయితేని యాచార్యునితోఁ గయ్యాలంబుఁ గలతెఱంగున నాతిం గించి తగువారలం దోడ్తెత్తువని పొమ్మంటిని. ఈయర్థంబు సేయం బ్రియింపవు. ఇదేలకో! ప్రియసఖి! కరుణించి పోయిరమ్మ.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! నేను పోయి వచ్చునంతలోనన యీయాచార్యునికి వేదనాశాంతి గలుగఁబోలు!

మదనసేన. సంశయించుచు,,

ప్రియసఖి! నీనుడివినవచనంబున కర్థంబు నిగూఢంబై యున్నది. వైద్యులు రాక యింతలోవ్యాధి యడంగుట యెట్లు?

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! నానుడివచనంబులకు గూఢార్థం బేమియు లేదు. మీతండ్రికి నేనిది విన్నవించి వెండియు నియ్యెడకు వచ్చునంతలో వైద్యులు సనుదెంచి యితనివ్యాధిశాంతం బడంపంగల రనియు నీకార్యము సఫలంబోయినదాన మరలి వచ్చునంతలో చక్కంబడు ననియు నింత వైళంబ ప్రవర్తించి పనియొనర్పంగలవార లందఱనియు నావచనంబులభావంబు.

గౌతముఁడు. సాసూయముగ. ఆత్మగతమున,,

ఈదాసీపుత్రి భర్తృదారిక సెప్పినవచనంబు సేయక విళంబించుచున్నది. ఇదియీచోటు విడిచిపోకయే యిట్టిముక్కుడివచనంబులం బ్రొద్దుపుచ్చునని తోఁచెడిని. దీనిందలుమక కార్యంబు గాదు. కాలం బతిక్రాంతం బయ్యెడిని.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజపుత్రి! నేను కడుశోకపడియుండ నయి యున్నాఁడఁ గాన మీయిరువురమాటలు వినుటకు సయితము కష్టపడుచున్నాఁడ. ఊరకుండుఁడు. నులి వించుక యేనికే నుండిన నది సంభ్రాంతులకుం గొంత యుపశాంతిఁ జేయు.

మదనసేన. త్వరతో,,

ప్రియసఖి ; ప్రియసఖి ! యాచార్యునికి జ్వరార్తి క్షణక్షణమున కధిక మగుచున్నది. వైద్యులు వచ్చునంతలో నే మగునో ! ఓసి ! నాప్రాణంబులపై యాన. తత్క్షణమ నావచనం బనుష్ఠింపుము.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున. సంతసించుచు,,

ఈలంజ యింక నేమి సేయగలదు. పోవలసినట్లు విధి యయ్యె.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఋజుబుద్ధి యగునీభర్తృదారిక కింకను నీనికపటం బవగతంబు గాకయున్నది. నేను తనమాట సలుపనికోపమున నొట్టుపెట్టి చెప్పెను. ఇఁకఁ బోక తప్పదు. ఇప్పుడు నాతి విస్పష్టంబుగ నీయర్థంబుఁ దెల్పుచుం జనియెద.

ప్రకాశముగ,,

వారువచ్చునంతలో నేమికావలయునో యది యగును.

అనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! ఇంతదనుక నొక్కనాఁడేని ఈగుణమాలిని మద్వచనంబునకు మాఱు పల్కియెఱుంగదు. ఇప్పుడట్లు సేయకుండుటకుం గతం బెద్దియో ! ఆ యర్థం బటుండనిండు.

ఓమహాత్మా ! మీ కిప్పు డిట్టిజ్వరార్తి దుర్భరంబై పెరుగుటకుం గారణం బేమొకో ?

గౌతముఁడు. మందస్మితము సేయుచు,,

ఓకామినీమణి ! యిది యిట్లు పెరుగుటకుం గారణంబు వ్యాధితత్త్వం బెఱింగి చికిత్స సేయం గడంగుటకు లేకపోవుటయే !

మదనసేన. ఓమహాత్మా ! నాతండ్రికడ నుండువైద్యులు కడుసామర్థ్యముగలవారు. వార లియ్యెడకు రాఁగాఁ గలగుణం బెఱింగి ప్రతీకారంబు సేయుదురు. మీకు శరీరారోగ్యంబు గలుగుట కొఱకే నేఁబూనియున్నదానను.

గౌతముఁడు. మోమున వింత యగువిలాసముతో,,

ఓకలువకంటీ ! ఈ వ్యాధితత్త్వంబు వైద్యు లెఱుంగునది గాదు. దీనినిగుదుర్చుటకు వారు తగరు. నాకారోగ్యంబు గల్గుట కొఱకైన నిచ్చెద నని నీవాడినపలుకు సత్యంబు గావించెదవేని నాకీజ్వరార్తియడంగు. కానిచో నంతకంతకు దుర్భరంబై ప్రాణాంతంబుం జెందించు.

మదనసేన. మహాత్మా! అది తప్పిపోవుటయుఁ గలదే! బలపాలికాజనంబున కిది తగునే! మీకు దేహారోగ్యంబు గల్గుట కేదియే నీ యున్నదానను. ఈవేదనం గుదుర్చుటకు వైద్యులు దగరని యానతిచ్చితిరి. మఱి యెవ్విధంబున నీజ్వరార్తి యడంగు?

గౌతముఁడు. ఓమదవతీవతంసమా! నాకుం గలిగి యుండు వేదనకుం బ్రతిక్రియ వినుము.

చం. కమలదళాక్షి నీగుబ్బిగోఁగిటఁ జేర్చి యధరోష్ఠచర్చనో,
త్తమమనసకుందసుంబును సుధారత మై గలయంగ నొత్తిరా,
మమునను మోవిపానకముఁ గ్రక్కున నాకుఁగ నిచ్చితేని నా,
సుమశరసంజ్వరార్తి యిది శోభనగాత్రి యడంగుఁ జెచ్చెరన్.

మదనసేన. వెఱఁగుపడి. తలవాంచుకొని యూరకున్నది,,

గౌతముఁడు. ఓవరవర్ణినీతిలకమా! ఏల మోము వాంచుకొనియెదవు.

ఉ. దుర్భరతాపకారణముఁ దోయజనేత్రి వచింపఁ బూనుచుం,
దర్భముదాఁకెఁ దత్తరిలి తన్వియి దేలకో! యూరకుండె దా,
విర్భవదుత్కటార్తిఁ గని వేమరు బల్కినపల్కు గల్లరా,
నిర్భరమన్మథాస్త్రశిఖి నిచ్చలు గ్రాగెదునన్నుఁ గావుమా.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమనవచ్చు! ఇట్టిసర్వవిద్యానిధు లతఁడు నీయాచార్యులు కాముని జయింపలేకయున్నారు. కామాంధులు కృత్యాకృత్యంబులు తెలుఁగరనుట నిక్కువంబయ్యె.

ఉత్తవాక్యంబధిక్షేపించుచు,,

ఇట్టివారి కిదియుఁ కదోసమా హా!

పరమవిరక్తు లయినమహార్షులు సయితము కామినీమణుల రూపాతిశయములకు మనసు గరంగి తత్పరతంత్రతం గైకొన్నవారు. ఇంతమాత్రానకె యీమహామతిని నిరాకరింపం జనునా! విద్యాగురువునందు భక్తియొనరింగినం దయుక్తంబులగునర్థంబులు స్ఫురింపక నిరర్థంబులై చెడునని చెప్పుదురు. కాన నితనిం గటాక్షింపవలయుం జనదు. అనువుమెయి ననువర్తించి యీదుర్వ్యవసాయంబువలన నివృత్తుం జేసెదను.

ప్రకాశముగ,,

మహాత్మా! మీర లిన్నిదినంబులనుక యీయంతేవాసినియందు సుతావాత్సల్యం బ్రకాశింపంజేసి యిప్పుడివ్విధి ననుచితంబు లయినవచనంబు లాడుటతగవా? సమస్తధర్మంబులును మీవలన నేర్చుకొంటిని. నాతండ్రి నన్నింక నంతఃపురంబుం బాసి రాఁజన దనిమొదలయిడిరి. మీతో విద్య లభ్యసించినపుడు మీకు గురుదక్షిణ లొసంగి యనుజ్ఞవడసి చనందలంచియున్నదాన. శిష్యవాత్సల్యంబున నా తెచ్చినవస్తువులం గైకొని నాకుం బోవ నాజ్ఞయొసంగుఁడు. అనర్ఘంబులగుమణులును బంగారంబును మాయయ్య మీకుం బంపియున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓమదవతీవతంసమా! ఈమణులు నాకేల? ఈబంగారమేల? అభినవరాగమనోహరం బగునీయధరవిద్రుమమణియె నాకిష్టంబు. నాకుఁ గావలసినబంగారము నీయొడలిబంగారమె! ఇది యెఱుంగక నీజనకుండు పెరయవి బంపిన నా కవియేల? ఓరసజ్ఞురాలా! నాతో విద్యాభ్యాసంబు సల్పినదానవు; సమస్తకళాకౌశలంబున సరస్వతిం బోలెడుదానవు; నీకంటెం గళాకౌశలంబున నధికుండు మదన్యుండు లేఁడు.

చం. మదము దొలంగఁ జేడె యొకమూఢుని గూడి యడంగుకంటె నా,
మదవతి పండితోత్తముని మానితరీతి వరింప నుత్తమం,
బది. యొకరత్నహారము నియత్యభియుక్తిని గోఁతిచేత నా,
పదపడుఁ జిక్కె; గాంచెడిని భద్రము రత్నగుణజ్ఞలబ్ధమై.

కాన నోమానినీమణీ! యితరములయినతలంపులు మాని మానసీయాత నన్నుం జేపట్టుము. నీకుం దగినవరుండు పండితుండును రూపయౌవనసంపన్నుండును నగువాఁడు నాకంటె శ్లాఘ్యతముండు లేఁడు.

చం. కమలముఖీవతంసమ! నికామరతి న్ననుఁ బెండ్లిగూడి భ,
ద్రముగఁ గళావళీజలధిఁ దాఁటిననేరుపు సార్థకంబు నే,
యుము. పెరవానిఁ గోరి విభవోజ్జ్వలమారసభావవిజ్ఞతన్,
క్రమము దొలంగ బుద్ధి సెడి కాననచంద్రిక సేయఁ బోకుమా.

మదనసేన. మహాత్మా! కన్యకాజనంబునకుం దగినవరుని సంపాదించుట తలిదండ్రులపని. ఇతరుల కందుం బ్రవర్తించుట తగదు. కొందఱు రాజకన్యకలు తామె మగల వరించిరి. సకల గురుజనశ్లాఘ్యతఁ బడయుటంజేసి యది యుక్తంబు లయ్యె. అట్లుగానినాఁడు తామ పతులం గోరువారు పుట్టినయింటికిం జెట్ట గలిగించువారలు గాక పోరే!

శ్లో. * పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే,
రక్షంతి వార్ధకే పుత్రా న స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి.

అనునుక్తియుం మీరు నాకుం దెల్పినదియ. మఱియు.

శ్లో. † జ్యేష్ఠో భ్రాతా పితా చైవ యశ్చ విద్యాం ప్రయచ్ఛతి,
అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితర స్స్మృతాః.

అని యుండుటంబట్టి మిమ్ముగను గోరం దగదు. పితృసమానుల రగుమీరు నన్ని శాస్త్రమర్యాదాపేతం బగుపథంబునకుం బూన్పం జనదు.

గౌతముఁడు. ఓమందయానా! నీనుడివినపల్కులు యుక్తంబుల. ఒండు వినుము.

గీ. జనకతుల్యుండ నగుటచేఁ జూన నీకు! కష్టసుఖముల నారసి యిష్టముగను,
హితముఁ దెల్పితి. దుఃఖింతు నెలమిఁజెప్ప! నట్టిచదువులు వ్యర్థంబులగున
యనుచు.

ఓమతిమంతురాలా! నీ వలంకారశాస్త్రవిచక్షణురాలవు. విద్యాప్రదాత జనకతుల్యం డనుటకు భావం బెఱుంగవే.

గీ. రెండువస్తువులకు సమరీతి గవులు! చెప్ప; నఖిలార్థముల నది యొప్పఁ
బోదు.

జనకతుల్యత హితకాంక్ష నలుక నగున! టన్నదే కాని; కా దఖిలార్థ
సమత.

---

* కుమారి యయి యుండఁగాఁ దండ్రి రక్షించు. యౌవనమునందుఁ బతిరక్షించు. వృద్ధురాలైనఁ బుత్రులు రక్షించెదరు. కాన స్త్రీకి స్వాతంత్ర్య మనునది లేదు. ఇచటం గుమారి యై యుండునప్పుడు తండ్రి రక్షించుట యనునది; సముచితవరసంప్రదానంబు దనుక నని భావము. దీనఁ గన్యకకు వరసంపాదనము జనకుఁడు సేయునది గాన నంతుం బాలస్వతంత్రయై ప్రవర్తింపం జన దని తెలియబడుచున్నది.

† జ్యేష్ఠభ్రాతయు, తండ్రియు, విద్య నేర్పినవాఁడును, అన్నమిడినవాఁడును, భయంబువలనం గాచినవాఁడును, అనునైదుగురు దండ్రు లగుదురు. ఇందు గౌతముఁడు విద్యాప్రదాత గానఁ బిత యయ్యె. పితరు బెండ్లాడఁజనదు గాన నతనిని బెండ్లాడంవగ దని భావము.

ఈయర్థంబు బిల్హణుఁ డేలుకొన్న యామినీపూర్ణతిలక వివరించియుండలేదా! ఆకవి విద్యాగురు వయ్యు నఖిలగుణగణంబు లొప్పియుండు రసజ్ఞశిఖామణి యని యేకదా! యా రాజముఖీమణి తాన కామించె. ఈ వట్ల నీయవు.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! మీరు నుడువినయర్థంబు సంగతార్థంబ యయ్యు నాదరణీయతం గాంచంబోదు. సకలధర్మతత్వవేది యగునర్జునుండు తనవలన నాట్యవిద్యాభ్యాసంబు సల్పినవిరాటదుహిత నుత్తరయనుదాని దానిజననీజనకులు పెండ్లాడం బ్రార్థించిన ను శిష్యయగుటంజేసి సుతానిర్విశేష యని యాదరింపక పోయె. కాన విద్యాప్రదాతకు జనకతుల్యత్వంబు సెప్పుటకుం బరిణయాదికార్యంబులందును నిషేధంబె భావం బగును.

గౌతముఁడు నవ్వుచు,,

ఓసిచతురా! నీనుడివినవచనంబులు నీకే విరోధము లయ్యె. ఎట్లంటివేని! ఆయర్జునుం డుత్తర తనకు సుతానిర్విశేష యయినం దనకుమారుం డగునభిమన్యునికి సగర్భానిర్విశేష గాదె!

శ్లో. * గురుపుత్ర స్తథా భ్రాతా పోష్యః పరమబాంధవః,

అను ప్రామాణికోక్తి యెఱుంగకయ కాఁబోలు! తనశిష్యను దనకుమారునికిఁ గట్టిపెట్టినవాఁడు. మహనీయులగు ద్వైపాయనాదిమునులును దాని కభ్యసగమును సల్పిన, వారల! ఇవి యారసి చూడ నతనికి విరాటదుహితం దాను బరిణయము చేసికొనుటకుం బ్రియంబులేక వయోవిశేషాదులం దదనురూపుఁడై యుండుటంజేసి తన కుమారునికిం దగునని యెంచి తన కాకన్య యిష్టముగా దనుమాటకు బదులుగా శిష్యయగుటంజేసి తానిష్టపడ ననియె నంతియ కాని శిష్యను బరిణయము చేసికొనం గూడదనికాదు; నీవు శాస్త్రార్థంబు నెఱింగినదానవు. ఆరసి చూడుము.

మదనసేన. మహాత్మా! మీరు బుద్ధిచాతుర్యంబునందు గీష్పతిసమానులరు ఏవచనంబుల కేకథల కేయాచారంబులకు నైన నభిమతార్థానుయోగంబుఁ గల్పింపం జాలినవారు. మీతో వివాదంబు సల్పనే నెంతటిదానను. విద్యాప్రదాత శిష్యం గోరుటయు నది యియ్యకొనుటయు నియ్యది యయ్యిరువురకులశీలయశోవిభవంబులకుం గళంకంబయగు.

గౌతముఁడు. విదుషీరత్నమా! నీ వఖిలపురాణంబు లెఱింగినదానవు. నానుడువందోఁచునర్థం బందు విస్పష్టంబు గాదె! మహనీయు లగువారలు తాము గోరినవారంగనయనలం గూడుటయె సంప్రదాయాగతం బగునర్థం బని యెఱుకపడుచున్నది.

---

* గురువు తండ్రియయినట్లు గురుపుత్రుఁడు భ్రాతయగు. అంతియ గాక పోష్యవర్గంబునను జేరినవాఁడు. పోరానిచుట్టము నగు.

చం. లలనల రూపయౌవనకళావిభవంబుల నొప్పువారలన్,
గలయఁగఁ గోర్కి యుప్పతిలఁగా నిటు లాత్మల సంశయించిరే,
సలిలజసూతి చంద్రుఁడును సర్వసుపర్వగణాధినేతయున్,
గలయరె కూఁతునో గురునికామినితో మునినాథుపత్నితోన్.

మదనసేన. మహాత్మా! మీర లానతిచ్చినయర్థంబు విస్పష్టంబు. * తేజస్వులగుటం జేసి వారికార్యంబులు పాపావహంబులు గాకపోయెనని సమర్థింపం జనును గాని ప్రమాణంబు లని యంగీకరింపంజనునా! యను నందులేని † నిషేధశాస్త్రంబులు నిష్ప్రయోజనంబు లగు. మఱియు.

చం. ‡ అలఘుమహత్త్వపూజితులయాచరణంబులు సుప్రమాణతన్,
వెలఁగవు. వారివాక్యములు పూని ప్రమాణతరంబు లౌను. ని,
స్తులఘనయోగవైభవులు దుర్గ్రహమై తగు కారణంబుచే,
నలసుజనాళి సేయనిక్రియల్ రచియించిరి తొల్లి యిచ్ఛమై.

సీ. § సృష్టికర్తకుఁ దొల్లిస్మృతివినాశము గల్గ భగవదాదిష్టయై బ్రాహ్మి నతఁడు,
కామునఁ బొందసూపి కామినియయ్యె నాతనికి వెండియు స్మృతిదప్పకుండ,
చందురుం డలగురుచంద్రాననను గూడెనుమతయందు వ్యతిక్రమంబుగురుఁడు,
సలుపుటఁజేసి. యాసన్మార్గవర్తి దౌష్యంతివంశంబు ధరణియందు.

ఇందుకుంబ్రమాణము. శ్రీభాగవతము.

శ్లో. * ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట ఈశ్వరాణాంచ సాహసం,
తేజీయసాం నదోషాయ వహ్నే స్సర్వభుజో యథా.

ఇందుకుంబ్రమాణము.

శ్లో. † నైతత్సమాచరే జ్జాతు మనసాపి హ్యనీశ్వరః,
వినశ్య త్యాచర న్మౌఢ్యా ద్యథా రుద్రో౽బ్ధిజం విషం.

ఇందుకుంబ్రమాణము.

శ్లో. ‡ ఈశ్వరాణాం వచ స్సత్యం తథై వాచరితం క్వచిత్.
తేషాం యత్స్వవచో యుక్తం బుద్ధిమాం స్తత్త దాచరేత్.

§ తొల్లి సరస్వతి భగవత్సన్నిధానమున నుండి; బ్రహ్మ కదాటునవినష్టమై పోయినస్మృతిని వెండియుఁ బుట్టించి యాస్మృతివిభ్రంశము వెండియుఁ గలుగకుండ నాపద్మసంభవునిదండన యుండు మని యాభగవంతునిచే నాజ్ఞాపితయై యట్లొనర్చె.

గీ. పితృుఁ గల్పించి వెండియు విస్తరిల్లఁ,
జేయుటకె యట్టిమతిఁ గల్గఁ జేసె విధియు,
త్రిదశపతి కాయహల్యకు మది గలయుట,
వేదములయందుఁ జెప్పఁగా వినమె యెపుడు.

శంభుండు లోకహితార్థంబు విసము మెసవె నని యది దినం గడంగినం బెర వారలు తనువు నిల్పుకొనం గలరె.

" గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున, "

కట్టా! తన్నుం గట్టఁ ద్రాళ్లు తానె తెచ్చుకొన్నట్లు దీనికి నిఖిలవిద్యా విశేషంబులం గఱపుట నాకె సంకిలు లయ్యె. ఉత్తరోత్తరయుక్తివాదంబున దీనిం జయింపలేను. జయించితినిపో! ఇది యీవిధంబున నీయర్థంబునకు సమ్మతింపదు.

మఱియునిట్లుప్రశ్నోత్తరంబులుసలుపుచున్న గుణమాలిని సమ్మతించి జేసెఁగార్యంబు సెడు. యింతలో నీయింతిని బలాత్కరించి యుద్దిష్టంబునెఱవేర్చుకొనుటయుఁ దవు. విద్యాప్రదాతయనుగౌరవంబుచేతనైన నామనోరథంబు సమకూర్చ ననుమతింపకపోదు. దీనిచరణంబులపైవ్రాలి వేడుకొనుదు నేని శృంఖలానిగళితయగుకరేణువుపగిదిఁ గట్టుపడు.

ప్రకాశముగ,

ఓపృథునితంబా! బింబాధరా! ఇందు కోడంబడుమా!

చం. కలికిరో యిట్టిపల్కులను గాలము వుచ్చుట యేల యూరకే,
సలిలజబాణబాణచయసంతతివర్ష మసహ్య మయ్యె నీ,
కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగొండలయండకుఁ జేర్చి కావు ని,
ర్మలమతి నీపదంబులకు మానిని మ్రొక్కెద నాదరింపుమా.

ఇదియుఁ జంద్రుడు తారను బట్టినకథయు నతివిపులముగ కాశీఖండ్రికరింపయందు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణమునం దెలిసికొనవచ్చును.

బృహస్పతి యుచథ్యునిభార్య యగుమమతయనుదానిం బలాత్కరించి దానితోగూడె. తనసహోదరునిభార్యయం దిట్టివ్యతిక్రమంబు సేయుటంబట్టి యితనిభార్యనపరుండపహరించునట్లు సంభవించినది. దేవగురువునకును మమతకును భరద్వాజుండు జనియించి సంతానార్థియై యజ్ఞ మొనరించినభరతునికి దేవతలచే నీఁబడి యాతనికి వంశకరుండయ్యె. ఈకథ భాగవతనవమస్కంధమునఁ జూడవచ్చు.

అని నమస్కరించుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. సంభ్రమంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈతఁడు కామపిశాచాభిభూతుండై కృత్యాకృత్యవివేకంబు మాని నాకుం బ్రణమించుచున్నాఁడు. ఇంతటిపనికిం బూనినవాఁ డిఁక నెంతటి కార్యంబునకేని రూపాటించునా! ఇఁక నిచ్చోటం దడయుట యుక్తంబు గాదు. ఈయర్థం బెఱింగియే కాఁబోలు గుణమాలిని నాకనుపునప్పుడు జంపు చేసినయది! దానిభావం బెఱుంగక మందబుద్ధినై కఠినంబుగఁ బలికి పంపితిని.

అని యనుకొనుచు గృహబహిర్ద్వారాభిముఖి యై త్వరితముగఁ బరిక్రమించుచున్నది.

గౌతముఁడు ప్రణమించి లేచి,,

ఆ! ఇది నాకు శిష్యయయ్యెఁ బ్రణతుండనైనన న్నాదరించె. ప్రణామంబునకుం గడంగినవాఁడను పైకొనుటకుం గడంగితినేని యభిమతార్థంబు సమకూరియుండదె! ఇదితొలుతం దోఁచక పోయె. ఏమిసేతు!" * విప్రాః పశ్చాద్బుద్ధయః,, అన్నలోకోక్తి నాయందు యన్వయించె. ఇప్పటికిని కార్యం బేమియుఁ జెడలేదు. త్వరితగతి దానివెంట నంటియీయిల్లుదాఁటునంతలో నాపల్లవాధరంబట్టుకొని మనోరథంబుఁ దీర్చుకొనియెద.

అని సత్వరముగఁ బరిక్రమించుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. వెనుకకు మరలిచూచి. భయపడుచు,,

ఆ! ఈతండు నావెనువెంటనంటి సరభసగతి నేతెంచెడిని. నన్నుం బలాత్కరించి యాశ్లేషంబు జరుపం బూనియున్నాఁడని తోఁచెడిని. నాకు రక్షణార్థంబుగ నిలువెంచి యుండుభటులఁ బిలుతునన్ననో వారలు కడుదవ్వుల నుండుటంబట్టి నాపిలుపు వారికి వినంబడదు. ఈగృహబహిర్ద్వారంబుం గడచునంతలో నే నితనిచేతం బడక తప్పించుకొనవలె నని తోఁచెడిని. శక్తి గలకొలందిఁ దప్పించుకొనఁ బ్రయత్నపడవలయు. అనంతరము దైవాయత్తము.

అని తలంచుకొనుచు ద్రుతతరంబుగఁ బఱువిడుచున్నది,,

గౌతముఁడు. పరువునంజనుచు,,

ఆ! ఇప్పుడు గదా! నానయనంబులు సఫలంబులయ్యె. ఈమందగమన గడుసంభ్రమంబున నరుగువిలాసం బుల్లంబునకుఁ గరము మోదావహంబయ్యెడిని.

---

* బ్రాహ్మణులు ముందాలోచనలేనివారు.

చం. కులుకుఁగుచంబులం బయిఁటకొంగు వెసం దిగజాఱఁ గట్టుకొం,
గలఘునితంబబింబయుగమందలికాంచిగుణానుషక్తమై,
నలకొన ముంగురుల్చెదరి నెమ్మొగమెల్లను గ్రమ్ముచుండ నీ,
యలికచ వోపునీటు సురతాంతవిలాసపులీలఁ గ్రాలెడిన్.

ఓ బాలికామణీ! యిదె చేతులంతిం జిక్కితివి. అని పట్టుకొనం దరిసెను.

మదనసేన. భయంపడుచు,,

హా! ఇతనిచేతం జిక్కితినే!

అని పరువుపాఱుచున్నది,,

గౌతముఁడు ఓ రాకేందుబింబాననా! రావే రావే!! యని పైశంబ పట్టుకొనం బోయె.

మదనసేన. బిగ్గరగ,,

ఓ యయ్యా! సుతావత్సల! యీనిర్దయునిచేతం బడంబోవునన్ను సత్వరంబుగ వచ్చి రక్షింపుము రక్షింపుము.

సంభ్రమంబుతో రాజును గంచుకియుం బ్రవేశించిరి.

రాజు. ఆయుష్మతీ! భయంపడకుము; భయంపడకుము. నిన్నుంగావ నిదె చను దెంచుచున్నాఁడను.

మదనసేన. నిలువంబడి నిట్టూర్పువిడిచి. ముఖము చక్క నొత్తుకొని. చీర సవరించుకొని. ఆత్మగతమున,,

ఆ! దైవగతి నిప్పుడు రక్షితనైతిని. ఇఁక స్వస్థచిత్తనయ్యెదను.

గౌతముఁడు. ఖేదముతో. మదనసేన కనుపడమిన నిలువంబడి. ఆత్మగతమున, కట్టా! విపరీతపువిధి యీభూపతి నిచ్చోటకు రప్పించె. వ్యర్థమనోరథుండనైతి నదటయగాక యార్ద్రాపరాధంబుతోఁ బట్టువడినవాఁడనైతి. వీఁడు దండింపకపోఁడు ఇప్పుడేమి సేయంగలవాఁడ.

రాజు. ఆయుష్మతీ! నీవిట్లు కాతరభావంబుం బొందం గారణం బేమి?

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పుడీతండొనరించినయపరాధంబు బహుల్పతిచితి నేని నాయయ్య యీ విప్రు సందుంగడుఁ గ్రూరం బగునాగ్రహంబుం జెంది తలచునిమి శేయక పోఁడు. బ్రాహ్మణ హననంబున నైనపాపంబు దప్పక గలుగు ; అంతియ కాదు. ఇతండు నాకు విద్యా గురువు గానగురుహత్యాదోషంబు సంభవించు. కాన నిప్పుడు భయ కారణం బన్యంబు వచించి యీతని రక్షించుటయ యురవు.

ప్రకాశముగ,,

అయ్యా! మఱేమియు లేదు. ఆచార్యుండస్వస్థశరీరుండై యున్నాఁ డని మీకడకు గుణమాలిని నగరంకారులం బిలుచుకొనిరానంపి యది రాఁదడవగు టయుఁ దన్మార్గప్రతిపాలనంబు సేయఁ దలవాకిట శేతెంచుచుంటి. నుతియందుం గల భ్రమంబున నేను యొకబ్రహ్మరాక్షసుండు నాపైఁ బడవచ్చినట్లుండె. అసహాయునై యున్నఁడు నన్నదానం గాను. కాన భయంపడినిన్నుం బిలిచితిని.

గౌతముఁడు. ఆ! ఏమి దీనిచాతుర్యంబు! జరిగినయర్థంబు శ్లేషార్థోక్తియం బుగ నస్యథాసమర్థితంబు గావించె. నే నపరాధంబుఁ జేసినవాఁడ నయ్యు నన్ను బట్టి యీయాఱన దని యెంచి యిట్లు చేసె. దైవవశంబున మృత్యుదంష్ట్రిలవలనం దప్పించు కొంటిని. ఏను నీమానినీమణివచనానురూపముగఁ బల్కం జనును.

ప్రకాశముగ,,

మహారాజ! జయం బగుంగాక. ఏను గొన్నిదినంబులనుండి యుగ్రాహంబును గాంచి యప్పుడప్పుడు పొడసూపి జనుల భయపెట్టుచు వచ్చుచుండినయొకబ్రహ్మ రాక్షసుని నుచ్చాటితునిఁ జేయ మంత్రోపాసనంబు సల్పుచున్నవాఁడను. దాన నారాక్షసుం డిల్లు విడిచి పోవలసి నట్లయ్యె. కాఁబోపు కాలంబున నాయనుర యీ మదనసేన కగపడి భయంబుపుట్టించె. ఆబ్రహ్మరాక్షసుండును నిగృహీతుం డయిన వాఁడు. ఇది భయభ్రాంత యై బిగ్గరగ నఱచుటంజేసి దీనిం గావ నేనును త్వరితగతిం బఱతెంచుచున్నాఁడ.

రాజా. ఆశ్చర్యమునొ, ఆత్మగతమున,,

ఆ! జ్యోతిషికుండు సెప్పినవచనంబులకు నిర్వ్యాజం జరుగుచుండు వృత్తాం తంబుసరిపోయినది. ఇది కర ముబ్బురం బై తోఁచెడిని. ఆవృద్ధబ్రాహ్మణుండనయాము నా సేమంబ యాకాంక్షించుచుండువాఁడు. నక్షత్రశాస్త్రపరిశీలనంబున రాఁబోవునెడరుఁ దెలిసి కాన ననుఁబెంచి నాకుం దెల్పినవాఁడు. ఇట్టిసంకటంబులందుఁ దొలుతం దెలిసి

తత్ప్రీతివిధానంబు గావింపఁ బనుచుట కేకద భూపతులు జ్యోతిషవిద్యానిధుల నపరిమితధనంబు లొసంగి తమకడ నుంచుకొని పోషించెదరు. బ్రాహ్మణపోషణంబు సేయువారల నారసి భగవంతుండు గాచుచుండుఁ గాదె! బ్రహ్మరక్షోభిభూత యగు నా ముద్దులపట్టి నిట్టియనరునం గాఁచినవాఁడు గౌతముఁడు సూవె! ఇతండు చేరువ పడం బఱతెంచినకతంబున నారక్కసుండు నాకూఁతుం బాసి పోయెనోటు!

ప్రకాశముగ,,

ఓ పట్టీ! దైవవశంబుచే బ్రహ్మరాక్షసునివలన విముక్తవయితివి. ఇప్పుడు నిన్ను వెండియుం బుట్టినదానవుగా ననుకొనియెదను. గుణమాలినిని నాకడ కంపితి నంటివి. అది నాయొద్దకు రాలేదు. ఆ చేటి నాసకాశమునకుం జేరునంతలో నేనాస్థాన మండపమును బాసి వేటలోండుమార్గంబునం జనుదెంచియుండుదుం గాఁబోలు?

మదనసేన. తండ్రీ! అట్లయిన మీర లియ్యెడ కిప్పుడు సనుదెంచుటకుం గతం బేమి?

రాజు. పుత్రి! వినుము. ఏను గొన్నినిమిషములకాలమునకు ముందు సభాస్థలంబున నుండునప్పుడు కాశికుం డనుమనయాస్థానజ్యోతిషకుఁడు త్వరితగమనంబునం జనుదెంచి నాయుచ్చనర్మ్యాదికంబు నొప్పరికించి నన్నుం జూచి యిట్లనియె. ఓ రాజా! నీముద్దులపట్టి మదనసేనకు స్తరక్షణంబున బ్రహ్మగ్రహాభియోగంబుచే నుదరు దోడరం బోయెడిని. ఆయెడరునం గావ నీ వయ్యబలకడ కఱుగం జను. జంపు సేయం జనదు. నీపుత్రికజన్మపత్రికం బరికించుచుండి గ్రహసంచారానురూపముగ సంప్రాప్తంబు గాఁగల యీయెడరు నామానసంబున కదాటునం దోఁప నది నీకు దెల్పి తత్ప్రీతివిధానంబును గావింప నిదె యతిత్వరితగతిం జనుదెంచినవాఁడ. అని చెప్పఁగా నే నదరిపడి చామరగ్రాహిణివలన నీ వియ్యెడకుం జనుదెంచియుండుట యెఱింగి ససంభ్రమముగ నిదె పాదసంచారమునఁ బరువిడుచు నేతెంచితిని. దైవవశంబున నీవు సురక్షితవై యుండం గాంచితిని. ఓ యమ్మ! నీ వియ్యెడ నుండి గురుదక్షిణ లిన్నియుం సమర్పింపం జాలవు. ఈకంచుకియె పరిచారికాసమానీతంబు లైననానావిధరత్నంబులును ధనంబులును వస్త్రవాహనాలంకారాదులును వెవ్వేఱ నీవిద్యాగురునకు సమర్పింపుము. నీవు బ్రహ్మగ్రహాభియోగజనితం బగుభయాతిరేకంబునఁ గడు నలసటం జెంది యున్నావు. వైళంబ నాతోఁ జనుదెంచియుండు. పరిచారికాజనంబు గొల్వనీయింటి మొగసాలయందునం జేఁబడి యుండుకరేణుకాస్తోమంబు నధిష్ఠించి నీతల్లికడకుం జనుము.

మదనసేన. తండ్రీ! అట్లే! అనిపరిక్రమించుచు. ఆత్మగతమున,,

ప్రవర్తించినవిధంబు మానసంబునకుం దోఁచుచున్నది.

ఆనాసఖి గుణమాలిని యాచార్యుండు నేయంబోయెడుదురతిక్రమంబుం దొలంగనూహించి, వైద్యులం బిలిపింపఁ బంపు పడసి పోయినయాయువిద నన్ని యెడల వలనం దప్పింప నను వారసి కౌశికునికడకుం జని యాతనిం గొని నాతండ్రి సన్నిధికిఁ బంపెను. నాయనుజ్ఞ లేక నాయయ్యకు గౌతమునిదుర్వ్యవసాయం బెఱింగింప నిచ్చగింపక యీపని యొనర్చినయది. దీననే నీయాచార్యుని చేతం జిక్కు వడక తప్పించుకొనుటయును బ్రాహ్మణదండనజనితపాపంబు సంభవింపక పోవుటయు నయ్యె. నావిద్యాగురుని గురుద్రోహంబు విన్న నాయయ్య కరము కినుకం జెంది యాతని దండితునిం జేయక పోఁడు. ఇం దను వారసి సమయోచితకార్యంబు సలిపినగుణమాలినికి గుణమాలిని యన్న పేరు తగినయదియ. ఏఁ జని దాని నభినందించెదను.

అనితలంచుకొనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

రాజు. గౌతమునిం గాంచి,,

ఓపండితోత్తమా! ఇంతకుం బూర్వమున నేనిద్యానకు వచ్చునప్పుడు రాణీ! రాణీ! యని యొకఁడు పిలిచినవిధంబు నాకుం గర్ణగోచరం బయ్యె. అందు సందియంబు నొందియున్నాఁడను. తత్ప్రకారం బెఱింగింపుము.

గౌతముఁడు. భయంపడుచు. ఆత్మగతమున,,

ఈరాజు మోహావేశంబున మదనసేనను నేఁ బిలిచినమాటలు విన్నాఁడు. సంశయాకులుండై యడిగె. దీని నాబుద్ధిచతురతచే వేఱువిధంబుగ సమర్థించి యితనిమనఃకాలుష్యంబుఁ బోనడంచెదను.

ధైర్యంబుఁ దెచ్చుకొని ప్రకాశముగ,,

ఓరాజా! రాణీ! రాణీ! యని నుడివినది యౌను. అవి నేను దొల్లి రచించిన పురవర్ణనమును బోధించుసంస్కృతపద్యంబులోనివి. అవి యిప్పుడుస్మృతిపథంబునకు వచ్చి పునరుచ్చరితంబు లయ్యె.

రాజు. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు వర్ణనంబునం గరము సమర్థుండు. ఇతఁ డొనరించినపురవర్ణనంబు కడు రసావహంబై యుండకపోదు. వినవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓపండితోత్తమా! మీరచించినపద్యంబు రసోత్తరంబై యుండు. కరుణించి వినిపింపుఁడు.

గౌతముఁడు. రాజా! వినుము. ఈపద్యంబు భవత్ప్రవర్ణనంబు గావించుచు నానుడివినయది.

శ్లో॥ * గేహేగేహే జంగమా హేమవల్లీ। వల్ల్యాంవల్ల్యాం పార్వణః చంద్రబింబః,
బింబేబింబే కోకిలానాం విరావో। రావేరావే మన్మథః పంచబాణః.

రాజు. పరమామోదంబుతో,,

ఓకవివరా! భవద్వచనసరణిం గలసారస్యం బేమని పొగడంగలను?

సీ. ఇక్షురససారసంపద తెలియఁ గాంచి। ముగుదతేనియ నుండెడుపగుపమిన్న,
ప్రణయలజ్జాకులాపాంగపఙ్క్తివోలె। నుల్లము హరించె నీపలుకు లరవు మీఱ.

పండితోత్తమా! ఇఁక మీకుబాలికాధ్యాపనకార్యంబు లేదు. కాన మత్సభాస్థలంబున నుండుపండితులకుం బ్రముఖత్వంబుఁ దాల్చి యాసనస్థానాదులు పడయుచు నాకడకు దినదినము వచ్చుచుం బోవుచుండుఁడు. భవత్సల్లాపామృతధారలచే మమ్మామోదించుచుండఁగలవారము. ఇప్పుడు నాకంచుకి సమర్పింపంబోవుచిత్సంబులం గైకొనుఁడు.

కంచుకివలనికింజూచి,,

కంచుకీ! మదనసేనవిద్యాగురుదక్షిణావస్తువుల మోచుకొని వచ్చినపరిచారికాజనంబుల నిర్యోడకుం దవ్వుల నిలువంబడియుండువారిం దోడ్కొని వచ్చి తత్సమానీతంబులగురతనంపుంబళ్ళేరంబుల నీపండితోత్తమున కర్పించి యతనిమునిం గొని నాకడకు రమ్ము. నేను సభాస్థలంబున కేగి కాళిదుని సన్మానింపవలయును. పోయెదను.

సంస్కృతశ్లోకమునకు సరి యయినవి సీసపాదములును, వానిభావముఁ దెలుపునట్టిది గీతము నీక్రిందిపద్యమునం దుండును.

* సీ. ఇంటింటఁ గన్గొన హేమలతాతతు లంచితరతి సంచరించుచుండు,
లతలత కొక్కొక్కకలలితపార్వణశారదేందుబింబము వొల్చుచుండ నమరు,
ప్రతిపార్వణేందుబింబంబునఁ గలకంఠకంఠనాదంబులు గడలుకొనును,
రావరావమునకు రతిపతి ధృతపంచబాణుఁడై మొనయుచు రాణఁ జెలఁగు,
గీ. ననఁగ బంగరుదీవెల కెన యనంగఁ। జాలు నెలజవ్వనపుకరణివృందముఖుల,
కంఠనాదము కలకంఠకంఠరుతము। మాడ్కిఁ గలిగించు సంగతోన్మాద మనుట.

కంచుకి. మహారాజ! ఇదె యుత్తమతురంగంబులం బూన్చినరథం బాయత్తంబై సారథిసమానీతం బగుచు వాకిలిముంగట నున్నది. మహారాజా సభాస్థలంబునకు విచ్చేయ రథారోహణంబు నొనరింపుడు నేలికనియోగంబనుష్ఠింప నేఁ జనుచున్నాఁడ.

రాజా. కంచుకీ! అగుఁగాఁక. రథంబుకడకుం జనియెద.

కంచుకి. దేవ! ఇటు! ఇటు!

రాజును గంచుకియును నిష్క్రాంతులైరి,,

గౌతముఁడు. మహాదుఃఖంబుతో,,

ఇఁక నేమి సేయంగలవాఁడను. ఇక్కన్యక నే నెంత యనువర్తించినను నా వేఁడికోలున కియ్యకొనక పోయె. సకలశాస్త్రప్రవీణుఁడ నగునన్ను నొప్పరికించినది గాన దీనివిద్యాభిజనసౌభాగ్యగర్వం బడంగునట్లు మూఢుని నొక్కనిం బతి సేయవలయు. తదర్థ మను వారయుచుండి యది గావించి మూఢు దీర్చుకొనియెదను. ఇప్పుడు కన్యకారత్నంబు చేయిజారిపోయె. తక్కినరత్నంబులైన నేల విడువవలయు. పోయి తెచ్చుకొందుంగాక.

అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందుం

బ్రథమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీ రస్తు.

---

* రంగప్రవేశంబుచే నాయకునిచరితము ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించుచు; నర్థప్రకృతి పంచకమునం జేరినబిందువును వ్యక్తము సేయుచు నానావిధము లగునవాంతరప్రయోజనములకును గథాసన్నివేశములకును రసములకు నాశ్రయమై యుండునది యంక మనంబడును. ఇది ప్రాయికము.

బిందు వనఁగా:—అవాంతరఫలములచే విచ్ఛిన్న మయినప్రధానఫలంబు చెడకుండుటకుఁ గారణ మయినయొకయర్థప్రకృతి.

శ్రీ ర స్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

ద్వితీయాంకము.

గుణమాలిని ధనమాలిని అనుచేటికలు ప్రవేశించిరి.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నన్నుం గాంచినప్పుడెల్ల సత్యాదరంబుతో మాటలాడుదానవు నే నేతెంచి యింతతడవయ్యుఁ బలుకరించుకొనక యున్నా వదేలనే!

గుణమాలిని. అనునయముతో,,

ప్రియసఖి! కోపగించుకొనకుము. నితాంతచింతాసంతానసమాకులస్వాంత నై యున్నదానను. ఈకతంబున నీవు వచ్చుటయు నెఱుంగను. నాతప్పు మన్నింపుము.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! యుపచారోక్తు లటుండనిమ్ము. నీవు నాకు వాగుపచారంబు సల్పలేదని గాదు చెప్పినది! ఇట్టిచింతకుం గారణ మే మని యడిగినదానను.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! వేఱుకారణం బే మున్నది? మనభర్తృదారిక మదనసేన తాఁబట్టినకుందేటికి మూఁడేకాళ్లని సాధింపఁగడంగియున్నది. అదియే.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! మనభర్తృదారిక పట్టిన పట్టేమి? యేల యిట్టి పద్దుపట్టె?

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! ఈమదనసేనకుం బరిణయయోగ్య మగుప్రాయంబు సంప్రాప్తం బయిన దాదిగ మనరాజు సకలదేశములరాజకుమారులం బిలిపించి కూఁతుతో నీకుం బ్రియుండగువానిని పరిణయింపు మన నాబిడుతయు నొక్కొక్కని నొక్కొక దుర్గ్రాహ్యమగుసమస్య యిచ్చి యోడించి యిట్లందఱిం దఱుపుం గొట్టినయది. తనకంటె విద్యావిశేషసంపన్నునిఁ గాని పరిణయింపదట. అట్టివాఁడిందనుక దొరికినవాఁడు గాఁడు. ఈయర్థంబునం బ్రవర్తించి రాజును రాణియుఁ గడు నలయుచున్నవారు. పరుసితో సంగత యైనకూఁతుం జూడఁ గోరి త్వరాసవిశదహృదయులై పరమపాదసమునం దనాగతమాత్మనృపులు సెల్లించెదరు. ఇది యెట్లు పోయి యెట్లు వచ్చునో! ఈయర్థంబునం బ్రియసఖీ! నే నెంత చెప్పినను భర్తృదారిక పెడచెవిం బెట్టుచున్నది. ఇది మంచి కగునో! చెడుగున కగునో!

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! స్త్రీల కిట్లు మిక్కుటముగ విద్యాభ్యాసము సేయించుట యెప్పటికింగాని యనర్థావహంబు గాకపోదు. మనరాజు మదనసేనను సర్వవిద్యలయందుఁ గరము చతురం గావించినవాఁడు. దాన నిట్టికష్టం బనుభవింపవలసివచ్చె.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! తొల్లింటిరాజకన్యక లెల్ల నపరిమితవిద్యావిచక్షణత్వంబు గలవారలు గారే! వారివలన వారితలితండ్రుల కిట్టిదుములు వడవలసివచ్చెనా! గౌతముఁడు రాజపుత్రికతోఁ దనకంటె విద్యావిచక్షణుండు లేఁడని గర్వించి పల్కెనట. కాన వానికంటె బండితునిం బరీక్షించి తెలిసికొని యట్టివానిన పెండ్లాడవలయు నని యున్నది. ఇది యిట్టివద్దు పట్టుటకు మూలం బడియె. స్త్రీలకల్పవిద్య యగునేని యనర్థావహంబగుం గాని సత్సంప్రదాయలబ్ధం బయిననిరవధికవిద్యావిశేషంబు లిడుములకు మూలంబు లగునే! మఱియు నట్టివారలు * సావిత్రీ, ద్రౌపదీప్రముఖులవలెఁ బతిసౌఖ్యప్రద లగుదురు.

సత్వరంబుగ వసుమాలిని యనునొకచేటి ప్రవేశించి. తొమ్మున చేయి యిడుకొని.

కష్టా! కార్యంబుగతి యిట్లు లయ్యెఁగా! దీన ననర్థంబు వాటిల్లక పోదు. ఈయర్థంబు ముగియుదనుక నుండి తనకుం దెల్పు మని చెప్పి నన్ను రాజకులంబున నునిచి యార్య గుణమాలిని యింటికిం జనినయది. త్వరితగతిం జని జరిగినవృత్తాంతంబు దెల్పెదను.

అని పరిక్రమించుచున్నది.

గుణమాలిని. ప్రియసఖిధనమాలిని! రాజకులంబునం జరుగువృత్తాంతంబుం దెలిసికొని వచ్చి నాకుం దెల్పు మని నాయనుజాతను వసుమాలిని నయ్యెడ నిలిపివచ్చితిని. ఈ దినము కరూశాధిపతికుమారుండు మనభర్తృదారికతో విద్యావివాదంబు సేయ నేతెంచియున్నాఁడు. అతండు జయంబు వడసి రాజపుత్రిం జెట్టవట్టంగలండో? లేక యోటువడి పరిభవంబున గొడిగట్టం గలండో? యితండును విజితుం డయ్యెనేని యిప్పటిరాజకుమారులలో నింక నీమదనసేనం జయింపఁగలవాఁడు లేఁ డనవలయు. వృత్తం బేమయ్యెనో వసుమాలినివలన నెఱుంగ నగు.

ముంగలను దృష్టులు నిగుడ్చి. కుతూహలంబుతో,,

ఆవసుమాలినియుం నిదె వచ్చుచున్నది. ఓసీ! ఆయుష్మతి వసుమాలిని! కరూశాధీశునికుమారుండు మనభర్తృదారిక యడిగినప్రశ్నల కుత్తరంబు లేమైనఁజెప్పెనా!

---

* వీరుభర్తలకు సౌఖ్యముఁ గల్పించిన విధము గ్రంథాంతంబునఁ దెల్పంబడు.

వసుమాలిని. ఓయార్యా! ఉత్తర మన్నమాటయెక్కఁడిది! గౌతమునికపటము నం బరాతిసంధానంబునందుఁ బరమకౌశలముం గానిపించు మనభర్తృదారిక యొసంగు విషమసమస్యలకు నిప్పటి గాక మనుష్యమాత్రుం డుత్తరము చెప్పం జాలునే!

గుణమాలిని. ఓసీ! ఏమే యీవింత! సకలశాస్త్రపారంగతుం డనియుఁ గవితాసారసర్వస్వవేదియనియుఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచినయాకరూశాంధి నేతకుమారుండు నిట్లయ్యెఁ గా! ఇతండు నితని నెయ్యుండు కళాచంద్రుండు నీయిరువురే మదనసేనకు విద్యావివాదంబునం గెలువంగలవార లని యెల్లరుం జెప్పఁగొన విని సంతసంబు నందుచున్నందు కితనిగతి యిట్టు లయ్యెఁ గా! కళాచంద్రుండు కొన్నినాళ్లనుండి యున్నచో టెఱుకపడక యుండెడిని. ఇంక మదనసేనను బెండ్లాడంగలవాఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొన శక్యంబు గాకయున్నది.

వసుమాలిని. ఓఆర్యా! గౌతముఁడు దగ్గఱనుండుదనుక నీరాజసుతను జయింప నెవ్వరికి నలవి గాదు. అతఁడు మాయావి. కరము కుశలుఁడు. కపటయుక్తులచేఁ బరుని బరాభూతునిం గావించుసామర్థ్యం బతివేలంబుగఁ గడించి యున్నవాఁడు. రాజపుత్రికివాని నేరిపి దానిచే నఖిలవిద్యావంతులను మోసపుచ్చుచున్నవాఁడు.

గుణమాలిని. ఓసి! మనభర్తృదారిక తనయందుం గపటవృత్తిం జరించుచున్నాఁడని గౌతముని నిరాకరింపకయున్నది చూచితివా! ఇవ్విధంబునం బండితుల నెల్ల నిరాకరింపఁగా భర్తృదారిక తన్నే పెండ్లాడు నని యెంచి సుమా? యీగౌతముం డిట్లు సేయుచున్నాఁడు. ఇది మదనసేన యెఱింగి యుండదా!

వసుమాలిని. ఓ ఆర్యా! అంతయు నెఱింగియు నెఱుంగనిదానివలెఁ బలికెదవు. నీప్రేమం బట్టిది. మనభర్తృదారిక; గౌతమునికి గురుదక్షిణ సమర్పింపంబోయిన నాఁడతండు గావించినమహాతిక్రమమును సయితము గురుభక్తివిశేషంబున మనసునం దుంచుకొనక యిఁక నితఁడేమి సేయంగలఁ డని యుపేక్షించి యథాపూర్వముగ నతనియందు నిర్వ్యాజములగు వినయభయభక్తులతోఁ బ్రవర్తించుచున్నది. అట్టిఋజు హృదయ తక్కిన యవగుణలేశంబుల గణించునే!

గుణమాలిని. ఓసి! నీనుడివినది సరే! ఆనాఁడీగౌతముఁడు భర్తృదారికయందుం జేయంగడంగినమహాతిక్రమంబు రాజునకుం దెలిసియుండిన నప్పుడతండు దండితుండై యెప్పటికేని రాచనగరునం బ్రవేశంబుఁ గాంచకపోవుం గదా! అక్కాలంబున స్త్రీబుద్ధి సంజాతం బగుబ్రాహ్మణదండనపాపభీరుత్వంబు ప్రబలినకతంబున మదనసేన నాయెదురున

నుండి తప్పింప మాత్రమె తలంపుఁగొని రాజున కత్యంతగౌరవ్యుండును వృద్ధబ్రాహ్మణుండును తదీయక్షేమకాంక్షియుం నైయుండు కార్తాంతికునిం బ్రార్థించి యాతనిఁ గొని భూపతిని భర్తృదారికను గావం బనిచితిని. అప్పుడు నాకు బుద్ధి పెడతలఁ బట్టియుండె. ఇప్పు డయినను రాజపుత్రికి గౌతమునికపటంబుఁ దెల్పిమఱల్పఁగు నన్ననో మదపతికిఁగలగురుభక్తివిశేషంబు నామాటను చెవిం జొరనీదని యెంచుచు నూరకున్నదాన.

వసుమాలిని. ఓ ఆర్యా! ఇట్లనవరతము స్నేహాదర్శంబున నాపంగాని చింతాసంతానంబునం బొక్కుచుండు నీకు నప్రతివిధేయం బైన పెట్టోకసంకటమును సంప్రాప్తం బయి యున్నది. అది యెట్టి యంటి వేని! వినుము. ఈదినమునఁ గర్ణాటదేశాధీశుకుమారుని మదనసేన తనతో ననేకవిద్యల వివాదంబు సలిపి జయంబుఁ గాంచిన వానిం దుదకు విషమసమస్యల నోడించెను. అది రాజెఱింగి తనపుత్రికయందుం గుపితుండై సమీపమున నుండిన గౌతమునిం గాంచి యిట్లనియె.

ఓ విప్రోత్తమా! ఈ మదనసేన భవదుపదిష్టం బగువిద్యావిశేషంబున గర్వించి యఖిలరాజపుత్రుల నవమానితులం జేసినయది. ఏతన్మూలకముగ రాజచక్రంబునకు నాకు యువిరోధంబునయ్యె. ఇఁక దీనికిం దగినవరుని సంపాదించుట నీ భరంబు. అందుకొఱ గావలసినధనసంచయంబులు మదీయాజ్ఞనుసారి నయి కోశాధికారులవలనం గైకొని యితరదేశంబులకరిగి యురర్హైనవానిం దోడ్కొని రమ్ము. వాఁడు బ్రాహ్మణుం డయియుండె క్షత్రియుం డయియుండె నుండ నగును. అని ముదల చేసె. అది విని గౌతముఁడు కడుసంతసంబున పోని పిడ్కొని పోయినవాఁడు. గౌతముఁడు రాజపుత్రి కొగ్గసేయుండదలంచి యున్నాఁ డని నీవు భయంపడుచుండినదానికిం దగినట్టులు విధియుం బ్రవర్తించుచున్నయది.

గుణమాలిని. వెలవెలఁబోవుమొగంబుతో,,

హా దైవమా! యివ్విధంబున నా! యొనరించితివి. ఓ వసుమాలినీ! నాకు హృదయావేగం బుత్కటంబై శిరోవేదనాదిబాధలం గలిగించుచున్నది. అప్రతివిధేయం బగు కార్యంబున నేల యిట్టిచింత యని యనుకొనినను మానసంబు నివర్తింపక యుత్తలం బడుచుండెడిని. బాల్యంబుండొట్టి సహవాసంబు రచియించుచు వచ్చిన కారణంబున నెచ్చెలి కభద్రం బే మగునో యని చింతంగూరుచున్నది.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి గుణమాలిని! ఎందుకే యి ట్లుమ్మలించెదవు! గౌతముఁడు లోనైపచ్చువాఁ డతనికంటెఁ గడు సమర్థుండై యుండఁడకో!

గుణమాలిని. ఓసి ప్రియసఖి! దూరాలోచన లేనిదానవై పలికెదవు! రాజపుత్రియందుఁ గమకంబుఁ గొనియున్నవాఁడు దానికిఁ దనకంటె పలంతిం దెచ్చి కూర్చునటే! ఇంతమాత్ర మెఱుంగవా! అతఁడు కడు మాయావి భర్తృదారిక తన్ను నిరాకరించిన దనుసూడు మనంబున నుంచుకొని యుండువాఁడు. యీరాజపుత్రికే విధి నైన గర్వభంగంబు సేయవలయు నని యాయా రాచనగరుదాసికలతోఁ జెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! గౌతముఁ డెవ్వనిఁ దోడ్తెచ్చినను మనభర్తృదారిక పరీక్షింపక పరిణయముఁ జేసికొనదు గదా! పరీక్షసమయంబున నట్టివాఁడైనదియు బయల్పడకపోదు.

గుణమాలిని. ఓసి! ఆపాఱుండు తాఁ జేయునిక్కృతిఁ బయల్పడనీఁడు. మూఢుం నింబండితుం డని యనిపించు. ఎట్టివారికేని మతిభ్రమంబు గల్పించు. నిక్కృతికల్పనంబున మయశంబరమారీచాదులతోఁ దులఁదూగువాఁడు గాని సామాన్యుండు గాఁడు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! యేలనే యిట్లు లేనిపోనిచింతలు గల్పించుకొని దుఃఖించెదవు? వాఁడు నొసట వ్రాసినవాఁడు నేడు తుడుపఁబోఁడు.

శ్లో. † హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురై రపి,
లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్ష్టుం నశక్యతే.

అని నీతికుశలులు వక్కాణించి యుండలేదా? యీచింతమానుము. జరుగవలసినది జరుగకపోదు. త్రోవం బోవుచుం బ్రియసఖివగుట నిన్నుం జూడ వచ్చితిని. యింటికిం జనవలయు.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ధనమాలిని! మంచిది! అట్లయినఁబొమ్ము.

వసుమాలినిం గాంచి,,

ఓసి వసుమాలినీ! ఇప్పు డేమియు మాటలాడుటకు మనం బొల్లదు. నేను గొంతతడవు విజనస్థలంబున నుండినంగాని యీమనోవ్యాకులత యుపశమింపదు. నీవు గృహకార్యంబులు సూచుకొనుము. నే నీయింటిచంద్రశాలయందు వివిక్తం బయిన చోటఁ గొంతతడవుండి హృదయవిశ్రాంతిం బడసెద.

† హరియైన హరుఁడైన బ్రహ్మయైన సురలైన నొసటివ్రాఁత తుడుపంజాలరు.

అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.

ప్రవేశకము.

గౌతముఁడు. ప్రవేశించి,,

ఆ! మదనసేనకు మగని సంపాదింపు మని రాజు నుడివిననుడువు నెంతసంతసంబునం గైకొంటినో! అంతసంతాపంబు పడుచున్నాఁడను. ఎంతకష్టము సంభవించినను దాని కోర్చికొని మఱియుం గొన్నిదేశంబులు సంచరించితినైన మదనసేనకు గర్వంబడంగ నేనుద్దేశించినవానిం దెచ్చి పెండ్లిసేయవలయునని పట్టు వట్టితినే! కట్టా! నాయభీష్టంబు నెఱవేఱుట యెట్లో! అభినవమన్మథసమానం బగురూపంబు గలిగి కరము మాహాత్మ్యంబై యుండెడువాఁడు గదా మదీయాభిప్రాయంబు తుదముట్టించువాఁ డగును. అట్టివాఁడు దొరకుట కడు దుర్లభంబై యున్నది. పెక్కుదేశంబులు దిరిగి యూరడైనవాఁడు సేకూరమి మరలి మధుమంతపురసమీపకాంతారంబుం జేరి యున్నాఁడ. ఇకఁ నెయ్యెడ వెదకుదు. ఉద్దిష్టకార్యంబనుకూలతావిరహంబున నాయాసప్రద మయినకారణంబుచే మనంబునం గలయుల్లాసంబు దక్కె. ఏపనులయందు నితికర్తవ్యతాజ్ఞానంబు స్ఫురింపకయున్నది. నేఁ దలంచియుండువాఁడు బ్రహ్మక్షత్రవంశములలోనివాఁడు గాక నీచకులజాతుండైనను తోడ్కొని పోయి యుత్తమవంశజుం డనిబొంకినను గార్యము ముగింపవలయు. నాతోఁ జనుదెంచియుండు సారథి జయసేనుఁడు బహుదినములుగా నొప్పుకొనకయుండి దేశాటనశ్రమంబున కోర్వక తుద కట్టివానినేని రాజున కల్లుండని తోడ్కొనిపోయినం జాలు నని తలంచి నాతో నో యార్య గౌతముఁడా! రాజపుత్రికి మగని సంపాదించుటయందు నీకెఁకఁ బ్రతికూలాభిప్రాయము గలవాఁడఁ గాను. నీవు నన్నెట్లు పొమ్మన్నను నా కిష్టమే! ఎట్టివానినైనం దోడ్కొని శీఘ్రంబ యూరికిం బోయి చేరుట నాకుం బ్రియంబు. ఏపనిజరిపినను తోనికిసమాధానంబు చెప్పవలసినవాఁడవు నీవయియున్నాఁడవు. అని నుడివి శిథిలప్రయత్నుండై యుండెడిని. ఇఁక నాసేయంపని కడ్డంకియు నుండదు. అయిన నేమి సేతు. రూపవంతుండును లేఁబ్రాయముగలవాఁడును దొరకినచో వానిని సువేషాలంకృతునిం గావించి పండితుం డని చెప్పి నిక్కృతిమెయి నాబుద్ధిచాతుర్యంబున రాజును

---

* ప్రవేశక మనఁగా :— పూర్వాంకంబునందు శేషించియుండునవియు నుత్తరాంకంబునందు సూచితము సేయఁదగనవియు నయి యొప్పుచుండుకథాంశంబులం దెలుపునది. విష్కంభప్రవేశకములచే సూచ్యార్థంబు సూచిత మొనరించి యంకంబులందు దృశ్యమగు వస్తువును సందర్శితము సేయుదురు. ప్రవేశకము నీచపాత్రప్రయోజితమయి యుండు.

రాజపుత్రిని భ్రమింపంజేసి వానికి మదనసేన గంతమునూపున ట్లొనర్తు. జరగవలసిన కార్యంబుగతి యిట్టిదే! ఇట్లైనం గాని దానిగర్వం బడంగదు. ఇప్పు డిక్కాంతారం బున ననేకతరుషండమండితంబగుదాని యందుం బ్రవేశించి దూరదేశప్రయాణాయా సంబు వాయం గొంతసే పుండి సురభికుసుమరాజివిరాజితం బగువనరాజిం గాంచుచు; రథరథ్యంబుల నేటినీటం గడిగి పచ్చనిపచ్చిక కడుపార మేపి జయసేనుండు రథంబు నకు రథ్యంబులం బూన్చి తోలుకొనివచ్చునంతదనుక గాలంబుఁ గడపెదను.

దూరమునకు దృష్టులు నిగుడించి,,

అదిగో యింతకుం జెంతల మనుష్యులు మెలంగువిధంబు జూపట్టెడు. వారి నారయుదును.

పరిక్రమించుచున్నాఁడు,,

ఇరువురు కిరాతకుమారులు ప్రవేశించిరి.

ఒకఁడు. లంబభుజుఁడా! మనయొడయుండు పోతరాజునకుం బోతేరికిని జాతరసేయం గడంగినవాఁడు. ఆ దేవర రాతికిం బందిరి పెట్ట గట్టిగూటంబులు నఱికి తెండని ముదలయిడియె. కానఁ దఱుచుగ నుఱ ప్రసచెట్లు లుండునిరవులకుం జని చెట్టులు నఱికి తెత్తము. గొడ్డలి మున్నగుకొలుముట్లు గొనిరమ్ము. పోదము.

లంబభుజుఁడు., ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! పోవచ్చునుగాని నేనడిగినకత యొకింత సెప్పుము. మాయయ్య యిప్పు డున్నట్టుండి యీజాతర పెట్టుకొన్నాఁడ దేలా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ నీవెఱుంగవా! కడచినరేయి పెందలకడ నొకగద్దసెప్పు నెఱుకలసాని మనచనుపకు వచ్చినయది. ఆమెం గూరుచుండంబెట్టి కొల్లాపురమ్మకుఁ బందేరంబిడి యామెను మాపిల్లవానికిఁ గాఁబోవుబాగంబు సెప్పుమని యడుగఁగా నా యెఱుకత తనయిలువేలుపులకు మ్రొక్కులిడి నీతలిదండ్రులతో నిట్లనియె. ఓ యెఱుక యొడయఁడా ఓ యొడయనిపడఁతీ! మీకొమరుం డీనాఁడేలు కొని కల్లుండు గాఁ బోయెడి. వానిబాగంబు సెప్పం దరంబు గాదు. అనియెను.

లంబభుజుఁడు. సంతసముతో,,

ఓరీ అల్లుఁడ నగుదు నన్నఁ గూఁతురిమగఁడ నగుదు ననియెగదా! తెలిసిడి.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరి కూఁతురిమగఁడవుగాక మఱి మేనల్లుండ వగుదువా!

లంబభుజుఁడు. కౌతుకంబుతో చంక లెగరవేయుచు,,

ఓరీ రాజుకూఁతురు బాగుండు నందురు. మనకొదమగాడ దెవతె నుండదటరా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ మనయాఁడంగు లప్పుడప్పుడు పాలవూస లమ్ముకొన రాత నగరునకుం జని పరవుడం పుంబడంతులు పిలుచుకొని పోఁగా రాచగతిత లుండుచోటు

లకుం జనుట గలదు. మనగాజుపూసలకంటెం దళతళలాడు పెక్కువన్నెలబటువురాలు వొదిగినసొమ్ములు వారు పెట్టుకొందురట. వారికన్నులు జింకపిల్లలకన్నులవలెఁ గడు సొంపై యుండునట. ఆకన్నులతోఁ బెదరి బెదరి చూతురట. వారినడుము కందిరీగకుంబోలెఁ గడు సన్నమై యుండునట. వారియొడలిచాయ పచ్చి పసుపుమాడితోఁ దులఁదూఁగుచుండునట. పిండితోఁ జేసిపెట్టిన బొమ్మలే యనవచ్చునఁట.

లంబభుజుఁడు. ఆ! అంత యందకత్తెలా యా పడంతులు. వారేనా నాకుం బెండ్లాలు గాఁబోయెడివారు.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ యందఱు గారు. అందొక్కతెయే నీకుఁ బెండ్లామగునది.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! ఒక్కతె నాకెందుకు! మనచనుపలో నెవ్వఁడైన నిరువురకు ముప్పురకుం దక్కువగఁ బెండ్లిసేసికొనినవాఁడు గలఁడా? ఒక్కతెను జేసికొనుట గౌరవంబునకుం గొఱంత గాదా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ! ఒకతెను మగఁడవైన నంతకుం బైనఁజూచుకొనవచ్చును. దానికి బైమాటలు గదా నీవు చెప్పునది. ఇప్పుడు కూచములు నఱకుటకుం బోదము రా!

లంబభుజుఁడు. అట్ల కానిమ్ము,,

అని గొడ్డలిమొదలగు కొఱముట్లు గైకొని.

ఓరీ యింకఁబోదము రమ్ము.

పరిక్రమించుచున్నారు.

గౌతముఁడు. ఇయ్యెడ నెమలికలు దిరుగుచున్నట్లు దోఁచెడి. వీరలుండుచను పదియు సమీపమున నుండం బోలును. కొంతదూరము సని వారిం జూతము.

పరిక్రమించి. లంబభుజునిం గాంచి. ఆశ్చర్యంబభినయించి,,

ఔరా! ఇట్టియుత్తమలక్షణవంతుం డగుమహాపురుషుని నింతదనుకఁ గాంచినది లేదు. ఏమి వీనిగాంభీర్యము! వీనినగుమొగం బున్నతభ్రూయుగశోభితంబు నతివిశాలలోచనద్వయశోభావిభ్రాజితంబు నీవచ్ఛలితకుటిలనీలకుంతలావృతనిటలతటఫలకామనోహరంబును నయి సౌందర్యలక్ష్మినివాసం బగుకమలంబు నాఁ బొలుపారుచున్నయది. కర్ణంబులు దోస్తంభడోలాయమానంబులై యొప్పెడిని. భుజార్గళంబులు జానుభాగపర్యంత ప్రలంబంబులై యతిమనోహరంబులై పొల్చెడి. ఉరంబు కడువెడందయై యానందంబుం గూర్చెడిని. ఈలక్షణంబులను దేజంబును గనుంగొన నితండు బలవత్కారణంబున నీచులకలలోఁ జేరినవాఁ డనియు రాజకుమారుండొండె బ్రాహ్మణకుమారుండొండె నిట్లు కిరాతులతోఁ గలసికొనియున్నాఁ డనియు విస్పష్టం బయ్యెడిని. ఇట్టియాకారంబుండియు నా కేమియు నుపయోగము లేదు. మూఢుండు నైయుండవలెఁ గా! వీఁడట్టివాఁడు నయ్యెనేని నాకోరిక పండినయది యగు. ప్రాయి

కంబుగ నిట్టివారు మూఢులై యుండరు. ఇంచుక తడసి చూచిన వీనియోగ్యతయు వెల్లడి యగును.

అనినిలువంబడుచున్నాఁడు,,

లంబభుజుఁడు. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! నే నీచెట్టున కెక్కెద. నీ వాచెట్టున కెక్కుము.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ! అగుఁగాక. నీవు వైళంబ యెక్కి యుండినకొమ్మల నఱుకుము.

లంబభుజుఁడు. ఓరీ! యిదె నఱికెదను జూడుము నాదెబ్బ!

అని చెట్టెక్కి యాచెట్టుకొమ్మ నూర్ధ్వంబునం గూరుచుండి దాని యధోభాగంబును నఱికి దానితో నిలపయింబడి లేచి మరలమరల నట్లెగావించుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో,,

ఆ! నే నిట్టివానిని సంపాదింపం దలంచి యుంటిని యిట్టిమూఢుండె యతి సుందరవిగ్రహుండు నా కనుకూలం బయినవిధిచేతఁ గాన్పింపంబడియె. చెట్టుకొమ్మకొనకెక్కి దానిమొదలు నఱుకువాఁ డెట్టిమూఢాత్ముం డనవచ్చు. ఇట్టివానిని సంపాదింప నే ననేకదేశంబులు దిరిగి తిరిగి తుదకు మధుమంతనగరసమీపమునన గనిపెట్టితిని. కాలంబనుకూలించిన నేకార్యంబేని తనకుఁ దాన యనుకూల మగును. వీనిసమీపమునకుం జని వృత్తాంతము విచారింతము.

దగ్గఱకుంజని,,

ఓరీ యెఱుకా యిటు రమ్ము.

లంబభుజుఁడు. మరలిచూచి. భయంబుతో,,

అయ్యలూ! ఏదో యొకదయ్యము నన్నుం దినం బిలుచుచున్నది. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! మన మిచ్చోట నుండం జనదు. నీవు నాతోఁ బరువిడుచు రమ్ము.

అనిపరువిడుచున్నాఁడు,,

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ వీఁడు మానిసివలె నున్నాఁడు! దయ్యము గాఁడు మన మెన్నఁడును జూచినవేషంబు గాదు గాన బూఁచి యని తోఁచుచున్నది.

గౌతముఁడు. నవ్వుచు. ఆత్మగతమున,,

నా నాగరికవేషంబుం గాంచి యిట్టివేషము ధరించినవారిని జూడనియరణ్యకులుగాన వీరు నన్నుఁ బిశాచం బని యనుకొని దగ్గఱకు రా భయంపడెదరు. నేను వీరితో సంభాషించినచో నీ సంశయంబు వీరికి నివర్తించు.

ప్రకాశముగ,,

ఓరీ ! నేనుదయ్యమునుగాను. మనుష్యుండను. భయంపడకుఁడు. దగ్గఱకురండు.

లంబభుజుఁడు. ఓగోరి ! దగ్గఱకుఁ బోకుము పోకుము. మోసపుచ్చి నిన్నుఁ దినంబోయెడిని. మానిసియైన నిన్నాళ్లు రానివాఁడిప్పుడేల యియ్యెడకు వచ్చె. ఓరీ మానిసియైన వీఁడియ్యెడ కేల యేతెంచెనో యడుగుము. మనల నేల పిలుచుచున్నాఁడో తెలిసికొనుము.

గౌతముఁడు. ఓరీ ! మీలో నొక్కరునితో నక్కఱయుండి వచ్చితిని.

లంబభుజుఁడు. ఆ ! తెలిసికొంటివా ! వీఁడు మనలో నొక్కరునిఁ బట్టితినం బోయెడిని. వీఁడు దయ్యమనుట నిక్కువంబ. ఓరీ అక్కడ నుంటివేని యీదయ్యము వాతం బడం బోయెదవుసుమా ! వేగముగ రమ్ము. ఈయడవులలో మానిసులుం డుదురా ఈచెట్లనడుమ దయ్యంబు లున్నవి యని విందుము. తనకుం జిక్కక పోవుదమని తలంచి యనువుమెయి నీపాటుఁ బన్నినయది. తప్పక పట్టుకొని తినును. వేగిరంబ రమ్ము. నేఁ బోవుచున్నాఁడను.

అని కిలకిలారవంబులు సేయుచుం బరువిడెను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔరా ! వీఁడెంతమూఢుఁడు ? వీఁడేమి చెప్పిన నొప్పుకొనఁడు. ఏమి సేయుదును. నేను దగ్గఱకుఁ బోవం బోవ వీఁడు బెగ్గడిలి పరువిడుచుండం బోయెడిని. వీని నెట్లు పట్టుకొననగును ?

చింత నభినయించి,,

జయసేనుండు నాకు రథంబుఁ దోలుకొనివచ్చినవాఁడు సమీపించెనేని వీని నిర్బంధపఱిచి పట్టుకొనును. ఇతరప్రకారంబునం గాదు. అతం డింతకుం గొంతల నెట్టి నీట గుఱ్ఱంబులం గడగఁ దడసినవాఁడు. నేనును కాననలక్ష్మీవిలోకనోత్కంఠచే నింత దూరము చనుదెంచితిని ఇంక నతఁడు రాలేదు.

జయసేనుండు. రథంబుతోఁ బ్రవేశించి,,

ఆర్య ! గౌతమ ! ఇదె వచ్చినాఁడ. నాకేదేని ముదల గలదే !

గౌతముఁడు. కరముచే నపవారణముఁ గావించుకొని.

ఓజయసేన ! నీరథచోదనసామర్థ్యంబు మెఱయించుచుం జని యీపాదపమూల కిరాతకుమారు నతి సుందరాకారుం బట్టిరథంబున బెట్టుకొని రమ్ము. ఇంతకు సమీపమునన యీతఁడు వసియించుచును యుండంబోలును. అందు వీఁడు పారఁ బోనీక రథంబునడ్డంబుగ నడపి యనువుమెయి వీనిం బట్టితెమ్ము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య ! గౌతమ ! యట్లు కానిమ్ము.

రథమును లంబభుజునికడకుం దోలుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. చూచి నెవ్వెఱపడుచు,,

ఆ ! ఇదేమి ! ఎన్నడును గాంచినది గాదే ! కట్టా ! ఇది నాకడకే వచ్చుచున్నది. వేగముగఁ బరుగెత్తి బిడారంబుం జొరవలయు.

జయసేనుఁడు. అనేకవిధము లగురథచర్యలఁ జూపుచు లంబభుజునిం బోనీక యలయించి పట్టుకొనెను.

కుటిలభుజుఁడు. కనుఁగొని.

ఆ ! వీనిం బట్టుకొన్నాఁడిఁక నన్నుంబట్టుకొనును. వీనిచేతికిం జిక్కక పరువిడెదను. అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

లంబభుజుఁడు. ఏడుచుచు,,

ఓయయ్యా ! నన్ను వదలిపెట్టుము. నీపాదముల కీడ మ్రొక్కెద.

అనిచేతులు మొగుడ్చుచున్నాఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! నీపాదంబుల కేమెల్లరము మ్రొక్కవలసినకాలము వచ్చియుండఁగా నీవు మాపాదంబుల కేల మ్రొక్కెదవు ?

లంబభుజుఁడు. దీనత్వంబుతో,,

సామీ ! నన్నేమియు నిడుమలు వెట్టఁబోకుము. నేను మీబానిసను సామీ!

జయసేనుఁడు. ఓరీ ! యీతని నింతదనుక దయ్యం బని యంటివి గాదా !

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అంటినయ్యా! ఎఱుకలేక చెప్పినయీ మొఱకను మన్నింపుము.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! నా చెప్పినచొప్పునం బ్రవర్తించెదవేని నిన్ను దండింపను. లేనిచో దండింపకపోను.

లంబభుజుఁడు. ఓ యయ్యా నీమాటకు జవదాఁటను. నీ చెప్పినపను లెల్లం జేసెద. మాయమ్మకడకుం దోడుకొని పోయెదవా ?

జయసేనుఁడు. ఓరీ ! ఆమాట యనం బోకుము. ఇఁక నమ్మయు లేదు. అబ్బయు లేఁడు. వారలం బాసి నీవు నగరంబునను రావలసియున్నది ! ఇఁక నింటిమాట యనఁబోయెదవు సుమా !

లంబభుజుఁడు. శోకముతో,,

అయ్యలూ ! మాయమ్మను జూడ నీరా !

ఏడుచుచున్నాఁడు,,

జయసేనుఁడు. కశాహస్తుండై,,

ఓరీ నీవెలుంగెత్తి యేడ్చెదవేని యీకశచేఁ గొట్టుదును. నోరు మూసికొనుము.

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! ఏడవనయ్యా! కొట్టవలదయ్యా!

అని రెండుచేతుల నోరు మూసికొని వెక్కుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁడు కరము భయంపడినవాఁడు. ఇఁక వెఱపింపకుము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! గానుగరోకట నలపక చెలువా! పాలిమ్మనిన నిచ్చునా! సామంబున వీఁడు సాధ్యుండగునే! ఇప్పుడు చూడు మేదేనిఁ జెప్పునా!

లంబభుజునిం గాంచి,,

ఓరీ! కిరాత యీతనికి మ్రొక్కుము.

లంబభుజుఁడు. వాల్లు గౌతమువలనికిఁ జూపి జయసేనునిం గాంచుచు నిలాతలంబునం బడియె.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూఢ! మ్రొక్కఁ జేయవలసినవిధ మిదియేనా? ఏమి? నీవు ఒడలెఱుంగక యున్నాఁడవు.

లంబభుజుఁడు. భయసంభ్రమంబులతో,,

దేవరా! యేను మ్రొక్కఁ జేసి యెఱుంగ. నాకు మీరు మ్రొక్కఁ జూపుఁడు. అట్లు గావించెదను.

జయసేనుఁడు. అతికోపముతో,,

ఓరి నీకావరం బెంత యనవచ్చురా!

లంబభుజుఁడు. దేవరా! కోపము సేయవద్దు. తెలియక యడిగితిని. ఎంతటివారికైనఁ జెప్పనిది యెట్లు తెలియును.

గౌతముఁడు. ఓరీ! యెఱుక! నీవు నేఁజెప్పినచొప్పున నుంటివేని నీకుం గొప్ప మేలు సమకూరం బోయెడిని.

లంబభుజుఁడు. సామీ యట్లె వినియెదను. నాగాడిదకుఁ గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదురునా.

జయసేనుఁడు. కన్నులెఱ్ఱజేసికొని,,

ఓరీ యింకను గాడిదను దలంచుచున్నావు. మూఢ! ఆ మాట నీనోట నింక వచ్చెనేని నిన్ను పెడకెక్కలు విఱిచికట్టి కొట్టెదను సుమీ!

లంబభుజుఁడు. దైన్యంబుతో,,

అయ్యా! యది కోడెదూడగా నున్ననాటంగోలె దాని నేన పెంచితిని. దాని నెట్లు విడుతును. దానికి నిన్న కాలు విఱిగినది. కట్టుకట్టి వచ్చినవాఁడను.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూర్ఖ! యింక నీ కావిచార మక్కఱలేదు.

లంబభుజుఁడు. అగుఁగాక! అయ్యా! నాగాడిదెల నీవు గాచెదవా! అట్లైన నే నాతలంపు మానుకొనియెద.

జయసేనుఁడు. ఓరీ బుద్ధిహీనుఁడా! నీ కింక గాడిదెలవిచార మక్కఱలే దను మాటకు నే వానిని గాయుదు ననియటరా యర్థము! వినుము. అది యర్థము గాదు.

నీ కిఁక గాడిదెలఁ గాయవలసిన కష్టము లేదు. అది యిప్పటినుండి తొలఁగినది యనుచున్నాఁడను.

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! గాడిదెలఁ గాయక యూర కుండిన నాకింట మా యమ్మ కూడు పెట్టదే! కూటికిఁ ద్రోవ యేమి?

జయసేనుఁడు. ఓరీ మందుఁడా! నీవు నగరంబునకు రాఁబోయెదవు. నీకు నీ తల్లియుఁ దండ్రియు నింకేలా! అచ్చోట నీ కన్నమునకుం గొఱంతా! అన్నము పెట్టువారు లేరా!

లంబభుజుఁడు. అయ్యో! అక్కడ నా కొకయమ్మ యున్నదా! ఆయమ్మ గాడిదెలు గాయకయే కూడు పెట్టునా!

జయసేనుఁడు. కళం జూపుచు,,

ఓరీ నిన్నిఁక బిట్టు గొట్టెదను. ఇఁకఁ గాడిదె యనుమాట యెత్తఁ బోయెదవు సుమా!

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! లేదయ్యా లేదయ్యా!

అని నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓరీ కిరాత నీకట్టుకొనియుండుపుట్టము విడిచివేయుము.

లంబభుజుఁడు. అయ్యా బట్టలు నయిత మూడఁ బెఱుకుకొంటూరా! నేను దిగమొలతో నింటి కెట్లు పోను. పోయిన మాచనువలోనివారు నన్ను దూఱుదురుసుమా నాబట్టలు మాత్రము విడుచ్చొనుఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! జాల్మ! నీ దుర్భాగము తైలపుట్టములు మేము సంగ్రహించుకొనిపోవుటకుఁ గాదు నీబట్టలు వీడువుమన్నది! మఱి మహార్ఘంబు లగుజిలుఁగు వలువలు నీకుం గట్టుటకు!

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! నాబట్టలకంటె నవి నాకేముగలవో! బద్దెలు పెద్దవిగా నుండునా! వీనికంటె మఱింత దళసరిగానుండునోటు!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! మూర్ఖ! ఈ క్షౌమవస్త్రము లనఁగా నిట్టివియే యని యనుకొంటివో. తొల్లింటిపుట్టములు వీడువుము. మఱియు నీ యాలుత ప్రేలాడుపాలపూసల దండలును దీసి వేయుము.

లంబభుజుఁడు. సశోకముగ,,

ఈ దండలు మాయమ్మ గట్టిన వయ్యా! ఇంటికిం బోతి నేని నాతల్లి మెడదండ లెక్కడ నని యడిగిన నేమి చెప్పుదును? అవని వల దయ్యా!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! అనర్ఘమణిగణఖచితంబు లగుసాభరణంబులు దాల్చుకొనవలసినయదృష్టంబు సమీపించియుండ నింక నీపాలపూసల కేడ్చెద వేమిరా! ఓరీ నీకు బుద్ధిలేదా!

లంబభుజుఁడు. సామీ! కోపగించుకొనవలదు. మీ కిది గావలయునా! కావలసియున్న మాయింట నున్నవి యెల్ల మీ కిప్పించెదను. నన్ను మాగుడిసెకుం బోనిండు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మనమాట వినఁడు. వీనిం బట్టి యీ చెట్టునకుం గట్టి యొకదలితోలు ద్రిలం గొట్టుము. అట్లయిన వీఁడు తనవారల ప్రస్తావంబు మానును. మనయిష్టానుసారంబుగఁ బ్రవర్తించు.

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! మీరు చెప్పినట్టు లుండెదనయ్యా! నన్నుం గొట్టవద్దు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! అట్లయిన రహస్యస్థలంబునకు బోదము రమ్ము. అచ్చో టసంజని యీపుట్టంబులు విడిచి మంచివి గట్టుకొని యీపాలపూసలకు బదులుగా రత్నహారములు దాల్చికొని రాఁ గలవు.

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! మీ రేమిచేసిన నేమి? మీ సేతలకు మాఱుసేత గలదా! అని దీనాననుండై జయసేనునితో నిష్క్రమించి; వస్త్రాభరణభూషితుండై ప్రవేశించి,,

జయసేనునితో,,

ఓయయ్యా! ఇవి నా ప్రాంతపుట్టంబులు ప్రాంతసొమ్ములు. ఇవి పదిలపఱిచి వెండియు నాగూడెమునకుం బోవునప్పుడు నా కిమ్ము.

అని ప్రాంతపుట్టంబులును పాలపూసలును సారథిచేత కిఁగడంగుచున్నాఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూఢ! అవి యట్టుండనిమ్ము.

లంబభుజుఁడు. వస్త్రాదులిలపయిం బెట్టి,,

అయ్యా! నా కిప్పుడు కైసేఁతచేసితిరిగదా! పోలేరి కిట్లు కైసేయఁగాఁ గోడి పుంజులను గొఱియలను బలి యిచ్చుటగలదు. అట్లు నాకుం బలిపెట్టెదరా!

జయసేనుఁడు. ఇఁక వీఁ డివ్విధంబునన ప్రల్లదంబు లాడుచుండు. వీని మాట లాడకుండం జేయనగును. ఓరీ యిఁక నీవు నోరు దెఱచితివేని నీపడఁబోవుపాట్లు జూడుము.

లంబభుజుఁడు. దేవరా! నోరుదెఱవకయున్నఁ గూడు గుడుచుట యెట్లు? కుడువనేని బ్రతుకంగలనా!

జయసేనుఁడు. ఓరీ కుటిలబుద్ధీ! మాటలు నిలుపు మంటిని గాని నోరుదెఱవ వలదన లేదు.

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అట్లయిన సరే! నాయబ్బనోడు. ఇఁక మాటలాడను.

అని చేతులతో నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁ డాకారంబున నతిమనోహరుండై యుండెడిని. కాన రాజపుత్రి వీనిం బరిణయంబు చేసికొనం గడంగు. రాజు వీనికిం బ్రణామము చేసినప్పుడుగాని రాజపుత్రి నమస్కరించినప్పుడుగాని వారల నాశీర్వదింపకున్న మన కపటంబు బయల్పడి కార్యంబు చెడును ఇందు కొక్కయనువుఁ బన్నవలయును. ఇరువదేఁడునక్షత్రములపేళ్లు వీనికిం జెప్పి యివి వీనిచేత నాపమయంబునం జెప్పించి తదనుసారముగ సమర్థించుకొనియెదను.

అని యశ్విన్యాదినక్షత్రనామములు చెప్పి యవి చెప్పు మనుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. నోరు మూసికొని యూరకుండెను.

గౌతముఁడు. అసూయతో,,

కష్టము కష్టము! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మాటలాడవల దన్నందు కిట్లూరకుండెడిని. ఓరీ మూఢ! నోరు తెఱవుము.

లంబభుజుఁడు. నోరు తెఱచుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. వెడనవ్వునవ్వుచు.

ఓరీ నోరు తెఱవఁ గాదు ; నానుడివినపలుకులు నుడువు మనుచున్నాను.

అశ్వస్యాదినామము లిఱువదియేఁడును జెప్పించెను.

ఓరీ ! యిది రాజా నీకు మ్రొక్కు చేయునపుడు చెప్పుము. రాజపుత్త్రిక వచ్చి నమస్కరించునపుడు " త్రిపీడాపరిహారోస్తు " అని యాశీర్వదింపుము.

జయసేనునిం జూచి,,

సారథీ ! పురోపవనసీమము చేరి మఱియు వీనిని దిద్దవచ్చును. వీని రథారూఢునిం జేయుము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య గౌతమ ! అగుఁగాక.

లంబభుజునింజూచి,,

ఓరీ ! యీరథంబుపై నెక్కుము.

లంబభుజుఁడు. కడువేగముగ రథముకోన నెక్కెను.

జయసేనుఁడు. నవ్వుచు,,

ఆ ! ఏమి వీనియార్ఖత !

కోపముఁదెచ్చుకొని,,

ఓరీ ! అక్కడనా ! కూరుచుండవలసినది.

లంబభుజుఁడు. భయం బభినయించుచు,,

దేవరా ! నీవు పై నెక్కుమన్న నెక్కితిని.

కోపగించుకొనుచున్నావ దేమి ? ఎక్కడ నుండు మనియెదవో ! అక్కడనుండెదను.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! యడుగునఁ గూరుచుండుము.

లంబభుజుఁడు. దేవరా ! అట్లయ !

అని రథంబుదిగి దానియడుగునం గూరుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. నవ్వుచు,,

సారథీ ! యీయనాగరికుని సముచితస్థలంబునం గూరుచుండం బెట్టుము.

జయసేనుఁడు. అట్లుగావించుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! యిదె నేనును రథం బెక్కెదను.

అని రథారోహణం బభినయించి,,

సారథీ! ఇఁక స్యందనంబును మందగమనంబునం బోనిమ్ము. నగరంబునకుం జేరునంతలో రాజుకడను రాజపుత్రికడను గార్యంబు ముగియునంతదనుకఁ బ్రవర్తింప వలసిన విధంబు గఱపెదను. ఇదె దినకరబింబంబు చరమగిరిసానుతటీనిలంబమానం బై గగనలక్ష్మీకరగలితం బయినలీలారవిందంబుగతిం దోఁచుచున్నది.

చం. మరునిధనుర్విలాససుషమం జెలువొందెడు నుగ్గుఁ డౌసుధా,
కరునికిఁ గాంతినిర్భరతఁ గల్గఁగఁ జేయఁ గడంగి సంధ్య యూ,
ర్ధ్వతరరాగయై పెలుచఁ దోఁచెడు తారకలక్ష్మి సోఁకఁ బతిం,
పర యగుకాంతరీతిని విభావిత యయ్యె నతిస్ఫుటంబుగన్.

జయసేనుఁడు. రథవేగమునిరూపించుచు,,

ఆర్య! గౌతమ! మహాజవంబు లగునశ్వవరంబులం బూన్చిన దగుటంజేసి శీఘ్రంబ పురసమీపంబునకు రథంబు వచ్చి చేరినయది.

గౌతముఁడు. సారథీ! అట్లయినఁ బురోపవనసీమకు రథంబుం బోనిమ్ము. అయ్యెడ కరదంబు నేరుఁడు నీవు దిగి మున్న యోనికడకుం బోయి సదాగమనంబుం దెల్పి యపరిమేయవైదుషీభూషితుం డగువరుండు దొరకినవాఁ డాతని దోడ్కొని రాఁజనునని యాభూపతికి నాచెప్పిపంపినరీతిం దెల్పవలయు.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! అగుఁగాక,,

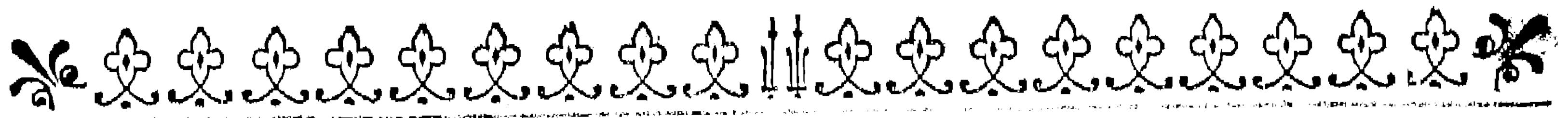
అని రథగమనంబు నిరూపింపుచు నందఱు నిష్క్రాంతు లయిరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందు

ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

తృతీయాంకము.

అంతఃపురమునందు దేవీసహితుండైన రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రాజు. దేవీ! మనమదనసేనకు విద్యాధికుండైనవరుని సంపాదింప గౌతముఁడు దేశాంతరంబునకుం జని యున్నాఁడు. బహుకాలం బయ్యె నింతవఱకు రాకయుండెడిని. అట్టివిద్యాధికుండు లభించిన మరలి రాకయుండునే! ఇంతవఱకుఁ దొరకక యుండఁ డని తోఁచెడిని. ఈ చతురుదధివేలావలయితం బగుభూమండలంబునం గల బ్రహ్మక్షత్త్రంబులందు నీ మదనసేనకంటె నధికుఁడు లేకయున్నాఁడా! ఏమి యీ యాశ్చర్యము!

దేవి. ప్రాణనాథ! మదనసేనకుం దగువరుని సంపాదింపవలయు నన్నవ్యసనంబె మీమానసంబునఁ గలిగొని యున్నది. దీనిచే ననుదినము వ్యాకులపడుచు నన్నము నిద్రయు ననాదరించి యుండెదరు. విధి దాని కనుకూలుఁ డగునేని తగువరుండు లభించు. కాఁడేని మన కట్టివానిని సంపాదింపం దరంబు గాదు. పురుషుండు దా నుద్దేశించినపనిఁ జేయంగడంగుటయె కాఁ జేయఁ దగినపని. సఫలంబు సేయుటకు దైవంబె స్వతంత్త్రంబు. మన మిట్లు చింతించియు నుపయోగంబు లేదు. కాన భగవంతునిపై భారంబు మోపి తదీయధ్యానంబు సేయుచుండం జనును.

రాజు. ప్రాణవల్లభా! ఏమి చెప్పెదవు! సంపూర్ణయౌవన లగురాకేందుముఖులు రసభావాభిజ్ఞ లగువారు మగలఁబొందు వడయనినాఁడు వారియిడుములు దుర్విభావ్యంబులయి కాఁతియ పెట్టుచుండు. ఎట్లనిన!

చం. మనమున నుప్పతిల్లఁ గలమానసికోద్యములు లీయమానతం,
గనఁ దమచోటిజవ్వనులు కాంతులకౌఁగిళుల న్సుఖించుటల్,
మనుకొని చూచి దుఃఖమున మున్గుచు డెందము రాయి చేసికొం,
చనుగతమారవేదనల నన్వహముం దపియింతు రాత్మలన్.

ప్రతీహారి. ప్రవేశించి,,

మహారాజ! గౌతమప్రేషితుం డగుసారథిపుత్త్రుండు జయసేనుండు ద్వారంబు కడ నిలువంబడి లోనం బ్రవేశింప సెలవయానతిం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ముద్దల యాయినం దోడ్కొనివచ్చెద.

రాజు. సత్వరంబుగ,,

ప్రతీహారీ! తడవేల! వైళంబ ప్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీహారి. మహారాజ! ప్రసాదంబ.

అని నిష్క్రమించె.

రాజు. దేవీ! జయసేనుండు రాఁగలండు. యవనికాంతరితవై యుండుము.

దేవి. నిష్క్రమించుచున్నది.

ప్రతీహారితో జయసేనుండు ప్రవేశించె.

ప్రతీహారి. సూతపుత్ర! అదె భూపతి పశ్చిమసంధ్యోపాసనంబుసలిపి భవత్సమావేశమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. దగ్గఱకుం బొమ్ము. అని నిష్క్రమించె.

జయసేనుఁడు. రాజు సమీపమునకుం జని,,

మహారాజ! విద్వజ్జామాతృలాభంబునం జేసి వర్ధిల్లుదువుగాత.

రాజు! సంతసంబుతో,,

భద్రముఖ! నీ విట్టివచనంబు వల్కుటంజేసి నాకభివృద్ధి నిక్కంబ. భవద్వచనసుధాధార నామనంబునం గలసంతాపం బార్చె. అనుకూలుం డగుజామాత లభించెఁ గా!

జయసేనుఁడు. మహారాజ! మన మిన్నిదినంబులదనుకఁ బడినయిడుములు నేఁడు సుఖరూపంబు లయ్యె. నీ వొనరించిన పుణ్యంబులవంట పండినయది. ఇప్పుడు నీకు లభించియుండెడుజామాత మానవశరీరంబుం దాలిచినసరస్వతియే యనవచ్చు. ఆమహాపండితునెదుట మనగౌతముఁడు సయితము మాటలాడ నోపఁడు. పెరవారలెంతటివారు? బహుదేశములు దిరిగి మేము మానవలోకబృహస్పతిని సంపాదించితిమి. అతనిం దోడ్తెచ్చి యస్మన్నగరబహిరుద్యానసీమను విడియించి వృత్తాంతంబుం దెల్ప గౌతముఁడు నన్నంపినవాఁడు. ఇప్పుడ యతని నెదుర్కొని పట్టణంబునకుం దోడ్కొని రావలయు.

నేపథ్యంబునం గలకలంబు.

రాజు. ఆలకించి,,

సూతపుత్ర! మననగరువాకిటం బోలె నున్నది. ఇంతకలకలం బేల?

జయసేనుఁడు. మహారాజ! నేను గౌతమప్రేషితుండనై యతివేగంబున రాజరథ్యయందుం జనుదెంచుచుండ మంత్రిపుంగవుండు భవదీయంబు లగు రాచకార్యంబులు సూచి రాత్రియగుట నింటి కరుగుచుండువాఁడు నా కెదురుపడి నన్నడిగి వృత్తాంతంబుం దెలిసికొని నన్ను విడిచిపుచ్చి యింటికిం బోక మరలి యేలికపండితపర్య వెదుర్కొనం

బోవుటకుం దగురీతి నియోగిజనంబులచేత సకలసేనాసముదయంబులను రథాశ్వగజఘటాతంబును గణికాజనసంతానంబులను రప్పించి నీకు వృత్తాంతం బెఱుకపఱుచునంతలోఁ బౌరులను రప్పింపం బ్రయత్నించుచున్నవాఁడు. ఇప్పటికి కందఱును జేరి యుండం జను. ఆకలకలరవంబ వీతెంచుచున్నయది.

రాజు. కరమనుమోదంబుతో,,

అట్లయిన మనము త్వరితగతి నరిగి గౌతమానీతుం డగుపండితుని బహూకరింతము.

అనిలేచి,,

ఎవ్వతె యక్కడ?

చేటిక ప్రవేశించి,,

మహారాజ! యిదె దాసిని నాజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజు. ఓసీ మేము జామాతం దోడ్కొని వచ్చునంతలో నగ రంతయు మంగళాలంకారాలంకృతము గావింపవలయు. సర్వాంతఃపురసుందరీనికరంబులు సమస్తాభరణంబులలంకరించుకొని పరిణయకార్యంబులు సేయుచుండనగు. మదనసేనయు సర్వాభరణభూషితురాలై కన్యకాంతఃపురంబునం బ్రతీక్షించుచుండం జనును. మీర లెల్లను దేవ్యాజ్ఞానుసారిణులరై పరిణయకార్యంబులు దీర్పుఁడు. ఈవృత్తాంతంబు దేవితోఁ జెప్పి యెవ్వరి నెవ్వరి సేయుపనుల నియుక్తలం జేయునో వారు వారు తత్తత్కార్యంబులు సేయుఁడు.

చేటి. మహారాజాజ్ఞానుసారిణులమై ప్రవర్తించెదము.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

రాజు. సూతపుత్ర! మనగౌతముఁడు మెచ్చి తెచ్చినవాఁ డెంతో మహాత్ముండైయుండకపోఁడు. అట్టివానికడకుం బాదచారులమై యేగుట లగ్గగదా!

జయసేనుఁడు. మహారాజ! భవదభిమతం బెట్లో యట్లె ప్రవర్తింపుము.

రాజు. అట్లయినం బోదము రమ్ము.

అని పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

మంత్రి. ప్రవేశించి,,

మహారాజ! అభిమతజామాతృసంప్రాప్తిచేత నతులానందంబుం గాంచుము. ఏను జయసేనునివలన గౌతమసమానీతుం డయినజామాత యుపవనంబుననున్నాఁ డని విని యతండయ్యెడం దడయుట యయుక్తంబు గా దని యెంచి నీతోఁ గదలిపోవుటకుఁ దడవగు నని స[illegible] జామాత విడిని

[illegible] ష. అం. వ్రా.

యుండుచోటికిం జని యాతని మత్తదంతిసమారూఢునిం జేసికొని తోడ్తెచ్చినవాఁడను. జామాతయు నేనుఁగుం దిగి యిదె గౌతమసహితుండై వచ్చుచున్న వాఁడు. తత్సమావేశమహోత్సవసుఖం బనుభవింప సభాభవనంబునకు విచ్చేయుము.

రాజు. సంతసంబుతో,,

ఓమంత్రీ! నీవంటిమంత్రికుశలుండును గౌతమునివంటిపురోహితుండును భాగ్యవిశేషంబునఁ గాని లభింపరు.

మంత్రి. మహారాజ! అతిరూపగుణోపేతుం డగుజామాత దొరకుటంజేసి నీ భాగ్యంబు సకలజనశ్లాఘనీయం బయ్యె. వైళంబ జామాతయు రాఁగలండు. సభాభవనంబునకు విచ్చేయవలయు.

రాజు. మంత్రీ! అట్లయగుంగాక.

అని మంత్రితోఁ బరిక్రమించుచున్నాఁడు.

లంబభుజుండును గౌతముఁడును బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు. లంబభుజునిం గాంచి,,

మహాభాగ! ఇటురమ్ము.

లంబభుజుఁడు. పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

రాజు. లంబభుజునిం గాంచి. మహాశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఉ. చందురుఁబోలుమోము నవసారసపత్రసమానభావముం,
జెందిననేత్రయుగ్మమును శ్రీరమణీయ మురస్స్థలంబు నిం,
దిందిరవారనీలరుచి దేరెడుముంగురులుం బ్రలంబమౌ,
నందపుబాహుయుగ్మము మహాపురుషుం డితఁ డంచుఁ దెల్పెడిన్.

గౌతముఁడు. మహారాజ! నీకూఁతునకుం దగినమగని సంపాదించితిఁ జూడవె. ఇమ్మహానీయునిపాండిత్య మనన్యాదృశము. మాబోంట్లితనియెదుట నోరు దెఱచిన సుప్రయోగంబు లేదు. సకలవిద్యాచతురుఁడు. ఇతనివిద్యాపరిశ్రమము నాకుఁగా కితరులకుం దెలియదు. విప్రకులశేఖరరాకాపూర్ణచంద్రుండు. నాయొనర్చిననిర్బంధంబువలన నీవిశుద్ధయశస్కుండు భవత్కన్యకాపాణిగ్రహణంబున కొడంబడి భవద్వంశంబు ననుగ్రహింప విచ్చేసియున్నవాఁడు.

రాజు. బ్రాహ్మణోత్తమా! యీమహాత్మునియతిగభీర మగుసాకారంబు సకల సుజనశ్లాఘ్యశేముషీవిశేషభూషితునిగఁ దెల్పుచున్నది. నీవు నయితము మెచ్చుకొను నట్లుండ నింక నితనియోగ్యతావిశేషం బడుగవలయునా! ఈసాధుచరిత్రుని పాదపంకజములరజంబు సోకి నాయిల్లు పవిత్రంబయ్యె. ఏ ననుగృహీతుఁడ నైతి.

అనిలంబభుజునికినమస్కరించెను.

గౌతముఁడు. లంబభుజునిం గాంచి,,

ఓమహాత్మా! యీభూకాంతుండె మీకు శ్వశురుండు గాఁబోవుడిని. ప్రణతుండయినయితని నాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీపాఱుండు నాకుఁ దొలుతఁ గఱపినది మఱచితిని. అది యిప్పుడు రాజు నమస్కరింపఁ గాఁ జెప్పవలసినదిసూవే!

అనితలంచుకొనుచునూరకుండెను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీమూఢుఁడు తొలుతనేఁ గఱపి; రాజు ప్రణతుండైనం జెప్పుమన్న దానిని మఱచిపోయినాఁడు. అది యితనికి స్మృతి కందంజేయవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహాత్మా! అశ్వపతికులంబునం జనించినవాఁ డీరాజు?

లంబభుజుఁడు. స్మరణంబునకుందెచ్చుకొని,,

కానా! సరే!

తలపంకించి,,

అశ్వని. పునర్వసు. రేవతి. కృత్తిక;

అని చెప్పి యూరకుండెను.

రాజు. భ్రమింపడుచు. గౌతమునిముఖంబుఁగాంచి,,

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! యీమహనీయుఁడు నాల్గునక్షత్రములనామములు మాత్రము నుడువుటవలను, అవియుఁ గ్రమంబు దప్పి యుండుటవలన భావంబు స్ఫురింపకయున్నది. ఇది విశదీకరింపం గోరెదను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! ఏని కేనశ్విన్యాదిక్రమంబుగ నిరువదేడునక్షత్రములనామములు రాజు గాంచుటం బ్రథమదర్శనంబు గలుగునప్పుడు చెప్ప నుంటిని. తత్క్ర[illegible]

పద్యములు రచించి రాజునకు మనస్సమాధానంబుఁ గల్పింతు నగు నని యుంటిని ! ఈ వైధేయుఁడు నానుడివినక్రమంబు మఱచి యిట్లు సెప్పినవాఁడు. అయినను ఎగ్గేమి యు లేదు. నాబుద్ధిబలంబున సమర్థించెదను. ఇది యీమూర్ఖునివలనం గరము గౌరవము గలుగుటకుఁ గారణము గాఁగలదు.

ప్రకాశముగ,,

మహారాజా ! యీపండితాగ్రేసరునిభావంబు మాఁబోటివారలమానసంబులకు సయితము నిలుకడమీఁద గాని యెఱుంగ నగుపడదు. అట్టుండ నితరు లెంతటివారు. ఈవిద్వన్మణివచనంబులభావంబు సాధారణులెఱుంగక దూషింత్రు. ఇతఁడు కరము మితభాషి. ఇప్పుడు అశ్వని. పునర్వసు. రేవతి. కృత్తిక. అని యీకవిపుంగవుండు సెప్పినందుకు భావంబు ; సకలవిద్యాపరిశ్రమంబు గలవాఁడ నగుటంజేసి నాకింత సేపటి కెఱుకపడెను.

అతనిభావంబుఁ జెప్పెదను వినుము.

శ్లో. * అశ్వనీ భవతు తే తు మందురా మందిరే భవతు తే పునర్వసు,
రేవతీపతికనిష్ఠసేవయా కృత్తికాతనయవిక్రమో భవాన్.

అని యీకవి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు

రాజు. మహాశ్చర్యంబుతో,,

ఇట్టియతిగభీరహృదయులభావం బెఱుంగ మేము మీపాటివారము. ఈమహాత్ముండు పురుషమూర్తిఁ దాలిచినసరస్వతియే యన నొప్పును. ఇట్టిమహామతిని బతిం గాఁ బడయఁ గలనాకూఁతురగు మదనసేనభాగ్యం బేమందు. అలంతులగు నెలంతల కీమహానీయునిం జెట్టపట్టం గలుగునే ! ఇన్నినాళ్లు మన మనురూపజామాతృసంపాదనార్థంబు పడినకష్టంబు లెల్లనీవిద్వద్రత్నలాభంబుచే సుఖరూపంబు లయ్యె.

గౌతముఁడు. ఓమహీపతీ ! ఇంతం బరిణయమునకు బాగు సేయం దగదు. మనమదనసేనయు నితనిం బరీక్షింపవలసియున్నది. ఈసభాభవనంబున నందఱము గూరుచుండి విదుషీరత్నంబుచేఁ బరీక్షితునిఁ జేసి యనంతరకార్యంబునకుం గడంగుదము.

---

* తే మందురా తు = నీగుఱ్ఱపుఁజాగా, అశ్వనీ = ఉత్తమాశ్వములచే నొప్పునది, భవతు=అగుఁగాత. అనఁగా నీసేనాంగంబులు కడు పెంపుఁ జెందు చుండెఁ దగు ననుట. తే మందిరేతు = నీగృహమునందు, పునః=మఱియు మఱియు, వసు=ధనము, భవతు = కలుగుఁగాత. రేవతీపతికనిష్ఠ = రేవతీదేవికిభర్త యగుబలరామునితమ్ముఁ డగుకృష్ణుని, సేవయా = పరిచర్యచేత, భవాన్=నీవు, కృత్తికాతనయవిక్రమః = కార్తికేయు డగుస్కందుని పరాక్రమమువంటిపరాక్రమము గలవాఁడ వగుదువుగాక.

రాజు. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా ! నీమాట కద్దు గలదా.

లంబభుజునితో,,

ఓమహాత్మా ! ఈరత్నపీఠం బలంకరింపుము.

లంబభుజుఁడు. ఉన్నతాసనంబునంగూరుచుండెను.

రాజు. ప్రతీహారీ ! నీవు కన్యకాంతఃపురంబునకుం జని మదనసేనను ; స్వాంగ వరసముచితాలంకారముతో నుండు దాని నీయవనికాభ్యంతరంబునకుఁ దోడ్కొని రమ్ము.

ప్రతీహారి. మహారాజ యట్లయ.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

రాజు. ఓగౌతమా ! బ్రాహ్మణోత్తమా ! ఈయభినవసరస్వతీవిగ్రహంబుతో నొకింత సంలాపము సేయుటకేని మాబోంట్లకు యోగ్యత లేదు. ఇట్టిమహనీయుని సంపాదించిననీకు నే నేమి ప్రత్యుపకారంబు సేయంగలవాఁడను. నాయందుఁ గరుణించి నాసేయునర్చనం బంగీకరించి నన్నుం గృతార్థునిం జేయుము.

అని మంత్రియందిచ్చుమణిగణపరిపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబు లందుకొని గౌతముని పాదములందు రత్నంబులు గుమ్మరించుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. నలువంకలు సూచుచు. ఆత్మగతమున,,

ఈకాలంబునఁ గోడలపైన నీవన్నెలగీఁత లేమిటివో !

స్మరణమభినయించి,,

చిత్తరువు లని చెప్పుదురు సూవె ! చిత్తరువునందు రామాయణపుఁగతలు వ్రాయంబడియుండును అని విందు. అవెక్కడనున్నవో !

నిరూపించిచూచి. చింతించుచు,,

మనచదువులోఁ గైతగాండ్రు కతలు చెప్పునప్పుడు ఏవ్వనికో పదితల లున్నవని రామాయణకతలందు వినియున్నాఁడను. వానిపేరు చెప్పరాకున్నది.

సంతసంబుతో,,

ఆ ! తెలిసెను తెలిసెను ! అయినను బాపనయ్య నడిగెద.

ప్రకాశముగ,,

ఓబాపనయ్యా ! వీఁడేనా రాభణుఁడు !

తక్కినవారందఱును సంశయాకులత్వంబుం గానిపించిరి.

రాజు. ఆత్మగతమున,,

*ఈమహాత్ముని సర్వవిద్యాధికునిగ గౌతముండు నుడివె. ఇతండు దురూహంబుగ వచియించినవాఁడు. ఇప్పుడు రావణుఁ డనవలసినశబ్దమును రాభణుఁడని పల్కుచుండెడిని. ఇందు మానసంబు సందేహాకులంబై యున్నయది. గౌతముని నడిగి తెలిసికొనం జనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓగౌతమా ! లౌకికప్రయోగసిద్ధంబు రావణశబ్దంబు గాని రాభణశబ్దంబు గాదు. ఈమతిమంతుండు రాభణుఁ డని యుచ్చరించుట కుపపత్తి యేదియో యుండుంగను. ఇది తెలియం బల్కుము.

గౌతముడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! యీవైధేయుని నోటు దెలివకుండు మని చెప్పియున్నందు కది మఱచి సభాభవనవిలోకనసంతోషాతిశ్లిష్టహృదయుండై తాను వాడుకొనువిధమున రాభణుఁ డని వక్కాణించె. దీనిని చతురముగ సమర్థింపకపోతి నేని పెదు సంకటము వాటిల్లు.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహీపతీ ! యితం డనేకవ్యాకరణంబులు చదివి యున్నవాఁడు. వబలకును భేదంబు లేనట్లు వభలకును భేదంబు లేదు. మఱియు నామక్రమంబునకు భంగము లేక యుండవలెనని యీపండితోత్తముని భావము.

శ్లో. * కుంభకర్ణే భకారోస్తి భకారోస్తి విభీషణే.
అగ్రజశ్చ స్వయం రాజా రాభణో న చ రావణః.

ఇది యీతనిభావము.

మంత్రిప్రముఖులు. ఈయర్థంబు సమంజసంబు నతివిచిత్రంబునై యున్నది. ఇది వినమహామోదంబు గల్గినయది.

రాజు. ఆశ్చర్యపడుచు,,

---

* పులస్త్యమునికుమారులు మువ్వురు. అందు రెండవవాఁడగుకుంభకర్ణుని పేర భకారమున్నది. మూఁడవవాఁ డగువిభీషణుని పేరను భకారమున్నది. అట్లుండ, అట్టి భకారము ; రాక్షసకులశ్రేష్ఠుఁడును ప్రభువునగు పులస్త్యముని పెద్దకుమారుని పేర లేకపోవుట క్రమభంగ మగును గాన రాభణుఁడని చెప్పుట తగును. రావణుడని చెప్పుట సరిగాదు.. వబలకభేద ముండును గాన వభలకు నభేదము. వకారముండుటచేఁ దోఁచునర్థము భకారముండినను దోఁచును. అనిభావము.

ఏమి యీమహాత్మునిజ్ఞానము! ఇది యెఱుంగ మావంటివారి కించుకయేని యందరాకున్నది. అలోకసాధారణం బీతనిపాండిత్యము. ఇతఁడు సెప్పినయర్థంబు లోకవిరుద్ధంబయ్యు నెల్లరు మెచ్చుకొనం దగియున్నది.

ఖేదముతో,,

ఆ! మదనసేన యింతదనుక రాలేదు. నైశంబ పరిణయమహోత్సవంబు నిర్వర్తించి కన్నులపండువుగాఁ జూడవలయు నని నామానసంబు త్వరాకులంబై యున్నది.

నేపథ్యంబున మంజీరధ్వని వినంబడుటయుఁ బ్రతీహారి ప్రవేశించి,,

మహారాజ! మదనసేన యవనికాభ్యంతరంబున శోభించియున్నది. మన్ముఖంబునం బండితోత్తమునికి నమస్కారరి తెలింగింపు మన్నది.

గౌతముఁడు. చేయిచాటునను లంబభుజునిం బిలిచి,,

ఓరి! రాజపుత్రి నమస్కరించుచున్నది. త్రిపీడాపరిహారోస్తు, అని యాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు. త్వరపడుచు,,

త్రిపీడాస్తు,, అనిచెప్పెను.

ఎల్లవారు నవ్వఁబడిరి.

గౌతముఁడు, ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీమూఢాత్ముండు త్రిపీడాపరిహారోస్తు అని చెప్పుమన్నం ద్రిపీడాస్తు అని యనెను. దీనికేమి సేయంగలను. ఇప్పు డిది సమర్థింపక పోయినం గార్యంబు చెడు. నాయభీష్టంబు నెఱవేఱదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజపుత్రి! మదనసేనా! ఈవిద్యాస్వయంవరపతి నుడివిన త్రిపీడాస్తు అను దానికి భావం బెఱుంగవు గాఁబోలు! కానకే సంశయాకులవై యూరకుండెదవు. ఈ మహితచారిత్రునివచనములయందలిగభీరభావంబు నింతయుం గొంతప్రవేశంబుఁ గాంచియుండునామంగాక యితరుల కెఱుంగ శక్యంబు గాదు. త్రిపీడాస్తు అనుదానిభావంబు వివరించెదను వినుము.

శ్లో. * ఆసనే బాలపీడా చ శయనే పతిపీడనం,
భోజనే బంధుపీడా చ త్రిపీడాస్తు సదా తవ.

అని యీవిద్యానిధి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు.

ఇతనివచనంబులభావంబు వివరించునంతదనుక మనంబునకు సమాధానంబు చూరట్టదు. నీ వేమేని యితనిం బరీక్షింపం దలంచితి వేని వైళంబ యడుగుము.

పుష్పమాలాహస్తయై గుణమాలిని ప్రవేశించి,,

ఆర్య! గౌతమ! భర్తృదారిక యీమహాత్మునియందుం గలవైదుష్యవిశేషంబునకుం గర మామోదించి మన్ముఖంబున నిట్లు విన్నవించుచున్నది. శిష్యనగునా యందుఁ గలవాత్సల్యవిశేషంబున మీరలు కడు పరిశ్రమంబుం బడి యిట్టిసరస్వతీస్వరూపుని సంపాదించి తెచ్చి యిచ్చినందుకుఁ బ్రత్యుపకృతి యేమి సేయంగలను? ఇదె నీకంజలి యొనరించెదను. బృహస్పతితో సమానుండగునీమహాకవి నుడివినవచనంబుల మాబోటివార లర్థంబుఁ దెలిసికొనఁజాలక యుండఁగా నితనిం బరీక్షించుట యన్నమాట లేటివి! ఇదె సర్వజనాభినందనీయముగ నీవిద్యానిధిని వరియించెదను. ఈపుష్పమాలిక మత్ప్రియాసఖీకరంబువలన నితనియంసంబున నిడియెద.

---

* ఓకాంతాతిలకమా! నీకుఁ గుమారులు గలిగి నీవు సుఖాసనంబునఁ గూరుచుండునప్పుడు ఆశిశువులు నీపయిం బడి యాడుకొనుచు నిన్ను నలయింతురు గాక, అనఁగా నిట్టియలయిక ప్రార్థనీయము గానఁ దత్కారణ మగుపుత్రసంపద గలుగుఁ గాక యనిభావము. మఱియు నీ వింటిపనులు దీర్చుకొని శయనంబుకడకుం జేరునప్పుడు నీభర్త కడుఁ దమకమున ననేకవిధరతిబంధములకు నిన్నుం దార్చి యలయించి నఖదంతక్షతాదుల నతిసుకుమార మగునీదేహమునకు శ్రమ గలిగించి "సురతవ్యదితా బాలవనితా తనిమ్నా శోభంతే" యన్నట్లుమాడఁ జూపు నానందము జనించుతెఱంగు దోపింపఁ జేయు నది పీడనమయ్యు సుఖప్రదంబు గాన నాయతిశయము నీ కగుం గాక. అనఁగా నీభర్తకును నీకును నిరవద్యయౌవనం బుండి యాసుఖం బనుభవించుచుండ నగు నని భావము. బంధుగులతోడ భోజనము సేయుట యుత్తమము గాన నట్టిసమయంబున వారల సమకూర్చుకొని పోవుటవలన నగుశ్రమము నీకుఁ గలుగుఁ గాక అనఁగా "ఎప్పుడు సంపద గలిగిన నప్పుడు బంధుగులు వత్తురు" అన్నట్లు బంధుసమాశ్రయము సంపద కారణ మగుటంబట్టి నిరతిశయసంపద నీ కుండం దగు నని భావము. ఈయాఁడుబాధలు నీ కెల్లప్పుడు నుండ నగు నని యాశీర్వదించుచున్నాఁడు.

ఉ. ఈమహితాత్మునైపుణి యె దేరికి నైన నెఱుంగ శక్యమే,
భూమిని వాణి యీపురుషభూషణుమై జనియించెఁ జూవె యీ,
శ్రీమహితాత్మపాదసరసీరుహయుగ్మముఁ గొల్వ నాకు నా,
శ్రీమహిళాప్రియుండు గృపచేసినవాఁ డధికప్రియంబునన్.

అని లంబభుజునియంసంబునం బుష్పమాలిక యిడెను. నేపథ్యంబునం దూర్య వాద్యధ్వానములును మంగళాశీర్వాదవిరావంబులు వినంబడియె.

రాజు. సంతసంబుతో,,

ఎన్నిదినంబులుగానో యిమ్మహోత్సవంబుఁ గనుంగొనం గోరియుంటిని. ఈదినము నాకోరికి సఫలం బయ్యె.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమ్మున,,

నావంతంబు నీడేర. నన్ను వరియింపు మన్నమాటఁ ద్రోచిపుచ్చినయీరాచ కన్నియ గాడిదెలమేపువానితో నేమిసుఖంబుఁ గాంచం బోయెడినో చూతము.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహారాజ. ఇఁక నగ్నిసాక్షికముగఁ బాణిగ్రహణంబు జరిపింపంజనును. తదర్థంబు వైళంబ ప్రవర్తింపం దగు. పరిణయమండపమునకు నీవధూవరులం దోడ్కొని పోవలయు. ఎల్లవారు నామహోత్సవంబుం గనుంగొన నయ్యెడకు రండు.

లంబభుజునితో,,

ఓమహాత్మా! పరిణయవేదికకడ కేగుదము. లెమ్ము.

ఎల్లవార లాసనంబులు విడిచి లేచిరి.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈపాపనయ్య నాతో రాజుకూఁతురు గాడిదకొదమవలె నందము గానుండు నన్నాఁడు. అవ్విధంబునం గానంబడదు. నాయూపుపై నొకలంజ వేసిపోయినయది య రాజుకూఁతు రేమొ? ఇట్లైన నిది నాకెందుకు?

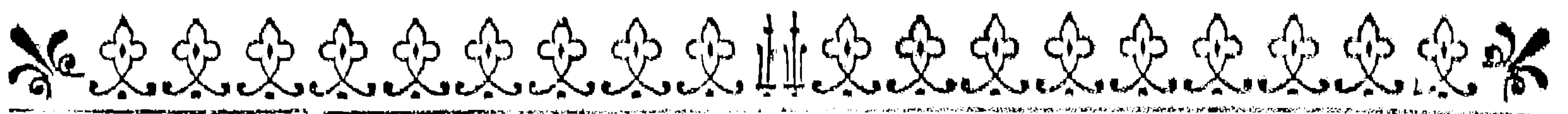
అందఱునిష్క్రాంతులైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందుఁ

దృతీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ ర స్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

చతుర్థాంకము.

వీణావాహిని ధైర్యము గుణమాలిని ప్రవేశించి. చింతయాభినయించుచు,,

అక్కటా! మనభర్తృదారికను గౌతముఁడు వంచించె నని తోఁచుచున్నది. సర్వవిద్యావిచక్షణు లగుదేశాధీశకుమారుల దప్పించి విద్యాగర్వంబువలన వారి నవమానితులఁ జేసినందుకుఫలము చేసేత సమకూరినయది గాఁబోలు? ఈలంబభుజుఁడు గడు ననాగరికుండు. వీఁడు వచించునవి యెల్ల గ్రామ్యోక్తులు. గౌతముఁడు తనకుఁ గల విద్యానైపుణ్యంబున వాఁడు వచించిన యనాగరికోక్తులనతిచతురముగ సమర్థించి చెప్పి మదనసేనకును రాజునకును మతిభ్రమంబుఁ గల్పించె. రాజపుత్రి తన్ను వరింపక యుపేక్షించె ననుసూయచే దీర్చుకొన్నాఁ డని తోఁచెడిని! పండితవర్యుండు గాక నపండితులతో మాటలాడఁడని కపటంబు నల్పి యుండెంబోలు. వీఁడు పండితుం డగునేని పాండిత్యప్రకటనసమయంబునం దన కీడుగానివారలతోఁ బలుకక యుండు నంతియకాని తనకుం గావలసినపనులకుం బరిచారకజనంబును బనుపనైన నోయి దెలుపకయుండునా. ఈమందుండు పురుషాకృతి గలరాతిబొమ్మవిధంబున నూరకయుండెడిని. అదియునుంగాక.

ఉ. వీరభటాళిఁ గన్గొనిన భీమము లోఁ బెగడొంది తాంచు శ్వం,
గారవతీవతంసములు గన్పడఁ గా వెలిగంది చూచు భూ,
దారునిప్రోల భీతిలుచుఁ దా నిలుచు న్వెలిబొమ్మరూపి స్వీ,
ధీరహితుండు గన్పడెడి దీనతతో వనచారికైవడిన్.

నగరవాసం బెఱుంగనిపండితుండై యుండెంబోలు నని యనుకొనవచ్చునన్ననో? యట్టిపండితుం డయ్యెనేని కావ్యనాటకాలంకారంబు లెఱింగి శ్రుతవస్తుసందర్శనంబున నామోదంబుం జెందువాఁడై యుండవలదా? ఏమియుం గానఁబడదే! సర్వవిధముల నారసిచూడ గౌతముఁడు మదనసేన తనకు వశగత గాదని మనంబున నుంచుకొని రాజపుత్రికిఁ గరము యాథాత్మ్యనిం దెచ్చి మగనిం గావించినవాఁడని నిర్ణయింపం జను. నిర్ణయించితినిపో! యిప్పు డేమి సేయంగలదానను. కార్యం బతిక్రమించినయది.

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఏలకో! భర్తృదారిక కడ నుండెంబనిచినధనమాలిని సత్వరముగఁ జనుదెంచుచున్నయది.

సత్వరయై ధనమాలిని ప్రవేశించి,,

ప్రియసఖి ! గుణమాలిని ! నీవు మనభర్తృదారికకేళీగృహంబున సంగీతోపకరణంబులునిచి భర్తృదారికాప్రాణనాథు నయ్యుదయుం దోడ్తెచ్చి వృత్తాంతంబు నివేదింప ననుజ్ఞాతవైనదానవు ; వైళంబ జరుపవలసినయిక్కార్యంబునందు దురంతచింతాసమాక్రాంతస్వాంతవయినదానవువోలె నత్యాలస్యంబునం బ్రవర్తించుచున్నదాన వదేలా?

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! యిం దేఁ జింతించి చేయఁగల దే మున్నది? ఎవ్వరికిం గాని పుట్టినప్పుడు బ్రహ్మ నొసట వ్రాసినవ్రాఁతం దప్పింపం దరంబగునే. అది యట్లుండనిమ్ము. నీ విప్పు డింతత్వరతో వచ్చుటకుం గతం బేమి?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! అట్లడుగుచున్నా వదేమి? మనభర్తృదారిక యనుభవించు నత్యుత్కంఠార్తి యెఱుంగనిదానవువోలె నడిగెదవు ! ఇప్పు డాయువ్విద కుప్పుసంగల వంకాళకీఁకమెయిం జెరిగి యింతింతనరాని యిడుముల శోకములనయసం జొల్పడుచున్నది. వినుము.

చం. నిరుపహతోద్యతప్రణయనిర్భరదుర్భరదీనభావయై,
యరుగుగఁ జండభానుని సహాబ్జినియుం న్మృగలాంఛనున్సరూ,
దరమున వాకుముద్వతియుఁ దద్దయుఁ గోరుచునుండుచాడ్పునన్,
దరుణియు నాథుకేళికిఁ గృతత్వర వేమఱుఁ దత్తఱిల్లెడిన్.

అట్లు ధృతోత్కంఠయై యాకలకంఠి పడుచుండుపాట్లు వినుము.

చం. సొలయుఁ బరుండు లేచు మఱి స్రుక్కును సొక్కుముదైన్యసంగతిన్,
బొలయును స్రుక్కు లేచు నగపుంగొను నెవ్వఁడిపోవు నోంటెపైఁ,
బలుకును గోపగించుకొను బాష్పము రాలుచు నూరకుండు న,
గ్గల మగు తాపభారమునఁ గ్రాఁగు బయల్గను మూర్ఛఁ గైకొనున్.

ఈవృత్తాంతంబు నీకెఱింగించి యుద్దిష్టకార్యంబు వైళంబ సాధించుటకు నిన్నుం దొందరించితి.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! ధనమాలిని! నూతినీళ్లు వెల్లువఁ బోవు నని తమాతమాపడుచందంబున నున్నది. మనభర్తృదారిక యిట్లు సంభ్రమించుట యేలనే! ఆకలిఁ గొన్నవాఁడు రెండుచేతులం గుడువఁ గడంగునటే! రాజును రాణియుఁ బరిణయకార్యంబుతుదముట్టఁగా నిదంపతులం జేర్పం ద్వరపడుచు మంచిముహూర్తంబు విచా

రించుచుం గార్తాంతికులవలన నీరాత్రి సముచితం బని రెలిసింగి యెల్లుని గూఁడం గేళీమందిరసమాసక్తులం జేయం గడంగి తనుచితకార్యంబులనెల్ల జేర్పి మనకు ముదల యిడియున్నవారు. మనమును శుభవేళ సంప్రాప్తం బగునంతలోఁ బనుల నన్నిటిని; బూర్వమున నిర్వర్తింపం దగు వానిని నిర్వర్తించుచుండెదము. ఇదె దినమణి యస్తం గతుం డగుడు భర్తృదారిక క్రీడాసౌధంబునం దననాయకునితోఁ గలయుం బోయెడిని. ఇంతలో నిట్టిదుర్విషహవిరహవేదనా యాసవశీకృత యగుట గగ మాశ్చర్యకరంబై తోఁచుచున్నది. ఎందు నతిప్రవర్తనము కష్టసంపాదకం బగును సుమా! ఈమదనసేనకుం గలిగియుండుమదనజ్వరార్తిం దలఁచి చూడ నీరాజపుత్రికకు మనోరథలాభం బున నద్దంకి లేక యుండనగునే యని మానసంబు చింతాకులత్వంబు నందెడిని. ఇందు కేమి సేయంజాలుదును ?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! నీస్వభావం బెల్లప్పుడు నెల్లయర్థంబులందు నష్టాసశం కందగిలి వగలం బొగులుచుండుట మే మెఱింగినదే! లేనిపోనిసందేహంబులు గల్పించుకొని యుత్తలంపడియెదవు. మదనసేన దనకుం దగినప్రాణనాయకుఁ డుపలబ్ధుం డగుడు సుచిరకాలంబునుండి యందుల కువ్విళులూరుచుండినయీయుండజయాన యిప్పుడు త్క్రాంతితయ గుటయరుదా ! అదియునుంగాక యీమదనసేనసుగనిరూపరేఖావిలాసం బులు మానినులన్న వారలమానంబులఁ గొల్లబుచ్చకపోవునే !

ఉ. ఆనళినారిబింబరసు శాత్రవయ మానగుమోముగోము నా,
జానువిలంబిపీనఘనచారుసువృత్తము లైనబాహువుల్,
సానుమదింద్రశృంగసమసారసుహోన్నత మంసయుగ్మముల్,
మానశరాసుఁగీడ్పఱచుసుందరరూపము నాసఁ గొల్పదే.

వినుము. మఱియును.

ఉ. ఆనవమోహనుం గనిన దాదిగ నీపుట భేసనంబులో,
మానవతీమణుల్ మదనమార్గణవృష్టికిఁ జిక్కి స్రుక్కి స,
న్మానితరీతిఁ జైకొన మనంబున నువ్విళులూరుచుంద్రు సు,
మ్మానవమన్మథుం గలయ నాసజనింపనిచాన లే దిటన్.

అట్టియతిరమణీయరూపకళావిశేషంబుల నొప్పుమగనిం బడసి తత్సమాగమ సుఖంబునకు మదనసేన త్వరపడుట యెుకచింతనీయం బైనయర్థంబె ! సర్వకళాసార సర్వస్వవేదిని గదా యీమదవతీమణి !

గుణమాలిని. ప్రియసఖీ ! నీనుడివినవెల్ల సత్యంబులే!

గీ. కనకకుసుమంబునకురూపగరిమ యున్న। భ్రమరపాళికి మధువానఁ బాలుపడునె,
యసదృశామోదభరితమౌ కుసుమమంద। యట్టిసుఖ మబ్బు రతి గల్గు నాస మించు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నీనుడివినవచనంబులవలన ననమానరూపసౌభాగ్యవంతుం డయ్యు భర్తృదారికాకాంతుండు లజ్జావతుల జాతికళాచాతుర్యంబు తెలిసింగి వారల నేలుకొనంజాలని యనాగరికుండై యున్నవాఁ డనునర్థంబు దోఁచెడిని. అట్లుండినను.

గీ. సర్వవిధవిద్యలం దతిచతురఁ గాన। మదనసేనయ తననాథు మదనసదృశు,
రతికళానూనచాతురీగతులయందు। వానిఁ దాఁ దిద్ది రేయెల్లొన వలఁతి సుమ్ము.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! నీ చెప్పినచొప్పు కొప్పిదంబైనదియ. అయినను మదీయమానసంబు శంకాతంకాకులత్వంబుం బాయక యున్నది.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! "అతిస్నేహః పాపశంకీ" అని యుండదె లేదా! మదనసేనయం దీ వతిప్రియుం బునిచినదానవు గాన నీమానసం బాయతిపయుం దట్లు చింతం గూరుచున్నయది.

కం. ఎవ్వరి కెవ్వరు ప్రియులో। యవ్వారలు వారలందు ననిశ మతుభముల్,
నివ్వటిలునో యటంచుఁ। నెవ్వగలం బొగలుచుంద్రు నిరతప్రీతిన్.

ఇది లోకవ్యవహారసిద్ధంబు. ఇదియును గాక.

ఉ. ఇష్టజనంబు కష్టపడ నెయ్యది దోఁపక చింతఁ గూరుటల్,
నష్టవిశేష లోప్రజలన న్ననుచుందురు రాయ్య; లద్ది నం,
తుష్టికరంబు గాదు; తమకోయమువారు మహోర్మిఁ గుందఁ గా,
నిష్టముఁ గూర్పఁగా గడఁగి యింపుఁ జనింపఁగఁజేయు టొప్పగున్.

కాన మనము మదనసేన యిష్టసఖీజనం బగుటంజేసి యిది వేగిరపడుకార్యంబున నమరూపప్రవర్తనంబునకుం గడంగుట మనకుం గర్తవ్యంబు. ఈదృశకార్యంబునకుం ద్వరపడుము.

గుణమాలిని. నిట్టూరుపు విడిచి,,

ప్రియసఖి! నీ వెంతబోధించినను నామనంబు సమాధానపడకున్నయది. ఏమి సేయ నగును? నిరతిశయామోదంబున నానందశిఖరి సమారూఢను వోలె నాచేయవలసిన యూపనులయందు మదీయప్రయత్నంబునం గాని కరచరణాదులు ప్రవర్తింపకయున్నవి. చిత్తంబును గరణాయత్తంబై యుత్తలంపడిరొయెడిని. ఇందుకుం గతంబు స్ఫురిం

పక యున్నది. ఓసీ! ఎట్లున్నం దీయసే! దేవినిరోగం బనుష్ఠింపం జనునుగాద! కాన నేను భర్తృదారికకేళీమందిరంబునకుం జని యామినీయ నర్ధ్యోదయ మునిచి మదనసేనమగని నందుం బ్రవేశపెట్టి భర్తృదారిక నాతనితోఁ జేర్చెదను. వైళంబ పనులం గావించెదను. భర్తృదారిక యింటి నుండఁ బోలదు. దానికడకుఁ బొమ్ము ఇద కేళీగృహంబునకుం జని మరలి వచ్చెదను.

అనినిష్క్రాంతలైరి.

ప్రవేశకము.

అంతం గామయమానావస్థ యై మదనసేన ప్రవేశించె.

మదనసేన. కటకటా! ఏమి సేయంగలదానను!

ఉ. నిద్దుర రాదు కంటికిని నిన్నటినుండి కరంబు దీర్ఘమై?
ప్రొద్దును బోదు నెచ్చెలులఁబొందు మనంబునకుం బ్రియంబు గా,
దద్దియుఁ దోఁచ దాత్మ కిపు డిక్షుశరాసనసాయకౌఘముల్,
తద్దయు నేఁచసాఁగె నిఁకఁ దాళఁగఁ జాల వియోగవేదనల్.

ఏలకో దురంతం బగుకంతుసంతాపంబు త్రుటికొక్కనిమేషంబులోఁ బయిం బయి నెచ్చుచు వచ్చుచున్నయది. ఎవ్వారలకేని యింత వేగిరంబ యిట్టిదురవస్థావిశేషంబు సంప్రాప్తం బగునే! ఇప్పు డిట్టియవస్థంబు గల్గుటకుం గారణం బేమిటో! ఏమిది! మఱియొక కారణంబుఁ జింతింపవలెనా! ఎట్టి ధీర లయిన సాంగపదసాదులును మదీయప్రియతమునిరూపరేఖావిలాసంబులకుం జంద్రకాంతమణిస్థంబులు చంద్రకిరణంబులకుం బోలె గరంగి లతాంతాయుధనితాంతసంతాపంబులం బరవశలు గాక యుందురే! ఔరా! ఆసుకుమారాకారునిచక్కఁదనం బే మని పొగడం గలదానను.

చం. మదనుఁడు శాంబరీమహిమ మానవదేహముఁ దాల్చివచ్చెనో,
విదితగతి న్వసంతుఁ డురువిభ్రమవైభవ మారఁ జూపన,
మ్మృదమున భూజనంబు ననుమానము మానఁగఁ గాన వచ్చెనో,
కద! యిటుగానిచోఁ బడయఁ గల్గునె యిట్టిసురూపసంపదల్.

మఱియుం బరిణయమండపంబున నారూపసారనిర్మాణుని యాభినవపలికచకిత చిత్రలిఖితమనోహరం బైయొప్పునగుమొగంబుం గాంచిన వాడిగ మించుచుండు నుత్కంఠార్తిం దన్మయత్వంబుం జెంది డెందం బన్యంబుం దలంపక యున్నది. ఆ సౌభాగ్య మే మని వర్ణింపనగును?

చం. అభినవముగ్ధపంకజము వాస పెలంగఁగఁ గ్రమ్ముకొంట్లు నా,
సుభగతఁ గాంచుమున్గుయు సుందరమై శరదిందుకాంతిన,
స్నిభ మయి యొప్పు నెమ్మొగము నిండ పయింబయి గ్రమ్ముచుండగా,
యభినవశామయూర్తిసాబ గతులు గల్గుటకు న్ఫలం బగుట్.

తలంచి చూడ నంకురితదరహాసభాసురంబై యరుణాధరదళశోభావిభాసితం బగుచు నతినీలకుంచితకుంతలకులకోమలత్వంబుతో రామణీయకంబునకు నెలవు నా నొప్పునతని ముఖాంబుజంబు నాయెదుటఁ బొడసూపు నట్లున్నది.

నైరాశ్యంబుతో. వియోగవేదనాసహ్యత నభినయించుచు,,

ఇంతదనుక నహంబు గానఁ దహాతవా యుంచుక యడఁగియుండె. ఓర్వం జాలియుంటిని. ఇప్పుడు గాళరాత్రివోలె రాత్రియు సంప్రాప్తం బయ్యెడిని. ఇంకం బడంబోవునిడుములు కడుదుస్సహంబులై కాటియుంచెట్టక పోవు.

కన్నులనుండి వడలు బాష్పంబులతో,,

ఉ. కట్టా! మారుఁడు క్రూరుఁడై పెలుచ నన్గారింపఁగా సాఁగె, నిం,
కెట్టో! తోడ్పడ రెవలుం గితని; కీయుక్కుట్టు లెట్లోర్తు! జా,
పట్టు న్నట్టడి వేసి కూయఁ దొడఁగె న్బల్మొలు నిట్లోవఁ లో,
జట్టుం బయ్యెర గ్రమ్మి ప్రాణముల సాకుప్రక్రియ దీపడిన్.

అని మూర్ఛపోవుచున్నది.

ధనమాలిని. ప్రవేశించి. మదనసేనం గాంచి. ఉరంబునఁ గరం బిడుకొని,

కట్టా! యీభర్తృదారిక యెట్టిదారుణదశావిపాకం బనుభవించెడిని!

త్వరితగమనంబున మదనసేన యుండుచోటికిం జని,,

ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము!

నిరూపించి చూచి,,

కట్టా! ప్రియసఖికి మూర్ఛ కరము గాఢంబై వాటిల్లెడిని. ఏమి సేయుదును! ఇంతతడ వయ్యెఁ దెలివిఁ దెచ్చుకొన నలవడకయున్నది. చంద్రాతప, మలయమారుత, కోకిలాలాపప్రముఖంబు లెల్ల రాత్రియగుకతంబునం గంతునికిఁ దోడ్పడి దురంతం బగుసంతాపంబుం గల్పించుచున్నవి. గుణమాలిని నమ్మించి ప్రాణనాథుని కడకుం దోడ్కొని పోవునంతలో నీకాంతాతిలకం బగణితము లగుపగలం బొగలు నని తోఁచెడిని. ఈకష్టంబుం గనుంగొనుచు నెట్లోర్తు! ఆహా! మారుండు క్రూరు

గ్రూరుండు. సుకుమారం బగుకులకుమారీజనంబునం దత్ప్రియంబు గావించుటయే వాని పని. త్రిపురాంతకునంతటివానిపౌరుషం బర్థంబు గావించినత్రిభువనమోహనంబు లగు వానియస్త్రంబులను నీశిరీషకుసుమకోమలి యెట్లోర్చు? విధి యేమి సేయ నున్నాఁడో! ఒక్కయెడుగున నిట్టిదురవస్థ సంభవించుట కెనమునుచింత్యంబై యున్నయది. ఏమి సేయం గలను. సఖీజనకల్పనీయం బగువిరహతాపోపశమనంబు సంపాదించు శీతోప చారంబులు గొన్ని సల్పెదను. ఇంతదనుక నే మనసు సాధ్యము.

అని నాట్యంబున శీతోపచారవిధులు సలుపుచున్నది.

మదనసేన. ఇంచుకయాశ్వాసంబుం జెంది,,

ఆ! ఈమందభాగ్యకు సకలసౌభాగ్యభాగ్యసమావతారుం డగు మనోహరుని తోఁ గలయుసుఖంబు గల్గం బోదు! కాదేని మలయంతి యుంగి దురంతంబై కాంతుని సమావేశంబగునంతలోని బ్లింతయుం గాచియు పెట్టం బూనునో నునే! మదీయంబు లగులావణ్యాదులు కాననంబునం గాయు వెన్నెలవలెఁ గాఁబోయెడినో! మహుక్కుల దేవతలయనుగ్రహంబు నాకుంగలిగినం గాని యీభాగ్యం బబ్బునను టెక్కడిమాట!

నిట్టూరుపునిగుడ్చుచు,,

ఉ. ఎప్పటి కాత్మనాథు నిఁక నేలొక్కనఁ గల్గునో మోద మారఁగా,
నెప్పటి కబ్బు నాసరసు నింపునఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు సౌఖ్యమిం,
కెప్పటి కానొకో రతుల నెక్కటి ప్రేమ సగ కానిఁ గూడ నిం,
కెప్పటి కానొకో దయితునిం మగువా తెఁర నొక్క సొక్కఁ గఁన.

ధనమాలిని. ఆత్మగతమున,,

సహజలజ్జాభూషణం బగుకులకుమారీజనంబు నయింతము శీలం బున్మూలితంబు సేసి యివ్విధిం బ్రలపించునట్లు లొనరించెడిని. ఈయనంగునవర్థకారిత్వంబు నేమని చెప్పంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి! ప్రియసఖి! ఇంత వంతపడియెదవేల? త్వరిగతిం జని నీప్రియుఁడ మునిందోడ్తెచ్చి కేళీగృహంబున విడియించి యాలస్యంబు మాని నీకుం దెల్ప గుణమాలినింబనిచి వచ్చినదానను. అదియు నట్లప్రవర్తించు. ఇందుకనే పూరడిలియుండుము.

మదనసేన. తిరిగిచూచి. లజ్జపడుచు. ఆత్మగతమున,,

అక్కటా! ఏను మోహపరవశనై సిగ్గుమాలి యుత్కంఠాక్రాంతనై గద్గదకంఠంబుగం బల్కితిని. ఇంతకంటె నవినయంబు గలదే! కులకుమారీజనంబున కిది తగదే! ఏమి

యిట్టిచిత్రభ్రమంబు? ప్రియసఖి యేతెంచినయర్థం బెఱుంగక యిట్లు గావించితిని. మించిన కార్యంబునకు వగచి యేమి సేయం గలదానను?

అనియూరకుండెను.

ధనమాలిని. ప్రియసఖీ! భర్తృదారికా! నన్ను నీవు నీరెండవహృదయం బని యెంచి యుండెదు దానవు. ప్రియజనసంవిభక్తం బగుదుఃఖవేగంబు సహ్యవేదనం బై యుండుంగనుక నాకుం దెల్పి యించుక యాప్యాయత వడయుము

మదనసేన. కరుణంగా,,

ప్రియసఖీ! నీకు గోప్యంబు సేయునర్థం బేమి నాకుం గలదు! వేయిమాట లేల? చెప్పెదను వినుము.

చం. విలయకృశానుకీలఁ గడు వృద్ధి వహించి నిరోగతాప మా,
కులపడఁ జేయ నా కిపు డసుంతయు నైన తమకంబు మీఱుటన్,
గలయుదు గల్పకోటిశతకాలముగాఁ గనుపట్టు సాఁగె నా,
చ్చెలియును రాదు వేగఁ బతి జీరఁగ నేగిన దేమి సేయుఁగన్.

గుణమాలిని. ప్రవేశించి. వితర్కించుచు,,

కష్టా! కఠోరచరితం బగుదైవంబు మదనసేన కిట్టిదుఃఖంబుఁ గల్పించె? హా దైవమా! యేమియు నెఱుంగనిగోల నిట్టియిడుములు వడం జేయ సమకట్టితివిరా! ఇందు నీ కగులాభం బేమిరా యెఱుంగ! సకలవిద్యాసారసర్వస్వం బెఱింగి యప రభారతి యనం బోలు నీలీలావతి కొక్కముక్కడివానిం దెచ్చి కూరిచితివి. ఈ పసిబాలయందు నీదుఃఖదాన నైన పుణ్యంబుం జూపితివి. ఇం కేమి సేయంగలవు?

స్మరణ మభినయించి,,

ఔరా! ఏ మనవచ్చు నామానవునిమాహాత్మ్యంబు? నే నాపనచారిం దోడ్తెచ్చి చంద్రశాలయందుం బ్రవేశపెట్టునప్పుడు,

ఉ. కేళిగృహాంబుఁ గాంచి బలు కేకలు వేయుచు మ్రొక్కి నొక్కమై,
బాళిని గీలుబొమ్మలను భామినులంచును బల్కరించుచున్,
వాలిడిపోలెఁ దాను వలపంతల జూపెను హంసతూలికా,
లాలితతల్పమెక్కెను బలాయనమూర్తిని పోరటిల్లుచున్.

వీఁడు నాగరికజనంబులం గననిమూర్ఖాత్ముం డని విస్పష్టం బయ్యె. అంతియు గాదు ! కడుదుర్భగులతో మెలంగుచుండినవాఁ డనియును తెలియవచ్చుచున్నది.

శా. కీలుంబొమ్మలఁ జూచి గాడిదల సాఁగించుప్రకారంబునం,
దోలం బూని వితానమాలికలయందుం దాను బన్నుండె సు,
త్రాలశ్రీకరకేతుసంతతుల సందర్శించి లంఘించితా,
లీలం దన్నవచిత్రవస్త్రముల మాలిం దాల్చి ఖండించుచున్.

కష్టా ! ఏమి సేయుదు. భర్తృదారిక లోకంబున సాటిలేని విద్యావిశేష విచక్షణునిం గోర నందుకుం బ్రతిగ లోకంబున సాటిలేనిపరమమూర్ఖుండు సంప్రాప్తుం డయ్యె. ఈవృత్తాంతం బెఱింగెనేని యీమదనసేన యిప్పుడు ప్రాణంబులు వాయును. కాన తెలియింపం జనదు. కాని వానిమూర్ఖత్వంబు తెలియంగనేని యెప్పటి కేవిధంబుననైన దిద్దుకొనును. ఈపంకజేక్షణ సర్వకార్యంబుల నతివిచక్షణ గాదె ?

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఇదె కన్యాంతఃపురంబున విరహోపచారంబులు పడయుచు భర్తృదారిక యున్నది. దగ్గఱిలి దీనితో దీనిమగనిని కేళిగృహంబున విడియించితి నని చెప్పెదను.

అనిపరిక్రమించి,,

భర్తృదారికా ! నీవల్లభునిం గేళిగృహంబున విడియించి యిట వచ్చితి. భవదాగమనమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ఆలస్యం బగునేని యతనిగతు లెట్లగునో! లెమ్ము. పోదము రమ్ము.

మదనసేన. నిట్టూరుపునిగుడ్చుచు. లేచి,,

ప్రియసఖి ! గుణమాలిని ! ఏలకో యెఱుంగ ! పాతాళంబునం బడినదానం బోలె నేమియు నెఱుంగక యున్నదానను. ఏమి సేతు ?

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఓసి! దైవంబు నిన్నుఁ బాతాళంబునన ద్రోఁచినయది. ఇంకంజేయునదేమున్నది?

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి ! మోహాంధకారం బట్టు గ్రమ్మి నిన్నుం గాతియపెట్టుచున్నది. ఇంక నదియు నివృత్తం బగును.

మదనసేన. లేచి నిలువంబడి. కలయ నవలోకించుచు,,

ప్రియసఖీ! గుణమాలినీ! శారదచంద్రికాపూరపూరితం బగునీభువనాంతరాళంబు గంగాప్రవాహసహస్రసంప్లావితంబు వోలెం బొడసూపెడిని. చూడుము.

సీ. అమృతసాగరపూరవిభ్రమముఁ గ్రక్కు। నిండుమంచులమిలజ్యోత్స్న నిండఁదోఁచఁగ
పాండురద్వీపవరవాసభవ్యగరిమ। గాంచుచున్నది వోలె లోకంబు వెలఁగె.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! ఇట్టియుదారకవితాచాతురీవిభూషిత యగుమానవలోకభారతి కొక్క యొక్కఁడు సంప్రాప్తుం డయ్యెఁగా! ఇట్టియననురూపఘటనయందు విధి కేమి ఫలంబో? ఎఱుంగను.

మదనసేన. ప్రియసఖీ! మద్విరచితం బగుచంద్రవర్ణనంబు నీమానసంబునకుం బోలినట్లు గనంబడదు. కాదేని పూర్వపుఁదెఱంగున నావచనార్థంబునం గలగుణాగుణంబులనుడువవా!

గుణమాలిని. ప్రియసఖీ! భర్తృదారికా! నీకుం గలయుత్కంఠావిశేషంబుం గాంచి నాహృదయంబు సుగుణదుర్గుణవివేకశూన్యం బయి యాకులపడుచున్నయది. కాన నీవచనంబునం గలయర్థంబును నిరూపింప సమర్థను గాక యుండెదను. ఆయర్థం బట్లుండనిమ్ము. అంగనాజనానుష్ఠేయం బగుచంద్రోదయార్ఘ్యదానంబు నిర్వర్తించి కేళీగృహంబునకుం బోఁగడంగుము.

ధనమాలినిం గాంచి,,

ప్రియసఖీ! భర్తృదారికకుం జందనోదకంబు లందియిమ్ము.

ధనమాలిని. ప్రియసఖీ భర్తృదారికా! ఇదె వికచకల్హారపరిమళసురభిళంబు లగు చందనోదకంబులు నిండియుండుకనకభృంగారంబు! దీనిం గైకొని కుముదబాంధవున కర్ఘ్యం బిడుము.

అని భృంగారం బందియిచ్చుచున్నది.

మదనసేన. భృంగారంబుఁ గైకొని. అర్ఘ్యం బిడంబోయి. శిథిలితాంగుళియై బంగరుగిండిని యిలాతలంబునం బడవైచి. ఉలిక్కిపడి,,

ఏమీ యిది? ఈగిండినిసయితము పట్టుకొనం జాలక యున్నదాన. శిథిలితాంగుళినై పడవైచితిని.

గుణమాలిని. చింతపడుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇదియు రాఁగలయనర్థంబునకు సూచకంబు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి భర్తృదారికా! ఎంతయు నస్వస్థశరీరవై యుండెదవు, ఆగిండి పోయినం బోఁగాక. ఇదె యీవజ్రకరకం బందుకొని తదంతర్జలంబుల జలజవైరి కర్ఘ్యం బొసంగుము.

అనివజ్రకరకంబందియిచ్చెను.

మదనసేన. అందుకొని. చంద్రునిం గాంచి,,

చం. నిరతము సాధుసంతతులు నెమ్మిఁ గ్రియ ల్రచియించి మించఁగా,
సరసిజబాంధవుం గలసి సమ్మదముం గలిగించుచుందు వీ,
వరుదుగ దేవత ల్పితరు లాదటఁ దృప్తి వహింపఁగా సుధా,
కరనికరంబు సల్లెదవు గైకొను మోశశి మత్కృతార్ఘ్యముల్.

అని చంద్రుని కర్ఘ్యం బిడి వజ్రకరకంబు ధనమాలిని చేతి కిచ్చినిలచెను,,

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! యింకం గదలుము. ప్రాణనాథునికడకుం బోదువు గాక,

మదనసేన. అడుగెత్తిపెట్టి. దక్షిణాక్షిస్పందనముఁ జూపి. ఆత్మగతమున దుఃఖంబుతో,,

ఆ! దైవం బిది యొకటి యుపక్షిప్తంబుఁ గావించె. కట్టా! ఇది మహానర్థ సూచకము.

అని కూరుచుండెను.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున. చింతాకులత్వంబుతో,,

సర్వంబు ననర్థానురూపంబై ప్రవర్తిల్లెడిని. స్త్రీల కుద్దిష్టకార్యోద్యోగప్రవర్తనమున దక్షిణాక్షిస్పందనంబు కామితార్థసిద్ధివిఘటన సూచకంబు. మఱియు ననతిపాత్యనర్థసంప్రాప్తికిం గారణంబు నగును. దీనికి మూర్ఖుఁ డగునాథుండును సంప్రాప్తుండై యుండుటతో మఱియు నేమియిదుమ రాఁబోయెడినో! ఏదియయిన నేమి సేయం జాలుదును.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! దక్షిణాక్షిస్పందనంబు గూడనిది యని యుపవిష్టవ యితివా! ఇట్టివి యెల్ల ఫలియించుట కాకతాళీయ మని యెఱుంగుము.

కం. అనువాదికంబు స్వప్నం। బును గ్రహచరితంబు శకునపుంజము లివి యే,
ల్లను యాదృచ్ఛికముగ ఫల। మును గల్పించు నటంచెల్లమునియుం గిరసుండున్.

కాన ప్రాజ్ఞ వగు నీ విందుకు భయంపడం జనునే! లెమ్ము. నాథుని చెంగటికిం బోదము గమ్ము. ఇఁక నొక్క త్రుటి యే నాలసించితి వేని,

కం. అభినవకేశరిమసుమమ్మును। సుభగం బగు నీదు మేను సుందరి యనుచు,
న్నభమదనబాణశిఖికిం। బ్రభ చెడి దుస్సహంపు నిడుమపాలై డిందున్.

త్వరితతరంబుగం జన కున్న నీయనర్థంబు గలుగక పోదు. కాన దరయక వెడలుటయ కరం బుచిత మనియెదను.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా ప్రియసఖీ! ధనమాలినివచనంబులు సంగతార్థంబుల యనం జనును. ఇటఁ బడని చేయంగల కార్య మేమి? రా నున్నది రాగమానము. లెమ్ము.

మదనసేన. లేచెను. మువ్వురును బరిక్రమించిరి.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! ప్రియసఖీ! ఇదె నీకేళీకాంతాగారంబుఁ దరియం జొచ్చితిమి. చంద్రకాంతశిలానిర్మితంబగు నీయుపవనవర్తికృత్రిమగిరివలనం బొడమి నిర్ఘరిణీభవదీయంబగు కేళీకాననదుద్యానోపకంఠంబున నిదిగో! ప్రవహించుచున్నది. ఇందు దుద్యానతరువాటీసంచారసంక్రాంతం బగుపుష్పాది వోవునట్లు పాదంబులు గడఁగికొని లోనం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన. నాట్యంబునఁ బదంబులు గడిగికొని. ఆలకించి,,

ఓసి! ప్రియసఖి! ఇదేమి? ఇయ్యెడ నాగం బొక్కటి బుసలుకొట్టుచున్నదియంబోలె భీతిప్రదం బగుధ్వని యొకటి వినంబడియెడిని.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఆయొడ్డోఁడు గుఱుపెట్టుచుండు విక్కృతధ్వని యిది. భర్తృదారిక యెన్నఁడు నిట్టి నలివు విన్నది గాదు గాన భయంపడియెడిని. ఇందుకు భయంపడినం దీయనా!

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖీ! రాత్రివేళ యగుటం జేసి యెన్నియో భూతంబులు విక్కృతధ్వానములు సేయుచు నయ్యెడల మెలంగుచుండు. అందుల కీవు భయంపడవలసినది లేదు. మెల్లన సోపానంబు లెక్కి కేళీగృహంబుం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన. నాట్యంబునం జొచ్చుచున్నది.

గుణమాలినీ, ధనమాలినులు. ప్రియసఖి ! భర్తృదారికా ! ఏము కన్యకాంతః పురంబునందు భవదీయం బగునక్షమణిహారంబును గూర్చుచున్నయెడ నదెది మఱచి లేచి వచ్చినారము. ఏనొండె నిదియుండె నాచోటు మఱచితిని. ఇదె పోయి యన్వేషించి తెచ్చెదను. దానిచే కదా ! నీవు నీదయితునకు కంఠాలంకారంబుగా నొనరించి యాసొంపుఁ జూచి యానందింపం దలంపుఁ గొనియున్నదానవు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఈ చతురలు నన్నుం గాంతునంతికంబునకుం జేర్చి తాము వెడలిపోవ నగుసమయంబు గాన నీవ్యాజంబుఁ గల్పించుకొనిరి. వీరల నిద్దఱి డిర్యాసనిలుపుకొనం జనదు,

అని యనుకొని యూరకున్నది.

గుణమాలినీ ధనమాలినులు నిష్క్రాంతలైరి.

మదనసేన. చంద్రశాలాంతరంబుం బ్రవేశించి. అలకించి, సభయముగ,,

తొల్లింటి భయావహం బగు బలితంపునలివు వందియుం బొడముచున్నది. మానసంబునకుఁ గరంబు భయం బయ్యెడిని.

అంతటం గలయ నవలోకించి,,

ఇం దెం దేని యేసత్వంబేనిఁ గానంబడదు. ఇచటఁ దపయ దైర్ఘ్యంబు పొడ కున్నది. ప్రాణనాథుని చెంగటికిం జనియెద.

అని త్వరితతరంబుగఁ జనుచు. నిలువంబడి,,

మదీయం బగుశయనమందిరంబునన యీనలివు వొడముచున్నట్లు తోఁచెడిని. పరీక్షించెదను.

అని శయనాగారంబులోనికిం జనంబోయి. భయపడి, వెనుకంజయిడి,,

కట్టా ! నాప్రాణనాథుండె యిట్లు గుఱుపెట్టుచున్నవాఁడు. ఈయర్థం బతివిచిత్రంబు. ఈయుత్తమపురుషలక్షణోపేతం బగునతిమానుషరూపసాగోదారం బైనవిగ్రహం బెట్టివం డెక్కడ? కరము దుర్భగుల కుండందగునీగుఱు పెట్టునపలక్షణగుణం బెక్కడ? ఇరని కిది చందురునికిం గళంకంబువోలెఁ గానంబడియెడిని. "నసుసంత్యేకత్రసర్వగుణాః,, అని పెద్దలు నుడువియుండలేదా ! ఇదియు గాఢనిద్రయు దూరప్రయాణాయాసంబులనను గలుగుట గలదు. బహుదూరదేశమునుండి చనుదెంచుటంజేసియు నిన్నదినంబుల పరిణయమంగళకార్యాతిపాతంబున నిదురగూరనయితిగామింజేసియు నధికపరిశ్రాంతిం జెంది యీయతిసుకుమారాకారుం డిట్లుండెడిఁ గాఁబోలు ! సమీపమునకుం జని మేల్కొలిపెదను.

అనిపరిక్రమించుచున్నది.

శయనంబున మోకాళులు కడుపులోనికి ముడుచుకొని పరుండినలంబభుజుండు ప్రవేశించెను.

లంబభుజుండు. నిద్రించుచు గుఱకపెట్టుచున్నాఁడు,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! నా ప్రాణనాయకుండు పాదంబులు ముడుచుకొని బశ్చార్ధంబు బూర్వకాయంబునం బ్రవేశింప బరుండుటం జూడ నితఁడు కడు నవనాగరికుండని తోఁచుచున్నది. ఇది కడము జుగుప్సావహం బయ్యెను. ఏవగించుకొనం జనదు. తొల్లి ఋశ్యశృంగాది మహాత్ములు నిట్టున్నవారల యని యితిహాసంబులు పల్కునే! గాఢనిద్రఁ గూరువారల మేల్కొలుపం గూడదంద్రు. ఇంచుకసేపు వీణాగానంబు సేయ మేల్కొనకపోఁడు.

అని వీణ వాయించి,,

కట్టా! యితఁ డింతకును మేల్కొనఁడు. మోహతాపంబు దేహంబును దహించుచున్నది. ఇతనిమోమున మోమిడి ముద్దిడుకొనియెదను.

అని ముద్దిడుకొనుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! తొలఁగించి యుండుచోటఁ గట్టుమురా! తొంగంబు పయిఁజతికిలంబడుచున్నది.

అని చేతులం బట్టి త్రోసివేసెను.

మదనసేన. కట్టా! యితనివచనంబులు పరుషానలకణంబులం బోలియున్నవి. ఇట్లగుటకుఁ గతం బేమొకో! పరికించి చూతము. ఇతఁడు కలవరించి సోలు దెలుచుకొని పరుండి యుండెడిని. మృగమదఘనసారప్రముఖపరిమళసువాసితం బగువిడియము మొసెదఁగాక. అంతట నైనను మేల్కొనఁడా!

అని తమ్ముల మూతనివోట నుమిసెను,,

లంబభుజుఁడు. తమ్ములమును తుపక్కున నుమిసి,,

ఓరీ! యీ పెంటిగాడిద పెంటికలు వేయుచున్నది. పెంటకట్టునకుం దీయ రోరి పోలిగో!

అని కూయుచు లేచెను,,

మదనసేన. ఆశ్చర్యపడుచు. కొంతతడవు నివ్వెఱపడి నిలిచి. సశోకముగ,,

కట్టా యీతండు గాడిదెలం గాయుచుండుమూర్ఖమనుష్యుండని తెలిసె. హా దైవమా! నన్నీవిధంబున నా! వంచించితివి. సర్వవిద్యాపారంగతుం డగువానిం బతిం గాం బడయం గోరినందుకు నాగర్వం బడంగ గాడిదెలకాపువానిం దెచ్చి కూర్చితివే! ఇంక నాజన్మమేల! హా! అయ్యా! హా! తల్లీ! మీరు నాకై యెంతయు ప్రయాసపడి యఖిలరాజచక్రవిరోధంబును సంపాదించుకొని మనంబుల మనమనుష్యులనట్టి పుడననేన సదృశవరసమాగమసుఖంబున నానందింపం గాంచి యెంతయు మనసు తలంపుం గొని యుంటిరి. ఆమనోరథంబు వమ్మయ్యె. అసమానసౌందర్యభూషితు లగు రాజకుమారుల ననాదరించి తుదకు మదనసేన యొకమూర్ఖునిం గాడిదెలకాపువానిం జేపట్టె నన్న యాడికె వీనులం బడిన మీర లెట్టివగలం బొగలం బోయెదరో! అది వినునంతదనుక నాజన్మం బుండవలెనా! ఆ! దైవమా! కరము కఠోరుండవై యింతపని యొనరించితివి. ఇంకనైన నీయనాథ; నశరణ; నతిదీన; నదృష్టవిరహిత; ననుకంపనీయ; నను గ్రహించి మరణం బిచ్చెదవు గావుము.

అని మూర్ఛపోయి యిలపయిం బడి కొంతతడవున కొదలుఁదెలిసి,,

అయ్యయో! నాప్రియసఖులు నన్నుం బాసి పోయిరి. ఈమూర్ఛ యైన నింకంగొంతకాల ముండక నివర్తించినది. ఇంక మరణంబు గాని శరణంబు లేదు. అదియు నీమందభాగ్యకు లబ్ధం బగుట యరుదు. రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణంబులు వాయుదునన్న నాత్మహత్య యొనరించుకొనువారల కంధతామిస్రంబు లనులోకంబులు సతతవాస్తవ్యంబు లందురు గాదె! ఇంక నేమి సేయుదును? ఏగతిం బ్రవర్తింతును? ఎవ్వనిం జేరుదును? ఎవ్వరితోఁ బల్కుదును? ఎవ్వరితోఁ జెప్పుకొందును? ఏది గతి? ఇట్టియపరిమితైశ్వర్యసంపన్నం బగుజన్మంబు వదలి యాదుష్టునకై పుట్టి యపరిమితనైదుఃఖీవిశేషంబున నందఱ మెప్పించి మించిన నాకిదియా ప్రయోజనం బయ్యె! ఇట్టి దౌర్భాగ్యశాలిని నేఁ దెలవారఁగా నెట్లు ప్రియసఖులమొగంబులు గాంతు. కన్యకాంతఃపురంబు వెడలునప్పుడు నాకైన దుర్నిమిత్తంబు లిట్లగుటకు సూచకంబైగదా పొడమె. ఇది యొకతంగియె కాఁబోలు గుణమాలిని నాకుం బ్రాణనిర్విశేష యగుసఖి యుత్సాహంబుమాని యనుపదము చింతం గూరుచుండినయది. అది రాలుంగకయ ప్రవర్తించుచుంటి.

విచారంబుతో,,

ఔరా! యే నెంతయువిమృశ్యకారిణిని. లోకంబున బ్రాయికంబుగ నెల్లవారును స్వప్నంబున నైనరణరణకంబున నసంభావితార్థంబులు వచించుటయుం గలదు. అట్టులుండం బోలదా! కొంతదనుక నారసి చూచినం గాని నిక్కంబు దెలియదు.

అని సమీపమునకుం జనుచున్నది,,

లంబభుజుఁడు.

శయనంబున సోకరించుకొని కూరుచుండి. రాజపుత్రింజూచి. బెదరుచు.

ఆత్మగతంబున,,

అయ్యలూ! ఏమి యిడుమ గల్గె?

ప్రకాశముగ,,

అసాదు! బలుటక్కరిదయ్యమురా యిది! ఓరి! పోలిగాఁడా! ఓరి! మారిగాఁడా! ఈదయ్యమును మన మెప్పుడుగాని సూచియుండలేదురో! ఓ రన్నా! యిది మిణుఁగురుంబురువులదయ్యమురా! ఓరి బాలిగాఁడా! యిది యింటం దళతళలాడుమిణుఁగురుంబురువుల నతికించుకొనివచ్చినదిరో.

నలుదెసలు సూచుచు,, ముందుఁ దాఁ గొనితెచ్చిపెట్టుకొన్నచిత్రవస్త్రంబులు శయనంబున నట్టిట్టెడల నుండువానిని ప్రోఁగుచేసి దగ్గఱ నుంచుకొని. రాజపుత్రింజూచి,,

ఓసి దయ్యమా! బలుసోయ్యారంబునోఁ బయింబడం గడంగెదవే! ఓసీ! యిదమాడు. ఈబట్టలన్నియుం గట్టి యిగపెట్టున నీమూఁగ బగులం గొట్టెదను. చూడుసాయేటు?

అని బట్టలు దిండుగాఁ జుట్టుకొనుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! మనంబున కొకటియన సాహసంబుఁ గల్పించుకొంటిని. అదియుం నిష్ఫలం బయ్యె. ఈతనిపలుకులవలన నితఁడు దయ్యాలతోడను గాడిదెలతోడను వసించు వనచారి యగుమోటుమానిసి యని నిర్ధారితం బయ్యెను. ఆ! యింకనేమి సేయంగలదానను.

చింత నభినయించుచు,,

ఇతండు దూరదేశప్రయాణాయాసపరిశ్రాంతుండై గాఢనిద్రారణరణకంబు వీడక తాఁ జూచినవస్తువుల నిప్పుడు తడవుచున్నాఁ డని యుం దలంపవచ్చు. ఏదియును వీనిం జేయి వట్టుకొనిగాని యడిగి తెలిసికొనం బోలదు. వీఁడు లేచి యూఁదనిబాహం గడంగెడిని.

అని సరసము జేరుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. బెదురుచూపులం జూచుచు,,

ఓటక్కరిబూచీ! మోసమున దగ్గఱకుం జేరి పట్టుకొనం బోయెదవో! నీజిత్తులే నెఱుంగనా! ఈయొఱుక యులంతిగ నీవు దొరకు ననుకొంటివో!

అని శయ్యాతలంబు దిగి బట్టలదిండును చేతం బట్టుకొని తిరిగితిరిగి చూచుచు నొదుగువాఁకునకు జనుచున్నాఁడు.

మదనసేన సశోకముగ. ఆత్మగతమున,,

ఇది యితనికి నిద్రావేగజనితం బయినసరణసరణకంబు గాదు. స్వాభావికంబు. వీనిమాటలవలన వీఁడెఱుక యని తెలిసె. అక్కటా! యీమదనసేనజన్మంబు ఎంతటి దీనదశావిశేషవిదూషితం బయ్యె! అత్యుత్తము లగు రాజపుత్రులవంశంబునం జనించి యొకకిరాతునికిం గొంగు వేయ వలసివచ్చెఁగదా! హాలంబాలం! మదనసేనజన్మంబును దాని జననీజనకులవంశంబును గడతేరినదియ. ఇట్టి యతినీచకులునికిం గంతంబు చూపవలసి వచ్చినమదీయదుర్భగత్వంబు కఠోర ముగు దాపవహ్నియందుం బుటంబుగా దశ శుద్ధిం బొరయదు. ఇప్పుడు ప్రియసఖులు సమీపమున నుండి పెనసాదం జేర్చిన నందుం దుమికి యీహృదయతాపంబు మాపికొనంగలను. నావిధివైపరీత్యంబు వారల దవ్వులకుం గొంపోయెను. ఏమి సేయుదును? ఎల్లియుప్పరి మొగంబుగాని యెట్లుగాంతును,

వితర్కంబుతో,,

ఇతనియనవద్యం బగురూపంబుంగన నుత్తమవంశసంజాతుండని యూహింపించుచున్నది. సత్తమము లగుజాతిరత్నంబులు కృత్రిమరత్నంబులతోఁ గలసికొని యుండుటయుం గలదు. అట్లేహేతువుననే యితఁడు కిరాతులతోఁ జేరియుండు నో! ఇది యారయంజనును. ఉత్తమవంశజాతుం డయ్యెనేని మజ్జనకనులంబు దోషాస్పదంబు గాక యుండుఁగా! కాదేని నావలన నీరాజవంశంబు యశోవిదూరం బయ్యె నని యనుకొనం జనును.

అని వెండియు నాలంబభుజునిసరసకుం జేరం బోయెను.

లంబభుజుఁడు. చూచి. భయంపడుచు. వెనుకంజయిడుచు,,

ఇసీ! యీదయ్యము నన్నుం దినం బూనియున్నది. వదలదుకాఁబోలు? ఏమి సేయుదును? కానీ! దగ్గఱకు రానిచ్చి యీబట్టలదిండుతోఁ గొట్టెద. ఈదయ్యము మనవనుపకుం దవ్వుల నెప్పుడుగాని కనఁగొన్నది లేదు. మఱి యనేకవిధంబు లగు దయ్యంబులప్పుడప్పుడు గానంబడుచున్నవి. ఇది వదలి పోక వెంబడించుటం జూచిన నలంతిగం బోని పెనుమాయలది యని తోఁచెడిని.

అనివస్త్రములమూఁట చేతికెత్తుకొనుచున్నాఁడు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు కరము మూర్ఖుం డనుటయందు సందియం బొకింతయు లేదు. నయవచనంబుల సమ్మతింపఁ జేసికొని గాని చెంగటి కేగం జనదు. వాస్తవార్థంబు దెల్పి నన్ను దయ్య మనుకొనియుండు నితని భ్రమంబు వాపెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను దయ్యమను గాను. భయంబడవలదు. ఇదియుం జనుపగాదు. ఈ ద్యానవనంబునందలి కేళీగృహంబు నాకేన సివి మగరాలసొమ్ములు. మిఱువురుం బురువులు గావు.

లంబభుజుఁడు. సస్మరణముగ,,

ఔనౌను! బాపనయ్యా నన్నుం దోడ్తెచ్చెఁగా! అది మఱచితిని. ఇది రాచనగరని తెలిసికొంటిని. అట్లయిన నీ వెవ్వతెవు?

మదనసేన. ఓసత్తమా! నేను రాజపుత్రిని.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! యింతకుమును నీవంటి రాజపుత్రికలు పెక్కండ్రు నన్నుం బలసికొని కాళ్లు పట్టి యీడిచియుం జేతులు పట్టి నలిపియు మొగము పట్టి త్రోలాడియు నిట్లు పలుతెఱంగుల నన్నుం గాసిపెట్టి తుదకుఁ దాళంజాలక నే విడుగ నడచిన నిదె పడియున్నవారు. కనుంగొనుము. వారు నాతో మాటాడక పోయిరి. నీవు మాటలాడెదవు.

అని భగ్నము సేయంబడియుండు కీలుంబొమ్మలఁ జూపుచున్నాఁడు.

మదనసేన. కనుంగొని,. ఆత్మగతమున,,

ఔరా! యితండు రాఁగానే యితనికిం బరిచర్య సేయంబనిచిన కీలుంబొమ్మలు తన్నుం బలసికొన నితండు జంత్రపుంబొమ్మ లని యెఱుంగక వానిం గలయఁ గమకించియుండు. కానసే యివి యను వతింగి నవపం దెలియమిచేత నితనిఁ గాసిపెట్టి యితనిచేఁ గొట్టువడి యిట్టయిం బడియున్నవి.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! యివి జంత్రపుంబొమ్మలు. రాజపుత్రికలు గారు.

లంబభుజుఁడు. సరి! సరి! ఈనిశాననే యొక్కొక రొక్కొక్కటి చెప్పుచుందురు కాఁబోలు! తొలుత నే వచ్చినప్పుడు కలంతె పూలుగ్రుచ్చిన త్రాటి నొకదాని

నాయలుతఁ బడద్రేయ నదియు రాజకూఁతురు దనుకొంటిని. ఆబాపనయ్య నాకుం జెప్పినప్పుడు రాజకూఁతురు బలితంపుకంపుగలిగి మెంత్తాసైయుండు నని నాకుం జెప్పె. అంతనది గాకపోయె. నీవు మాత్రము రాజకూఁతుర వని నమ్మం గారణ మేమి?

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు సెప్పినట్టిబాపనయ్య ఎవ్వఁడో! క్రమంబుగ నెఱుంగవలయును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను రాజపుత్రికను నగుటకు నాకుం గల సౌందర్యాదిగుణంబు లట్లుండ సకలవిద్యలయందును సామర్థ్యము సంపాదించి యున్నదాన నగుటయుం గారణము.

లంబభుజుఁడు. సోత్ప్రాసముగ,,

ఓసీ! ఎల్లచదువు తెలుంగును నను చున్నావుగదా! గడ యెక్కి దొమ్మరియాటయాడఁగలవా! ఎగిచి యెగిచి పులుఁగులం బట్టం బోగలవా! కొండలపేటులు ఱెక్క మొదుఁగఁ దెట్టెలు గొట్టి తేనియలు పట్టంగలవా! ఈఁతపుల్లఁ జీల్చి గంపలల్లంగలవా! గాడిదలను మేపుకొని రాఁగలవా!

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఔర! యివియా విద్యలు? అరణ్యకు లగువెఱుకల కుఱుపైనవి యీవిద్యలు!

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నీనుడివినవి నాగరికు లభ్యసించునవి గావు.

లంబభుజుఁడు. ఆ! అలాగా! ఆనాగరికవిద్య లెట్లుండునో చూపెదవా.

మదనసేన. సత్తమా! అట్లే తెలిపెదను. ఆనాగరికవిద్యలలో నుత్తమంబు గానము. అందు వీణావాదనంబు కడుమనోజ్ఞము. అదివినుము.

వీణియం గైకొని స్వరసంయోజనము సేయం దంత్రులు సవరించుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈనాలిమాలినచేల యీసన్నంపుఁదానిం ద్రెంపలేక యిడుముల నడుచు చున్నది. ఇదియు గాఁబోలు నాగ్గరికవిద్య యన్నది. ఇది యేమెఱుంగను!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి యీవిద్య నాకును దెలిసినదే! అది యట్లుండనిమ్ము.

అని చేతులు సాచెను,,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఎల్లవిద్యలెఱింగియు నిద్దానిం బోలెఁ దోఁచుదొడ్డుంజేము యితండు? కాదేని వీణవాయించు సామర్థ్యం బుండునే! అది గలదేని సంతసంబ యగు. చూతము.

వీణియ నందిచ్చుచున్నది,,

లంబభుజుఁడు. పైకొని. క్రిందం బెట్టుకొని,,

ఇసీ! యింతతేలిక యగుదీని ద్రొల్లు దెంచుట యొకకష్టపడి చేయందగుపనియా! ఇదె చూడుము. ఈపని దొరనఁడు సేయం జాలఁడు.

అని వీణతంతెలు తెగదీసి,,

ఓసి చూచితివా! నే నొకచిటికవేయునంతలోఁ జేసినాఁడను. ఈపనికి కాఁబోలు! నీవుకష్టములు పడుచుంటివి.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమి వీనిమూర్ఖ్యము? ఈమూఢుని కిఁక నేమి సెప్పఁగాఁ దెలియంగలదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నీ వభ్యసించినవిద్య కరము గొనియాడందగినదియ. మావిద్యలతో మానాగరికవిద్యలు సరిపోలవు!

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యది యట్లుండనిమ్ము. రాజపుత్రి నాకుం బెండ్లామయ్యె నని బాపనయ్య యనిరొసే! నీవేనా యాపెండ్లామువు?

మదనసేన. ఔను. నేను నీప్రాణవల్లభను.

లంబభుజుఁడు. భయంపడుచు. వెనుకంజయిడుచు,,

ఓసి! తెలిసె! తెలిసె! నాప్రాణంబులకు నీ వేలిక నంటివి గనుక నీవు దయ్యమువే! నాప్రాణంబులు గొన వచ్చియున్నదానవు? నిక్కము. ఇదె చూడుము, నేను నీకుంజిక్కుదునా!

అని చంద్రశాలోర్ధ్వభాగంబున కెక్కి కూరుచుండెను,,

మదనసేన. చింతాకులత్వంబుఁ గాన్పించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇతనిమూఢభావంబుం గనిన నిఁక నే మేను వాయుట యుక్తమని తోఁచుచున్నది. ఇతనిచందంబుం జూచిన మించినయనురాగంబుచే నట్లుసేయ మనంబు రాదు. ఇతనిని శక్తికొలఁది దిద్ది చూచిన యనంతరముగాని యేమి సేయుటకును నిశ్చయింపం జనదు. అనువుమెయి నితని నామాటకు వశంవదుండై ప్రవర్తించునట్లు చేసికొనందగును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను దయ్యమను గాను. నీ పెండ్లామనే! నీయిచ్ఛానుగుణముగనే మనము ప్రవర్తింతము. దిగి రమ్ము.

లంబభుజుఁడు. భయపడుచు దిగివచ్చి. వీఁపుమీఁది పుట్టంబుఁ దీసికొని మరలిచూపి,,

ఆ బాపనయ్యయు నతనికి బండిఁదోలుకొనివచ్చినవాఁడును నన్ను గుద్దుచుంజలుకతోఁ గొట్టిన దెబ్బలవద్దులు గాంచితివా! నాకోరినకోరిక చెల్లం గూడ దని వారు నన్నుంగొట్టిరి. అట్లుండ నే నెట్లు చెప్పుదును?

మదనసేన. లంబభుజునివీఁపునదద్దులు గనుంగొని దుఃఖించుచు,,

ఆ! కడు నిర్దయులై వార లీసుకుమారాకారు నిట్లు గొట్టిరి. ఔరా! మనుజునికేమియుండియు బుద్ధి వికలంబయ్యెనేని యేయుపయోగంబు నుండదు గదా! కట్టా యీయుత్తముఁ డిట్టికఠోరప్రహారంబుల కర్హుండె?

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! గతించినకార్యంబునకుం జింతింపనేల! నాసరసనుం డితివి గాన నింక వారలవలనిభయంబు మానుము. నీయిష్టంబు నడుపుము. అవశ్యముగ నెఱవేర్చెదను.

లంబభుజుఁడు. ఓసి యట్లయేని నాచేతఁ జేయివేసి యాన గావించెదవా!

అని చేయి చాచెను,,

మదనసేన. ఓసత్తమా! అట్లయగుఁ గాక.

అనియతనిచాచియుండుకరంబుఁ గాంచి. ఆశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున,,

చం. హలకులిశాదిచిహ్నయుత మై యరుణాంబుజరాగలీలలన్,
దెలయుచు సర్వభూతలము వార్ధిపరీతను నేలఁజాలును,
జ్వల మగుభాగ్యరేఖ యుడుగను సర్వమహీపతియౌననీయమా,
లలితకవిత్వ వైఖరి నెలంగుసుకీర్తిఁ గరంబు దెల్పెడిన్.

కాన నీయుత్తముండుత్తమకులసంజాతుండనుటయందు సందియంబులేదు.

అని యతనిహస్తంబునందు హస్తంబిడి,,

ఓసత్తమా! నీయభీష్టంబు నెఱవేఱుతునుబల్కుము.

లంబభుజుండు. ఓసీ! నేను మాచనుపకుం బోయి మాయమ్మం జూడవలె!

మఱియు నా కొకగాడిదెకొదమ గలదు. దానికిం గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదిరినదా లేదా తెలిసికొనవలయు.

మదనసేన. ఓసత్తమా! మీచనుప యెయ్యెడ నున్నది! మీయమ్మ పేరేమి? మీయయ్య యెవ్వఁడు? వచింపుము. వారలకడకుం దోడ్కొనిపోయెదను.

లంబభుజుండు. ఓసీ మాయయ్య గొఱుగలకోఁడు; వికటఫాలుం డనువాఁడు. మాయమ్మ నెలబాల యనునది. ఈ యూరికిం జెంగట నుండునడవిలో మాచనుప యున్నది.

మదనసేన. ఓసత్తమా! నీవు వారలకుం బుట్టినపట్టివా!

లంబభుజుండు. ఓసీ! కాను.

మదనసేన. కడుసంతసంబుతో ఆత్మగతమున,,

నీ విత్తఁ డుత్తమవంశసంభూతుండై యుండనోపు నని తలంచినతలంపును పరమార్థంబగునేమో? ఎఱుకలకుం బుట్టినవాఁడఁ గా నని యితఁడు వల్కుటచేఁ బావకజ్వాలాదూయమాన మగుచుండుపాదపము జలభరితం బగుజలదంబునుఱుమునం బోలె సంతసిలుచున్నదానను. కలతెఱం గెఱుంగం జనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! కానంటివే! అప్పటి కీవు కిరాతులతోఁ గలసినవాఁడవే గదా! ఎవ్వనికిం జనించితివి? ఎట్లు బోయలలోఁ గలసితివి?

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! అది యెల్ల నామనంబునకుం దోఁచవు. ఇందు మాపాఁగ పువారలొండొరు లాడుకొనినది యేను విన్నాఁడ. అది యిప్పుడు బుద్ధికిం దోఁచెను. చెప్పెదను దెలిసికొనఁగలవా!

మదనసేన. ఓసత్తమా! తెల్పుము.

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! వినుము. ఒకనాఁడు మాయమ్మకడ కొకయువతి వచ్చి నన్నుం జూపుచు వీఁడు మీగారాబిడ్డఁడును బెరిగిననాఁటినుండి మీలగ్గలు లెట్లున్నవి? యని యడిగిన మాయమ్మ యిట్లనియె. ఓసిరంగీ! ఈప్రశస్తలక్షణులాఁడు మాలోఁ గలసిననాఁటిదగ మాచనువ యన్నిటం గడు పెంపు వడయుచున్నది. మాతోఁటలు వెగ్గలెగ్గల యయ్యె. బేహారమునం గూడినసొమ్ము పెంచనైనది. వీఁడు గాయుంచుచుండు గాఁడిద లన్నతోఁ దండతండంబులై మెండుకొనుచుండెడిని. ఇంతకంటె మనకుం గావలసిన దేమి? వీఁ డిందుఁ గాలిడినవేళ యట్టిదో కాని యొకముగు నలిగోద యైనం జచ్చినది గాదు. అట్లుండ మా కేమి తక్కువ? అనఁగా నాకొరవంజి యోసాలబాలా వీఁడు కడలేనిసిరిగలగొప్పవంగడంపుంబిడ్డం డని యెంచం బోలు? వీఁ డుండినచోటు వెల్ల నిట్టు లుండునుపో! మోకాళులదనుక వ్రేలుకాడుచేతులు గలవాఁ డుండుచోటుల సిరి కరంబు పెంపు వడయుచుండు. మఱియు నొక్క గుసుమానము గల దది వినుము. ఏకొ కవిలాతికిం బోయి యుండి యయ్యెడ నాప్రోలి పుస్తీనివుంతిరితునురుం డెటుకల లోఁగలసినవాఁ డని విని యతనిరూపుంగల తెఱంగునం దెలిసికొని వచ్చినదాన. ఆవిన్న వానియందం బెల్ల నీపిన్నవానియం దున్నయది. ఇతం డామంతిరికొడుకుం డై యుండంబోలుసుమీ! అనఁగా మాయమ్మ యేగుట్టైన తెఱంగును దనఁగా నాయెటుకల సాని మాయమ్మతోఁ నోసలబాలా! ఆకొమరుండు మీబిడారమునం జేయకొన్నవాఁ డని యాయావిలాతులవార లాడుకొనుమాటలు నే వినియున్నదానను. కానసుడిబిరిని. అని చెప్పి తనయిచ్చ్వంజనియె.

మదనసేన. కడుసంతసంబునో, ఆత్మగతముగ,,

ఒకమహనీయవంశంబునం బుట్టినివాఁ డితని కిట్టిసురూపసంపద గలుగుట యెట్లు? నాతర్కం బభ్యుదయోదర్కంబయ్యె. నాసామర్థ్యంబున నితని నఖిలవిద్యాపారం గతునిం గావించి యితనితో సుఖింపెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తియా! ఒకబాపనయ్య నిన్నుం గొట్టించె నంటివే! ఆ బాఁపని నీ వెఱుంగుదువా!

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యెఱుంగుదును. వాఁడె సన్న్యసగ్రామునకుం దోడ్తెచ్చిన వాఁడు. ఒకనాఁడు నేను బాపనయ్యలు గొందఱు నిన్నుఁ బిలిచిరి మేము గొణుఁగుచు నింటికిఁ బోయిరి కదా! అందువలన వానియుద్ధతిఁ జూచి వాఁడు దమయింటికిం జనిరో. ఇదె మరల వచ్చెదనని పోయినవాఁ డింతదనుక మొగము జూపక యుండెను.

మదనసేన. ఆత్మగతముగ,,

నావిద్యాచార్యుండగు గౌతముఁడె తనయభీష్టంబు నెఱవేఱనికారణమున నా యందుం గోపగించి విద్యాధికునిం బెండ్లాడెద నన్నమాటకుఁ గోపించి ప్రతిగా విద్యాగంధశూన్యుని నొక్కని సిద్ధుని సేసి దెచ్చి నాకు వశుచేసి నన్ను దుఃఖ పెట్టవలయు నని తలంచి తనమనోగతి నెవ్వరికిం దెలుపక నన్ను వంచించి తోడ్తెచ్చి నాకుం బతిఁ జేసె. ఇట్లొనర్చి తనమాట దీర్చుకొనియె. ఇఁక నితని సర్వశాస్త్రవిద్యాభూషితునిఁ జేసితేని మన్మనోరథంబు నిష్ఫలంబు. ఇప్పు డితని క్రమంబుగ విద్యలు గఱపుటకుం దగుసమయంబు గాదు. దేవతానుగ్రహంబునను యోగాదిశక్తివిద్యాది లబ్ధింపం జేయం దగును. బహుదినములనుండి నాయుపాసించుచుండిన కాళీమంత్రంబును మదీయకులగురుప్రసాదాసాదితంబగు దాని నితనికుపదేశించి యింతకాలంబు నాయొనర్చిన పునశ్చరణఫలంబు నొసంగిన నితఁడు కాళికానుగ్రహపాత్రుండై యఖిలవిద్యాపారంగతుం డగును. చేయందగు కార్యంబిదియ. నిశ్చితముగ నిది సేయంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తియా! ఇఁక మీఁదనువనముం బోదము. ఇదె యీబంగరుగిండిలో నుండు జలంబులం బాదంబులు గడిగికొనుము.

అని యర్ఘ్యోదకమును బంగరుగిండి యందిచ్చుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యూరికిఁ బోవుటకు మును కాళులు గడగికొన వలయునా?

మదనసేన. ఔను! మఱియును నాచమనము సేయవలయును.

లంబభుజుఁడు. స్మరణ మభినయించి,,

వత్స కళాచంద్ర! నీకు నే నొసంగినశాపంబు నిరతిశయాభ్యుదయంబునకు మూలం బగు. భారతీసమాన యగునరనాథసూతిం జేపట్టి మహాభాగ్యంబనుభవింపం బోయెదవు. ఆ రాజతనూజవలన నీకుఁ గాళీకామంత్రంబు సంప్రాప్తంబగు. ఆమంత్రప్రభావంబునం జేసి శాపదోషంబు నివృత్తంబై పూర్వస్మృతిం జెందెదవు. అప్పుడు నీకపరిమేయ వైదుష్యవిశేషంబు గల్గం బోయెడిని. నీవు మూర్ఖత్వంబున నుండునప్పుడు భవదీయం బగుపూర్వస్థితి యెఱుకపడక యుండును గాన నీచకృత్యంబుల నేని నేవగించుకొనక యుండంగలవు. అని నుడివిన నేనును శాపోపహతుండనై స్మృతి చెడి యకట ఘోరంబను నెఱుకలతో నిచనుపంజేరితిని. తన్మూలకముగ నట్టిమహారాజకుమారులకు నందరాని భవదీయపాణిగ్రహణమంగళంబుం గంటిని. భవదనుగ్రహంబగు కాళీకామంత్రంబును బునశ్చరణంబు చేసి సకలకవికులతిలకసంస్తవనీయం బగు వైదుష్యంబు సంపాదించి నీమనోరథంబును బూర్ణము గావించెదను. నేను గాళికాలయంబునకుం బోయెద.

మదనసేన. మహాముదంబునం. బాష్పంబులు విడుచుచు,,

ప్రాణనాథ! నీయాపరేఖావిలాసవిశేషంబులు గాంచిన దాదిగ నిన్ను మహోన్మత్తుండ వని తలంచుకొని యుండెదను.

ఇప్పుడు భవద్వచనసుధాధారలవలన నామానసతాపం బుపశాంతిం జెందినయది. మహానందగిరిశిఖరసమారూఢనైతిని. నేను నారంభించి దనల్లుఁ దగునిన్ను విద్యావిహీనునిని బరిణయంబు చేసికొనం దలంచి యాశేషరాజపుత్రుల విద్యావివాదంబునకు గప్పించి యోడించుచుండునప్పుడు నాసభాజనంబు; విరివిజేవరగుణులనుపడిన నీవిద్యావిశేషంబునకును రూపరేఖాతిశయంబులకుం దగినవాఁడు కళాచంద్రుండను గాని యితరుఁడు గాఁ డనుతండువులం విని వచ్చి నా కప్పుడప్పుడు చెప్పుచుండువారు. వారును నిన్నుం గనుంగొన నాస జనియించియుండెడి. నాకులదేవతయనుగ్రహంబున నాకునీవు లభించితివి. ఇఁక నిన్నుం బాసియొకనిమిషంబేని యోర్వం జాల. ఏఁ జేసియుండుమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు నీ కొసంగెదను. అది నిష్కామముగఁ జేయంబడినది గాన ననంతఫలప్రదంబై యెసంగునది; యిప్పుడు సహాయసత్వప్రతీతి వావమునకంబునఁ గడునైశంబ ఫలంబుం గూరుచు. దీనం జేసి నీవు విద్యావిశేషంబు వడసి సజ్ఞానందవారిధిం దేల్పంగలవు.

అని తనమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు ధారవోసెను.

మహాకాళి. ప్రవేశించి. కళాచంద్రునిం గాంచి,,

ఓవత్సా! కళాచంద్ర నీప్రియురా లగు మదనసేన బహుకాలమునుండి నన్నుం గొలుచుచు సర్వవిద్యాధికుం డగుపతిఁ బడయం గోరి భక్తి సలుపుచున్నది. ఇట్లున్న యింతయుంబూర్వ మనుభవించుచుండిన మహాదుఃఖంబుం గాంచి దయగాంచి

దీని మనోరథంబు సంపాదింపం దలంపుం గొని మదీయమంత్రపురశ్చర్యా ఫలంబును ఫలనిరపేక్షావృత్తిం జేసినదగుటచేత దేవతానుగ్రహంబుం గడుశీఘ్రంబ గలిగించుదాని నీరాజపుత్రి నీకొసంగుదు నీవు నీ సాత్మ్యకరించితిని. ఏను భవదుపాసితమంత్రదేవతనగు కాళిని. నీవుం గోరినవరంబులీం బ్రసాదించితి. మదనుగ్రహంబున సర్వవిద్యలు నీ కవగతంబు లగు.

మదనసేనయుం గళాచంద్రుండును. ఆశ్చర్యపడుచు. సర్వాలింగితభూతలంబుగం బ్రణమిల్లిరి.

కళాచంద్రుండు॥ భక్తిప్రశ్రయంబులతో సంజలిబంధంబుం గావించుకొని,,

* శ్యామలాదండకము.

---

*శ్యామలాదండకము అనఁగా-మాతంగీదేవతను వర్ణించుదండకము అని యర్థము.
శ్యామలాదేవతయే మాతంగీదేవత. మంత్రరత్నాకరగ్రంథమున బాలాలఘుశ్యామలామంత్రకథనతరంగమందు.

శ్లో. న్యాసా నేవావిధాన్ కృత్వా మాతంగీ మానసే స్మరేత్,
సుధార్ణవాంతరీపస్థ రత్నమందిరమధ్యగే.

ధ్యానం. మాణిక్యాభరణాన్వితాం స్మితముఖీం నీలోత్పలాభాంబరాం,
రమ్యాలక్తకలిప్తపాదకమలాం నేత్రత్రయోల్లాసినీం,
వీణావాదనతత్పరాం సురనుతాం కీరచ్ఛదశ్యామలాం,
మాతంగీం శశిశేఖరా మనుభజే తాంబూలపూర్ణాననాం.
లక్షం జపే న్మధూకోత్థైః జాజులయా దయుతం హుతైః,
మాతంగిప్రోదితే పీఠే లఘుశ్యామాం ప్రపూజయేత్.

అనుచోటం జిలుకపక్కులరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలుగుటంబట్టి శ్యామల యనియు నాయర్థమే శ్యామ యనుపదము దెల్పుచున్న దనియు నేర్పడుటయే. గాక మాతంగిప్రోదితమయినపీఠంబున శ్యామలను బూజింపవలయు ననుటచే మాతంగీశ్యామలల కైకత్వము సుస్పష్టమయ్యెడి. మఱియు॥ శ్లో. వాణీ శుకప్రియా శాంతా విద్యా హేమానకేతనః। కామేశ్వరీ ధీమహి తన్నశ్శ్యామా ప్రచోదయాత్ ॥ అను మాతంగీగాయత్రియందు శ్యామలాపదమునే మాతంగిపదమునకుం బర్యాయముగం బ్రయోగించి యుండుటవలనను దానిమీంద శ్లో॥ ఏషోదితాతు మాతంగీగాయత్రీ సర్వసిద్ధిదా,, అనుశ్లోకమున శ్యామాఘటిత మగుదానిని మాతంగీగాయత్రి యని చెప్పుటచేతను మాతంగియు శ్యామలయు నొక్కతెయే యని సిద్ధించుచున్నది.

స్తోత్రము.

1. మాణిక్యవీణా ముపలాలయంతీం మదాలసాం మంజులవాగ్విలాసాం,
మాహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం మాతంగకన్యాం మనసా స్మరామి.

2. చతుర్భుజే చంద్రకలావతంసే కుచోన్నతే కుంకుమరాగశోణే,
పుండ్రేక్షుపాశాంకుశపుష్పబాణహస్తే నమస్తే జగదేకమాతః

3. మాతా మరకతశ్యామా మాతంగీ మధుశాలినీ,
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణీ కదంబవనవాసినీ.

---

1. మాణిక్యవీణాం=మాణిక్యములచే చెక్కఁబడిన వీణను, ఉపలాలయంతీం=వాయించుచున్నదియు, మదాలసాం=యౌవనమదముచే సోమరిగానున్నదియు, మంజులవాగ్విలాసాం=మనోజ్ఞమగు వాగ్విభూతి గలదియు, మాహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం=ఇంద్రనీలమణులకాంతివంటి కాంతిచే నందమైన యవయవములు గలదియు, ఐన; మాతంగకన్యాం=మతంగమునికన్యకను, మనసా=మనసుచేత, స్మరామి=తలంచెదను.

మతంగస్యమునేరపత్యం స్త్రీ మాతంగి, అని శబ్దార్థకల్పతరువునందు ఇవ్వఁబడియున్నది. కాన మతంగుఁడను మునికిం గూఁతురని చెప్పఁగునది. మతంగశబ్దమే మాతంగ అనియగును. కాన మాతంగుఁడనఁగా మతంగుఁడే. అతని కన్య యని యర్థము.

మాతంగి మతంగమునికన్యక యనుటకును ఈక్రిందిశ్లోకము యనుటకును ప్రమాణము.

సౌభాగ్యలక్ష్మీకల్పమునందు స్కందేశ్వరసంవాదమున దశమపటలమునందు,, శ్లో. ఛందోనుష్టుప్ తథా ప్రోక్తం దేవతా శ్యామలాంబికా। లింగన్యాసం కరన్యాసం కుర్యాన్మంత్రత్రయేణతు। జననీం జగతాం ధ్యాయే న్మతంగమునికన్యకాం,, అని.

2. చతుర్భుజే = నాలుగుభుజములుగలదానా! చంద్రకలావతంసే=చంద్రరేఖను శిరోభూషణముగఁ దాల్చియుండుదానా! కుచోన్నతే = గొప్పదియగుచన్నులుగల దానా! కుంకుమరాగశోణే=కాశ్మీరపుఱంగుకాంతిచే నెఱుపుమీఱినదానా! పుండ్రేక్షు, పాశాం, కుశ, పుష్ప, బాణ, హస్తే=తెల్లదామర, చెఱకు, పాశము, అంకుశము, పుష్పములు, బాణములు హస్తముల ధరించుచున్నదానా! జగదేకమాతః=జగములకు మొదటితల్లీ! తే=నీకు, నమః=నమస్కారము.

3 మరకతశ్యామా=మరకతమణివలె నల్లనిదియు, మధుశాలినీ=మదిరాఘూర్ణితయు, కదంబవనవాసినీ=కడిమిచెట్లతోడవియందు వసించునదియు, కల్యాణీ=మంగళము నొసఁగునదియు, ఐన; మాతా=తల్లియైయున్న, మాతంగీ = మాతంగి, కటాక్షం కుర్యాత్=కటాక్షము నుంచుఁగాక.

4. జయ మాతంగతనయే జయ నీలోత్పలద్యుతే,
జయ సంగీతరసికే జయ లీలాశుకప్రియే.

దండకము.

1. జయజనని 2. సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీపసంరూఢబిల్వాటవీమధ్యకల్పద్రుమాకల్పకాదంబకాంతారవాసప్రియే 3. కృత్తివాసప్రియే 4. సాదరారబ్ధసంగీతసంభావనాసంభ్రమాలోలనీపస్రగాబద్ధచూలీసనాథత్రికే 5. సానుమత్పుత్రికే 6. శేఖరీభూతశీతాంశురేఖామయూఖావలీబద్ధసుస్నిగ్ధనీలాలకశ్రేణిశృంగారితే 7 లోకసంభా

4 మాతంగతనయే=మాతంగమునికుమార్తెవైనదానా! జయ ... నీలోత్పలద్యుతే=నల్లకలువవంటి కాంతిగలదానా! జయ=జయము. సంగీతరసికే ... దానా! జయ=ఎసఁగుము, లీలాశుకప్రియే=క్రీడాశుకమునందు ప్రీతిగలదానా! జయ=జయమునొందుము.

1. జననీ=ఓతల్లీ! జయ=జయమును పొందుదువుగాక. ఈజయ అనుపదము ప్రతిశబ్దమునకు చేర్పవలసినదే, యిది సంబోధనముదగ్గఱ నావర్తించుకొనఁదగినది.

2. సుధా . . ప్రియే:—సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీప=అమృతసముద్రము నడుమఁ బొడమిన మణిద్వీపమునందు, సంరూఢ=మొలచిన, బిల్వాటవీ=బిల్వవనపు, మధ్య=నడుమునుండెడు, కల్పద్రుమ=కల్పవృక్షములు, ఆకల్ప=అలంకారముగాఁగల, కాదంబకాంతార=కడిమివనమునందు, వాస=వసించుటయందు, ప్రియే=ప్రియముగలదానా! జయ. ఇట్లే మీఁదటను.

3 కృత్తివాసః ప్రియే=శివునికిం బ్రియురాలా!

4 సాద. . త్రికే:—సాదర=ఆదరముతో, ఆరబ్ధ=ఉపక్రమింపంబడిన, సంగీత=గానమును, సంభావనా=శ్లాఘించుటవలన, లోల=కదలుచున్నట్టి, నీపస్రక్=కదంబ పుష్పమాలికచే, ఆబద్ధ=చుట్టంబడిన, చూలీ=కొప్పుతో, సనాథ=కూడిన, త్రికే=నితంబో పరిదేశముగలదానా!

5. సానుమత్పుత్రికే=పర్వతమునకుఁ గూఁతురైనదానా!

6 శేఖ . . రితే:—శేఖరీభూత=శిరోభూషణమైయుండు, శీతాంశురేఖా=చంద్రరేఖయొక్క, మయూఖావలీ=కాంతిపుంజముచే, బద్ధ=పొ[illegible]ములయిన సుస్నిగ్ధ=కరము నునుపుమీఱిన, నీలాలకశ్రేణి=నల్లనిముంగురులగుంపులచే, శృంగారితే=అలంకరింపంబడినదానా!

7. లోకసంభావితే=జనులచేతఁగొనియాడంబడినదానా!

నితే 8. కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్పసందేహకృచ్చారుగోరోచనాపంకకేళీలలామాభిరామే 9. సురామే 10. రమే 11. ప్రోల్లసద్వాలికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండలోద్భాసిగండస్థలన్యస్తకస్తూరికాపత్రరేఖాసముద్భూతసౌరభ్యసంభ్రాంతభృంగాంగనాగీతసాంద్రీభవన్మంత్రతంత్రీస్వరే 12 భాస్వరే 13. వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోలతాళీదళాబద్ధతాటంకభూషావిశేషాన్వితే 14. సిద్ధసమ్మానితే 15. దివ్యహాలామదో

8. కామ . . . రామే :— కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్పసందేహకృత్ = మన్మథునియొక్క లీలాచాపమునకు సమానములగు కనుబొమలయందలి ... పుష్పమో యను సందేహమును గలిగించునట్టి, చారుగోరోచనాపంకకేళీలలామ = సుందరమగు గోరోచనాపంకమున నుంచంబడిన విలాసంపు తిలకపుబొట్టుచే, అభిరామే = మనోజ్ఞురాలా!

9. సురామే=ఉత్తమురాలైన కాంతా !

10. రమే=లక్ష్మీరూపిణీ!

11. ప్రోల్ల. . .స్వరే:—ప్రోల్లసద్వాలికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండల= కరముసొంపగు లోలాకు బావిలీల ముత్తెంబుల గుంపుల తెల్లని కాంతులచేతను, గండస్థల=చెక్కిళ్లయందు, న్యస్త=వ్రాయంబడిన, కస్తూరికాపత్రరేఖా=కస్తూరిచే వ్రాయంబడిన మకరికాపత్రములనుండి సముద్భూత=పొడమిన, సౌరభ్య=పరిమళమునకు, సంభ్రాంత=త్వరపడునట్టి, భృంగాంగనా=ఆడుతుమ్మెదల, గీత=గానముచే, సాంద్రీభవత్=అధికమగుచున్న, మంత్రతంత్రీస్వరే=మంత్రవీణెయొక్క స్వరముగలదానా !

12. భాస్వరే=ప్రకాశమానురాలా !

13. వల్ల. . .న్వితే :—వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోల = వీణవాయించుటయందుం గదలునట్టిదియు, తాళీదళాబద్ధ = తాటాకుచేం జేయంబడినదియునగు, తాటంకభూషావిశేష=కమ్మలను సొమ్ములతో, అన్వితే=కూడినదానా !

14. సిద్ధసమ్మానితే=సిద్ధులచే సమ్మానింపంబడినదానా !

15. దివ్య. . . . . .త్పలే :—దివ్య=దేవతాయోగ్యమగు, హాలా=మదిరవలనం గలిగిన, మద=మత్తుచేం బొడమెడు, ఉద్వేల = మేరమీరిన, హేలా=విలాసములచే, లసత్=వెలుంగునట్టి, చక్షుః=కన్నులయొక్క, ఆందోళనశ్రీ=ఊయలపాటునోం గలసిన తిరుగుడుపడుసొంపుచే, సమాక్షిప్త=చెదరిన, కర్ణైకనీలోత్పలే=ఒంటి చెవిమీంది నల్లకలువగలదానా ! మదిరామదమున ఘూర్ణితమగులోచనపుం గాంతిచేత నొకచెవిమీంది కలువపూఱేకుకాంతి యాక్షిప్తమగుచున్నదని భావము.

ద్వేలాహేలాంసదృక్షురాంద్రోళసచ్ఛికమాళీ పృక్తస్త్యగనీలార్ట్యే 16. పూరితాశేష
లోకాభివాంఛాఫలే 17. స్వేదబిందూల్లసత్ఫాలలావణ్యనిష్యందసందోహసందేహకృ
న్నాసికామౌక్తికే 18. సర్వమంత్రాత్మికే 19. కుందమందస్మితోదారవక్త్రస్ఫురత్పూగ
కర్పూరతాంబూలఖండోత్కరే 20. శ్రీకరే 21. కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధదంతావళీ
నిర్మలాలోలకల్లోలసమ్మేళనస్మేరశోణాధరే 22. చారువీణాధరే. 23. సులలితనవ

---

16. పూరి ...... ఫలే :— పూరిత = సమగ్రముగా నింపబడిన, అశేషలోకాభివాంఛాఫలే = ఎల్లజనులకోరికలపంటలు గలదానా !

17. స్వేద.....క్తికే :— స్వేదబిందు = చిఱుచెమట బొట్లతో, ఉల్లసత్ = ఒప్పుమిగులు, ఫాల = నొసటి, లావణ్యనిష్యంద = లావణ్యపుజాలుల, సందోహ = గుంపులనియెడు, సందేహకృత్ = సందియమును గలిగించునట్టి, చారు = మనోహరమగు, నాసికామౌక్తికే = ముక్కుముత్తియముగలదానా ! ముక్కుముత్తియము చిఱుచెమటబొట్లతోఁ గలసి వాలుఫాలలావణ్యబిందుసందోహమో యనఁ దగియున్నదియని భావము.

18. సర్వమంత్రాత్మికే = సమస్తమంత్రస్వరూపురాలా !

19. కుంద.....త్కరే :— కుందమందస్మితోదార = మొల్లలకాంతిఁగేలిసేయుచిఱునగవు చేఁబొలసి నగము మనోహరమగుచున్న, వక్త్ర = మొగమున, స్ఫురత్ = ఒప్పుచునట్టి, పూగకర్పూరతాంబూలఖండ = పోఁకచెక్కలును కర్పూరఖండములును తమలపుముక్కలును, ఉత్కరే = తెగఁగలదానా!

20. శ్రీకరే = సంపత్కరురాలా !

21. కుంద.....ధరే :— కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధ = మొల్లమొగ్గల యాకారముతో నునుపుమీఱు, దంతావళీ = పంటవరుసల, నిర్మలాలోలకల్లోల = నిర్మలంపువెన్నెలంతెన్నుమిగులుచుండగ కాంతితరంగంబులయొక్క, సమ్మేళన = చేరికగల, స్మేర = చిఱునగవుతోఁ గూడి, శోణాధరే = ఎఱ్ఱని పెదవిగలదానా ! మొల్లమొగ్గలవంటి పలువరుస యింపుమీఱ వెలిఁగించుచుండునట్టు లంతితేనగవు నవ్వఁగా నా నగవుయొక్క కాంతులు కెంపుమోవిని వెలిఁగించుచు విల్లసిల్లినదియై యొప్పుచున్నదియని భావము.

22. చారువీణాధరే = మనోహరమగు వీణను దాల్చియుండుదానా !

23. సుల..ధరే :— సులలితనవయౌవనారంభ = కడుమనోజ్ఞమగు నభినవతారుణ్యారంభమనియెడు, చంద్రోదయ = చంద్రోదయముచేత, ఉద్వేల = మేరమీఱు, లావణ్యదుగ్ధార్ణవ = లావణ్యమనియెడి పాలసమున్నిటినుండి, ఆవిర్భవత్ = పొడముచున్నట్టి, కంబు = శంఖమునకుంగల, బిబ్బోక = విలాసములను, భృత్ = ధరియించెడు, కంధరే =

యౌవనారంభచంద్రోదయాలోకలావణ్యదుగ్ధార్ణవావిర్భవత్కంబుబిబ్బోకభృత్కంఠే 24. మంథరే 25. బంధురచ్ఛిన్నవీరాంగభూషాసముద్యోతమానానవద్యాంగశోభే 26. శుభే 27. రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటాపల్లవప్రోల్లసద్దోర్లతారాజితే 28. యోగిభిః పూజితే 29. విశ్వదిఙ్మండలవ్యాప్తమాణిక్యతేజస్స్ఫురత్కంకణాలంకృతే 30. సాధుభిః సత్కృతే 31. వాసరారంభవేళాసముజ్జృంభమాణారవిందప్రతిద్వంద్విపాణిద్వయే 32. సంతతోద్యద్దయే 33. దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమసంధ్యాయమానాంగుళీపల్లవో

కంఠముగలదానా! కంఠము; సాగరమునందుదయించిన ... చంద్రోదయమువలన నీ మెరయు కలావణ్య మను ... నందుం బొడమెడు శంఖమో యనునట్లు వెలుంగుచున్నదని భావము.

24. మంథరే=యౌవనమదమున నలసగమనముగలదానా!

25. బంధు . . . శోభే :—బంధురచ్ఛిన్నవీరాంగభూషా=... అంగ ... మెలుగుసొమ్ములచే, సముద్యోతమాన=మిడుం బ్రకాశించు, అనవద్య=దోషము లేని, అంగశోభే=అవయవముల కాంతిగలదానా!

26. శుభే=మంగళస్వరూపురాలా!

27. రత్న......రాజితే :—రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటా=రత్నముల బాహుపురుల మెఱుంగుల గుములను, పల్లవ=చిగుళ్లచే, ప్రోల్లసత్=మిగుల సొంపుగ నలంకరించు, దోర్లతా=బాహులతలచేత, రాజితే=ప్రకాశించుదానా! బాహువులను ... కేయూరమణికాంతిరేఖలు పల్లవములభాతిం దోచుచున్నవని భావము.

28 యోగిభిః పూజితే=యోగనిష్ఠులచేత నర్చింపంబడుదానా!

29 విశ్వ......కృతే :—విశ్వదిఙ్మండల=సమస్త దిగ్భాగముల యందును, వ్యాప్త=వ్యాపింపఁబడిన, మాణిక్యతేజః=మణుల తేజంబుచే, స్ఫురత్=వెలుంగుచున్న, కంకణ=చేతికడియములచే, అలంకృతే=అలంకరింపంబడినదానా!

30. సాధుభిః=సాధువులచే, సత్కృతే=పూజింపఁబడినదానా!

31. వాస.. ... .. ద్వయే :—వాసరారంభవేళా=ఉదయకాలమునందు, సముజ్జృంభమాణ=వికసించుచున్న, అరవింద=ఎఱ్ఱదామరపువ్వులకు, ప్రతిద్వంద్వి=సాటియగు, పాణిద్వయే=చేదోయిగలదానా!

32. సంతతోద్యద్దయే=ఎల్లప్పుడు నావిర్భవించుచుండు నిల్లపాపముగలదానా!

33. దివ్య...దళే :—దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమ=దివ్యరత్నములు చెక్కిన ముద్దుటుంగరపుఁగాంతిపుంజముచే, సంధ్యాయమాన=సంధ్యారాగముతోఁ దోచు, అంగుళీ

ద్యన్నఖేందుప్రభామండలే 84. ప్రోల్లసత్కుండలే 85. తారకారాజినీకాశహారావళిస్మేరచారుస్తనాభోగభారానమన్మధ్యవల్లీ వళిచ్ఛేదవీచీసముల్లాససందర్శితాకారసౌందర్యరత్నాకరే 86. శ్రీకరే 87. హేమకుంభోపమోత్తుంగవక్షోజభారావనమ్రే 88. త్రిలోకావనమ్రే 89. లసద్వృత్తగంభీరనాభీసరస్తీరశైవాలశంకాకరశ్యామరోమావళీ

పల్లవ = చిగుళ్లకంటె మెత్తనైనచేతివ్రేళులవలన, ఉద్యత్ = పొడముచున్న, నఖేందు ప్రభా మండలే = నఖచంద్రశోభాపుంజముగలదానా! ముద్దుటుంగరములం జెక్కంబడియుండు రత్నములకాంతులు పర్వినయొజ్జవ్రేళులు సంధ్యారాగములవలెఁదోఁప నంగనఖకాంతి మండలము చంద్రోదయమయినట్లుతోఁచుచున్నదని భావము.

84. ప్రోల్లసత్కుండలే = కడు నొప్పిదంబుగల కుండలములుగలదానా!

85. తార . . . కరే:—తారకారాజినీకాశ = నక్షత్రములపంక్తితో సరిపోలు, హారావళి = ముత్తెంపుసరులగుములయొక్క, స్మేర = వికాసముచేత, చారు = మనోహరములగు, స్తనాభోగ = గుబ్బలనిబ్బరమునకైన, భార = బ్రేఁగుచేత, ఆనమత్ = ఇంచుకవంగిన, మధ్యవల్లీ = కౌనుదీవియందలి, వళిచ్ఛేద = కడుపుమీఁదిముడుతల విభాగములయొక్క, సముల్లాస = నిక్కుచేత, సందర్శిత = కన్పింపఁబడిన, సౌందర్య = సౌందర్యమనియెడి, రత్నాకరే = సముద్రముగలదానా! నక్షత్రపఙ్క్తిసదృశములగు ముత్యాలపేరులు దాల్చికొనియుండుటంబట్టి సొంపుమీఱుచున్నవి గుబ్బలు. అట్టి గుబ్బలనిబ్బరంపుబ్రేఁగున వలిఁదుంబాఱుచు నించుక వంగునట్టికౌనుదీవియను నిక్కుంచు కానవచ్చెడు కడుపుమీఁదిముడుతలు వెలువడుచున్నవి. ఆముడుతలు సౌందర్యసముద్రమునకు తరంగములు. అట్టియా తరంగములు గాన వచ్చుటంజేసి సౌందర్యరత్నాకరము పొంగివచ్చునట్లున్నదని భావము.

86. శ్రీకరే = సంపత్కారిణీ!

87. హేమ.. నమ్రే:—హేమకుంభోపమ = బంగరుకుండలవంటివయి, ఉత్తుంగ = పొడవుమీఱిన, వక్షోజభార = కుచభారముచే, అవనమ్రే = కొంచెము వంగినదానా!

88. త్రిలోకావనమ్రే = ముల్లోకములవారిచే సేవింపంబడుదానా!

89. లస . . . వళీ:—లసద్వృత్తగంభీర = పొలుపుమిగిలి వట్రువై లోఁతుగలది యగు, నాభీ = పొక్కిలియనెడి, సరిత్ = హ్రదముయొక్క, తీర = గట్టున మొలిచిన, శైవాల = తీఁగెప్రాఁచిదేయను, శంకాకర = సందియముంగలిగించు, శ్యామ = నల్లని, రోమావళీ = నారు. భూషణే = అలంకారముగాఁగలదానా! అందముమీఱి గుండ్రనయి లోఁతుగలిగియుండు పొక్కిలియే హ్రదము. నారు దానిగట్టున మొలచిన నాచుతీఁగెవలెఁ దోఁచుచున్నది యని భావము.

భూషణే 40. మంజుసంభాషణే 41 చారుశింజత్కటీసూత్రనిర్భర్త్సితానంగలీలాధను
శ్శింజినీడంబరే 42. దివ్య రత్నాంబరే 43 పద్మరాగోల్లసన్మేఖలాభాస్వరశ్రోణి
శోభాజితస్వర్ణభూభృత్తలే 44 చంద్రికాశీతలే 45 వికసితనవకింశుకాతామ్ర
దివ్యాంశుకచ్ఛన్నచారూరుశోభాపరాభూతసిందూరశోణాయమానేంద్ర మాతంగహస్తా
ర్గలే 46. శ్యామలే 47. కోమలస్నిగ్ధనీలోత్పలోత్పాదితానంగతూణీరశంకాకరో
ద

40. మంజుసంభాషణే = మనోజ్ఞముగ మాటలాడుదానా.

41. చారు..బరే:—చారుశింజత్ = మనోహరముగ శబ్దించుచున్నట్టి, కటీసూత్ర = మొలనూలిచేత, నిర్భర్త్సిత = బెదరఁబెట్టఁబడినదగు, అనంగలీలాధనుశ్శింజినీ = మన్మథునిలీలాచాపగుణముయొక్క, డంబరే = ఆడంబరముగలదానా! కటితటంబునం దాలించియుండురశనాదామముయొక్క మ్రోఁతలు మన్మథునిలీలాధనుర్గుణధ్వానమును మీఱి యున్నదని భావము

42. దివ్యరత్నాంబరే = దేవవస్త్రమును రత్నసొమ్ములును దాల్చినదానా!

43. పద్మ...త్తలే:—పద్మరాగ = పద్మరాగమణులచే, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించెడు, మేఖలా = ఎనిమిదిపేటలుగల మొలనూలిచే, భాస్వర = ఒప్పుచుండు, శ్రోణి = నితంబముల, శోభా = ఒప్పిదముచే, జిత = జయింపఁబడిన, స్వర్ణభూభృత్తలే = బంగరుకొండనెత్తములుగలదానా! పద్మరాగమణులు చెక్కఁబడిన యెనిమిదిపేటల మొలనూలును పైనధరించియుండు నితంబబింబములు బంగరుకొండనెత్తములఁబోలెం గాన్పించుచున్నవని భావము.

44. చంద్రికాశీతలే = వెన్నెలవలెఁ గన్నులకుఁ జల్లనైనదానా!

45. వికసితనవకింశుక = వికసించిన క్రొత్తమోదుగుపువ్వువలె, ఆతామ్ర = అంతట ఎఱుపుమీఱు, దివ్యాంశుక = ఉత్తమమగు వస్త్రముచే, ఛన్న = ఆవృతములయిన, చారూరుశోభా = అందపుఁదొడలమెఱుంగులచే, పరాభూత = అవమానింపఁబడిన, సిందూరశోణాయమానేంద్రమాతంగహస్తార్గలే = సిందూరములంటుటంజేసి యెఱుపుగలదియు గడియప్రమాణమునఁ బొడుగుగానుండు నైరావతపుఁదొండముగలదానా! అప్పుడు వికసించిన మోదుగుపూలవలె నొప్పుచున్న దివ్యవస్త్రముచే నావృతములగుటంజేసి తొడలు సిందూరము లందియుండు; ఇంద్రునిమాతంగముయొక్క యర్గళములవంటి తొండములకు దీటై యున్నవియని భావము.

46. శ్యామలే = చిలుకఱెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలదానా!

47. కోమ...లకే:—కోమలస్నిగ్ధ = అందంపునునుపుగల, నీలోత్పల = నల్లకలువలచే, ఉత్పాదిత = కలిగింపంబడిన, అనంగతూణీరశంకాకర = మన్మథుని యంబుల

ముజంఘాలతే 48. చారులీలాగతే 49. నమ్రదిక్పాలసీమంతినీకుంతలస్నిగ్ధనీలప్రభాపుంజసంజాతదూర్వాంకురాశంకసారంగసంయోగరింఖన్నఖేందూజ్జ్వలే 50 ప్రోజ్జ్వలే. 51 దేవ దేవేశ, దైత్యేశ, యక్షేశ, భూతేశ, వాగీశ, కోణేశ, వాయ్వగ్నికోటీరమాణిక్యసంఘృష్టబాలాతపోద్దామలాక్షారసారుణ్యలక్ష్మీగృహీతాంఘ్రిపద్మద్వయే. 52. అద్వయే 53 సురుచిర నవరత్న పీఠస్థితే 54. సుస్థితే 55 శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే

పాదులోయను సందియంబుగలిగించెడు, ఊర్ధ్వాము = గొప్పదియగు, జంఘాలతే = తీవియల వంటి పిక్కలు గలదానా ! జంఘాలతికలు మన్మథుని కందంపువిల్లకోలవలనే చేయంబడిన తూణీరములోయన్నట్లు ఉన్నవియని భావము,

48. చారులీలాగతే = మనోజ్ఞమగు లీలాగమనంబుగలదానా !

49 నమ్ర...జ్వలే :—నమ్రదిక్పాలసీమంతినీ = నమస్కరించునట్టి దిక్పాల కాంతలయొక్క, కుంతల = ముంగురులయొక్క, స్నిగ్ధ = నునుపుమీరిన, నీలప్రభా = నల్లని కాంతుల, పుంజ = గుంపులవలన, సంజాత = కలిగిన, దూర్వాంకురాశంక = గరికపోఁచ లనియెడు సందియము నొందిన, సారంగ = (చందురునిలోనుండు) జింకయొక్క, సంయోగ = కూడికచేత, రింఖత్ = చిక్కువడుగుల, నఖేందు = నఖచంద్రునిచే, ఉజ్జ్వలే = ప్రకాశించుదానా! దిక్పాలకాంతలు ప్రణామముసేయుచున్నప్పుడు వారలకుంతలముల కాంతి పుంజము దేవిచరణంబులపైఁబర్వఁగా నదిగాంచి లీలాసారంగము పచ్చనిగరికపోఁచ లని శంకించి చరణముల సాఁకుటకురాఁగా నాసారంగము చంద్రునిలోని సారంగమనియు నదిరాఁగా దానితోఁ గదలివచ్చిన చందురునిం బోలె నఖంబులొప్పుచున్నవనియు భావము.

50. ప్రోజ్జ్వలే = కడునందమగు కాంతిగలదానా !

51. దేవ.....ద్వయే :—దేవ = దేవతలయు, దేవేశ = దేవపతులయు, దైత్యేశ = దైత్యనాథులయు, యక్షేశ = యక్షనాథులయు, భూతేశ = భూతపతులయు, వాగీశ = సరస్వతీనాథునియు, కోణేశ = మూలలకధిపతు లయినవారలయు, వాయు = మారుతునియు, అగ్ని = అగ్నిదేవునియు, కోటీర = కిరీటములందలి, మాణిక్య = మణులచే, సంఘృష్ట = ఒరయఁబడినదియు, బాలాతపోద్దామ = లేతయెండవలె మించునట్టి, లాక్షారస = లత్తుకయొక్క, ఆరుణ్యలక్ష్మీ = ఎఱుపుంబెల్లిదంబున, గృహీత = కమ్మఁగొనంబడిన, అంఘ్రిపద్మద్వయే = అడుగుందమ్ములదోయిగలదానా !

52 అద్వయే = సాటిలేనిదానా !

53. సురుచిరనవరత్నపీఠస్థితే = అందమగు నవరత్నసింహాసనంబున నుండెడుదానా!

54. సుస్థితే = చక్కనిదానా !

55. శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే = శంఖనిధిపద్మనిధులజంటచే నాశ్రయింపఁబడిన[దానా!

56. ఆశ్రితే 57. దేవీదుర్గావటక్షేత్రపాలైర్యుతే 58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే 59. భైరవైరష్టభిర్వేష్టితే 60. దేవీవామాదిభిస్సంశ్రితే 61. లక్ష్మ్యాదిశక్త్యష్టకైస్సేవితే 62. భైరవీ సంవృతే 63. పంచబాణేన రత్యా చ సంభావితే. 64. ప్రీతశక్త్యా వసంతేన చానందితే 65. భక్తిభాజాం పరం శ్రేయసే కల్పసే 66. ఛందసామోజసే భ్రాజసే 67. యోగి

56, ఆశ్రితే=భక్తులాశ్రయించియుండుదానా!

57. దేవీదుర్గావటక్షేత్రపాలైః=దుర్గాదేవితో, వటవృక్షముతో, క్షేత్రపాలకులతో, యుతే=కూడినదానా!

58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే=యౌవనమదమునం బొదలు మతంగముని కన్యకలగుంపులు బలసికొని యుండుదానా!

59. అష్టభిః భైరవైః = ఎనమండ్రు భైరవులచే, వేష్టితే = పరివేష్టింపంబడిన దానా!

ఉన్మత్తుఁడు, కపాలుఁడు, భీషణుఁడు, డమరుభాస్కరుఁడు, రవిశత్రుఘ్నుఁడు, కాలుఁడు, చండుఁడు, మహోనుంథానుఁడు, అనువారు భైరవు లెనమండ్రుగురు.

60. దేవీవామాదిభిః=వామాదేవిప్రముఖులచే, సంశ్రితే=ఆశ్రయింపంబడినదానా!

61. లక్ష్మ్యాది . . . . . . సేవితే=లక్ష్మ్యాది = లక్ష్మీప్రముఖులగు, శక్త్యష్టకైః= ఎనమండ్రుగురుశక్తులచేత=ఆసేవితే = సేవింపబడుచుండుదానా! లక్ష్మి, చాముండి, బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, మాహేంద్రి అనువారు ఎనమండ్రుగురు శక్తులు.

62. భైరవీసంవృతే=భైరవీదేవతలచేఁ జుట్టుకొనంబడినదానా,

63. పంచబాణేన=మన్మథునిచేతను, రత్యా చ=రతీదేవిచేతను, సంభావితే=గౌరవింపంబడినదానా!

64. ప్రీతశక్త్యా = ఇష్టపడినశక్తిగలవాఁడగు, వసంతేన చ=వసంతునిచేత, ఆనందితే=సంతసింపబడినదానా!

65. భక్తిభాజాం=భక్తిగలవారలకు, పరం=మిగుల, శ్రేయసే = మేలుకొఱకు, కల్పసే=వలంతివయ్యెదవు.

66. ఛందసాం=వేదముల, ఓజసే=ప్రకాశమునకు, భ్రాజసే=ప్రకాశించెదవు.

67. యోగినాం=తపస్వులయొక్క, మానసే=మానసమందు, ధ్యాయసే=ధ్యానింపంబడియెదవు.

సాంబూనసే ధ్యాయసే 68. గీతవిద్యావినోదా గానతృష్ణేన కృష్ణేన సంపూజ్యసే 69. విశ్వహృద్యేన గద్యేన పద్యేన విద్యాధరైర్గీయసే, 70. యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనామండలైర్మండితే 71 సర్వసౌభాగ్యవాంఛావతీభిర్వధూభిస్సురాణాం సమారాధ్యసే 72. సర్వవిద్యావిశేషాన్వితం చాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠమూలోల్లసద్వర్ణరేఖాన్వితం కోమలం శ్యామలోదారపక్షద్వయం తుండశోభాతిదూరీభవత్కింశుకాభం శుకం లాలయంతీమివ క్రీడసే 73 పాణిపద్మద్వయేనాపరేణాక్షమాలాగుణం స్ఫాటికం జ్ఞానసారాత్మకం పుస్త

---

68. గీతవిద్యావినోదా గానతృష్ణేన=గానవిద్యానుబంధమునం దనివిచెందని, కృష్ణేన=కృష్ణునిచేత, సంపూజ్యసే=బాగుగఁ బూజింపంబడియెదవు.

69. విద్యాధరైః = విద్యాధరులచేత, విశ్వహృద్యేన=ప్రపంచమునకు మనోజ్ఞమగు, గద్యేన=గద్యముచేతను, పద్యేన=శ్లోకముచేతను, గీయసే=గానము సేయఁబడియెదవు.

70 యక్షగంధర్వ సిద్ధాంగనామండలైః=యక్షులయొక్కయు గంధర్వులయొక్కయు సిద్ధులయొక్కయు ముగుదలగుంపులచే, మండితే = అలంకరింపబడినదానా !

71 సర్వసౌభాగ్య వాంఛావతీభిః=సర్వవిధ సౌభాగ్యంబుం గోరెడు, సురాణాం వధూభిః=దేవకామినులచే, సమారాధ్యసే=పూజింపంబడియెదవు,

72. సర్వవిద్యావిశేషాన్వితం=ఎల్లవిద్యావిశేషములతోఁ గూడినదియు, చాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠం=చమత్కారపద్యములు నుచ్చరించు కంఠంబుగలదియు, ఉల్లోలసద్వర్ణరేఖాన్వితం=విశేషించిన మంచిరంగులు దేఱు రేఖలతోఁ గొప్పనదియు, కోమలం=అందమయినదియు, శ్యామలోదారపక్షద్వయం = శ్యామలవర్ణముగల గొప్ప రెక్కలజంట గలదియు, తుండశోభాతిదూరీభవత్=ముక్కుయొక్క మెఱుంగునకు దూరంబగుచున్న, కింశుకాభం=మోదుగుమొగ్గలసిగ్గు గలదియు నగు, శుకం=చిలుకను, లాలయంతీమివ=బుజ్జగించునదివోలె, క్రీడసే=విహరించెదవు.

73. అపరేణ=మఱియొక, పాణిపద్మద్వయేన=కేలుందమ్మిదోయిట, స్ఫాటికం=స్ఫటికమణి నిర్మితమయిన, అక్షమాలాగుణం=జపమాలికసరమును, జ్ఞానసారాత్మకం=జ్ఞానసారమయమగు, పుస్తకం=పుస్తకమును, బిభ్రతీ=తాల్చుచున్నదిగా, యేన=ఎవ్వనిచే, సంచింత్యసే = తక్కఁగఁ జింతింపంబడియెదవో ! తస్య=అట్లుధ్యానము సేయువాని యొక్క, వక్త్రాంతరాత్=వదనమునుండి, గద్యపద్యాత్మికా=గద్యపద్యస్వరూపిణియగు, భారతీ=సరస్వతి, నిస్సరేత్=వెడలును. ఒకచో నొకకేలను శుకంబు నొకకేలను మఱియొకకేలుందోయిట స్ఫటికాక్షమాలయుఁ బుస్తకంబును దాల్చియుండునట్లు భావించినవాఁడు మహాకవియగు నని భావము,

కం శ్రుతిర్యేన సంచింత్యసే తస్య వక్త్రాంతరాద్గద్యపద్యాత్మికా భారతీనిస్సరేత్ 74, త్వం యేనవా త్వం సనాథాకృతిర్భావ్యసే సోఽపి లక్ష్మీసహస్రైః పరిక్రీడతే. 75. కింనసిద్ధ్యేద్వపు శ్శ్యామలం కోమలం చారుచంద్రావచూడాన్వితం ధ్యాయతః 76 స్తస్య లీలాసరో వారిధి 77 స్తస్య కేళీవనం నందనం 78 తస్య భద్రాసనం భూతలం 79 తస్య గీర్దేవతా కింకరీ. 80 తస్య వాచాకరీ శ్రీస్స్వయం. 81, సర్వయంత్రాత్మికే 82. సర్వమంత్రాత్మికే 83. సర్వ ముద్రాత్మికే 84 సర్వశక్త్యాత్మికే 85. సర్వవర్ణాత్మికే 86. సర్వరూపే 87. జగన్మాతృకే

---

74 త్వం=నీవు, యేనవా=ఎవ్వరిచేతనైన, సనాథాకృతిః=పెనిమిటితోఁ గూడినయాకారముగలదానవుగా, భావ్యసే=చింతింపఁబడుదువో! సోఽపి=అట్లుధ్యానించువాఁడును, లక్ష్మీసహస్రైః=వేనవేలలక్ష్మీదేవీజనములతో, క్రీడతే=క్రీడించును. పెనిమిటితోఁగూడిన యాదేవిని ధ్యానించినవాఁడు విష్ణుపదవిని బొందునని భావము.

75. శ్యామలం=చిలుకవంటి పచ్చవన్నెగలదియు, కోమలం=మనోహరమును, చారుచంద్రావచూడాన్వితం=మనోహరుఁడగు చంద్రుని శిరోభూషణముగఁదాల్చినదియునగు, వపుః=ఆకారమును, ధ్యాయతః=ధ్యానమొనరించువానికి, కింనసిద్ధ్యేత్=ఏది సిద్ధింపదు.

76. తస్య=అట్లుధ్యానించువానికి, వారిధిః=సముద్రము, లీలాసరః=క్రీడాసరస్సగును.

77. తస్య=అతనికి, నందనం=నందనవనము, కేళీవనం=క్రీడోద్యానముగును.

78. తస్య=అతనికి, భూతలం=భూస్థలి, భద్రాసనం=భద్రపీఠమగును.

79. తస్య=అతనికి, గీర్దేవతా=సరస్వతి, కింకరీ=దాసురాలగును.

80. తస్య=అతనికి, శ్రీః=లక్ష్మి, స్వయం=తాను, వాచాకరీ=పలుకుబంటగును.

81. సర్వయంత్రాత్మికే=సకలయంత్రస్వరూపిణీ!

82 సర్వమంత్రాత్మికే=సకలమంత్రస్వరూపిణీ!

83. సర్వముద్రాత్మికే=సకలముద్రాస్వరూపిణీ!

84. సర్వశక్త్యాత్మికే=సమస్తశక్తిస్వరూపిణీ!

85. సర్వవర్ణాత్మికే=సమస్తవర్ణస్వరూపిణీ!

86 సర్వరూపే=సకలస్వరూపిణీ!

87. జగన్మాతృకే=లోకములకుందల్లియగుదానా!

88. హేజగన్మాతృకే 89. పాహిమాం 90. పాహిమాం 91. పాహిమాం 92. పాహి.

అని స్తుతించి భక్తిపరవశుండై నిలువంబడియుండు.

కాళి. కడుసంతసంబుతో,,

వత్స కళాచంద్ర! నీయొనర్చిన సంస్తవంబున కత్యంతామోదంబుం జెందితిని. భవదీయ కవితారసవిశేషంబునకు మానసంబున నలరి మహాకవి యను బిరుదనామంబు నొసంగితిని. మదనుగ్రహంబున నిట్టి విశేషంబు నీ కబ్బినందుకు నిదర్శనంబుగ నీ విది మొదలు కాళిదాసుండను నామంబు వహింపుము. నీవు కావ్యనాటకాలంకారాదుల నిర్మింప భూమి నుండ నవతరించిన భారతీదేవివి గాని సామాన్యమనుష్యమాత్రుండవు గావు. ధారాపతి యగు భోజభూపతి భవదీయకవితాసారసర్వస్వం బెఱింగి యపరిమితగౌరవంబు లొసంగుచు నిన్నుం గారవించు. మఱియు భవదీయసుకవితాచాతురికి మెచ్చి విక్రమేంద్రుడు దేశాధిపతు లగణితంబు లగు ధనసంపదలు సమర్పింపంగలరు. కాన నిర్విచారుండవై రాజ్యతంత్రంబు నొప్పరించి యిప్పుడు కలికాలవశమ్మునం బాయుచున్న గీర్వాణభాష నుద్ధరింపుము. సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం,, అన్నట్లు సుకవితానిర్వ్యాజజీవనోపాయంబుకన్న నష్టాంశవృత్తికి బోనట్టియై యుండుట సుఖావహంబు గావున నీ వందులకు నియ్యకొనుము. నీవు జాతిస్మరుండవై యస్మదనీయంబు లగు పెక్కులు కార్యంబులు జరుపం బోయెదవు. ఇంకను నీయాపేక్షితం బెయ్యది? నీవడిగిన చెల్ల నొసంగం గడంగియున్నదానను. మదనుగ్రహంబు వడసినవానికి సర్వంబు సిద్ధించు.

కాళిదాసుఁడు. ఓ లోకైకజనని! ఇంతకంటె నాకుం గావలసిన దే మున్నది? అయిన నొక్కటి యడిగెద.

చం. అనుకల మీవు నన్ను సదయాత్మతఁ జూచుచు వైరిసంఘముల్,
పనుపడి చేయు నగ్గలపు భవ్యగతిం దొలఁగించి కాచుచున్,
నిను మది సంచునప్పు డతినిర్భరభక్తియుతాత్మయుక్తిమై,
కనఁబడుచు న్నమస్తనరకాంతనతాంఘ్రిని(జేయుచుండుమీ !

88. హేజగన్మాతృకే=సర్వప్రపంచోత్పత్తికిం గారణరూపమగు ప్రకృతిస్వరూపిణీ
89. మాం=నన్ను, పాహి=కాపుము.
90. ,, ,,
91. ,, ,,
92. పాహి=కాపుము.

కాళి. వత్సా ! కాళిదాస నీప్రార్థనంబు నంగీకరించితిని. భవదభీష్టార్థంబు నను కూర్పనప్పుడప్పుడు నీకుం గన్పడుచుందును. భక్తజనాపేక్షితప్రదానంబుకన్న నాకుం బ్రియంబు లేదు. సుఖంబున నుండుము.

అని యంతర్హిత యగునట్లు నిష్క్రమింత యయ్యెను.

మదనసేన. కరము సంతసించుచు,,

ప్రాణనాథ ! ఈదేవికి నీయందుఁ గలకరుణాతిశయంబు గదు సంస్తవనీయంబు. ఇట్టి నిన్నుం బతిగాఁ బడసిననాయదృష్టంబె పొగడఁదగి యున్నది.

చం. అభినవమన్మథుం డనుచు నంగన లెల్లను మెచ్చురూపమున్,
విభవసముజ్జ్వలం బయినవిక్రమశీలము దగుసాభిజాత్యమున్,
సుభగతమోజ్జ్వలస్ఫురిత యుద్ధయశోవిభవంబు నింద్రదన,
న్నిభ మగుసంపద ల్వెలయు నిన్ను నలంతుల కాన పొందఁగన్.

ఏను నాతొలిపుట్టువునం జేసినపున్నియం బెట్టిదిరా ! ఇట్టిసుకవికులావతంసంబుం జేపట్టఁ గలిగితిని. మఱియు నీవు సరస్వతీనాథవలె యంత బరుటకు సందియంబు లేదు. కానని మంత్రోపదేశమాత్రంబునన దేవి సాక్షాత్కరించి వరంబు లొసంగునే! అదియునుంగాక యిట్టిరసాస్పదం బగుసుకుమారార్థపదబంధురం బయినవచనరచనాచాతురి మనుష్యమాత్రుల కుండునే !

చం. అరుణకరప్రసారవికచాంబుజమండనిభాసమున్గళ,
ద్వరమకరందబిందుఝురనిర్ఝరిచారుపదావళీమనో,
హర మయి యొప్పునీకవిత నాగ వినంగ సుధాబ్ధివీచికల్,
వరుసగఁ బైఁబయిం బరవి వచ్చువిధంబునఁ దోఁచె నాత్మకున్.

ప్రాణనాథ ! చిరకాలసంప్రార్థితం బగుచున్నమన్మనోరథంబు నాయర్చించుచుండిన కులదేవతయనుగ్రహంబున నిప్పుడు ఫలియించె.

కాళిదాసుండు. మహాహర్షంబుతో,,

ఓచంచలలోచనాతిలకమా ! వినుము.

చం. సురగరుడోరగప్రముఖశోభనగాత్ర లకందరానియా,
నిరుపమరూపసంపదల నివ్వటిలంగలనిన్ను మన్ననన్,
నరభువనాంబుజాలయను నర్మిలిఁ బెండిలియైతి నింక న,
చ్చెరు వగుజన్మభవ్యఫలసిద్ధి లభించెను నాకు నిచ్చలీ.

నేపథ్యంబునవై కాళికుండు,,

ఉ. చెలువపుదీవి యామదనసేనను బొందితివౌర మహోన్నతిన్,
వెలుఁగుచుఁ గాళికావరము చేత మహాకవి వైతి వంగ నీ,
కులము పవిత్ర మయ్యె నతిగౌరవ మాయె నృపాలయంబు నిచ్చ నీ,
జలజసఖుండు దోఁచు నతి బల్యమునఁ దప్పక నీ సుఖులె గదే!

వెండియు నేపథ్యంబున నొండువైతాళికుండు,,

చం. అమలిన మైననీయశము దంతటఁ బర్వఁగఁ జూడి ...,
యనుకలము స్వర్గంబు చిరు దంబుజపైచియుఁ గ్రుంకుచున్న వాఁ,
దమరవధూనగణముమానములెన్నగ గాత్రిఁ గూడునం,
భాగ్యము మిక్కి దోస్పనయ్య! ... గొల్వఁ గ సుఖులౌ గదే!

కాళిదాసుండు. ఓ ప్రాణేశ్వరీ! దేవి పాతివ్రత్యాదిగుణ ... గాలంబు గడచుట యెఱుంగనైతిమి. ఇప్పుడు తెలిసె నయ్యో! నీవు నాపోషణంబు చేసియుండిన దుర్దశనప్పుడు గర్భనిష్ఠానంబు నీయుగ మానకొన్నందుకుం బ్రాయశ్చిత్తంబు చేసికొని పరిశుద్ధిం బొరయవలసియున్నది. ఈనగరోపకంఠంబునం గలపుణ్యనదిలో జని యందు స్నానంబు సల్పి ప్రాయశ్చిత్తంబు చేసికొని మాతృదర్శనాదులు దీర్చి వైశ్యంబు వచ్చెద. మద్విరహంబున నీవు ఖిన్నత నొందకుము.

మదనసేన. కాళిదాసుం గౌఁగిలించుకొని,,

చం. నిను శివపాణి యొక్క త్రుటి నీరజసాయకమూర్ఛ ...,
మనమున నోర్వఁ జాల నీవు దూనవలోకసుధామయాంబు ని,
స్తనుఁ గొనకుంటి నీవిఁ ద్రుటికాలము గల్పశతంబు గా నగున్,
ఘనతుభక్తి రమ్ము వెస కాల్యసుకృత్యము దీర్చి యానలోన్.

మతి యుంసిప్పుడు,,

చం. నిను వెడఁబాయఁ బోవఁ గడు నిర్భర మైనవియోగవేదనన్,
మనము మహాంధకారమున మగ్నత నొందినతీరిఁ గాంచె ము,
త్తను కడ ద్రాఁగ పాగ నోకకష్టము దుర్భర మైన దిప్పుడే,
మునుకొని కట్లఁ బోవు నని మున్మను దోఁచుచునున్న దాత్మకున్.

అదియునుం గాక మనాత్మనసం బనిష్టాశంకితమై యుత్తలంబడియెడిని. నాన నీ వెంట నేగెదము. ఈభవనంబునకుం గావలియుండువారల కథలవర్గంబును వెరవెంటఁ దోడ్కొని పొమ్ము. వేగ రమ్ము. సాయంకాలం గరుణ యుంచి యందు బుద్ధముగ్ధసరసిజ శోభామనోహరంబగు నీనగుమొగంబు వైళంబ నొందియుం గానిపింపుము.

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! నా కన్నులను దోడు రావలయునన్నది లేదు. అయినను నీమనస్సమాధానంబుకొఱకు వారలం దోడ్కొని పోయెదను. కాని నీవు స్వస్థతం బగుచింతచే నితాంతసమాకులస్వాంతవై యుండవలదు. ఓప్రియా! నీవంటి సుందరిగలదే!

మదనసేన. ప్రాణనాథ! ఒంటి యగనేల! వేగున యరుగుము. ఇప్పుడే నాప్రియసఖులు గుణమాలినీధనమాలినులు రారె! అందుకుం జింతింపవలదు.

కాళిదాసుండు. ప్రాణవల్లభా! అట్లయిన సరే! ఏను బోయి వచ్చెద.

అనినిష్క్రమింతుం డయ్యె.

మదనసేన. కొన్నియడుగులు వెనువెంటం జని. నలుదెసల దృష్టులు నిగుడించి,,

ఆ! ఏమి యిది! ఇప్పుడు మూఁడవయామంబు ప్రవృత్తం బగుచున్న దని తారకలం గాంచినం దెలిసె. వైతాళికులు వేకువ యయ్యె నని చాటిరి. నాప్రాణనాథుని నన్నుఁ గడబాప నవ్వఁజేసి క్రూరం దిప్పిసిక్కితిం గావించెనో!

శంకాతంకంబులతో,,

వేకువ యయ్యె నేని దీపములకాంతి తగ్గదా! అట్లు గానంబడదే: దూరాలోచన సేయకయ పతిం బంపితిని. మానసంబు కలవరపడుచున్నది. ఏమి సేయుదు! నా మనంబునం దేదియో యొకసాహసంబు గల్గుంబోయెడునని తోఁచెడిని.

ఎదుటికి దృష్టి సారించి భయసంభ్రమంబులతో,,

నావిద్యాగురు వసుమతంబున గౌతముండు మాణిక్యదుర్గునితో సంవాదముం జనుదెంచుచున్నవాఁడు. కట్టా! ఇతండు నాయందు ప్రేమంబుంది తొల్లి నక్రమంబు సేయం బూనినవాఁడు. ఇప్పుడు కౌజేసి యహితంబునకుఁ జనుదెంచుచున్నాఁడని తోఁచెడిని. కాదేని యిప్పుడిచ్చట నేల సంచరించు. నా కిచ్చట నుండుట యుచితంబు గాదు. దవ్వులకుంజనియెద. భయపడ నవకాశంబు లేదు. ఆర్యపుత్రునితోఁ జనియె. ఆహా! యొకనిమిషంబులోనన దురంతకార్యం బగునట్టి యిడుమ సంభవించినయది!

అని వెనుకంజ యిడుచుఁ ద్వరితతరంబుగఁ జనుచున్నది,,

యావనభటసహితుండై గౌతముఁడు ప్రవేశించు.

గౌతముఁడు. ఓమదనసేనా! పోకుము పోకుము. ఇంకఁ దప్పించుకొనఁ దీరు కరంబుఁగాదు. ఇది నిశీథసమయంబు. నీ కేళీగృహంబునం బ్రవేశించుటకు మంచి గూఢంబగు నీకేళీమందిరంబుం బొచ్చియుండి యిచ్చట జరిగినవృత్తాంతంబు చూచుచు

నీనాయకుని నిన్ను వెడఁబాసి నన్ను వరింపం గడంగి పైతాళింపవలె నాడివి నిన్నఁగి
మెయి నాతని వెలపటిచితిని. ఈపతివ్రతకుని నాఁకు గావలె దెచ్చుకొని సుందరబహి
ష్ఠలంబున నిలిపి నీసతి వసతిం జనవలె వంతగంబుం గన్నుగమకొని వచ్చినయాతనితోఁ
జేరుకొని నిన్ను వరింపక నిది సమదాదినాఁడే, నీ కిఁక ఋజుభావముదం గదవ నట్లు
నీకుక నాగొనితెచ్చియుండుననదంబు తక్క నాయింటికి జనుదెంచితి వసి యుండుము.
అట్లు సేయుకని నిన్నయావదుండు కరకలితఖడ్గధారాఖండితగాత్రం గావింపంబోయెదని.

మదనసేన. భయంతోఁ గంపముతో, ఆత్మగతమున,,

అయ్యో! నామూనమునందె దోంచినయత్నము నిష్ఫలమయ్యె. ... పాత్ర
బయిన యిదుప పోవమినయది. ఏమి సేయంగలదానను. ఇందా... నోపర్చితి
జేని యిత్రఁడు నన్నుం బట్టుకొనుట నిక్కమంబు. అట్లు గాక యితనివలనం బుద్ధింపం
బూనినదానంబోలె నటించెదిత సేని త్రోవ దొరకు యత్నపడరా!

అని చింతించుచుండె,,

గౌతముఁడు. ఓసి రాజపుత్రి! యింకం జింతం గూరుటవలన నుపయోగంబు
లేదు. వచేఁకము వచేఁకము.

మదనసేన. శోకంబుతో,,

ఓయనాథరక్షకా! ఆశ్రితవాత్సల్యజలధీ! గజేంద్రవరదా! ద్రౌపదీమానపాలా!
రుక్మిణీనాథ! నీకంటె నాకు దిక్కెవ్వరున్నారు! ఈపదను గావ నీవు నాకు
యున్నాఁవే యని నమ్మియున్నదానను.

అని పల్కుచు వెడలుచున్నది.

గౌతముఁడు. ఓసుందరీతిలకమా! నాయభీష్టంబు కొనసాగ్పెద నంటి యని నిన్ను
నేన రక్షించెదను. ఇంతటిపనికి గజేంద్రరక్షకునిం దడవ నేల! ఓసీ కామినీమణీ! నీయి
ష్టంబుం దీర్చెద నని యుండ నీతోఁ గేళివిహారం బనుభవించి నిన్ను వదలి పోయెదను.

మదనసేన. భయంపడుచు! ఆత్మగతమున,,

కట్టా! నా కిప్పుడే వెంటక చనుటయు యిప్పటికి మేలు!

అని త్వరితగతిం జనుచున్నది.

గౌతముఁడు. ఓకాంతామణీ! నేను తుదకోకమటి నీతో సుఖింపం గోరితిని.
ఓ విభుఁడు నాకు సంతతము ప్రియంబు సేయం గడంగెదవు. నాకు నీవంటి యభీష్టప్రదు
రాలు గలదా! మంచిది పొమ్ము. రథం బారోహింపుము.

మదనసేన. అడుగులు తడఁబడ రథముగడనఁ ద్వరితగతిం బోవుము నిద్రాక్రాంతయయ్యె.

గౌతముఁడు. వినువింటంజనుచు,,

ఓరీ యావన! నావచనంబున నీసుందరి రథారూఢ యయ్యె. ఏను నిదె రథం బారోహించెదను. నీ వతివేగంబున నరదం బెక్కి రథ్యంబుల నడుపుము,

యవనభటుఁడు. ఓ బాపనయ్యా! అట్లె యొనర్చెద.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో,,

ఉ. అంబుజపాణి నాకును స్వహస్తధనం బయి పొల్చె నిప్పుడే,
బింబఫలాధరిం గొనుచు భీతిల కెయ్యెడ నైనఁ బోయి యీ,
యంబుదవేణిఁ గూడుచు సుఖాంబుధిఁ దేలుదు, మధ్యమార్గమం
దం బరిపంథి యడ్డమయి తోఁచకయుండిన మేలె యయ్యెడిన్.
అని యిరువురతో నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుఁ

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మార్పణము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

పంచమాంకము.

విద్యాగుప్తుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

విద్యాగుప్తుఁడు. ఔరా! మదనసేనకుం గలసౌందర్యంబు లోకంబున నుండు పువ్వుఁబోఁడుల కెవ్వారికైన నుండదని యనుకొనియెదను.

ఉ. ఆవనజాక్షి ముద్దుమొగ మక్షిపథంబునఁ దోఁచుటాదిగా,
భావిత మైనశీతకరపూర్ణబింబము నింపు గాదు. నా,
భావము దానిచంచలతరాంచలలోచనము ల్గనంగ ని,
చ్చావధిఁ గాంచ దుత్పలనిసర్గవిలాసము లాత్మ మెచ్చఁగన్.

మఱియును.

ఉ. దానిభాషలు ల్గనుంగొనిన దర్పకచాపము చెంపకాను పో,
దానికురుల్పయోదములతండముల న్నిరసింపఁజాలు న,
ద్దానికుచోడల్ కనకశిఖరస్తనువన్నమనోజ్ఞరేఖయో,
దానినిడుంగారు చెఱతామరసాయతనేత్రవిద్ధరన్.

అదియునుంగాక;

చం. రతి సౌందర్యవిలాససంపదల నారాజీవపత్రాక్షి భా,
రతి విద్యానిచయంబులందు సుకుమారంభంబున న్జూడ శ్రీ,
సతి యైశ్వర్యకళావిశేషమున నాచంద్రాస్య తా నాకచీ,
సతి యౌ దానిని బొందకున్న నిఁక నాజన్మం బధన్యం బగున్.

ఇసీ! ఏమిది! నేను దానితో విద్యావివాదంబున నోడినాఁడను. మఱియు నయ్యిందువదన పెరవానిం బెండిలియయ్యె. ఏ నీవిధి నందరానిపండ్ల కఱ్ఱు సాచుచున్నాఁడ. ఇఁక నాకాకన్యారత్నము లభించుననుట ఎక్కడిమాట. కార్తాంతికుండగు విప్రుండు ధనలోభంబున నాకుం బ్రియవచనంబులు సెప్పి యీనిశీథినియందు నన్నలయింపం జేసెడినో! దానియందుం గలయుత్కంఠాతిరిక్తవిశేషంబునం జేసి యాబాపనయ్య సెప్పినవచనంబుల నమ్మి యీచిమ్మచీఁకటులం బడి కడు నలయుచుం గరగరితం బయిన

రతనంబు నన్వేషించుచాద్భుత వీధుల వెంట విడువుచున్నాఁడను. ఆకస్మికారత్నం బియ్యెడ దొరకునాయని మదికి నెవ్వింటయుఁ బొడమక గున్నది. విధి యనుకూలం బగు నేని యభిమతార్థంబు నన్వేషింపకుండినను గొనితెచ్చి కాకతాళీయంబుగఁ జేర్పక పోదు. ఇట్లు లేకదా ! తొలంత నీరాజపుత్రితో విద్యావివాదంబు సేయం గోరి యీయూరికిం జనుదెంచి పురబాహ్యోపవనంబున విడిసియుండి మదనసేనాసందర్శనం బున నిచ్చ నొదవి యున్నవాఁడ నగుటం జేసి యుత్కంఠతోఁ బయిసచిత్రంబునను విం చుక వినోదంబు గల్పించుకొన నెంటరి యై యా రాచనివేశం జేరు దారుదాఁగుతరర రునికరంబుల నిరీక్షించుచు నందుఁ గడుం దవ్వులకుం జనినదాను వనితలతో నర్ధ్యవిచు యదృచ్ఛాసమాగత యయినయా రామణీయకనిధిదర్శనంబు నయనంబులకు లిపుడు ఫలంబుగ సమకూరినయది. ఇమ్మహోత్సవంబు లభించినవిధంబున మణియు నిట్టివి జన్మఫలంబులు సంప్రాప్యంబులు గలుగంబోలును. ప్రాయికంబుగఁ బ్రాహ్మణులకిట్టివి కల్లలు గావు. ఎందఱో రాజకుమారు లీరాజపుత్రికం గోరి వచ్చినవారలు దానితో వివాదం బున నోటువడి యవమానంబున గోర్చి తమపురంబులకుం జనిరి. ఎక్కడివాఁడ నీమదన సేనం దోడ్కొని గాని మదీయపురంబు ప్రవేశం బట్టుం జన దని యీవిచారపరికల్పనలు సా కం గలుగుటయుఁ దదనుగుణముగ నీనక్షత్రశాస్త్రి చేసి నిప్పుడయుం జూడ నభిమతా ర్థసిద్ధి గావచ్చునని యుం దోఁచుచున్నది.

ససారథికంబగురథంబున నారూఢులై గౌతముఁడును మదనసేనయుం బ్రవేశిం చిరి.

గౌతముఁడు. ఓ ప్రాణవల్లభా ! ఏల నీవియాకరదంబున శోకవంక సంకుచితాం గివై నిలువంబడి యుండెదవు ? వేడ్కమెయి సాయంకాలంబునం గూరుచుండుము.

చం. సరసిజపాణి నీవిగుపుఁజమ్ముల నన్నను రాగపూరభా,
సురగతిఁ జేర్చి పైకొనవె సుందరి నీమనమూనిపానకం,
బరుదుగఁ గ్రోలకున్న నిఁక నంగము నిల్వదు మన్మథాగ్నిని,
ర్భరతరకీలల న్దగిలి భస్మముగాఁగల దాదరింపుమా.
మదనసేన. శోకంబుతో,,

గురువరా ! ఈబుద్ధి మీ కుండం జనదు. ఏను మీకు పుత్రీసమానను. శిష్యను. మణియు మీయింట దాస్యంబు సేయంగలకింకరిని. అట్టికార్యంబుల నిరోధించి న న్నంబావనతరపదవీపరిచ్యుతం గాకయుండునట్లు సేయుఁడు. ఇట్టి యుచ్చనుఖంబులు మాసాలపైతేనియ లని మీర లెఱుంగరా ! దయ యుంచి నన్ను విడిచిపుచ్చుఁడు.

శిష్యగుప్తుఁడు. చెవియొగ్గి విని,,

ఆ! ఈనిశీథసమయంబున నిప్పుడో తనకుం గూర్చినదాని శోకదాన సహించి, దానిం బలాత్కారించుటకుం గూడ వెనుదీయని దుష్కృత్యంబు చెప్పు నాకు నేయునది లేక శోకభారాక్రాంతురాలనుగా భ్రమచెందుచున్నది. ఇది కన్యకాంతఃపురోపవనసీమం జెందు నుపవనమధ్యమందు వీరలు మాటలాడెదరు. వీరెవరో! అనియుండును.

స్మృతినభినయించి,,

ఎవ్వరో యీనటీ శీల! గౌతముం డీకన్యకామందిరద్వారమున వచ్చెను మదనసేన యొందను వచ్చుండని కందు. వీరలుపదనసందర్భంబు గౌతమమదనసేన లని యూహించెదను చున్నది. మదనసేనయు యుద్యోగిని నాతిసంబు వండె. బాగుగ పాలించి నీయుంగల కార్యంబునకుం గడంగెదను.

అని గౌతమాదుల కభిముఖంబుగ నడుచుచున్నాడు.

గౌతముడు. ఓసుందరీతిలకమా! ఈమాట చెల్ల మానుము.

కం. ఓమదనసేన వినుమా । రామాయణి నీవు నాకరక్ష వయితి వో,
భామిని బహుకాలముగా । నీ మది తపాతపా పడంగ నీ వెటుగనవో.

వీర్యగుప్తుడు. స్వగతంబుతో,,

ఏకాంతించినయర్థంబు నిర్ధారితం బయ్యె. వీడు గౌతముండె! మదనసేన నపహరించుకొనిపోవుట నిశ్చయంబు. వీనిం బట్టి బంధించి ఈనారీరత్నంబుం గొందును.

నిరూపించి చూచి,,

ఇది ఏతదర్థస్థితిం బగుసరదంబు నాసమీపసమాగతం బయినయది. శబ్దం బుప్పతిల్లిన నిం దినుపనుం గార్యహాని యగును. ఆనం గోలాహలంబు గలుగనీకయు తోలత సారథి యనిని గౌతముని బట్టి బంధింపవలయు. గౌతముండును సారథి యుండవలె కంఠై యున్నారు. వీరలు తెలుసుకదర రథం బెక్కిన నాయుద్దిష్టకార్యంబు సాధించుకొనలు గనకరము.

అని నాట్యంబున రథంబెక్కి గవచే సారథి నడచుచున్నాడు,,

యవనుడు. అయ్యయో చచ్చితినిగదా! ఏ భూమిపయిం బడుచున్నాడ.

అని ఖడ్గంబు బడలి. ప్రహారవేదన నభినయించుచుం గరచరణవిక్షేపములతో
నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

మదనసేన. స్వగతంబుతో,,

నా వేఁడుకొనిన దీనాలాపంబు లాలకించి యా బాంధవాలీమానవకుఁ డుండు వీరల నిరసింప నేతెంచెనో.

సకరుణముగ,,

ఓదయానిధీ ! యీ బ్రహ్మబంధువుని బ్రాణంబులు దీయకుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఓకనకాంగి ! నీ కింతవిప్రియంబు గావించినవాని దయయ్యెనా వీనిం బంపవల దంటివి. నీదయారసంబునకు మెచ్చుకొంటిని. నీకోపశమంబీఁ దలంచినాఁడ. ఇట్టిసుగుణ సంపత్తిగలనీయందు నీదుర్భగుం డిట్లు కట్టఁడియై ప్రవర్తించెం గాన వీనిం బట్టి శిక్షించెదను.

అని కుప్పించి గౌతమునిశిగం బట్టి ధనుర్గుణంబుచేఁ జేతు లొక్కట విఱిచికట్టి,,

ఓగౌతమా ! పూర్వము నే నీరాజకన్యకతో విద్యావివాదంబు సేయుచుండ నప్పుడు నిష్కృతిమైయి నన్నవమానించి నాకుం బాణిగృహీత గావలసినదానిం దప్పించితివిగదా ! ఇప్పు డేమి సేయంగలవో చూచెద. ఇది వాగ్వివాదంబు గాదు. వీర్యసారవివాదంబు. నీ విందుం జేయఁగలసని యేమి ? ఇంక నిన్ను వధింపవలయు నన్నది భావ్యం బయ్యును బ్రాహ్మణుండ వని యీసరసిజాక్షి కనికరించి యట్లు గావింపకు మని ప్రార్థించియుంట గతంబున నా దారుణవ్యవసాయంబువలన నిష్కృతుండ వైతి. ఇదె నిన్ను బంధించితి. ఇఁక నీకు విమోచనం బెప్పటికో !

అనిగుద్దులుముచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! ఏఁజేసినదుష్కృతిఁ జేసేత ఫలం బబ్బినయది. అట్టి కాళిదాసానుగ్రహపాత్రుని కళత్రంబును దొంగిలి తెచ్చుట యూరక పోవునే ! వీని కే నేమియుఁ బ్రతివచనం బొసంగఁజాల.

అనియూరకున్నాఁడు,,

వీర్యగుప్తుఁడు. మదనసేనం గాంచి,,

ఉ. చంచలనేత్రి నీవికచసారసపత్త్రవిశాలలోలనే,
త్రాంచలలీలఁ గాంచ మది నాక జనించినవాఁడ సుగ్మలీ,
కుంచితనీలముగ్ధశుభకుంతలసంతతిసుందరంబుగా,
నంచితరీతిఁ గాంచు భవదాస్యసరోరుహ మెత్తి యానతోఁ జా.

మదనసేన. సాతంకంబుగ, ఆత్మగతముగ,,

వీఁడు నన్ను రక్షింపం జనుదెంచెనని యనుకొన్నందుకుఁ బ్రోసి తేజుం గూడని శత్రు వయ్యె. గౌతముఁడు బ్రాహ్మణుఁడు గాన మదీయధనుర్విద్యానైపుణి కొదిగునంబు లకు భయంపడుచునతిక్రమింపం జాలక యుండినవాఁడు. ఇతండు నాకు భయంపడు వాఁడు గాఁడు. ఏమిసేయుదు.

ఆశ్వాసంబుతో,,

నాయనవస్సన కోసిసమాధానంబు గలదు; వీఁడు శ్రీమత్క్షత్రియుండు గాన నల్ప బుద్ధిగొను తత్పరింపుంబనులకుఁ బోఁడు. గంభీరుండు బ్రాహ్మణుఁడు. ఎట్లయిన నితనివలనం దప్పించుకొనవచ్చు నని తోఁచెడిని. ఇప్పటికి సమయోచితముగ బోంకియైనఁ తండు నన్నుఁ దాఁకకుండంజేసికొనియెద. దానవగంగంబు గాఁబోవు కాలంబున దానం దప్పించు కొనుటకు బొంకులాడుట దోషావహంబు గాదని ప్రామాణికవచనంబు గలదు. మఱియు నితఁడు నావచనంబులు వినకపోఁడు. ఎట్లనిన !

కం. వనజాక్షులయం దాసలు। గనినట్టియు దానశీలుఁ డగుమగ లా,
వనజాక్షులవచనంబులు। గను జవదాఁటరు తదీయగుణుఁ బ్రియుండై.

మఱియు,,

కం. రసభావజ్ఞులు మదిలో। నసదృశ మగుప్రీతి యున్న నంగనలకునై,
ప్రసవంబులు కోరఁగను। లోఁబడఁగ తపాతపాలుగూర దత్కుఁయితుడై.

ప్రకాశముగ,,

ఓదివ్యధుర్య! నన్నుం జౌర్యమున నపహరించి తోడ్కొనిపోవుచున్నయీవి ప్రునిరక్షించితివి. ఇఁక నేను నీధనమును గాని యితరునిసొత్తు గాను. నాతల్లిదండ్రుల బోనుభయంబుం గూడ నాసక్కంబు లేదు మావె. ఈవిప్రవంశసంజాతుఁ లగుభూ నాథులు తారు చెప్పినమాట మఱల్పరు. కాన నిప్పుడు నాయందు సంతసించి కోరిన వరం బొసంగెద నన్నువచనంబు యథార్థంబు గా నాకేఁడిన యర్థం బంగీకరింపుఁడు. అది యెద్ది యంటిరేని. తదపులంబట్టి యొకవ్రతంబు సేయం బూనుకొనియున్న దానను. అది యొకవత్సరమునకు సమాప్తిం జెందు. అంతదనుక నాయందు మీర లుభ్వ ఱులారం జనదు. ఇదినాకు మీరు కరుణించి యీఁదగువరంబు. ఇది యొసంగిన వ్రత సమాప్త్యనంతరము భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేలుచుకొనంజను.

వీర్యగుప్తుఁడు. సంతసంబుతో,,

ఓ సుందరీవతంసమా! అట్లయగుంగాక. రాజకన్యకం దోడ్తెచ్చెద ననుయశంబ నాకుఁ జాలును.

కం. ఇంటికిని లక్ష్మిదైవా। కంటికి దా నమృతవర్తికయుఁ బోలెను నా,
న్నింట ముదంబునఁ దేలఁగ। గంటికి ఫల మనుచు, నిన్నుఁ గనుఁగొనుచుంగన్,

ఓసుందరీ ! ఏను మదీయం బగునగరాశదేశమునకు రథముఁ దోలుచున్నాఁడను.

అని యరదముఁ దోలుకొనుచు నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం

పంచమాంకముసమాప్తము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

షష్ఠాంకము.

గుణమాలినియు ధనమాలినియు సంభ్రమంబుతోఁ బ్రవేశించిరి.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ధనమాలిని! ఏమీ యాపద! మనభర్తృదారిక యాగమ దనసేనగృహంబున నిశీథసమయంబునందు వైతాళికులు నిద్రమేల్కొలుపు నట్లున్నది. గాఢనిద్రాభిభూతాంతఃకరణమగుటచే యింతమేల్కొంచి యావైతాళికులు లేచి యుండం గక యిట్లు గానించిరి గాఁబోలు? పూర్వదినంబునం బరిణయకార్యవ్యగ్రులై యుండుటంజేసి యిట్లు జరిగియుండవచ్చును. ఎట్లయినను మనము వైళంబ రాజపుత్రికవద్దకుం జనవలసినవారము గాదే! భర్తృదారిక యస్మదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించుచుండును. మనకును గతయామినియందు నిదురలేమింజేసి కటువ యయ్యె నిశీథ మని తోఁచు చున్నదియా! ఎందుకుఁగాని వైళంబ చనవలయు.

అని ద్రుతతరంబుగఁ జనుచున్నారు.

ధనమాలిని. శ్రమం బభినయించుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలినీ! మన కుంతలరాజపుత్రిన నుద్యానమునందలి భర్తృదారిక యుండుకేళీగృహపుమార్గంబు మూసియున్నది. మనము భర్తృదారికను బాసి యింతదూరం జనినకార్యం బుచితంబు గాదు. ఇప్పుడె యింతదూరము వచ్చితిమి. అప్పుడె లేచి యాగత్త వలసివచ్చె.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! యిట్లు వచ్చునని యెవ్వరికిఁ దెలియును!

ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి, భయంపడుచు నిలిచి,,

ఓసి! అదె కనుంగొనుము. యమభటుండువోలె నతిభయంకరాకారుం డెవ్వఁడో మరణవేదనకుం బాల్పడి యూర్పులు విడుచుచుఁ గాలుసేతుల నిలువం దాఁచుచుం బొరలుచున్నాఁడు. సమీపమునకుం జన భయం బగుచున్నది. ఈసంకటరథ్యయందుఁ బోయినం గాని వైళంబ భర్తృదారికకేళీగృహంబునకుం జేరలేము. ఏమిసేయనగును?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! భయంపడినం దీఱునా! భర్తృదారిక మనరాక కెంత తహతహపడుచుండునో! ఏమైనను గానిమ్ము. పోదము రమ్ము! భర్తృదారికకేళీగృహంబుం బాసిపోవుటంజేసి మన మపరాధ్ధల మయి యున్నారము. అయ్యెడ నీ వెన్నియొగ యాత్రింబు జరిగిన మనకు మాట రాదె!

గుణమాలిని. ఓసీ ! నీ వేమిచెప్పినను నామనంబునకు స్థైర్యంబు గల్గదు.

అని మెల్లన నడుగులిడుచు ముందు కొదుగువంచి నిరూపించి చూచి.

ఓసీ! వీఁడు మనభర్తృదారికయం దుత్కంఠితుండై యుండు గౌతమునిసహోదరుండు గిరిసారుం డనుయువవీరుండు. రథ్యాప్రదీపశిఖాప్రకాశంబువలన బాగుగఁ దెలియంబడియెడిని. వీనిం గాంచి యీనగరంబునం గలకాంచనాంగు లెల్ల భయంపడు చుండిరి. వీఁడునచ్చుట సంతోషావహం బయ్యె వీఁ డిచ్చ్యాదిఁ గఠోరప్రహారంబున నిలువం బ్రద్దియుండుటంబట్టి గౌతముఁడు విశృంఖలుఁడాయి భర్తృదారిక గవేషణంబుఁ గావించి మధ్యమార్గంబునఁ దనసైన్యంబునిం గోలుపోయి సంకటపడి యున్నవాఁ డను నర్థంబు దోఁచుచున్నది. దీన మనభర్తృదారిక కేదియో యిడుమ సంప్రాప్తం బయ్యె ననుట నిర్ధారితం బయ్యె. వైళంబ పోయి ప్రియసఖిం జూతము రమ్ము.

అని త్వరితతరంబుగఁ బరిక్రమించుచున్నారు.

గుణమాలిని. పురోభాగంబునను దృష్టులు వఱపి. నివ్వెఱపడుచు. త్వరతో,,

ఓసీ చూడవే! మనతలంచునర్థంబు విస్పష్టంబు లగునుద్యానద్వారకవాటంబుల చేత నిర్ధారితం బగుచున్నది.

ధనమాలిని. ఓసీ యంతియ గాదు. కేళీమందిరగర్భకవాటము లెవ్వరును గనంబడరు. దానికవాటంబులును దెఱవంబడియున్నవి. మఱియు నీమందిరంబు విజనం బయిన విధంబునం దోఁచెడిని. ఏమీ ! యీకష్టము !

ఉరంబున మోఁదుకొనుచు.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! నీమాటలు వినినంతన నాయంగంబులు శిథిలంబు లయినయట్లు కార్యాక్షమంబులై ప్రవర్తింపుచున్నవి. ఏమిసేయుంగలను !

ధనమాలిని. ఎట్లున్నను బోయి చూడవలయుంగదా! ఇంటం బ్రవేశించిచూతము రా! ఇరువురును మందిరాభ్యంతరంబుం బ్రవేశించుచున్నారు.

గుణమాలిని. కలయనవలోకించి,,

అయ్యయో ! మనభర్తృదారిక గనంబడదే ! కటా ! మదనసేనయు; సర్వవిద్యావిశారదయు; శారదాదేవిసమానయు; సకలైశ్వర్యసంపన్నురాలిని; మనప్రియసఖి యెట్టిగతి యాపట్టెను?

ఆకాశము లక్ష్యముచేసి,,

ఓప్రియసఖీ భర్తృదారికా! ఓప్రియసఖీ మదనసేనా! ఓప్రియసఖీ యభినవమానవలోకశారదా! ఆ! ఎంతపిలిచినను బలుకవేమి?

సశోకముగ,,

ఓసీ! నే నింకేమి సేయంగలను! హాప్రియసఖీ! నిన్నెగతినుండు గాంతియం జొక్కెనో! ఏక్రూరకన్యనిచేతం జిక్కుకొంటివో! అక్కటా! నీ వెంత పట్టితివో! అహా నీవే యిడుములం బడియుంటివో! ఎవ్విధంబునం దెగ్గరిలితివో! ఏరీతి నొచ్చుకొందువో! ఎవ్వరి నవ్వరించితివో! ఏమని విలపించెదవో! ప్రియసఖీ! నీవిట్టిక్రూరదశానుభవం బనుభవించెదవో! ప్రియసఖీ! భర్తృదారికా! ఏమి నీకుం గష్టము సంప్రాప్తమగుగాక మునుపు నిర్ఘృణుల మై యిట్లు వ్రాసిపోతిమిగదే! ఓముగుదా! మమ్ముం బ్రియసఖు లనినమ్మి యుంటివే! మేము కఠినాత్ముల మై యిట్టిసమయంబున దిగవిడిచిపోతిమిగదే! నీతండ్రి నిన్నొకదినమునైనం జూడక యుండలేఁడే! ఎల్లియుదయంబున నెవ్వరిముఖంబుం గాంచం బోను. దేవి మమ్ముం గాంచి మదనసేనసుఖం బడిగెనని యేమని నుడువంగలవారము! ప్రియసఖీ! ప్రియసఖీ జగం బంతయు జీర్ణారణ్యం బయ్యెనే! ప్రియసఖీ! నిన్నిట్లు లభించితో వనత మయిన యిడుమలం బాలుచేసి యీగుణమాలిని ధూమకేతుండిఁక జీవింపంగలుగునా! ఓదైవమా! కుటిల! యీతపస్వినికి యీదుఃఖం బిట్టు గాఁజేసిన కొంత యట్లుండ నిప్పుడు మొదటికే మోసము దెచ్చితివి. హా! యీ కాళరాత్రి నాకు వేగంబోదు సుమా! తెగినది పో! నేనెవ్వరిముఖం బెట్లు గాంతు. ఓగుణమాలినీ! నీకు భర్తృదారిక ప్రాణనిర్విశేష యనియందురే! ఈమాట కల్ల యయ్యెఁగదా! నీవు వాని పోయినను బ్రాణంబులు వోకున్నయవి.

ప్రియసఖీ! మదనసేనా!

హా! యింకేలనే గుణమాలిని బ్రతుకవలె! హా! నీసాయకునిగతి దుల్లభ్యమైపోయెగదే!

అని మూర్ఛపోయి యిలపయింబడియె

భటుండు ప్రవేశించి,,

ఓసీ గుణమాలినీ! మనభర్తృదారిక యగుమదనసేనదయితుండైనకళాచంద్రుండు తనప్రాణదయితకుం జెప్పు మని నా కాజ్ఞాపించి పంపినయర్థంబు విని యది రాజపుత్రికకుం జెప్పుము.

ఉ. ముద్దులగుమ్మ నిన్నుఁ గడు మోహముచే వెదకాయలేక నేఁ,
దద్దయుఁ గుందుచున్నదిటఁ దప్పక వచ్చితిఁ దీర్ఘరూడని,
ప్రొద్దును దీర్ఘమై యెసఁగె పొల్తిగ నొందియు వత్తు నన్నని,
కొద్దిగ లేయి యుండు నని కోమలి నిల్చితిఁ దాన యూఁదఁగన్.

కం. మానిని నీ కై నను చుమ్,
మానసమున ముదముఁ దక్కి మనికితము పదం,
బూనుకొనఁ బోకుమీ యను,
మానింపకు వేగ వచ్చి మన్నింతుఁ జెలీ. అని.

ధనమాలిని. సఖి ! సఖి ! యీరటం బెంగుము మనదుదన కెనకు భర్త యయినవాఁడు కళాచంద్రుఁడఁట. అతఁడు నదీస్నానార్థంబు నని ప్రొద్దు గల దని యరిగ్యొడన తడని యందుకుం దనప్రాణదయిత యూఁ త్రిలంపడకుండఁ బ్రణయసందేశంబుం బంపి యున్నవాఁడు. దీనివలనం గళాచంద్రుఁడు మాఘవేషమున వచ్చి తనరూపంబు బయల్పఱచి వైతాళికులవచనంబుల మోసపోయి తనప్రాణవల్లభ యుంట నున్న దని యీసందేశ మంపినయర్థంబు సుస్పష్టం బయ్యె. అట్టికళాచంద్రునిం బతిఁ గాఁ బడసి యీసుకుమారాకారునితో సౌఖ్యంబుఁ గూరుటకు లేక యీరాజపుత్రిక యెంత దీనదశం జెందిన యది. కష్టా ! యీతపస్విని కట్టెచుట్ట యుట్టిపడెనే !

గుణమాలిని. ఆశ్వాసంబుఁగల్పించుకొని.

సఖి! మనప్రియసఖికిం గళాచంద్రుండు బతియయ్యెనన్నది యిన్నాళ్లదనుక దెలిసిన దుఃఖసాగరంబున మానసంబు మునుంగకున్నె ! ఆకళాచంద్రుండు కడుసమర్థుం డని యుఁ గర్ణాటదేశాధీశునిమంత్రికుమారుం డనియు వింటిమి. మనము శీఘ్రంబ చని మద నసేన యిట్లయ్యెడం గానంబడనివృత్తాంతంబు నతనికి నివేదింతము.

అని ధనమాలినితో లేచి. భటునింజూచి,,

ఆర్య ! కళాచంద్రుం డుండుచోటికి మమ్ముం గ్రక్కునఁ దోడ్కొని పొమ్ము. రాజకన్యకావృత్తాంతం బతని కెఱింగింపవలయు.

భటుఁడు. ఓసి గుణమాలినీ ధనమాలినులార ! రండు పోద మతని కడకు !

అనివారలం దోడ్కొని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

ప్రవేశకము.

కళాచంద్రుండు ప్రవేశించి. శోకముతో,

ఉ. మానవతీమణిం దలఁచి మానస మక్కటదుఃఖసాగరా,
న్మానవిహీనపూరమున నోలి మునుంగుచునున్న దక్కటా,
మానవిలాసతాక్షి కుటిలాలకలాలితమందహాసము,
న్నానవకాంత మాముఖము నెలమితో నిఁకఁ జూడఁగల్గునే !

ఇది యిఁక నీమందభాగ్యుని కందరానిదియ యనితలంచెదను. నియతముఁగ నియతి యీకళాచంద్రుని గష్టములఁ బెట్టం బూనినదియున్నాఁడు.

ఉ. కోరుచునుంటి నేఁ దొలుతఁ గోమలగాత్రను పెండ్లియాటకుం,
గోరిచి సాహసోద్ధతము గోపము గా నధి యిట్టు చేసెనా,
ఘోరవిరోగతాప భర కుంపిత వేదన పాలుచేసె. న,
న్నేరమేమియు నీనియతి నేమి యొనర్చితినో విరోధముల్.

హా! దైవంబు తనకుంగలకష్టదానమై పుణ్యంబు సాయంగం గాన్పించినవాఁడు.

ఉ. ఆనవపుష్పమాలికఁ గనినంతన నాఁగిటఁ జిక్కె రోజే,
మానినియాదుభావమున ప్రాప్తిదియుంటి నోత్రకాల మా,
మానిని నాఁడు మాతొదవ మానిచి యేలొక్కనఁ బూనినంతలో,
దానము నన్నుఁ బాసె విధి నవ్వాసె యేరికి నైన నీవ్యధల్.

ఇఁక నీకళాచంద్రుని లోకయాత్ర యుగ్రవ్యధఁ జరుగఁ బోవునో!

ఉ. కంటికి నిద్ర రాదు నృపకన్యకఁ జూచినదాటినుండి నా,
యింటికిఁ బోవఁగా హృదయ మెల్లవిధంబుల సమ్మతింపదు,
తక్కంటికి తత్త్వముం గనుచుఁ గాయము దాఁపుచుఁ జాగ లేదు న,
న్నొంటరిఁ జేసె నీ విధి పయోరుహలోచనఁ బాపి ప్రేమ్మిడిన్.

ఇంక నీకళాచంద్రుండు భూతలంబునను భారభూతుండు గాని మానితజీవుండు గాఁడు.

ఉ. పాపపునాథునం దిర్పుచు ప్రాగ్భాగంబున గోలుపోయి నం,
తాపపరీతమై తనువు దగ్ధతఁ గాంచుచు నున్న దింతియుం గాన్,
చేరముజాడ లెవ్వరును జిత్తమున న్స్మరియింప జేసెదన్,

ఆశ్వాసంబుఁజేసికొని ,,

శ్రీపతిసద్దయామహిమచేత శుభంబులె కల్గు నన్నియున్.

మదనసేనప్రియసఖులు గుణమాలినియుం ధనమాలినియుం శారదయుం జనుదెంచి రాజకన్యక గానంబడ దని సాకుందెలిపిన దాదిగ.

కం. పాతాళగుహను బడిన । ట్లాతగ గాఢాంధతమస సులమునరీతిన్,
భూతోపహతము మాడ్కిన్ । చేతోగతి స్రుక్కుఁ గరము చింతానలమై.

ఏనును నేయుంగలకార్యంబు దోఁచక మదనసేన జననీజనకులం జూడ నొల్లక నా తలిదండ్రులకడకుం బోనిచ్ఛగింపక యాచ్ఛపలాక్షిని దలంచుచు నానాదేశంబులు దిరిగి ధారానగరంబుఁ జేరితిని. ఈనగరాధిపతి భోజుండు గుణులంబుల కభ్యారిక ధనంబు లొసంగుచున్నవాఁడు. ఇతనిసభాస్థలంబునకుం జేరితినేని సర్వకాలము కవులతో విద్యావినోదంబునం గాలయాపనము సేయుచుండవచ్చు. ఇట్లయినం బ్రియావిరహవిక్లబం బగుమానసంబునకు వ్యాపారాంతరప్రవణత్వంబునం గొంత యాద్వయత గల్గంబోలు.

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి, ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఓరా! యీయెదుటం బొడసూపు బాలికావతంసంబు పురహరనయనాగ్ని దగ్ధుండగుమన్మథునికిం గల్పించినసంజీవనౌషధివిశేషవిధానంబరంబుగాఁ దోఁచెడు చున్నయది. ఓరా యీసుందరవదనయందం బేమందును ?

చం. నుదురు పవడంపు దీవియయనుంగునిగారపుఁగావిమోవి,
కుందనపుఁజొకాటపుంగొమరుటచ్చులకాలు మెఱుంగుమేను కో,
ఘనపవనీలనీరజనిభం బగువాల్గనుదోయి యుచ్చు నీ,
యనుపమరూప బాలిక భవాంబుధి యిందిర గాఁగఁ బోల్చెదిన్.

ఈనితంబవతీకులాభరణంబుం గాంచినంతన నిది నాకన్నుల కమృతవర్తికయుం బోలె నతులానందంబు సమకూర్చుచున్నది.

మఱియును.

ఉ. చానను బాసి దుఃఖభరసాగరమందు మునుంగుచుండుగా,
మానస మీసురూప్రసూనసమానజయిందిర బాలికామణిన్,
జానుపడంగ నాత్మకృషను సంతరణం బనియెంచి మించి యూ,
మానవతీలలామవయి మక్కువఁ జొక్కుచునున్న నింతయున్,

ఈశాంతవాంగి తనయూడు [illegible] కూడి శాకపత్రాం [illegible] వస్త్రము చనుచుండుటం [illegible] శాల కయనుట నువ్వక్కింపుట్లయినా. [illegible] యు [illegible] మింది న రాగవిశేషంబుం బరికొల్పుచున్నయది.

కం. ఈలలిన శాకపత్రముచే । గేలం ధరియించి రాగ [illegible] బాలం,
లీలం దనముగని దనుచుం దాలిచి చనుదెంచుచరితవిధానం బోడగా.

సఖ్యతినభినయించి,,

కొన్ని దినంబులకు ముందు [illegible] బహుధన శిక్షితచరణవిన్యాస నమస్కారంబునకు [illegible] బాలా [illegible] వాలికో! [illegible] నాతిక్రరిత [illegible] పనుచున్న [illegible] నగుటం జేసియు [illegible] నిరూపింపనయితి [illegible]. ఈ [illegible] సమ్యక్షమగ [illegible] చున్నయది. బాల్యంబున నుండుటం జేసి [illegible] యింగనిత [illegible] చితమనస్క యయి [illegible] ప్రతివచనంబులోసంగుచు. [illegible] చితంబు [illegible] నిది [illegible] యుండెం బోలు, దీనితో [illegible] దీనినసుపదనా [illegible] ప్రొ [illegible] [illegible] యం [illegible] కించుక తనిద గల్పించుకొనియెదం గాక.

[illegible] చుచున్నాడు,,

శేఖర [illegible] సఖులును ప్రవేశించిరి.

సఖులు. ప్రియసఖి [illegible]! [illegible] యందు యూ [illegible] లిచినమస్కృతి [illegible] బాలుడు [illegible] బు [illegible] సిన్నం గాంచుచు [illegible] ముందకోసనుండరం [illegible] సారవిందం బుతో [illegible] చున్నవాడు. ఇతని [illegible] జూడుము. మనసుం గరగు [illegible] నిలువంబడి [illegible] భాగుని వదనంబులు [illegible] పోవుదము. ఇతండు కొన్నిదినంబులకు ముందు [illegible] శ్రీదాక్షిణ్యంబుం గాంచి [illegible] వర్ణించియుండు సరసకవితా విశేషవిభూషితుండు. ఇట్టి మహానీయుని [illegible] బాత్రంబ వయితి నని ప్రేయంబు వెల్ల [illegible].

శేఖర [illegible] గాంచి [illegible] నిలుచుండె,

కాళిదాసుఁడు. కాంచనమాలను డగ్గఱి,,

* శ్లో. కా త్వం బాలే,,

వేశ్యాకన్య. వినయంబుతో,,

† శ్లో. కాంచనమాలా !

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర ! యిది దీనికిందగినపేరు. దీని నిరవద్యం బగు సౌందర్యంబునకు శోభావహంబుగ విద్యయు నుండుట బంగారమునకామోదం బుండుటయు.

ప్రకాశముగ,,

‡ శ్లో. కస్యాః పుత్రీ !

కాంచనమాల. ప్రణయంబుతో,,

§ శ్లో. కంచుకవత్యాః,,

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

కంచుకవతి భోజభూపతి రాణి యగు లీలావతికిం బ్రధాన[illegible]పదంబున నుండునని యనియు నసమానరూపగుణగణోపేత యనియు విని యున్నాఁడ. దీనిని యవివేకాదులు దానియాత్మజాత యనుటకుం దార్కాణ యయియున్నది.

ప్రకాశముగ,,

¶ శ్లో. కిం తే హస్తే,,

కాంచనమాల ముఖవికాసంబుతో,,

$ శ్లో. తాళీపత్రం,,

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర ! దీనిప్రత్యుక్తిమాధుర్యంబు కర సుఖినందని యుం[illegible] యొనర్పుచున్నది.

ప్రకాశముగ,,

---

* టీ. బాలే = ఓపడుచా ! త్వం = నీవు, కా = ఎవ్వతెవు ?

† టీ. కాంచనమాలా = కాంచనమాలయను దానను.

‡ టీ. కస్యాః = ఎవ్వతెకు, పుత్రీ = కూఁతురవు.

§ టీ. కంచుకవత్యాః = కంచుకవతియను దానికూఁతురను.

¶ టీ. తే = నీయొక్క, హస్తే = చేతి యందుండునది, కిం = ఏమి ?

$ టీ. తాళీపత్రం = నాచేతనుండునది తాటాకు.

* శ్లో. కా వా తే ఖా.

కాంచనమాల సందర్శనంబులో,,

† శ్లో. కా ఖా గా ఘా.

కాంచి గాంచుదు, శ్లాఘించుము,,

ఓహో! అతిరమ్యమనోహరం బగుచిత్రాలభావంబె యిట్లు విలోకనీయంబై యుండ దీని కభినవతారుణ్యవిలాసం బింతకంటె నెంతో మనోహరంబై యుండదా!

ఉ. బంగరుతీవయందు నవపల్లవ మల్లికపూట చిత్రమా,
సంగత [illegible] సారసుధారస [illegible],
బం గళించుచున్న [illegible] మరొక్కటి,
నిం గలుగంగఁ బోవుఫలనిశ్చయ మీ యిట్టిదా తోఁచ దార్తుఁడు.

అని కాంచనమాలం గాంచి నవ్వుచు,,

ఓసీ కుశలాంగీ! యిట్లు చూడు.

చం. కుచకుంభములు స్ఫురత్కచ్ఛపకర్ణములోఁ గ్రమ్ముచు మెఱుఁగుతో,
నలఘుశ్రోణిభరాలసం బగుకరంబందంపుయానంబుతో,
లలిత దరహాసలాలసకటాక్షవిచిత్రతో,
విలసన్మాధుర్యవిలాస నటన [illegible] దగంజేయుమా!

కాంచనమాల. స్మితముఁ గావించుచు. అతిమోహకముగ,,

* టీ. రేఖాంగీత, కావాంచితము? కాంచనమాలకును వర్ణింపఁబడె.

† టీ. కాఖా గాఘా :=కాఖా గాఘాలు.

ఈ కాంచనమాల [illegible] ఎటువంటి [illegible] గాంచి [illegible] పూర్వకాలికం [illegible] సిద్ధ యించవలసియున్నది. అప్పటికి కాఖా గాఘాలు [illegible] నగినదిగా జనవచ్చు. మఱియుం గవి [illegible] కవిత్వవిచక్షణ [illegible] మున్నది. కాన నిచట కాఖా గాఘా అని విశేషాకారమునఁ బల్కు [illegible] సామాన్యమును విశేషముచేత బల్కుట [illegible] పృథు విశేషమును జెప్పుటకు సామాన్యముగు కల్పవృక్ష మని తాత్పర్యము గదా!

ఈసుందరాకారుని [illegible] బోవుచున్నది.

ఈతనినిచూచుట నుండి నోప. [illegible] నిరీక్షించెదను.

అని సఖులమాటలువినుచు జనుట [illegible]

సఖులు. ఒండొరులతో,,

ఏమే యీచిత్రము? ఈకళావంద్రుండు మనసఖి నభినవయౌవనాగమంబు గని గిన నట్లుండునో యీమె యావిశేషంబుం గనుంగొనఁ దలంచుచు దనదూరమున [illegible] నంబులు పల్కనవి ముగిసినపోడన మనప్రియసఖి [illegible] దేవివిధంబునం బోలుచున్నయది. ఇట్టిమాహాత్మ్యంబు గలవాఁడు కళావంద్రుండ యని వింటిము. అతండే యీరేయ్యేకని మనకాంచనమాలభాగ్యంబు పండినయదియా.

నేపథ్యంబునకుఁజూచి,,

ఓసి! ప్రియసఖి! కాంచనమాలా! ఏలనీ యిట్లు సిగ్గుపడియెదవు? ఎప్పటి కైన నిట్లు గావలసినదానవేగదా! అమ్మహాత్మకునిం బిల్వఁడ నరుదూరి యిమ్మహాపురుషాభినంద నీయం బగుటకు మహానందంబు నందుము నిట్టిముల [illegible] దినంబులు మహా కవికిం గృతజ్ఞతాసంసూచనం బొనర్ప నీమాటుననుం జనుట పాడియే. ఇట్లు పోవం జనదు. ఇతనినిడ్డక్కని చూచుటఁ జనవలయుఁ గాదె! కవికడకు రమ్ము.

అని చేతులు పట్టి తిగుచుచున్నారు.

అభినవయౌవనముతో లజ్జావనతాననయగు కాంచనమాల ప్రవేశించి,,

ఓసి సఖులార యేమతిశయంబుం గాంచి మీరలిట్లు నన్నగడు పెట్టం గడంగితిరి?

సఖులు. ఓసి ప్రియసఖి! నీ వెఱుఁగవే? నేమతిశయంబు వొడమఁ జూచినది యెఱుంగవా?

కాంచనమాల. తన్నుం గలయం గాంచుకొని. ఆత్మగతమున,,

ఉ. చిత్ర మిదేమి నాశ్రవణసీమలకుం జని నేత్రపద్మముల్,
గాత్రము వీడసాగెడిని కాంతునిపై మదిఁగోర్కె గల్గె నే,
మాత్రము గానరాదు గద మధ్యము నూఁగుగ నారు దోఁచెడిన్,
మాత్రన భార మయ్యెఁ గటిమండలి సిగ్గును నిగ్గుదేరెడిన్.

ఇట్టియభినవతారుణ్యకళావిశేషంబు వొడముటకు ఫలంబుగ,,

చం. సుభగవయోవిలాసుఁ డతిశోభనగాత్రుఁ డుదారకాంతియు,
నభినవమన్మథుండు నను నాదర మారఁగఁ జెట్టపట్టి నా,

అభినవకిసలయ గూఢ సంభూతాలుభిండఖండుచుఁ గోఁప్పే,
శుభగతి వాత్సల్యము నభ్యుద్ధతిఁ గోరి పృచ్ఛగ్నం వసన్.

సఖులు. ఒండొరులఁగని,,

ఓసి! యాగదిఫలమంజరి గొన్ని దినములకు మును మావిళ్ళు గాఁగిలియాఁటలాడంగదంగి యూంను కనుఫ్పుడచ గనో ఫలంబీసి వీడంబుగొని వాపొగ్గు వప్లించి చెవుల పండుపు సల్పినవాఁడు. ఈవసంతవరుసుకు గాంధనరూల సమంగతబంధనంబుల గావింపంజనున.

కళాచంద్రికం గాంచి,,

మనసునలా సలించుదూ! నీవు గొన్నిదినంబులనుమనుంగాఁ గాన్ గ్రాగరా ద్బప్పడం దవు పోలెఁ ద్వరితగతి జేసిగాసిం జరుచుంటివి. యిప్పుడు భార్త్రిజాబదత్యద్ధ కన యూడుభాలిశారాన్ రూపదేశముంచి లాలి మొదుకుని సంభోగమదుడు వాడు మాయూటలాడం గోరి, పోవిమ వాసిన ఉరిగిన న్యాయం దమసోఁ జేయ్యగొనక తనతొగనుండి పెంపతి దినం గాంచనమాలు లాఁ గను భిన్నన్ను యడుచుదుం దనతల్లిం జెప్పఁగా వినియుండుకుం గళింబు వివాహాది కనులాగ యాత్మ్యరా సద్భావిరాహ్వ ద్యోతకంబులగు పదవంబులు గొన్ని మునుకునునుబునంచేసి వాసుభవంచేయుంగన పల్లవ నందు కలయుచు నక్లేడుచుచున్నదాని బంగరూబు ముద్దుగొనుచు నవ్వుచుండఁగా నంగుకు మతిగొంచెల నవకుసుమ ఆబ్బరంపడుచు నదిన్యూచకుం దళాబలరూగకుంద పనునిమ్నం గాంచి నీయూదగాంభీర్యముం గలుగుచు నిలో మూలలాడం గాం బ్రతి వయస్యప్పత్తంబు నిదంబు గావించుకొని నిలుచుచుని నిన్నుం జెరె యూయుయ్య! యూ యుబ్బురంబుం గాంచితివా! యూ బాలిక యెదుర నిదుర దీరతల్లి నవ్వుడు ముద్దుగొను చున్నది. ఇదియేమి? యని యడిగిరి. అందు శ్లోకంటివి.

* శ్లో. న మాతుం శక్యంతే నయనయుగ మాలీకరతలైః,
తమశ్శోకార్తా నియంవిశుటయతి గాఢాంధతమసం,

నవకుసుమలు తామడుడాఁగిలియాఁతలాటలకు రానినికారణంబున భిన్నురా లైన బాలిక తనతల్లితో వారలు తన్ను వారియాటలలోఁ జేర్చుకొనమికిం గారణములు వచించుచు నేడుచుచున్నది.

టీ. * పుత్రివచనము. హేజనని = ఓతల్లీ! మే = నాయొక్క, నయన యుగం = కన్నుదోయి, ఆలీకరతలైః = చెలికత్తెలహస్తతలములచేత, మాతుం = మూ

సఖీనాం మాహూతిం విరచయతి సౌరభ్య మితి తాం,
రుదంతీం తన్మాతా హసితవదనా చుంబతి ముహుః.

మితిరయినప్పటికి. నశక్యం = సాధ్యముగాదు. ఓ సుభ్రూ ! నాకన్నులు చెలికత్తెయలచేరలకొలతకు మీరినందున నటుచేసెఁ గన్నులు మూయుటకొను వారి తెగలోఁ జేర్చికొనరని యనుచున్నది. కొందఱు దాఁచుకొనవచ్చునని వారిని విడిచి పెట్టవలెనని వారిని మఱికొందఱు కన్నులు మూయుటను దాఁగినవారిని దాఁగిన వెంటనే కన్నులు తెఱచి చూచుటయుఁ గరతలములచేత నీ కన్నులు మూయవలయునన్నదియు లోకక్రీడావిశేషపరాయణసముపసిద్ధము. కన్నులు పూర్ణముగ మూయనిచో దాఁగికొనువారు కనఁబడుదురు. మూసినయెడల ప్రయోజనముండదు. దీనికన్నులు చేరలకు మిక్కుటమైయున్నవని కానఁ గన్నులు మూయనని తా మాయనుచున్నది. సైయంతను జ్యోత్స్నా = శరీరచ్ఛాయాచంద్రిక, గాఢాంధతమసం = దట్టమగునట్టి కారమును, స్ఫుటయతి = చెదరఁగొట్టుచున్నది. ఇతరులకుం దెలియఁబడకుండ సంధకారావృతమగుస్థలంబున దాఁగికొని వెన్నెలవంటిశరీరకాంతి యావచ్చీకటియంధకారంబును రూపుమాపి యందఱకు నన్నుం దెలియునట్లు చేయుచున్నది. కాన దాఁగికొనువారు వైరంబు పట్టువారు దానిని తప్పించు జనని తమతెగకవసానము రాకుండం గాఁచికొనుటకుం గడంగి తన్నుం జేర్చికొనుటకు సమ్మతింపరు. అని యనుచున్నది. కడు దవ్వులకుం జని దాఁగికొనవచ్చునని యున్నచో:— సౌరభ్యం = దేహమునంగలుగు పరిమళమును, సఖీనాం = చెలికత్తెలకు, ఆహూతిం = పిలుపును, విరచయతి = చేయుచున్నది. పద్మినిజాతికాంతకు దేహమందు దివ్యపరిమళ ముండును గాన నీ బాలికయు నాజాతిలోఁ జేరినది యగుటంజేసి యిట్టిసౌరభము శరీరమం దున్నది. ఇది పోయినమార్గమున సౌరభము గ్రమ్ముకొనుకారణముచేత దానిని నిరూపించి సఖు లక్లేశముగనం బట్టుకొందురు. ఎంతదవ్వుల కఱిగినను మార్గమున మూఁగిన సౌరభము కాంచనమాల యావైపునకుం జనియె, రండు పట్టుకొందము అని తెలుపుచున్నది కానను దాఁగికొనువారలును తమ తెగలోఁ జేర్చికొనరు అని జననితోఁ జెప్పుచున్నది. ఇతి = అని, రుదంతీం తాం = ఏడుచుచుండునట్టిదానిని, తన్మాతా = దానితల్లి, హసితవదనా = నవ్వుదేఱుమోముగలదై, ముహుః = సారెకు, చుంబతి = ముద్దుకొనుచున్నది. తాను స్త్రీరత్నమగుటంజేసి తనకన్నులు చేరలకు మిక్కుటమై యుండుట కడు సౌందర్యవతి యగుటకుం దార్కాణ యని యెఱుంగక ముగుద యగుటంజేసి యిది యాటలాడుటకు లేకపోయెనే యని ఖేదపడుచున్నదే యేమి దీని మౌగ్ధ్యమని తల్లి దానిని దానియొక్క పల్కునకు ముద్దుకొనుచున్నది. ఇట్లే తక్కినకొందు నూహించునది.

అని వచించి యుద్ధకార్యంబు సాధింపం బోతిని. అది కని యీకాంచనమాల తల్లి కడు సంతసించుచు నిద్రితనికటలావణ్యంబునను రాగంబు వహించెను గదా. యీ కాంచనమాలయాభరేఖాదులు సాక్షంబులగుచు ఇగవిరూ శృంగారస్వర్గంబు తిరం బయట్టె తోఁచుచున్నయది. ఇంతదనుక నీ యతిబాల్యసౌభాగ్యంబులం దగినవాఁడు దొరికెనతం డుండునట్లుం దగునా! యని చింతం గూనముందునాఁడు దూగనంబునం గలిగియుండు నానులభావం బిప్పుడు నివర్తించిన యది. ఇట్టికరణాగ్రేసరుఁ డగుచు రూపలావణ్యాది గుణంబులఁ దద్దయు నుద్ది యగుముద్దుగుమ్మలకుంగా వసుధాగర్భూరి తంత్రంబుల గాక పోయె నుండవనిమ్మాచింత దీని కఠినవయోవనంబు సంప్రాప్తంబయిన యనంతరము గదా సఫలమయ్యెం. ఇందు కింతను రెండు మూఁడు సంవత్సరంబులు గడపవలసియున్నది. ఆకాలమునకుం జూచుకొందము. అని యిట్లు నిశ్చయించుకొని దనలోఁ దలంచితి. ఓకవికులావతంసమా భవదనుగ్రహంబున నాయుత్సాహము సఫలమిప్పుడె సమకూరిన యది. దానికి ఫలంబుగ మాప్రియసఖిపుం దనురాగంబున నీ కీర్తి కంచుకపతి ప్రార్థనం బంగీకరించి తదీయమందిరంబున భవదీయపాదసేవారసికత నివర్తింపం గాంక్షింపుము.

కాళిదాసుఁడు. ఓకాంతాతిలకంబులార! మీకడకు వలనవరంబు సంతసం బందితిని. ఆనాఁడు భువనేశ్వరీపాదసందర్శనాభిలాషి యైరంబు జనుచున్నవాఁడం గావ బాగుగ నిరూపింప నవకాశము లేక పోయెను. అబాలికాపతియనుట యిది నాది నిర్ధారణ సేయంజాలక సంశయాక్రాంతమానసుండ నైతిని. రూపరేఖావిలాసంబులం బర స్ఫురసమానభావంబునం బరగుబాలికామణి రెండవతో యుండునుగదా! ఆబాలికావతం సంబె యిది యగుటవలన నాకుం బరమానందంబు సమకూరె. దీనితల్లి కంచుకవతి దీని ముద్దుగొనుచున్నదా యెటులా! దానివినయాదిగుణంబులకుం గడుసంతసించినాఁడ.

నేపథ్యంబునం గలకలంబు గల్గఁగా,,

కాంచనమాలసఖులు తిరిగిచూచి. భయసంభ్రమంబులతో,,

ఓసి ప్రియసఖి కాంచనమాలా! అదె కనుంగొనుము; భోజభూపాలుని సేనల ముందు కమలాలయా దేవి సహోదరుఁడు ధీర గంభీరుండై సమీపమున నుండి పురజనంబులం బ్రసాదించుచు మనయుండుకడ కేతెంచుచున్నవాఁడు. ఇతఁడు కరము క్రూరుఁడు. రాజవల్లభుండు నగుటం జేసి తాఁ జేసినపనులకుం బాలు సేత యుండదని గర్వంబుం గొనియుండువాఁడు. మఱి యింక గామపరవశ్యుండై సుందరీసందోహంబునం దక్రమం బాచరించుచున్నాఁ డని వింటిమి. వీఁడు మనకాంచనమాలం గాంచెనేని సంచలితస్వాంతుండై యవినయంబునకుం గడంగక పోఁడు. ఏమి సేయం జనును అక్కటా! యీయాపత్సముద్రంబునుండి ప్రియసఖి నెట్లు తప్పింపం జనును. ఏమి సేయుదము?

తురగాధిరూఢుండై రాజస్యాలకుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.

రాజస్యాలకుఁడు ఆత్మగతమున

ఔరా! ఏమి యీ విచిత్రము! ఒకనిమిషకాలమునకు ముం దీ వేశ్యాకన్యక సాకౌమరయ్యె. అప్పుడు బాల్యంబు విడకయుండినయీయండజయాన యిట్టు లొక్కయడుగునన యభినవయౌవనోద్భేదసుభగ యగుట కడు నబ్బురంబై యున్నది. అరయ దీనియౌవనాగమ మత్యద్భుతంబు. ఈపుండరీకాక్షి శైశవంబునన యుండినదాని చూచుచుండునప్పుడ,,

చం. ఉరమున నుబ్బుమీఱెఁ గుచయుగ్మము కన్నుల దీర్ఘభావముల్,
సరగున నెక్కెఁ గన్బొమలు సారెకు వక్రము లయ్యె. నంతటన్,
గమనము మందలీలనము గన్పడె వక్రము తోఁచె. మధ్యముల్,
బరమతనుత్వముం గొనియె. భారము లయ్యె నితంబబింబముల్.

అనయమునుం గాక యీరమణీశిరోమణికి యౌవనవశోద్భేదంబునకు నంగకంబులం గలిగిన గుణవిశేషంబు కడుము శ్లాఘనీయం బైన యది బాల్యంబు విడుచుచుండ శైశవపదంబునన తారుణ్యంబు గూడుచుండ నప్పుడు.

ఉ. తనుభావంబు గటీతటంబు దొరఁగం దాఁ గైకొనెం జన్నులౌ,
ఘనముల్ వాదవిముక్తిఁ జంచలగతుల్ శ్లాఘించు దంగీకరిం,
చెను పక్షంబు నుదారయుక్తలు మంగ్రీడమ్యగం బూని యా,
వన మీకాంతశుభాంగకంబులగుణవ్రాతంబు వేమార్పెఁగన్.

ఇది లీలావతి సైరంధ్రి యగుకంచుకి వనితాతనయ కాంచనమాల. దీని బహుదినంబులుగ రాజకులంబునం దనవారితో మెలఁగుచుండుదానిం గాంచుచు దీని గానలోకంబున కబుదెంచు దీనియౌవనాగమనసంప్రాప్తిఁ గోరుచుంటిని. నుదీ? భాగ్యబలంబునన కాంచోలు నిన యిష్టరమణీయావస్థం గాంచితిగాని బహుకాలంబునకు నామనోరథంబు నీడేఱె. దీని నాయింటికిం దోడ్కొనిపోయెద. ఈనగరంబున నానేయంగడంగిన వారల కష్టముపాట్లు ఎవ్వరి కైనం దరం బగునె! ఏ నర్యంబుం దిగి దీని నశ్వారూఢం గాంచుకొని తోడ్కొని చనియెద. ఇట్లయిన నిదియును నమ్మంచెట్టాయింపం జనుదెంచి రేని నాప్రియురాలు వారికి నాస్వగత గాకయుండు నట్లు గాచుకొన నగును. ఇది సామాన్యాకన్య యగుటం జేసి యిట్లు చేయుట యంత గా నపరాధంబుగఁ బరిగణింపరు. నైతమ మనోరథంబు నెఱవేర్చుకొనెదను.

తురగంబుడిగ్గి, కాంచనమాలచేతి యాశ్వంబుపైఁ గూరుచుండఁజేసెను.

సఖులు. హాహాకారంబులు సేయుచు చేదాటుచేసికొని,,

ఓసి! మనముద్దుచెల్లెలా కాపురుండెల్లవారిం బడియుచే! యింక సేమినీయాం గలవారము. ఈ క్రూరకర్మునివలన విడిపింపనునాఁ డీముద్దుగుమ్మ దయుచేయ కదుము. ఇందు జంపుసేయం జనను. ఎగ్గు వాటిల్లు. కాన దైవంబు దని మనయేలికసాని లీలాదేవి కీదుర్భరంబు విన్నవించితేని యాదేవి కుతూహలపడి కాంచనమాలను గాంచు దనకడకు రప్పించుకొనును. అట్లయిన నీ క్రూరుని నిరోధంబు మనకు ఖాయి కాదు. ఒం దుపాయం బిందుకు రోగింపను. ఇందు మనలోఁ గొందఱు వని కన్యకంబుం జనుట.

అనుకొనుచు సఖులలోఁ గొందఱు నిష్క్రమించిరి.

కాంచనమాల, విన్ననైన మోముతో, నిట్టూర్పులను నిగుడ్చుచుండఁగా, కాండ్రి మిగులుమాఱ్పులఁ గాలిదాసుని జూచి,,

ఉ. రాతిరి పోవు వేసగరె రాఁగలఁ దైర్ఘ్యముఁ దుఃఖింపుచుఁబో,
మాతిని కాంతి కమ్మసిరి మాలొఁ గనన్వయము గాని యుగము నీ,
భాతిని వంకపోదనను బద్ధము పట్టెది యానఁ గాంచ కం,
భూతమదంబు పోస్తి యిచ్చునీకి సచ్చిని కంపూరిం చితికో.

కాళిదాసుండు. ఆత్మగతమున,,

ఈయింతి కానుడి నవద్యంబుగాని దాను తన కిష్టమైన ప్రియునికి మాగము బునకు కుతూహలపడుచుండఁగా తన యుత్సాహంబునకు విరోధంబుగ నీకష్టునిచేతం బడ నుండినవానియున్న యేమిగిరు ననుభావంబు కాళ మూడితీరు గావించినయది. ఈయుష్ట్రనుమడం బట్టిందిచి యీకాంతి నీసంకటముఖులను విముక్తం జేయు నగును.

ప్రకాశముగ,,

ఓ రాజశ్యాలక!

* శ్లో. చతురం తురగం పరిసర్పయతః పథి పౌరజనాన్ పరిమర్దయతః,
నహి తే భుజవీర్యభవో విభవో భగినీభగభాగ్యభవో విభవః.

---

* టీ. పథి = మార్గమునందు, పౌరజనాన్ = అడ్డముగావచ్చినపురజనులను, పరిమర్దయతః = ప్రహరించుచు, తురగం = గుఱ్ఱమును, చతురం = చాతుర్యముతో, పరిసర్పయతః = ఆస్కందితము, ధౌరితకము, వల్గితము మొదలగునశ్వగతివిశేషంబులతో నడిపించుచు, తే = ఇట్లు ప్రవర్తించుచుండునీకు, విభవః = ఇట్టివైభవము, భుజవీర్యభవః విభవః = బాహువీర్యముచేత సంపాదించిన విభవము, నహి = కాదు. మఱి:— భగినీ భగ భాగ్యభవః = నీతోఁబుట్టినదానిభగము చేసినభాగ్యమువలననైన, విభవః = వైభవము. నీ విట్లు మార్గమున నడ్డమువచ్చినవారిం బ్రహరించుచు గుఱ్ఱపుసవారిసేయు వైభవము నీకు నీబాహువీర్యమువలననైనది గాదు, మఱి నీతోఁబుట్టినదానియం దనురక్తుండై యుండుభోగానియందుం గలదాక్షిణ్యవిశేషము. అనిభావము.

రాజస్యాలుఁడు. దెసలఁజూచి, కాళిదాసునిం గాంచుచు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! వీఁడు నన్ను నిపుణంబుగ నుపాలంభించినవాఁడు. వీఁడు నన్నధిక్షేపించుట విని రథ్యాజనులు స్మేరముఖులయి నన్నుం గాంచుచు జేరుచున్నారు. ఇంతకంటె నవమానం బేమి గలదు. వీనికి మాఱొడ్డి తిట్టిన యింతకంటె మిక్కుటముగఁ బరిభవంబు గల్గుట నిక్కంబు. కాన వీనితో మాఱులాడం జనదు. మఱియును నీతఁడీయూర నుండెనేని నావంటిగర్వితులగర్వం బడంచుచుండు. వీని జీవితమును దుద ముట్టించుట యుక్తంబు. అట్లయినం గాని నాకడంగినకార్యంబు నిరర్గళంబుగఁ జరుగదు. ఏవిధి వీనిం జంపింతును.

చింత నభినయించుచు సోల్లాసముగ,,

ఆ! చింతితార్థంబు నెఱవేఱుమార్గ మిపుడు ద్రోస దోఁచినది. ఇట్లు చేసిన వీఁడు బ్రహ్మరక్షోహతుండై చచ్చు. ఇదియ కర్తవ్యంబు.

హస్తసంజ్ఞచే భటునిం బిలచును.

భటుండు ప్రవేశించి,,

ఆర్య! యేమి యాజ్ఞ యిచ్చెదరు?

రాజస్యాలుఁడు. భటునికర్ణంబునఁ గొన్నికార్యంబులు పలికి,,

ఓరీ! శీఘ్రంబ యని కార్యం బనుకూలింపఁ జేయుము.

భటుఁడు. అయ్యా! మీయానతిం జరిపెదను. మఱలఁ గానుచున్నాఁడను.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

స్యాలుఁడు. ఎదుటికి దృష్టి నిగుడ్చి.

ఇదె లీలావతీపరిచారికలు గొందఱు త్వరితగతిం జనుదెంచుచున్నారు. ఏలకో!

చింతం గూరుచుండెను,,

లీలావతీపరిచారికలు ప్రవేశించి. ఒండొరులతో,,

ఓసి యిదేనా మనకుం బతికూఁతురు కాంచనమాల!

ఏమే యీవిచిత్రము! ఈనాటియుదయంబున మనము చూచినప్పుడు బాల్యంబున నుండినయది. ఇప్పుడిట్టి తారుణ్యంబు నొందుట కరము చిత్రంబు గాదె! దీనిం గాంచుచుండినప్పుడెల్ల కమలాలయాదేవీసహోదరుం డీతండు స్వంగాగసమాగమంబుం జెందుచుండువాఁడు. వీఁడు దీనియౌవనాగమమునకుం బ్రతీక్షించుచుండినయర్థంబు రాజకులంబునం గలపరిచారికాజనంబునకెల్ల సువిదితంబు. ఇదియుఁ దగుసమయంబున నితనిచేతికిం దొరికె. లీలావతీసందేశంబుం జెప్పితిమేని యీనాతిని విడువం జాలక యుత్తలంపడు. ఎట్లైనను జెప్పక తప్పునే!

సమీపమునకుం జేరి,,

అక్క దేవి యగు లీలావతి తన ప్రధానమంత్రికి కూఁతురగు కాంచనమాలను
నసమయంబున వింతగ నభినయించుచుండ గని గని యామినీ[illegible]
దలంచి దానిం దోడ్కొని రమ్మని నన్ను నియోగించియున్నది. దేవి నియోగంబు
ననుష్ఠింపం జనుదు.

శ్యాలకుఁడు. చింతతో ఆత్మగతమున,,

కట్టా! వేయిలంతిం దారిద్రియనుం గారము చేయిజారిపోవుచున్నది. ఏమి
సేయుదును. దేవియానతి దురతిక్రమణీయము. తదీయపరిచారికాజనులయందు పరా
క్రమప్రతిపాలనంబు నప్రతిహతంబు.

అని చింతించుచుండ,,

కాంచనమాల. ఆత్మగతమున,,

ఇదియు వీనిచేతినుండి తప్పించుకొనుటకుం దగుసమయము.

నృత్యమునుండి తిన్నగవెడలి లీలావతీపరిచారికాజనంబులతోఁ గలసికొనును.

నియోగిజనులు కొందఱు ప్రవేశించిరి.

నియోగులు. ఈ రాజశ్యాలకుండు మనకుం జెప్పకుండ నరహస్యంబు నెఱుఁగక మన
మర్యాద కీడొందించియున్నారము గాదా! వీఁడీపాఱు దేశ్యనియందు శయ్యం దలం
చినవాఁడో?

కాళిదాసుం గాంచి,,

ఎవ్వనియందని విచారించెదేల! యీమహోదారుండగు నీతండె యీ నిర్భాగ్యుం
జను. వీఁడు రూపవంతులం జూచి యీర్ష్యం జెందువాఁడు. ఈతెలివిహీనుడు
గాఢాంధతమసంబు సూర్యునెదుటం బోలె రాజశ్యాలకత్వంబు బయలుపడి యడంగక
పోవునా! అయిన నతఁడు సేయు కపటంబు కడు దుస్తరంబు. ఎట్లయ్యెనో! మన
ము తీసినయాజ్ఞ యనుష్ఠింపక తీరదు గదా!

కాళిదాసునిం దరిసి,,

కవివరా! వందనము! ఈధారానగరంబున భోజభూపాలుండు తననగరంబున
నుండువారిం గవులప్రశస్తివరులం గాని సకలజననయనమనోహరంబుగ నొకభవ
నంబు కానోదాత్తంబుగ నిర్మించి దానం గ్రొత్తగ నీయూరికిం జనుదెంచినవారలం గని
పిలిచికొనిపోయి యాతిథ్యంబు సేయ మమ్ము నియోగించియున్నాఁడు. మేమును
బ్రతిసంధ్యము సంచరించుచు సాధువులం గనిపెట్టి తోడ్కొనిచని వారలకు విం
దొనఁగూర్చుచుందుము. నీవు కవికులవర్యుండవు. నిన్నుం బూజించితిమేని యీధారా
పతి యొనరించినపని సార్థకం బగును. మాప్రార్థనం బంగీకరించి మావెనువెంట రమ్ము.

కాంచనమాలయు సఖియలును ఆత్మగతంబున,,

కట్టా! ఈ నియోగిజనులు రాజస్యాలుని దుర్ణయంబునకు లోనై యీమనోహరాంగుని బ్రహ్మరాక్షసునికి భక్ష్యంబు గావింపం గడంగి యున్నారు. వీరలు చెప్పిన భవనంబు ప్రాంతరథ్యయం దున్నది. అది నిర్మించిన దాదిగ నచటకు పాంథులేవ రుపాటున నాయింటం బఱుండి దానిం గాచియుండు బ్రహ్మరాక్షసునిచేత భక్షింపం బడి మడిసీరని యిది యీయూర నెల్లరకుం దెల్లం బయినయది. భూతాధిష్ఠితం బైన యీమందిరంబునకుం గొనిచని యీకవిచంద్రునిం జంపం బోయెదరు. ఏమి సేయుదునయ్యో! ఈమన్మథోపమునికిం గలిగినదుస్తరంబుపుటేడుమ నెట్లు తొలంగింపవచ్చు. కట్టా! యిట్టి యీపవనుం బాల్పతిచి విధాత యీతనియం దకార్యంబు సేయం గడంగె. దైవమా నీకఠోరచరితంబు నేమనంజాలుదును. నీసేయంగడంగినపనులకుఁ బ్రతివిధానంబు లేక యున్నది. ఓయనాథరక్షకా! శ్రియఃపతీ! నీవ యీకవిం గావంగలవాఁడవు.

కాళిదాసుఁడు. ఓయధికృతులార! మీప్రార్థనార్థం బనుష్ఠింప నే సిద్ధపడి యున్నవాఁడ. పోదము రండు. ఆభవనం బనల్పశిల్పనైపుణ్యసీమం బని విందు. దానిం జూడఁగోరిక నాకును గలదు.

కాంచనమాల. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమి సేయుదు? ఈకవివరుండు నియోగిజనులప్రార్థనను సమ్మతించినవాఁడు. ఈజగన్మంగళరూపనిర్మాణుని ముఖంబుం గాంచనివాఁడు నే నీయువతుల దోరంగుట నిశ్చయంబు. ఈతని కేదని యిడుమ దోవరిన నాప్రాణంబులుండవు. ఈ యభినవమోహనాకారునితో నఱ్యోపదసం బోఁజన దని వచింతు నన్ననో ఈరాజస్యాలకునికిం గోపంబు గల్గు నని తోఁచుచున్నది. ఇంకఁ జేయంగలకార్యం బిది యని నాడెందంబునకుం దోఁపదు. ఈసుకుమారాకారునిం గూడనివాఁడు నాకాయంబు దురంతవేదనానికాయంబై యడంగుట నిశ్చయంబు.

లీలావతీపరిచారికలు. ఓసి! గాంచనమాల! దేవి నిన్నుం గాంచఁ ద్వరపడి యుండెని. పోదము రమ్ము.

అని దానిం దోడ్కొని చనిరి.

కాళిదాసుండు ఆత్మగతమున,,

కాంచనమాల దైవవశమున నీయవినీతునిచేతినుండి విముక్త యయ్యె. లీలావతీదేవికడకుం దోడ్కొనిపోఁబడియుండెని. కానం దదాజ్ఞానుసారిణి యై కంచుకవతి యాత్మతనూజాతయభీష్టార్థంబు నెఱవేర్పకపోదు. క్రమక్రమముగ నిది నాకు లభించు. ఇప్పుడు ప్రియావిరహవిక్లబం బయినమానసంబున నీకాంచనమాలం గాంచి యించుక యాశ్వాసంబుం జెంద నగు నని తలంచుకొనుచుండ విధి యాకాంచనాంగినిసయితె

మిడఁబాపుచున్నది. ఇప్పుడు ప్రతికూలప్రవర్తనంబున నుండువిధి యనుకూలప్రవర్తనంబునకుం గడంగెఁ బోలు. ఈనిరోగిజనులు పిలుచుధ్వనంబునకుం జని యందు జరుగు కార్యంబులచేఁ గొంత ప్రొద్దుపుచ్చెదను.

కాంచనమాలసఖులు. ఓసి మనప్రియసఖి! యీకవివల్లభునియం దనురాగంబుం జెందినయదియు. ఇతని కేదేని యప్రియంబు గల్గిన జీవితమునసయితము పరిత్యజింపం గడంగు. ఇప్పు డీకవివరునికిం గలిగిన యీదరున నితనికి రహాసార్థ్యంబు దప్పించిన చోఁ దప్పించుకొనం గలఁడు. లేనిచోఁ బ్రహ్మరాక్షసునిపాలం బడును. మనలో నెవ్వతె ధైర్యం గవిననుసరించుకొని యాధ్వనంబుదనుకంజని యాయుద్యోగ మేచియుండి తటి దొరకిన నితనికిఁ గష్టంబు నివారింపవలయును. ఇంకను నీమధురవచన ము సరి.

రాజస్యాలుఁడు. ఆత్మగతమున,,

పోని మ్మాకాంచనమాల; రాజకులంబునకుఁ గుంకుమది; నాకుం దొరకకపోవునే! ఇప్పుడు నా సేయుయోజనాకపటంబును కవి పైకిమార్చి మానసంబునకు సుస్వస్థతం గలిగించుకొనియెద. తరువాతసంవిధానంబు జరుపంబోయెద.

అనినిష్క్రాంతుండయ్యె.

కాళిదాసుఁడు.

చం. ప్రియను దలంచి మానసము పెక్కుతెఱంగులఁ గుందసాగె నా,
నియతి కాత్మలో నిపుడు నెమ్మి యొనర్చుక రేని గల్గ దా,
ప్రియ మొనర్చిన లేక మది సంతతదుఃఖము బాయకున్న దిం,
తయు వనజాయతాక్షునికృతం బనుటం బని లేదు దీనికిన్.

కం. వనజాక్షునిదయ గల్గిన। ఘనతరదుఃఖాంబునిధిని గాల్వయుఁ జాలెన్,
జనులు దరింతురు నా కతఁడే నాథుఁడు శరణంబు గాక యన్యుఁడు గలఁడే.

ఇప్పుడు రాజనిరోగిజనంబులతోఁ జని చిత్రసీమం బనుపేరం బరగుభవనోత్తమంబుం గనుంగొనుచు రాత్రి పుచ్చెదను.

అని నిరోగిజనంబులతో నిష్క్రాంతుండయ్యె.

కాంచనమాలసఖులు. ఈమధురవచన కవివెంట నరుగుంగాక. మనమందఱము గృహంబులకుం బోవుదము.

అని యందఱు నిష్క్రాంతలైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం
షష్ఠాంకము ముగిసెను.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ.

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.

సప్తమాంకము.

భోజభూపతియు లీలాదేవియుం బ్రవేశించుచున్నారు.

భోజుఁడు. దేవీ! నీ విప్పుడు వింత యానందపరవశవుగఁ గనుపట్టుచున్నావు. దీనిం గాంచ నీముఖసారసంబువలనఁ జేఁ గ్రొత్తదగు ప్రసన్నత్వంబు పొందు గల దని తోఁచుచున్నది. అట్టి దేదేని యుండిన వినుటకు విం దొసఁగుము.

లీలాదేవి. స్మితము గావించుచు,,

ఆర్యపుత్ర! భవదీయం బగు వదనారవిందంబు మందహాససుందరం బై యిప్పు డీషత్సంశయాకులం బగుచుండుటం గాంచిన మీరు న న్నొక్క దేశసౌఖ్యం బడుగం దలంచినట్లు సూచితం బగుచున్నది.

భోజుఁడు. దేవీ! నీతర్కం బుపపన్నంబు. కొన్నిదినంబులనుండి యొకవింత కాంత నానయనపథంబునం దగులుచున్నది. అది మనసైరంధ్రి యగుకంచుకిపరిచారికకూఁతురు కాంచనమాల యని యూహింపం దగియున్నను దానికూఁతురు శైశవంబునన యుండునది గాన నాసంభావన యసంభావితం బై కనంబడుచున్నది. ఆ కాంత యెవ్వతెయో యని సంశయించుచున్నవాఁడ.

లీలావతి. కేనగవుతో,,

ఆర్యపుత్ర! ఆవింతకాంత యెవ్వతె యని మీ రనుకొంటిరి.

భోజుఁడు. దేవి! అది కాంచనమాలయే యని నిర్ణయించుకొనియుండెదను. కాంచనమాల యయ్యెనేని యిప్పుడ తరుణియయి చూపట్టం గతంబు లేదు. కాన సంశయించెదను.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! మీ రూహించినదినిశ్చయంబు యథార్థంబు.

భోజుఁడు. వైచిత్ర్యంబుతో,,

దేవి! యేమి యిది! అది కాంచనమాలయేనా! అట్లైన దాని కభినవయౌవనాగమం బకాలంబున నెట్లయ్యె?

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! ఒకమహాకవివలన నది లభించినయది.

భోజుఁడు. ఆశ్చర్యంబుతో,,

దేవి! యిది కడు వింతగా నున్నది. ఆర్యపుత్రమహాత్మ్యం పరుశీలనగం చిన్నదే! ఆకాలంబునను యోగానందముచే గలుగునట్లు వచించిన యామహిమాత్ముని గాన్పింపఁ జేయుదును! ఈవృత్తాంతమును సావధానముగఁ దెల్పుము.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! విన్నవించెద వినుఁడు.

అని రాజాచెవిలోఁ జెప్పెను.

భోజుఁడు. దేవి! నీచెప్పినకవి కాళిదాసుండై యుండవలెను! కానిచోఁ డిగని ధనంబుల సర్వంబును వర్ణించుట యెట్లు పడిది? అట్టి వాక్సిద్ధి యాతనికే గలదనుకొ యుందును.

ఇతనిం గాంచం గోరి బహుదినములుగ నేఁ బ్రయత్నించుచున్నవాఁడ. ... నేను నామంత్రి యగుసార్వభౌమబుద్ధిసాగరుండును లోకసాక్షి కళాంతరధారులమై నగరవీథులం దెల్లఁ దిరుగుచు నం దొకదుకాణమునొద్దను సన్యాసి నిలువంబడి పలుకుచు చేసినాడుచుండుటం గాంచి ఆ! మనసనుకొనుచు నిట్టియధర్మము జరుగునున్నదిగదా! యని యచ్చెరువందుచు నతనివృత్తాంత మారయం గోరి యాతనిం జేరి యి ట్లంటిని.

* శ్లో. భిక్షో మాంసనిషేవణం కిముచితం,,

అని యడుగఁగా నతఁ డిట్లనియె.

† శ్లో. కిం తేన మద్యంవినా,,

అనఁగా నితం డింతటితో నుండువాఁడు గాఁడు; మద్యంబునను బ్రియుండు గాయున్నాఁడు. ఆ! ఏమి యీ సన్యాసప్రకార మని యనుకొని యి ట్లంటిని.

‡ శ్లో. మద్యం చాపి తవ ప్రియం,,

అనఁగా నతఁడు,,

§ శ్లో. ప్రియం సహ వారాంగనాభి స్సహ,,

---

* భిక్షో = ఓరిసన్యాసీ! మాంసనిషేవణం = మాంసభోజనము, ఉచితంకిం = యుక్తమా యేమి ?

† మద్యంవినా = మద్యములేక, తేన = ఆ మాంసముచేత, కిం = ఏమి యుపయోగము.

‡ తవ = నీకు, మద్యంచాపి = మద్యమును యితము. ప్రియం = ప్రియమా!

§ వారాంగనాభిస్సహ = వారాంగనలు ప్రక్కఁగా శోభించినది వారలతోఁ గలసి త్రాగుట, ప్రియంమహా = ప్రియము:

అనెను. అది విని నేను మనంబున మద్యపాననిరతునికి వారాంగనారతియు నత్యంతప్రియంబు గాకపోవునే యని తలంచుచునట్టి వారాంగనారతి ధనాఢ్యునికి గాని భిక్షుకునికెట్లు దొరకం బోవు నని శంకించుచు నాతనితో,,

* శ్లో. వారస్త్రీరతయే కుతస్తవ ధనం,,

అని యడిగితిని. అందు కాతండు,

† శ్లో. ద్యూతేన చౌర్యేణవా!

అనఁగా నే నతనిపలుకులకుఁ గడు నెవ్వెఱపోయి మనంబున నితని కిట్టి భిక్షువేషంబెక్కడ? చౌర్యద్యూతవారాంగనాసంగమమద్యపానమాంసభక్షణంబు లెక్కడ? బ్రహ్మవిద్యాపరిశ్రమమున కుచితం బగు నీపావనాశ్రయమును స్వీకరించుట యిదియా ఫలంబనుకొని యిట్లంటిని.

‡ శ్లో. చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతాఽస్తి భవతః,,

అని యడుగఁగా నతఁ డిట్లనియె.

§ శ్లో. భ్రష్టస్య కావా గతిః,,

అనఁగా విని యది యేను మున్ను సన్యాసి యొకండు కాంతానురక్తుండై యాశ్రమాచారభ్రష్టతం జెంది బ్రహ్మానందాధిరాజ్యపదవీచ్యుతియుం సంసారసుఖ సంప్రాప్తివిరహంబును గాంచి రెంటికిం జెడినరేవణ్ణయి యుండ నదిమొదలు తద్వృత్తాంతం బరయుం గోరి కవిసంఘంబున కీసమస్య యొసంగినాఁడ. ఆసమస్యార్థంబును నాకుం దెల్పి మనకవులలో నెవ్వఁడేని యిట్లు వేషాంతరధారియై వచ్చి నా కీయర్థంబెఱిగించెనో! యని సంశయించుచు నాయర్థం బార్యబుద్ధిసాగరునితోఁ జెప్పఁగా నతండు రాజా నీ

---

* వారస్త్రీరతయే = వారకామినులతో రతిసేయుటకు, తవ = నీకు, ధనం = ద్రవ్యము, కుతః = ఎట్లుదొరకును?

† ద్యూతేన = మధ్యాహ్నమందు జూదమాడుటచేతను, చౌర్యేణవా = రాత్రివేళల దొంగతనము చేయుటచేతను సంపాదించెదను.

‡ భవతః = నీకు, చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతా = దొంగిలించుటయందును, జూదమాడుటయందును, పరిజ్ఞానము, అస్తి = కలదా!

§ భ్రష్టస్య = వర్ణాశ్రమాచారమువలనం జెడినవానికి, గతిః = గతి, కావా = ఏది. వర్ణాశ్రమాచారపరిభ్రష్టుని నెవ్వరు నాదరింపరు గాన నట్టివాని కిదియ గాక లోకయాత్ర జరుపుకొనుటకు గతి యే మున్నది?

నఖగాం దీపాటినమ్మస్థం దనుకవి లేఁడు. ఇతఁడు క్రొత్తగ వచ్చిచేరియుండెం జనును. నీయొనర్చిన యపాయంబునకున్నం బ్రసన్నుండయ్యె. అయిన నిద్దు దీని నింతటితో నొప్పరించి యుండినం గొన్నిదినంబులకు శాస్త్రకారంబుతో తెలుపవకపోఁడు. ఇట్టి మహాకవి భవద్సందర్శనంబునకు రాక మానఁడు. అనఁగా శేఖ మునంబున నీవిద్యావంతుం డెవ్వఁడో! మన్మనోగతార్థంబును దెల్పినవాఁడు. ఈయర్థంబు విచారించి యిదిసత్యం బగునేని యితని మహాకవి నాగు కొలిచాయుంచుగా కించవచ్చు నని తలంచుకొనుచుం బోయి కొన్నినాళ్లకు గూఢచారులవలనఁ బూర్వ కేఁడు గాంచిపత్రిక సన్యాసి మద్యపానాదివ్యసనంబుల యుండుటయు నతంగి సత్వంబువల్ల నశ్వవతనంబులఁ దలంచుచు నాతనిప్రపన్నవార్త నెఱుఁగ నసమ్మతులూనుచుండ సాఁడను; బహుతర ప్రయత్నంబులు సల్పియు సఫలమనోరథుండఁ గాకయుండెను. ఆవాఁడు పట్టణవీధిస యందు గానంబడినవాఁడె కాంచనమాలయం దీకడునబ్బురంబుం గావించినాఁ డని తోఁచెడిని. నీ కాంచనమాలను రప్పింపుకొనఁగానె యూకవియెక్కడనోగదా! ఎవ్వరి కైన విదితంబె?

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! భవదీయ స్వప్నలకుండు కమలాలయాసఖోదయుండు వాసినిత్యతోమయు బ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బగు చిత్రసీమం బనునూతనభవనంబునకుం దదధిష్ఠతులంగాను తోడ్కొనిచనును నట.

భోజుఁడు. ఉద్విగ్నుండగుచు,,

కట్టా! ఈకవి నదిట్టుండు కవివరుని నదుయుండి యాలోకంబున భారతీవిలాసంబు మాకుం గడంగినవాఁడు. వినికం డెఁగడుఁ గష్టుండును గలఁడె? ఇప్పటి కాక విగతి యేమయియుండునో!

మకసుందరి ప్రవేశించి. దేవి! బహుంబగుంగాత. నీకుం గాంచనమాలయందుఁ గరము ప్రీతి కలదుగాన దానికిమంబు నీకు విన్నవింపం బనుచెంచితిని.

లీలావతి. సంతోషముతో,,

ప్రాణనాథ! ఈ మధురవచన మడివినవచనంబులచేఁ గవివరుండు జీవించి యున్నాఁడని యెఱుంగం జనును. మీ కతనిం గాంచం గల్గు.

సుందరిం గాంచి,,

ఓమధురవచనా! నీవు కవివృత్తాంతం బారయ నాతనితోఁ జిత్రసీమంబునకుం జని యున్నట్టు లాకాంచనమాల వచియించె. ఆమందిరంబునం జరిగినవృత్తాంతంబుఁ జెప్పుము.

మధురవచన. దేవీ! కవికులచంద్రుం డగు నాయుపాధ్యాయుని మహిమ యింతింతని చెప్పం దరంబు గాదు. స్వాలకచోదితు లయి నియోగిజను లాకవిని సత్కృతిమెయిం జంపంగడంగి వినయంబుఁ గాన్పించుచు నాబ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బైనమాతనమందిరంబునకుం గొనిపోయి యాతిథ్యం బొసంగి మృష్టాన్నపానాదులఁ బరితృప్తునిం గావించి మహార్హశయనంబునం బరుండం జెప్పి చనిరి. ఏను నాకవి పరుండినశయనంబుసమీపంబున స్తంభాంతర్హితనై యామందిరంబులోన నిలిచి తొంగిచూచుచుండం గవివృత్తం బరయం గోరి నాప్రాణంబు లాకవివరుండు గాపం గలవాఁ డనుస్వాగ్యంబుతో నుంటిని. అట్లుండం దొలిజామున,

ఉ. జుంజుఱుపల్లెపెండ్రుకలు జొల్లు దొరంగెడునల్లసృక్కమూ,
యంజనశైల మట్లు నలు పారుమహోన్నత దేహకాయముం,
గుంజరదంతకుంతసమఘోరతరాకృతి దీర్ఘదంష్ట్రికల్,
పంజులఁ బోలుకన్ను లటభస్థితి నొప్పెడురక్కసుం డొగిన్.

కవి యుండుచోటికిం జనుదెంచి యోరీ! నేను బ్రహ్మరాక్షసుండను; ఈ గృహంబుం గాచియున్నాఁడ. నాయడిగినసమస్యలకుం దగునుత్తరంబీనివాఁడు నన్నుం జంపును. ఇట్టిమందిరంబున నడవులంబట్టి నాచేత మడిసినవారల లెక్కింపం దరంబు గాదు. నీవునట్లు నాచే భక్షితుండవు గాఁబోయెదవు సుమా! నాకు నుత్తరం బీఁగలవా! నుడువుము. అని యిట్లు చెప్పె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు.

శ్లో. సర్వస్యద్వే,, అని నుడివెను.

భోజుఁడు. ఓదేవి! యిది పాణినిముని రచించినయష్టాధ్యాయిగ్రంథం బెనిమిదవయధ్యాయంబునందలి మొదటిపాదపు మొదటిసూత్రము. ఈవ్యాకరణసూత్రము వీప్సాఽభీక్ష్ణ్యవర్ణనాద్యర్థంబులందుం గొన్నిశబ్దములకు శబ్దస్వరూపమునకంతటికిని ద్విరుక్తి గలుగు ననునర్థంబు దోఁపింపం జెప్పంబడినది. దీనికి లౌకికార్థంబు సుయోజితముగావించి వచింపవలయు ననునుద్దేశంబుచే సమస్యగా నీఁబడియె. దీని కతం జేసియుత్తరం బొసంగంగల వాఁడో! యారయ నగు. మధురవచనా! అనంతరం బేమయ్యెఁ? వచింపుము.

మధురవచన. మహారాజ! ఆకవి యారాక్షసు నించుకేనియు సరకుసేయక తత్క్షణమె యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. సుమతికుమతీ సంపదాపత్తిహేతూ,, అని.

భోజుఁడు. ఔర! ఆవ్యాకరణసూత్రమునకు లోకవ్యవహారానుగుణముగ నర్థయోజనంబు గల్పించి తదనురూపముగ సమస్యాపూరణంబు గావించిన యాకవి వరునిబుద్ధిచతురత కరము మెచ్చం దగినది. అంత నేమయ్యె?

మధురవచన. మహారాజ! ఆరాక్షసుండు కవి పఠించినప్రత్యుత్తరంబు విని యప్పుడేమియుం జెప్పక చని రెండవయామంబున నొండెయుం జనుదెంచి యాతనిం జేరి యోరీ! యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపు మట్లు సేయనినాఁడు నిన్ను భక్షించెదను. అని యిట్లు చెప్పె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. వృద్ధో యూనా,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! ఇదియుం బాణినిసూత్రమే! గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దమునకుఁ బ్రాచీనులు వృద్ధసంజ్ఞ పెట్టియుండిరి. యువప్రత్యయాంతశబ్దముతో సమాసముం బొందిన గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దము శేషించు ననునర్థంబు గలుగు యీగోత్రాధికార మునం దున్నది. దీనికిని లౌకికార్థయోజన మెట్లు గావించెనో! ఇట్టిసమస్యలు లంటేఁ గదా! కవిబుద్ధి ప్రకటితము గావలయు. మధురవచనా! అంత కవి యేమి ప్రత్యుత్తర మొసంగె?

మధురవచన. మహారాజ! ఆకవి బుద్ధివిశేషం బసాధారణంబు. ఆబ్రహ్మరాక్షసునినోట మాట వెడలుటయు నప్పుడె యుత్తరంబు పఠియించె.

కవి. శ్లో. సహపరిచయా త్త్యజ్యతే కామినీభిః,, అని.

భోజుఁడు. శ్లాఘింపఁదగు,, అతోశయులమ్యఁ బొనరించి,,

భళిర! ఓకవి కవియశశ్శబ్దంబు నీకే తగును. బాగుగ సమర్థింపఁ బడ్డది. ఓ మధురవచనా! ఆకవివృత్తాంతంబు వినంబడియుంటయుం గుతూహలంబు దొడ్డదియై వర్ధిల్లుచున్నది.

మధురవచన. మహారాజ! ఆబ్రహ్మరాక్షసుం డది విని మిన్నక చని మూఁడవ యామంబున వెండియుం జనుదెంచి కవిం జేరి యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపనినాఁడు నిన్నుం దినక పోనని యిట్లనియెను.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. స్త్రీ పుంవచ్చ,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! ఇదియు నష్టాధ్యాయిసూత్రమే! గోత్రప్రత్యయాంత మగు స్త్రీవాచకశబ్దము యువప్రత్యయాంతముతో సమాస మగునపుడు శేషించు. అది పుంవద్భావముగా నాగోత్రప్రత్యయాంతము పుంలింగశబ్దమువలె నగును. అనునర్థంబు గలది. కవి తనబుద్ధిబలంబున నెట్లర్థాంతరయోజనంబు చేసెనో తెల్పుము. దీనికిని లౌకికార్థయోజనంబు సులభంబు గాదు.

మధురవచన. మహారాజ! ఆబ్రహ్మరాక్షసునినోట మాట వెడలుటయె తడవుగాని కవి పఠించుట కొంచెమైనను నాలస్యంబు లేకుండె. అట్లు చెప్పినంతనె కవి యిట్లనియెను.

కవి. శ్లో. ప్రభవతి యదా తత్ గేహం వినష్టం,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యిట్లు వ్యాకరణసూత్రమునకు సంగతముగ లోకార్థమూహన మొనఁగల్పించుట కవులకగునే! కడుమహనీయుం డనంజను. అంత వారలప్రశ్నం బెల్లు ముగిసె.

మధురవచన. మహారాజ! యిప్పుడు కవిపల్కులువిని యీపాలసుఁడింతయు యేమి యెఱుంగనక చని సాల్పసభామున స్థిరంబ సమ్మదించి కవిం జేరి యోగీ! మహాస్థంబగు సమస్యాక్షరములను పూర్ణముగావించితివి. ఇంక నొకటి గలదు. దానికి నయుతము సంగతార్థంబుగ సచించితివేని భవదభీష్టార్థంబు సమకూర్తు. లేనినాఁడు నిన్ను భక్షింతును. అని యిట్లుపల్కుచుండె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. ఏకో గోత్రే,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యిదియు నాపాణినిసూత్రమే. అపత్యప్రత్యయములు నిక్కచోటం జెప్పఁబడినది. గోత్రార్థంబున నపత్యప్రత్యయములు పెక్కులు రాకున్నయు నొకని వానికే బదు లొక్కటియే వచ్చు నని దీనియర్థము. దీనికిం గవి నడిందిన దేమి?

మధురవచన. అట్లు బ్రహ్మరాక్షసుండు పల్కఁగాఁ గవి మందస్మితసుందరవదనారవిందుఁడై కవి యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. * ప్రభవతి పుమాన్ యః కుటుంబం బిభర్తి,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యేమి యీకవిచతురత! ఒకయర్థంబునకు మఱియొకటి వరుదీయకుండం జెప్పినవాఁడు. ఇట్టి వాగ్వైచిత్ర్యంబు గలకవియందు స్వాలసునికిం గాక యితరునికి నరహంతకుఁడైన దయారసంబు గల్గక పోవునే! అనంతర మాబ్రహ్మరాక్షసుండు కవియం దెవ్విధిఁ బ్రవర్తించినవాఁడు?

---

* సర్వస్యద్వే, ఇత్యాదులకులోకార్థము.

టీ. సర్వస్య=సమస్తమునకు, సంపదాపత్తిహేతూ = సంపదలకును విపత్తులకును గారణములైనవి, సుమతికుమతీ = మంచిబుద్ధి చెడుబుద్ధులనునవి, ద్వే = రెండు.

యౌవనసమాపరిచయాత్=యౌవనముగలవానితోఁ బరిచయముసల్పుటవలన, కామినీభిః=స్త్రీలచేత, వృద్ధః=ముసలివాఁడు, త్యజ్యతే=విడువఁబడును.

స్త్రీ=ఆడుఁది, పుంవచ్చ=పురుషునివలె, యదా=ఎప్పుడు, ప్రభవతి=పెత్తనము దీర్చునో! తత్ గేహం=ఆ యిల్లు, వినష్టంహి=చెడిపోయినదే.

గోత్రే=కులమునందు, యః పుమాన్ = ఏపురుషుఁడు, కుటుంబం=కుటుంబమును, బిభర్తి=భరించునో; ఏకః=అట్టివాఁడొక్కరుఁడే, ప్రభవతి=కుటుంబమున సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు.

మధురవచన. దేవ! వినుము. అంత హాస్యమాత్రమున [illegible] యఁ గవిదయం గనుంగొని యీమానవకోత్తమ! యేను [illegible] నిర్మించుకొనిన యీయుంటంబ్రవేశించి యీమనుష్యు లెడిగ [illegible] యులు గాకయుండ నట్టివారి నెల్ల భక్షించితిని. [illegible] నీయందుఁ గరుణ యనురాగంబుం గొంటిని. నీయభీష్టంబు నేఁజేసి [illegible] యున్నాఁడ. నీకార్యంబు చూచి కృతార్థుం గనం దలంచెదము. [illegible] బ్రార్థింపఁ గవిదయ రాక్షసుం గాంచి యిట్లనియె. [illegible]! నీ [illegible] బునం జరుగుచుండు [illegible] [illegible] గదా! [illegible] దొరయునవిధంబును నీవు జలినిపద యే! [illegible] నీదివ్యస్థానంబున నిలిచి నాదగు [illegible] అనిన నప్పుడే యంత [illegible]

సీ. సరిగాలి [illegible] పొందుచున్నట్టి [illegible] దాని,
ధూళిధూసరమై [illegible] గడు విచ్చిన్నకంబుదాని,
కరుణారసంబే యాకారమై [illegible] దాని,
[illegible] యుంగరంబులఁ బొలుపొందుదాని,

గీ. జీర్ణమై [illegible] దాని, [illegible] భావవరతి [illegible] దాని,
భూభువనలక్ష్మి [illegible]
దేవ! వినుము. [illegible]

ఉ. అగమునీయగాత్రిసాగ సారని చూచి [illegible],
భారతులందు దేవపతిభామినియందు సురూపసు [illegible],
దారఁగ నుండఁ బోల దన నచ్చర లెంతటివారు తన్నదో,
దార [illegible] ధారణిఁ గాంతలు సాటిలేరటన్.

దారుఫల [illegible] భూతసాధసమానీత యయినదాని [illegible] కవిరామ నవిరళబాష్పధారలు నయనకమలంబులం దొరఁగ నిట్లనియె.

ఉ. కామిని నీవు నాకొఱకుఁ గాఁతియ నొందుచునున్న దానవా,
కాముని శాతబాణహతిఁ గన్నియ యీవిధి స్రుక్కుచున్నవో,
[illegible] దాహముఁ గాంచుచు నుండె దయ్యయో,
భామిని యిట్లు నీవు పడుపాటులు నామది సహింప లేదకన్.

అని చెప్పి బ్రహ్మరాక్షసునిం గాంచి యో భూతనాథ ! యీకామిని నియతవ్రతంబు సలుపుచుం గడు డస్సి శ్రమాతుర యయి నిగుర గూఱుచున్నయది. ఇది యెయ్యెడ నీ కుపలబ్ధ యయ్యె ? అని యడిగిన నారక్కసుండును గయాళకరిపురంబున నొకమనోహరోద్యానంబునందు నా కీసుచ్చ్వెగంటె దొరకినయది. అనినం గవియు నో భూతనాథ కరుణించి యీకాంచనాంగి నంద విడియుంపుము. ఈనగరాధిపతి మజ్జనకునిచేత సుశిక్షితుం డగుటం జేసి తన నాం డిష్టపడని కామినులం దన్యాయం బాచరింపఁడు. ఈ యంగనయు నచటం జేరిననాఁటంబున నాహసనంబు గొంత దనుక నాప్యాయితం బగుచున్నది. అతం డన్యాయ మాచరింపఁడు గాన నిట్టి నాగ్యంబునం దెచ్చుట తగదు. ఎల్లరకు సువిదితంబగునట్లు దెప్పింపం గలను. దీనిం దీనికొని పోయి పూర్వమిది యున్నచోటన యుంచుము. అని ప్రార్థించినంతన నాకాంచనాంగిం గొని రక్కసుండు నవిగెను. వెండియుం గడువేగిరంబ ప్రవేశించి యారాక్షసుఁడు కవిం గాంచి యో మహాత్మ ! నీకు నొండు ప్రియంబు సేయం గలను. కోరినదాని నడుగుము. అనినం గవియు రక్కసుం గాంచి యో దక్షోనాథ ! నీవు నాయందుఁ గరుణ గలిగి యుంట నిక్కమేని యీమందిరంబుం బాసి చనుము. ఇదియె నాకుం గావలసినవరంబు. అనిన నట్ల యగుంగాక యని యాబ్రహ్మరాక్షసుండు చనియె.

ఇంతలోఁ దన్మందిరాధికృతులు తలుపులం దెఱచుకొని వచ్చి యాకవి జీవించి యుండుట కచ్చెరు వందుచు నాతనిమాహాత్మ్యంబు వర్ణించుచు నతనికి వందనంబులు సల్పి యిట్లనిరి. ఓయయ్యా యింతదనుక నీయింటంబరుండి జీవించినవాఁడు లేఁడు. నీవొక్కరుండవ బ్రతికితివి. బ్రహ్మరాక్షసునివలనం దప్పించుకొన్నవాఁడవు. ఈగృహంబు భోజభూపతి వినోదార్థంబు గట్టించినది. కట్టిన దాదిగ భూతాధిష్ఠితంబై యుండి నకతంబున నామహీపతి యీగృహంబుం బరదేశాగతుల కాతిథ్యంబు సేయుట కొప్పగించినవాఁడు. ఏమహాత్మునివలననైన నీయనిష్టంబు దొలంగునో యని తలపోయుచుండు. ఈబ్రహ్మరాక్షసునిం దోలి రాజాకడ బహుమతులం బడయుకోరికతో నశేకులు మంత్రశాస్త్రపారంగతులు సనుదెంచి యీభూతంబును బాఱఁదోలం గడంగి వానిచే భక్షితులైరి. నీవు దానిం జయింపక జీవించియుండవు. ఈవృత్తాంతంబు రాజెఱింగెనేని కరము నిను సన్మానించు. అని చెప్పుచుండఁగాఁ గవియు వారలఁ దోడ్కొని యామందిరంబుం బాసి పోయె. నే నామందిరంబుం జొచ్చి యచటి యధికృతులను బరిచారకులను నడిచినయనంతరము కవితో మాటలాడం దలంచుకొనుచు వారలు నడిచిన వెంబడిన యాబ్రహ్మరాక్షసుండు రాఁగా నవ్వు పడకయుండి యింతలో నదియు మరలి పోఁగా నింక నీకవికి దీనివలన భయం బుండదని తలంచి వృత్తాంతంబారయు నిగూ

ధర్మ్యంబున నుంటిని. కవి సనివయానంతరము నీవు నాయందు గానంబడినన్ నాయం దనుగ్రహబుద్ధిం గాంతు నని యెంచి నన్నగరములు మొగసినయ దిగుదిగి కంబంబులమునుపునన రాయెల్ల నడచి వచ్చితిని. ఇట్లగుటం జేసి కంచుగా కాంచనమాల యిల్లు నూపి యతనిం దోడ్కొనిపోవుట నిముపుడు మన్నర్థ.

భోజుఁడు. మధురవాణిముతో,,

ఓమధురవచనా! యిప్పుడు కాంచనమాల యెచ్చట నున్నది?

మధురవచన. దేవ! భవదీయ స్వాంతమున భయంకరుఁడు నీలీలావతి దేవి సన్నిధానంబునను యున్నది. అతండు దనుం దనగదను దర్పించుకొనం దనపలువ నైనంత దన [illegible] నున్నదిన్నవాడు. దేవి సన్నిధానమున [illegible] కాంచనమాల యతని మాయాజాలంబునం దగులుకొనక పోదు. ఆకారణమునన దేవి యం దాని నిడవలేదు.

భోజుఁడు లీలావతిం గాంచి సవ్యయము,,

ఓ దేవి! కాంచనమాలం దర్పించుకొను దర్పసారు సతి సంధానంబొనర్పను దగినయుపాయంబుం బన్నవలసియున్నది. ఇందుకు నాకుం దోఁచినది చెప్పెదను. వినుము. నాగెడ సవిశేషంబు బట్టుసన్నుఁడు దనుజుఁడు కడుము చతురుండు. కాంతలు సేయు విలాసంబులు సభినయించుటకుఁ దాను నేర్చిన పట్టి దిట్టయును కష్టంబు గాదు. వాని ప్రాయంబును కాంచనమాల ప్రాయంబుతో సమానముయినది. కాఁబట్టి గాంచనమాల వేషంబు వేసి యది నవ్వుతించినట్టులు [illegible] గాంచనమాలం గలిగిన నిర్బంధంబులాయెను. ఇదియ చేయందగినపని. వాఁడు నాకు ముఖ్యుఁడు గాన నతనిం బరిపోష్యునిం జేయుట తగనిది గాదు.

లీలావతి. మందహాసంబు సేయుచుండ లాంఛము గనుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓమధురవచనా! ఈయర్థంబున వానికై ప్రయత్నించుచునది యెవ్వరియా! యెఱుంగుదువా!

మధురవచన. దేవ! కమలాలయా దేవి పరిచారిక చిత్రవతి యిందుం బ్రవర్తించుచున్నది. ఎక్కు ప్రయత్నంబులు సల్పి విఫలోద్యమ యయి మీఁదటి కార్యం బాలోచించుచున్నయది.

భోజుఁడు, ఓసి! యట్లయిన నా చిత్రవతితోఁ జెప్పుము. కాంచనమాల రాజభవనసమీపమున నుండుకృతకోరకం బనుమద్యానంబునకు రాఁగలదు. విజనం బైయుండునప్పుడే దర్పసారుండు వచ్చు నని యతనిమనోగతార్థంబు దెలుపుము. ఇది

రాజస్యాలకుని కెఱుంగం జెప్పుము. అని వేత్రవతికిం దెల్పి మఱియుం గృతకోరక వనాధికృతునితోఁ జెప్పి యుపవనము నిర్జనంబు గాఁ జేయింపుము. పొమ్ము. అస్తమునకు కిస్పృత్తంబుఁ దెల్పి చందురుండు దోఁతెంచుట కించుకమున్న కాంచనమాలానైపథ్యంబుతో నయ్యేడకు రమ్మనుము.

మధురవచన. నవ్వుకొనుచు,,

దేవ! దేవరయాజ్ఞానువర్తనంబుం గావించెదను. అని నిష్క్రాంతయయ్యె.

భోజుఁడు. దేవీ! మనము కృతకోరకోపవనమునం బోలుచు దారుపర్వతకంబుపై నుండుచంద్రశాలకుం జేరి యందుండి మాయాకాంచనమాలతోఁ మదీయస్యాలకుండు ప్రవర్తింపం బోవు చేష్టలు కొన్ని కన్నులపండువుగఁ జూతము. నిగూఢమార్గంబున నయ్యేడకుం బోదము.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! మీస్యాలకుని నందఱు నిటఁ బరిహసింతురు. ఇంక నతండు నలువురిలోఁ దలయెత్తం బోఁడు. బంధువగువాని నిట్లవమానపఱుచుట తగునా!

భోజుఁడు. దేవీ! వానిచే నవమానింపఁబడినది లేదు! మఱి తన కులవనితం బునన తనకుఁ దాన యవమానితుం డయ్యెడిని. చూడుము; అనేకులచే శాస్త్రిమూఁటి వడసిన వాఁడు!

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! ఈ వృత్తంబు కమలాలయచెవి సోఁకెనేని దుస్సహావమానమానస గాదా!

భోజుఁడు. దేవీ! తన సహోదరునిగర్వం బడంగునట్లు నది పదియించినపద్యంబు విని యాకాంత తన సహోదరునియందు దుస్సహావమానమానస యయి యుండదు. కాని మఱియెవ్వరియందును విరసం బడం బోదు. అదియునుంగాక వానికి గర్వభంగంబు సేయకపోరాదు. కావింపనిచో వీఁడు సాధువుల కిట్టియపకారంబులు సేసి తిట్టులు వడుచుండు. దీన నపకీర్తి నాకును గల్గు. అది యట్లుండనిమ్ము. దారుపర్వతారోహణంబుఁ గావింతము రమ్ము.

భోజలీలావతులు పర్వతారోహణం బభినయించిరి.

భోజుఁడు. దేవీ! ఇదె చంద్రశాలకుం జేరితిమి. ఇందు జాలకాంతర్హితుల మైయుండి చేష్టలు గనుగొందము.

అని దేవితో జాలకాంతరోపవిష్టుండై కృతకోరకంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి,,

చేటీ! ఆఁగ కనుంగొనుము. నాభాగ్యవశంబున దర్పసారుండు మధూకవన వన్యనటుంపువలెం దగులుకొని కృతకోద్యానంబుం బ్రవేశించుచున్నాఁడు. వీఁడు కాంచనమాలా సఖుండు గావునఁ దద్విరహవేదనాజనితసంతాపాదిగుణంబులం దప్పయుండ మూర్ఛితుండయ్యెను.

దర్పసారుండు ప్రవేశించి,,

కట్టా! కలిని సమయింపం జేసినప్రయత్నంబు వమ్మయ్యె!

పోని మన్మథుత్సాహంబు? కాంచనమాలాప్రాప్తికిఁ జేసినప్రయత్నంబులు ఫలోన్ముఖంబులు గానందున నిది యేమి సమయము నేఁను?

ఉ. కాంచనమాలఁ గాంచి మదిఁ గామశరాహతిఁ గుందు నిమ్మెడ గా,
సంచితమైత్రి వేత్రవతి యాస్మహితం బగుమాటఁ జెప్పినన్,
మించినకోరికంబున నిర్విను నొందను గూడనబ్బుగన్,
సంచరియించు నాకుఁ గృపానతిఁ గని యేమి భాగ్యమో!

పలువలంకులు నిరూపించి,,

వైవనంబున నీయాకవనంబున జనసంచారంబు లేకున్నది.

సీ. కృతకోద్యానము వివిక్తము। సుతనువు ప్రేమమునఁ గూర్చు శుభగతిఁ గన నేఁ
డుతనుఁడు దయఁజూచెను న। న్నతులితమౌ దాద్రిశిఖర మాకోపింపన్,
ఏలకో తడ వయ్యెఁ గాంచనమాల రాకున్నది!

కాంచనమాలావేషధారిణియై యుద్ఘసుండు ప్రవేశించి.

యుద్ఘసుండు. ఆత్మగతముగ,,

ఏను భోజభూపతినియోగం బనుష్ఠించువాఁడ. కామాతురుండై పలుగతిం బ్రలపించుచు నీదర్పసారు నవమానితుం జేసెద. వీఁడు తీరసాలపాదపంబుమాటున నుండి కాంచనమాలరాకఁ దెరువు చూచుచున్నాఁడు. నావచ్చినజాడ తెలియంగఁడు. నాపొడ గనఁ దెలియకుండఁ జేసి త్వరితగతిం బరుతెంచు. కాన సంకేతింగించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి వేత్రవతీ! మధురవదన నీతో నీకాంచనమాల కృతకోద్యానలోకనోత్సాహం బెలంగుచున్నది; దీనిం దోడ్కొని చని యావనంబుసొంపుఁ గాన్పింపుము; ఏను దేవికార్యంబునకుఁ గాఁ జనవలసియున్నది యని చెప్పి నీచేతికి నన్ను నప్పగించి సంగ నీవిజనపవనంబునను నన్నొంటి విడిచి పోతివి. ఇదేనకొ చెలిమి!

పసిడి యని యూరయుక పోతివి. ఈయుపవనంబు విచిత్రంబయి యున్నయది గాన సరిపోయె. కానిచో నీమగతి కాపలె ? ఇట్టి మోసగత్తె పని యిటులుండగనుకొని నీతో నేను రానేరాను.

నలువలంకులు దిలకించున ట్లభినయించి,,

సంభ్రమముతో,,

ఆ ! ఇరయ్యెడ నన్యపురుషులపోలెఁ దోఁప యున్నట్లు గానంబడి యెడిని. ఏమి సేయవచ్చు ! ఏకతంబున నం బురుషుం డుండుచోటి నుగుడ యెయింటిమింద జను దెంచె సేని దానిం గాంచి గరగరికగలమగవాఁడు తూనుడుంచునే.

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

దేవి ! అర్జునుండు సేయు కపటంపుపనులు మానితివే !

లీలావతి. ప్రాణనాథ ! యుద్ధయర్థంబులంగు మీరలె యూరినిం దిద్దినట్టు లున్నది. మీకు వీఁడ దడపగాఁడు గాన సర్వజ్ఞులరగుమీపలన నాకీనము లగునర్థంబులు నెఱింగియుండఁడా.

దర్పసారుఁడు. మాయాకాంచనమాలం గాంచి. సంతసించుచు. ఆత్మగత మున,, వేత్రవతి యొనరించినయుపాయంబు కరము శ్లాఘనీయంబు. కాంచనమాలయం జేయలఁతిని జిక్కినయది. దీనిని విస్రంభమోపాయంబున వశగతం జేసికొనియెద.

సమీపమునకుం జని,,

ఓవగలాడీ! ఏ నన్యుండను గాను. తడవులంబట్టి నీయం దాసఁ గాంచుచుండు వాఁడను. నన్నుం గాంచి భయంపడఁ బోకుము.

మాయాకాంచనమాల. దర్పసారునిం జూచిన ట్లభినయించుచు. లజ్జావినయ సంభ్రమంబులతో మతిరయుండుచోటికింజనియె.

దర్పసారుఁడు. వెంటనంటిచని,,

ఓముద్దులగుమ్మా ! నీ వేల నన్నుప్పరికించి చనియెదవు ?

ఉ. మారకఠోరశాతసుమమార్గణతాపభరంబు హెచ్చ నీ,
చారుపయోధరస్తబక సంగత చందన పంకలేప మి,
చ్చారతిఁ జెందఁ గోరితిని సాంకపగంధిరో నీవు సాపయిన్,
గూరిమిఁ గాంచి సాభవ మసంతగతి న్నలు మొందఁ జేయుమీ.

మాయాకాంచనమాల. తలవాంచుకొనియుండె.

దర్పసారుఁడు. కామావేశంబుతో,,

కం. సుసుగంధి మాటలాడవ । గమలీ నీయిరు ప్రియులు రహిఁ జెప్పవె నా,
స్తనులాడీ మానాటేసిలు । గ్రసుమునఁ గ్రోలంగనిమ్ము ముదమొప్పఁగ మ్మా.

మాయాకాంచనమాల. చిఱునవ్వుతోఁ బాడి,,

చం. సరసము చాలు చాలు నిలు జారిణలోచన లొంటి సుందరా,
సరసుఁడ వీవు రాఁ దగునె చక్కనివానలు వాడిగల్ ఘుఃటా,
చిరముగఁ గల్గఁ జూచె యువతిం గనుఁ గష్టము గల్గు నక్కటా,
పురుషుల కక్కరల్ గడప పొల్తుల కొప్పరికించు రంతటన్.

అని యొప్పగించి చనుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓరీ ! యుద్ధవా ! ఫలితా ! సీమంతినీసమాజము మొప్పకొనని జరిగినది. చక్కనివానలు వాడిగలుగు నట్టి దిక్కుఁడు.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర ! పురుషుల చక్కరల్ గడప పొల్తుల కొప్పరికించు నన్నది తథ్యము గాదా ?

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

దేవి యదియును సత్యమే ! ప్రశ్నము బహువినోదము గాంచెదము.

దప్పఘోరుఁడు. అనునయించుచు వెంటంబడి,,

చం. నిలుము లతాంగి పోవ కరుణింపుము నాయెడఁ గోప మేలనే,
చిలుకలకొల్కిరో ! భయముఁ జెందకు వెంటను రాను నీకు నే,
లలితవిహారయానవిలాస వశీకృత మానసుండనై,
సంచిత నిల్వలేను వెఱవాఁడను గాను మృగాక్షి గావుమా.

అని యా మాయాకాంచనమాలచే యుపట్టిను.

మాయాకాంచనమాల. మొగమాడఁజేసికొని,,

గీ. పారగర మైనపుబొమ్మలపోర మొకటికీకిఁ దొరకిన మర్కటకము గాంతు మిపుడు,
కేవలన మొనర్చు నాసన యూహా నొక్కి నటించును గాక తద్గుణముఁ గనునే,

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

ఓరి యుద్ధవా ! మర్కట సాదృశ్యముచే బాగుగ వీనిసరిపోల్చితివి. మానవుఁడుండు గాన వెండియు ని నన్నుసరింపం గడంగెడిని.

దప్పఘోరుఁడు. తాన్వీఱపడినలిచి వెండియు ననునయించుచు,,

ఉ. కోమలి రిక్తకోపములు గూడునె యొప్పటికైన నాపయిన్,
గామునిలీలలం బ్రణయగౌరవసమ్మతిఁ దేలనిమ్ము లోఁ,
వేసట గాంచఁబోయెదవు వేడుక నన్నలయించి తింతయున్,
సామజయాన మోడి యిఁకఁ జాలును లీల నేలు గ్రక్కునన్.

అని చుబుకంబుంబట్టి యెత్తి ముద్దుగొనంబోయెను.

మాయాకాంచనమాల. తటాలున వానిచేయిఁ బట్టి తీసి,,

గీ. చనునె నీ కిది వెన్నెలచాటుఁ బోయి । నిందునునుగుడులరూపు దిట్టలను నిజముగాను,
దప్పి నడుచుట నీకొప్పునే మనమునను । దగినవిధమున నడచుకో దగును నీకు.

దర్పసారుఁడు. ఆత్మగతమున,,

పయింబడఁ బడఁతులతో మెండొడ్డెం గూడదు. కాన నిప్పుడు బలాత్కరింపు పనివలన నివర్తించుకొనుట యుత్తమంబు.

మాయాకాంచనమాలభుజంబు వదలి,,

ఉ. సార మసారమున్ గనని చాపలమొందను గాంచుమింతియే నా,
సార మెఱుంగు నాతిముఖ సారసవీక్షణ మేసి బాల హా!

మాయాకాంచనమాల. అసూయనభినయించుచు,,

ఉ. పూరుష లంగనామణులబుద్ధుల శుద్ధి నెఱుంగ కానకోఁ,
జేరిన వారికూటములు చీయనరే గనులా ఱెఱుంగదన్.

భోజుఁడు దేవి! మనయుగ్మనుఁడు కాంచనమాలావేషంబున నేఁగిన యాదర్పసారుని వంచించుచుండు మంచినవేడుక గలిగింపదే! ఇంతటం గాంచనమాల మధురవచనచే బోధితయ్యై తనయింటికిం బోయియుండు. ఈదర్పసారుండును వంచితుండయ్యె. ఇఁక వీరలు నివృత్తులౌట మంచిది.

దర్పసారుండు. ఆత్మగతమున,,

ఈకన్యకామణి చేయులంటి చిక్కియుం దప్పిపోవుచున్నది. ఏమి సేయుదగు?

ప్రకాశముగ,,

కం. కరుణింపుము నాపయి నో । యరవిందదళాక్షి నీదుసంపుష్టిమనమ నా,
శిరముఁ గదియించి మ్రొక్కెద । వరపద్మిని నన్ను నేలు వాంఛను మీఱన్.

అని మాయాకాంచనమాల యడుగులపయిం బడుచున్నాఁడు.

అర్జునుఁడు. నవ్వుచు,,

ఓ రాజశ్యాలకా! నేను మనుష్యుఁడను గాను. ఇది మాయ మనుష్యుండను. నన్నుం గాంచి యేల మూర్ఛనొందెదవు?

అని సీత పలికి పోయెను.,

ఓ శ్యాలకా! రాజాను జేమాగం ప్రసిద్ధుపాత్రు దాసుని కాళికారూపుండై గాంచు చున్నవాఁడు. ఇంక నిను రాజానుట మాకుఁ గాన్పింపఁ దగదు గాదు. పోఁ బోదుంగాక.

అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

దప్పసాదుఁడు. హా స్వామి. కొంతసేపు నిలుచుండెను. దీనానుండై. ఆత్మగతమున, ఆ! మోసపోతిని. ఏమి చేయుదును! కాళిదాసుని జ్ఞానంబు మానియుండు నన్నది యథార్థంబయ్యె. ఇంక నీయూర నుండి రాజు మొగంబుం గాంచుటకంటె మరణము లేదు. ఇంక నింటికిం జనుట యుక్తంబు గాదు. నిజనగరంబునకుఁ బోయెదను.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

భోజుఁడు. సంతసంబుతో.

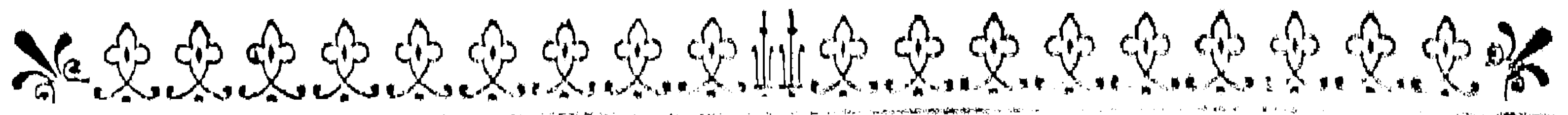
దేవి! ఈ దానహీనుని నారదాదులవలన వెంచియుఁ గనులారఁ జూచితి నట్లు జేయుకొంటిని. ఇప్పుడు విధివశంబున నీకీ మనష్టసంబు వదలి పోవలసినట్లయ్యె. ఇంక నాయొద్దుటికి రా మా మా దును. కాంచనమాలాకవీంద్రులవ్యక్తం బారయుదము. నగరునకుం బోదము. మధురవచనకవులం గలాలాప సంపద్ వృత్తంబుఁ దెలిసికొందము.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

ఇది కాళిదాసుచరిత్ర ప్రకరణమునందు

సప్తమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీరస్తు.

కా ళి దా స చ రి త ప్ర క ర ణ ము.

అష్టమాంకము.

కలాలాప ప్రవేశించి,,

ఏను భోజలీలావతులయాజ్ఞను శిరసిదాల్చి మధురవచనయింటికిం జనియెద. గతదినాంతంబున దారుపర్వతకమునుండి దిగి వచ్చి రాజును రాణియు నన్నుం జేరి యోరీ కలాలాప! దర్పసారుం డజ్జననికటంబున వంచితుండై యీయూరు వాసె. కాంచనమాల నిర్బంధంబు నివృత్తం బయినది. నీవు మధురవచనగృహమునకుం జని దాని నడుగుము. కాంచనమాల యింటికిం జనినయనంతరము ప్రియసంప్రాప్తి దానికయ్యెనా! లేదా! ఇది తెలిసికొని రమ్ము. అని యానతి చేసి పంపిరి. ఏనును మధురవచనయింటిదాపునకు వచ్చితిని. అదె నాప్రియసఖి మధురవచనయు నతిత్వరితగతి నొక్కెడకో చనం బయనమై వచ్చుచున్నది.

మధురవచన ప్రవేశించి. సంశయంబుతో,,

ఏలకో లేపకడన ప్రియసఖి కాంచనమాల నన్నుం బిలువ నంపినయది. ప్రియసంప్రాప్తివలన సంతసంబు గూరుచుండినయా కాంత లేదేని కొంత దయుండునో! లేనిచో నన్నేల రప్పింపం బూనినయది ?

ముందుకు దృష్టులు నిగుడ్చి. వైచిత్ర్యంబుతో,,

రాజాంతఃపురపరిచారిక కలాలాప యిదె నాకడ కేగుదెంచుచున్నయది. ఏదేని కారణంబు లేక యిది రాదు. కాన నారయ నగు. ప్రియసఖి! కలాలాప యంతఃపుర పరిచారిక వగు నీకు మాపంటివారియిండ్లకు రాఁ గతంబు మీనులకు వింతై యుండును. ఎఱింగింపుము.

కలాలాప. ప్రియసఖి! అవన్నియు నట్లుండనిమ్ము. కాంచనమాలకుం బ్రియ సంప్రాప్తి యయ్యెనా! ఈవృత్తం బారసి రమ్మని భోజలీలావతులు నన్ను నీకడ కంపిరి.

మధురవచన. ప్రియసఖి! లీలావతీదేవికిం గాంచనమాలయందుం గల ప్రియంబు కడు నధికంబు; కాన విచారించుకొని రమ్మనినయది. చెప్పెదను వినుము. అర్జునుండు కాంచనమాలావేషంబుం దాలుచుకొని కృతకోదకోద్యానంబునకు నాతోఁ జనుదెంచె.

రాజస్యాలకుని కార్యంబులందు వ్యాపృతులై యుండు క్షేత్రపతిప్రధానులు వానిం గాంచనమాలయే యని యెంచి త్వరితతరంబుగ నతనికి వృత్తాంతంబు విన్నవించిరి. అందు క్షేత్రపతి కపటంపుం గాంచనమాల ననుసరించె. అది గాంచి యేను వాని నెడఁబాసి పోయి కాంచనమాలాగ్రహణనియుక్తలగు దాసికలు తమకార్యంబు ఫలించిన దని యేమఱు పాటున వారివారి యిండ్లకుం జనఁగా నతినిగూఢమార్గంబునఁ గాంచనమాలం దోడ్కొని తెచ్చి దాని యింట విడిచితిని. ప్రియసఖి కపింగళం బహుచింతతో విషాదంబు నొందుచు స్నానాదులు నిర్వర్తించుకొని సౌధోపరిదేశంబున నుండి నలువంకలు విలోకించుచుండె నిప్పుడు తత్సమీపవర్తియగు దాసవివరుండు ననుచుఁ గాంచనమాలం గాంచి యిట్లనియె.

శ్లో. * ఝటితి ప్రవిశ గేహం మా బహిస్తిష్ఠ బాలే,
గ్రహణసమయవార్తా శ్రూయతే శీతరశ్మేః,
తవ ముఖ మకళంకం వీక్ష్య నూనం స రాహుః,
గ్రసతి తవ ముఖేందుం చంద్రబింబం విహాయ.

---

* టీ. బాలే = ఓపడుచా! ఝటితి = వేగముగ, గేహం = ఇంటియందు, ప్రవిశ = ప్రవేశింపుము. బహిః = వెలుపల, మాతిష్ఠ = ఉండకుము. ఏలయనఁగా:— శీతరశ్మేః = చంద్రునికి, గ్రహణసమయవార్తా = ఉపరాగము సంభవించునమయ మను వార్త, శ్రూయతే = వినంబడియెడిని. ఈయూరఁ జంద్రగ్రహణము గలుగం బోవు దుమని వదంతి వినంబడుచున్నది యని యర్థము. చంద్రోపరాగము గలిగినఁ గలుగ నిమ్ము! అందుకై వెలుపల నుండక యింటిలోపలికి జనవలసిన దేమి యన్ననో:— అట్లు పోనినాఁడు గలిగెడుకష్టము చెప్పుచున్నాఁడు. స రాహుః = ఆచందురుని మ్రింగం గడంగు రాహువు, తవముఖం = నీమొగమును, వీక్ష్య = కని, చంద్రబింబం = చంద్రబింబమును, విహాయ = వదలిపెట్టియే, అకళంకం = కళంకరహితుఁడైన, తవముఖేందుం = నీయొక్క ముఖచంద్రునిని, గ్రసతి = మ్రింగెడిని. నిర్దోషమగువస్తువు దొరికె నేని సదోషమగువస్తువును గోరరు. కాన నకళంక చంద్రుండైన యుష్మన్మొగంబుం గాంచి కళంకి యగుచంద్రుని వదలి రాహువు నీమొగంబును మ్రింగంబోవు. నీమొగంబు కళంకము లేనిచంద్రబింబముపగిది నొప్పుచున్న దని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

చం. ఘనసిచ యింటిలోపలికిఁ గ్రక్కునఁ బొమ్మిఁక వెల్పట నుండఁగా,
జన నుపరాగవేళ యిది చంద్రుని కంచును బౌరు లాడుటల్,
వినఁబడె నీముఖేందువును వీడక రాహువు గాంచెనేని భా,
మిని యకళంకి మ్రింగుఁ గడిమి న్సకళంకును బాసి ప్రేల్మిడిన్.

ఇట్లు కవి వచియించినపలుకులు విని యతనిరసికతావిశేషంబునకు మనంబున మెచ్చుకొనుచు పెండియు నాతనిసరసోక్తిసుధారసంబు గ్రోలం దలంచి యారాధకుం డగు నాకాంచనమాలభావం బెఱింగి యే నాకామినీమణి సంపుటకము దాల్పకయుండుట మనంబునం దలంచుకొనుచుం గవిం గాంచి యోకవికులతిలకమా! యిది యింటి లోనికింజని చేయవలసినకార్యం బే మేనిం గలదా! యనతిమ్ము అని యడుగంగా నాతండు గాంచనమాలం గాంచి,,

శ్లో. * కనకాంగి కలయ కంచుక మనయో స్తనయో ర్జవేన ఘనతరయోః,
పురుహూతదిగ్విభాగా దుదయతి కోకారి రద్య పరిపూర్ణః.

అని చెప్పిన నాతనిసుధామధురంబు లగుచటులోక్తుల వినుచు నాకాంచనమాల వేగంబ సౌధతలంబు డిగ్గి పరిచారిక యందిచ్చునాపంజరమ్ము లైన నొడిగికొని సఖీసదంబ కంబు తోడ రాం దనగృహంబహిర్ద్వారదేశగతుం డైన తనరాజును నెదుర్కొన్నం జను చేరనప్పుడు కవివరుండును బ్రణయరసపరిప్లుతంబు లయి మందహాసకందళితంబు లగు నుదారకటాక్షవీక్షణంబుల నాకాంచనమాలముఖారవిందంబునందు నిలుపుచున్న నిగ్గుపడుచు నాప్రియసఖి తనకేలందమ్ముం బయింటచెఱంగు నిల్పి మోముదామర కడ్డముచేసి కొని సుస్మితంబు సేయ నది గని కవి యిట్లనియె.

శ్లో. † ఉచితం గోపన మనయో స్తనయోః కనకాద్రికాంతితస్కరయోః,
అవధీరితవిధుమండలముఖమండలగోపనం కిమితి.

---

* టీ. కనకాంగి = బంగారమువంటి యొడలికాంతియుగలదానా! ఘనతరయోః = కడుఁగొప్పవియగు ననయో స్తనయోః = ఈ స్తనములకు, జవేన = వేగముగ, కంచుకం = రవికను, కలయ = తొడుగుము. అద్య = ఇప్పుడు, పురుహూతదిగ్విభాగాత్ = తూరుపుదిశయొక్క భాగమునుండి, కోకారిః = జక్కవలకుసూడగుచంద్రుండు, పరిపూర్ణః = కడుంబూర్ణుండై, ఉదయతి = ఉదించెడిని. ఓకాంతా నీయొక్క గుబ్బలు జక్కవ లగుటంజేసి చక్రవాకవైరి చందురుం డునయము నగు చేసి కుచచక్రవాకంబులు విరియుం గాన వేగముగఁ గంచుళికఁ దొడుగు మనుచున్నాఁడు.

ఈ శ్లోకమునకు సరియాయిన యాంధ్రపద్యము.

కం. కనకాంగి గబ్బిగుబ్బల | మనుపడఁ గంచుళిక దొడుగు ముద్దియ యదిగో,
కను కోకవైరి యేతెంచె | ఘనమండలుఁ డగుచుఁ బొడముఁ గాఁ బ్రాగ్దిశలోన.

టీ. † కనకాద్రికాంతితస్కరయోః = బంగరుకొండవన్నెలదొంగిలించిన నగు టంజేసి, అనయో స్తనయోః = ఈ నీ స్తనములకు, గోపనం = దాపరికము, ఉచితం =

లోనిన సరసరసంభాషణామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు నానందపరవశు లగుచు దిగ్గంబులో నస్తగిరిశిఖరాన్తమునకు జారుచున్న సూర్యబింబంబుం గాంచుచు మంచ పదియయ్యె లజ్జాగ్రహోగ్రహీతయై యెదురుగనున్న నాళ్ళంగాఁ బతితరంగంబు భానం బతెంగి రేయి మొల్లరమును బూన్ప నాసరపాగ్రేసరుండు గ్రుడంపు మొగంగి తోడ్కొంచని కేళీమందిరంబున ననల్పసుఖదం బగు తల్పంబునం దుపవిష్టుం జేసిన యది. అంత మేము మాయింట్లకుం జనుదెంచితిమి. కాంచనమాల యింతకు ముందె వసన్తతిలక రమ్మని చెప్పి పంపె. సరంబు స్ఫురించుచున్నది. ఇదియ ప్రస్తుతం బగువృత్తాంతంబు. ఇది దేవికి నివేదింపుము. కాళంబ యేను కాంచనమాలసుందరంబునకుం జని చూచి వసన్త తపస్వినికి ... మాటని చేసిన్న ధానంబునకు నద్భుతవిన్యాసంబుగొని యొదను. ఓసలాలాప దేవి తపాంతసూచకముందును పోవుదుము. ఏం చనుచున్నది.

అని దాసితో నిష్క్రాంతయగును.

ప్రవేశకము.

కగినదియే. ఇతరులెవ్వరు కౌఁగిలించిన వారలను రాజభటులకంటికిం గనంబడకయుండ దాఁచియుంచుట యుక్తమే యనునది లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన బంగరుకొండ వన్నెలం గౌఁగిలించినది యైనకతంబునం గుచంబులను కంచుకికచే దాఁచిపెట్టుట యుక్తిదంబ యగు నని భావము. అవ... వనం—అవధీరితవిధుమండల = చంద్రమండలమును దిరస్కరించినదియగు, ముఖమండల = ముఖమండలమునకు, గోపనం = దాఁచుట, ఉచితే = ఎందుకు? ఇతరులను దిరస్కరించి విజృంభించుచుండువారిని దాఁపటిక మొనర్పవలసినది లేదనుట లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన చంద్రమండలమును దిరస్కరించి విజృంభిగు ముఖమండలమును దాఁపటికమునేయ నుచితంబు గాదని భావము. స్తనములనుగప్పుకొనుట యుచితమే! ముఖ మేలఁగప్పుకొనియెదవు? ఇది తగదని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియగు నాంధ్రపద్యము.

చం. కనకమహీధరేంద్రశుభకాంతులఁ బొల్చుట దొంగిలించుటన్,
స్తనకలశద్వయంబునకు దాఁపటి గోపన మొప్పు గాని యా,
ఘనమునకున్ స్ఫురచ్ఛశిఘనప్రభల న్నిరసించి మించుచున్,
మొగమునకుం జెఱఁగు దాఁచెదవు దాఁపటి నం బొనరింప నొప్పునే.

కాంచనమాల ప్రవేశించి. దీనస్వరముతో,,

నా ప్రియసఖి మధురవచన యింకను రాకున్నది. ఏఁ బిల్వనంపి తడవయ్యె.

మధురవచన ప్రవేశించి. ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నీకోరినకాంతునిం బడసి యుం సంతోషాంబునిధియందుం దేలినవిధంబు నీమన్నైనమొగంబు దెల్పుచున్నది. మఱియును.

చం. మలయజపంకలేప మిటు మాయుట యున్నదిదేమి చన్నులన్,
గలసినపత్రభంగములు గండములం జెదరున్న వేల ని,
ర్మల మగు నోష్ఠబింబమునఁ దోఁచుచున్నవి యంత్ర రాగముం,
గలయుట యున్నదేమి సలకాంతిరో యిక్కువ నాథుఁడే.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి : యే మనియెదవే! ప్రాణనాథుని మోము గనంబడు టను ముందె ప్రణయకోపమా! యింతలే నీమాటలు.

ఉ. కోప మదేల నాదు మదిఁ గోర్కులు చేకొనసాగనున్నవో,
రూపవతీమతల్లి! సఖి నాకుఁ జెప్పెద నాయకుండు నన్,
దాపమునొంది వ్యసనతప్తంగ దడుఁ గుందుచుండఁగా,
నేపగిది న్సుఖంబుఁ గను నింతి కృపారహితాంతరాత్మతోన్.

మధురవచన. ప్రియసఖి ప్రణయంబు వికసించిన నల్లఁగిల్లుట చిల్లరబుద్ధులకుం దగునర్థంబు గాన నడిగితిని. ఇట్టికారణము లేనినాఁడు నసామర్థ్యశిక్షామణి యయ్యు ననురక్తయందు సౌభాగ్యలక్ష్మి నవాపకారయందుం బూర్వమువోదిన దానియందుఁ గ్రీడావిముఖుండై యుండం గలండె చెప్పుమా!

కాంచనమాల. ప్రియసఖి! నాథుండు నాయం దనురక్తుం డగుట యథార్థంబ. ఇతండు కాంతాంతర సమాసక్తుండై తద్వియోగంబునం గుందుచుండు విధంబు గానం బడియెడి. బలవద్వియోగవ్యథావివశుండు తనయభీష్టాంతరంబులం బాటింపకుండుట తెల్లంబ కదా!

మధురవచన. ప్రియసఖి! ఆయర్థం బటుండనిమ్ము. గతరాత్రియందు వతఁ డెట్లు ప్రవర్తించెనో యెఱింగింపుము.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి చెప్పెదను వినుము.

ఉ. ఆరసి లోకమందు ప్రియ మార సుఖాంబుధి నోలలాడుటల్,
గోరని వస్త్రగాస్త్రపదయుగ్మము జేసిన లోన్వతోగ తా,
సారెకు వచ్చు నాడు మన సన్నుతి మది సేసడించుచున్,
వారని బాష్పసంతతి వహించు సుఖాగ్నుఁడు నోడఁ జాలితిన్.

ప్రియాసఖి! యేమి సేయుదును. ఇంకను మాయయు తోచదు; ఇది యెంత మనితోఁ జేసిన శిలోపచారంబుగాదు,

చం. తనువునఁ జందనం బలఁదఁ దత్క్షణమాత్రన పొక్కఁబారెను న్నా,
తనుసుమమాల్యసంతతులు దావనమునం బడినట్లు వాడె నే,
మనికరుడు దానికిని యతి యెగ్గగ నుంటిని గంటి ప్రేమ్మతిన్,
ఘనఘన సారశేషము నిశామగతి స్వప్నమయంబుఁ బాసెడిన్.

ఇట్టి దురంతసంతాపవేదనాపరిస్ఫూర్తి స్వాంతుండైన యామనోహరాంగునికి,

కం. సర్వాలోకైకసుందరి సాగ ప్రమద। తనువు నిరసించ పొందిరూధార ముగుచు,
జిక్కు యభినవ సౌభాగ్య శేష మయిన। సుందరాకార శేఖరులు సందగించు.

మఱియు నాలోకైకసౌందర్యలక్ష్మీ స్వయంవరపతి యగు నాప్రాణనాథుండు నాకడగుం జేరిన దాదిగ.

చం. పులుగలు ప్రగమ్మసుమశుకము భూరితబాష్పము లైనకన్నులన్,
నలితదిమార్ఘరాశితవికంపిత మై పెదఁ గాంచుమానసం,
బలఘుసురోచిశేష మయి యందము మీఱెడుచును గల్గి యా,
గలుపడఁజేసె నామనము ఘోరతరాత్రి మునుంగఁ జేయుచున్,

ఇవ్విధంబున నేయి యంతయుం గడిచినం బ్రభాతశేషంబునను సయిత దూధస్యచరితుండు.

ఉ. తాపము నల్ప నివ్వ నుతిఁ దాల్పఁడు పేముఖుఁ బల్కరింపఁగా,
దీనతతోడఁ బల్కు నతిదీర్ఘతరోచ్ఛ్వసితమారుతాస్యుఁడై,
మానసబింబతోడ ననమానవిలాసముఁ బాసి యుండు ను,
న్మానసనీరజాక్షి యెది యెుక్కొ? కతం బిటఁ డిట్టు లాటకున్.

మధురవచన. ప్రియాసఖి! ఇందుకుం గతంబు గలదు. మధుమంతపురాధినేత కూఁతురీటనికిం బ్రాణవయిత. ఏకారణంబుననో దాని నెడఁబాసి యితండు వియోగవ్యథాదవ వాంఛాపరుండై యుండెడిని. దాని రామణీయకం బనన్యసాధారణము.

బ్రహ్మరక్షస్సు మానితఙ్ఞు యీవిధంబున పఱి నూతనపుండరీకంబున నాకంటెకుం గనం బడిరెను. ప్రియసఖి ! లోకంబున నెందఱో సుందరాంగులు గలరు గాని యీసర్వ రూపాతిశయవంటి నాతి యీ భూతలంబున నుండదు. వినుము.

ఉ. ఆ నవమోహనాంగి కమలాలయ యేమొ యనం జనున్ నాతిగాఁ,
జానన రూపసంపదల కచ్చెరు వందగఁ బోరు లోకులా,
మానవయోవిలాసముల చాయత నేఁ బొగడంగ జాల నో,
మానిని దానిఁ బాసి భువి మానవమాత్రునకుం దొరక్ర్యంబులా.

ఆకాంతం గాంచి యాకవివరుండు దానివిరహవ్యథావివశత్వంబునను నగరి ప్రాప్తుఁ డౌచుండె భూతనాథునితో వెండియు నిది యెందునఁ గలదో చెప్పి దీనిం జేర్పు మని ప్రార్థించిన నాబ్రహ్మరాక్షసుం డప్పు డనుసరించెను.

కాంచనమాల. ఆ ! ప్రియసఖి యట్టియనురూపవయోగుణశోభితయగు దనుర క్తుండు గాన నే యితరానురాగంబు తద్విరహవ్యథానుభవమ్మాదయుం దగునితనియుల్లం బున రసభావంబుం జెందక యున్నది.

ఉ. ఆరుచిరాననం గలసినంతట గాని సుఖంబుఁ జెందఁ డా,
సారవిచారుఁ డీనరసుఖ్యము జన్మఫలం బటంచు నే,
చారుముఖీవతంసమ విచారము సేయును దానిఁ జేర్పఁ గా,
బోరన సద్వ్యయత్నములు పూనికఁ జేయుట యొప్పిదం బగున్.

ఆరమణీవతంసంబుం బడసినం గాని యీతనికి నవస్థావిశేషంబు నివర్తింపదు. అది నివర్తింపనినాఁడు నాకు నీతనితో సుఖం బనుభవింపం బోలదు. కాన నాకాంతా సమాగమం బీకవివర్యునికిం గలుగం జేయ నగును. ఇందు కను వెదియో యెఱుంగను.

మధురవచన. ప్రియసఖి భోజునికిని కవికిని సమ్పర్కసమావేశం బయినం గాని యీకార్యంబు సాధితంబు గాదు. ఈవృత్తాంతంబు లీలావతిదేవికి విన్నవించి తన్మూలక ముగ రాజుచెవి కెక్కింపం జనును. భోజభూపతి కవులయం దరమనురాగంబు గల వాఁడు. ఈకవివరునిం గాంచం గోరుచుండెడిని. ఈతనిం గనుంగొని కరూశదేశ పతికి వృత్తాంతం దెలిగించి యానాతిం దెప్పించి యితని కర్పింపం గలండు. లోలత నీకఠినవతారుణ్యంబు గలుగం జెప్పిన యర్థంబు వినియె యితని యతిమానుషప్రభావం బునకు నచ్చెరు వొందుచున్నాఁడు. ఇట్టియద్భుతచరితంబులు పెక్కులు కవివరుని యందుం గాన్పింపఁబడె. అవియు నతనిచెవి కెక్కెనవి. కవియును రాజసన్నిధానం

బునను జను. [illegible] గల్గక పోను. ఇంకను [illegible]
మంబు సతతము [illegible]. ఏ బని [illegible]
[illegible] బతింగింకు. [illegible] ఉద్దిష్టకార్యం బను
[illegible] పోదు.

మందిరాంతర్భాగంబునుండి [illegible],,

ఓ కాంచనమాలా! ఇది యేమి వింతరయి. ఆర్యుండు బుద్ధిసాగరుండు కా సేనాం
దేని యీ [illegible] వాఁడు [illegible] దాల్చి [illegible]
చిత వేషంబులోఁ [illegible] చేసుకొనుచున్నవాఁడు. ఈ భోజుని
ముఖ్యామాత్యుండిప్పు డిట్లు రాం గతం బేమొకో! ఇతం డెక్కడ కేగెడినో.

మనంథ [illegible],,

ఎక్కడకో యని యేల? మనయింటికే వచ్చుచున్నాఁడు.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి! [illegible] యిట్లు రానివాఁడు కాన యిప్పు డిటు
వచ్చుటకుం గారణము [illegible] కనంగొనవలయు నటుటయే గాని [illegible] గాదు.
కవియును నింత ప్రొద్దెక్కినను [illegible] శయనంబున నిదురఁగూరు వాఁడునుం బోలెఁ బరుం
డియుండెడిని. త్వరితగతి లోనికిం జని బుద్ధిసాగరుని రాక కవికి నివేదింతుఁగాక.

అని మందిరాంతరాళంబునకుం జనం గడంగుచున్నది.

బుద్ధిసాగరుండు ప్రవేశించి. సత్వరముగ,,

ఓ కాంచనమాలా! నన్నుం గాంచి నీవు త్వరితగతిం జనుటకుం గారణం బెఱుం
గుదును. కవి యుండు శయనాగారంబున కేన వచ్చెద. అతనికిం బరిశ్రమం బొసంగం
జనను.

అని మందిరాంతరప్రవేశ మభినయించుచున్నాఁడు.

శయనస్థుం డయి కాళిదాసుండు ప్రవేశించె.

కాళిదాసుఁడు. శయనంబునం దుపవిష్టుండై.

ఆర్య బుద్ధిసాగర! నీ విచ్చ్యేడకుం జనుదెంచుటకుం గతం బెయ్యది!

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓ మహాత్మా! వినుము. మదీయజనని కడు వృద్ధ నీ వీయా
రికిం జనుదెంచిన దాదిగ నుసి గప్పిననిప్పువంటివాఁ డితం డని చెప్పుచు వచ్చినది.
కరము దేవపిత్స సమారాధనంబునం దత్పరయై యుండినయది. పతిభక్తిపరాయణ.

ఆయమ నీ ప్రభావంబుంగలతెఱంగున నెఱుంగు. ఆసతి తనప్రాణప్రయాణసమయంబున నన్నుంజీరి యో బుద్ధిసాగర! నేను పరలోకగత నైన యనంతరము నాకుం జేయవలసినయౌర్ధ్వదైహికక్రియలయందుం గళాచంద్రుని నియంత్రితుం జేసి యతనియందు వనంబున నివసించుకొనక భోజనం బిడవలయు. అట్లైన నేం బరిత్యక్తుం గాంచి యచ్యుతం బగుపదంబును వితరులనుగ్రహంబునం బడసెద. ఇదియె నాయభ్యర్థంబు. అని నుడివిన నేనును. మాతృవాక్య మనతిక్రమణీయంబు గాన నట్ల యొనరించెద నంటిని. నాతల్లియుం బరలోకగత యయ్యె. తదిష్టార్థంబు నెఱవేర్ప నిన్నుం దోడ్కొని పో వచ్చితిని. ఈవిపినమున భవదీయపాదపద్మరజఃపూతంబై నాయిల్లు సకల సాధుజనసంసేవ్యం బగుం గాత.

కాళిదాసుఁడు. బుద్ధిసాగర! నీనుడివినవచనంబుల సత్యము గలదా! అట్లైన జను లెంచెదను. నియంత్రితుఁడో పాయంబునకును బూర్వభావికార్యంబులు నిర్ధారించుకొనుము.

బుద్ధిసాగరుఁడు మహాత్మా! అనుగృహీతుఁడ నైతిని.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

కాళిదాసుఁడు. ఓ ప్రాణదయితా! కాంచనమాల! ఏలనో నామానసంబు దుఃఖాకులం బగుచు సంతపించుచున్నది. ఎవ్వరితో నైన మాటలాడ నొల్లను. రాత్రి నిదురలేమిం జేసి యించుక శిరోవేదనయు బాధించుచున్నది. సూర్యుండు నడికాలమున కెక్కునేని నా కెఱింగింపుము. అప్పుడ లేచి బుద్ధిసాగరునియింటికిం జనవలయు. ఈ శయనాగారంపుందలుపులు మూసికొని పోవమ్మ.

కాంచనమాల. ప్రాణనాథ! యట్లయే నిగరింపుఁడు.

అని తలుపులు మూసి నట్లభినయించం గాళిదాసుండు నిష్క్రాంతుఁడయ్యె.

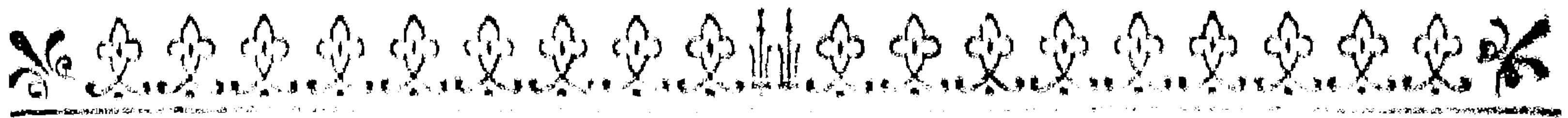
మధురవచన. ప్రియసఖి నేను దేవిలీలావతి కీవృత్తాంతం బెఱింగింపం జనియెదను. నీవు స్నానాదులు నిర్వర్తింపం బొమ్మ.

అని కాంచనమాలతో నిష్క్రాంతయయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

అష్టమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరామకృష్ణశాస్త్రిరచితము.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

నవమాంకము.

భోజుఁడు లీలావతియుం బ్రవేశించుచున్నారు.

భోజుఁడు. దేవి! యీదినము మేము నిద్రాసక్తయై యుండునప్పుడు కలయం దనుకంపయుండు నమరుండొకఁడు యుండగా నగరంబున చంద్రోదయమునకు బంద్రోదయంబున బోనంగినది. అట్లు బోనంగినందుకు నడిమప్పుడు చకితం బగు కారణం బేమియని నన్నుఁ దడిపిర యనువారు ననువదమునకై ఈరాజు సమస్తశాస్త్రవిచక్షణుఁడు అనునాతండు నన్ను మహాప్రాజ్ఞుని యనుకంపయుచిం బంద్రోదయ మిచ్చుటయు నాతనియభిప్రాయంబు యాదృచ్ఛికమున నాకుం దయాయుతుఁడై కోపంబు దీరింపఁ బ్రతిమాటంగా నాంది యేమి నాకుపిరులకొన నాంచం జన దని తలంచి రాజ్యకార్యనిర్వాహకుండును నింటి కేతెంచితిని. నాయంతగా గరిగినయాగ్రహం బుపశాంతం బయ్యెనో లేదో యెఱుంగవలసియున్నది. తెలిసికొన వలయు. ఈ పరిచారిక తోడదాని నంపి నాచామరగ్రాహిణిని సీత యను దాని రప్పింపుము.

లీలావతి. ప్రాణనాథ! అట్లయిన,

అని కలాలాపం గాంచి,,

ఓసి నీవు సభకుం జని సీతం దోడ్కొని రమ్ము.

కలాలాప. దేవి! ఇదె నీయానతిఁ జరిపెదను.

అని నిష్క్రమించి వెండియుం బ్రవేశించి,,

దేవ! ముఖ్యామాత్యుం డార్యుండు బుద్ధిసాగరుఁడు జలపూరితసువర్ణకుంభంబులు పూఁబూని యుంగరబ్రాహ్మణులతో వాకిట నిలిచి భవద్దర్శనంబునకు వేచి యున్నవాఁడు.

భోజుఁడు. సంశయించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పుడు వృద్ధయగుబుద్ధిసాగరునితల్లి కాలగతిం జెందియుండుకతంబునఁ దదూర్ధ్వదేహికకృత్యంబుల వ్యాపృతుండై యుండవలసినవాఁడు బుద్ధిసాగరుం డిందులకుం

జనుదెంచుటకుం గారణంబు బలవత్తరంబై యుండకపోదు. సుతీయుం బూర్ణకుంభంబులు దాలుచుకొని యుండుబ్రాహ్మణులం దోడ్కొనివచ్చుట యేలకో ;

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ ! రమ్మని చెప్పుము.

కలాలాప. దేవ ! అట్లగుత,

అని నిష్క్రాంతయై బుద్ధిసాగరునితోడను బూర్ణకుంభములు దాలిచిన బ్రాహ్మణులతోడను బ్రవేశించి,,

ఆర్య ! అమాత్యసత్తమా ! రాజు మధ్యాహ్నస్నానకాలోపస్థితుండై మండపమున నుండి భవదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించెడిని. ఉపసర్పింపుము. ఏను దేవియానతి సేయంజనియెద.

అని నిష్క్రాంతయయ్యె.

బుద్ధిసాగరుఁడు. భోజునికి సమీపించి,,

ఓరాజా ! మన మీదినమునందు జన్మసాఫల్యంబుం గంటిమి. స్వర్గలోకంబుననుండుమందాకినీపావనతీర్థంబు లివి బ్రాహ్మణులచే సువర్ణఘటంబులందు నింపించుకొని తెచ్చియున్నాఁడను. ఇంక దీనికి బ్రాహ్మణసంఘములు వేలుగ నాతీర్థంబులు దెచ్చియున్నారు. ఈపావనోదకంబుల నీవును దేవియుం దానమాడి సమస్తకలుషవిముక్తులరగుఁడు. నీకు మధ్యాహ్నస్నానకాలం బతిక్రమింపం బోవు నని త్వరపడుచు నీమహాతిశయంబు నీకుం బ్రాప్తింపఁజేయు నాకాంక్షయంబు సదనిష్టమగు నిది సేయం జను నని నిర్ణయించి నీయందుం గలవాత్సల్యంబున నిది దెచ్చితి. ఋషిసమ్మతమంత్రంబులతో నీ విప్రవర్యులు నీ కభిషేకంబు సల్పెదరు. బ్రాహ్మణపుణ్యయువతులు దేవిని దానమాడింతురు.

భోజుఁడు. మహాశ్చర్యంబుతో,,

ఆర్య ! భగీరథునంతటివాఁడు తత్పూర్వపూర్వులును దానును సాధించిననుగత్యయంబగుతపఃఫలంబునను బడసినయీదివ్యగంగాజలంబులు నీకు లభించుట యెట్లు! ఇది కరమాశ్చర్యకరంబై యొప్పెడిని. భవన్మూలకముగ నాకు నీవిశేషంబు సంప్రాప్తంబయ్యె. మనయం దేదేవత కనుగ్రహంబు గల్గెనో తెలియదు. కృతార్థుల మయితిమి. నీకుం గలిగినయీమహాతిశయంబును నాకును సంప్రాప్తంబు గావించిన నీవాత్సల్యవిశేషంబునకు నేను నీ కేమి సేయంజాలుదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! సాధుజనులసమాగమంబు గలిగెనేని యదియ జన్మఫలంబు. దానం బడయరాని దేదియును లేదు. అట్టిది యబ్బుటం జేసి యీయతిశయంబు సంప్రాప్తం బయ్యె.

భోజుఁడు. ఆర్య! అట్టిసాధు వెవఁడు లభించె? నిన్నువిధి ననుగ్రహించిన వాఁడెవ్వఁడు? తత్పూర్వంబు జరిగినవిధం బెట్టిది? సర్వంబు వినిపింపుము. కౌతూహలం బయ్యెడిని.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! యిప్పు డీయూర నతిచతురకవితాచాతురీవిభూషితుండును మహాకవిశేఖరుండు దిగుచున్నాఁ డని నీ వెఱుంగుదువుగాదె! నాతల్లి యతని ప్రభావం బెఱుంగినవృద్ధ తనయూర్ధ్వదైహిక కార్యంబులం దతని నిమంత్రితునిం గావించి భోజనం బిడు మని నాకుం జెప్పి కాలధర్మంబు నొందినయది. ఏను మాతృవార్షికంబునందు వాఁడె గాని నతని నీదినమున నిమంత్రితుం గావించితిని. మధ్యందినమున నాఁ డిదియు.

చం. నియమము సారశాస్త్రమును నిర్మలబుద్ధియు నొలరారుమునితోఁ,
జగతను మునినుత్యసుభవశ్నలు చెన్నలరారు నత్యతోఁ,
నగుణ రోధగోష్ఠమున నద్గుణుమున్నగుఁ గాంతితోఁ,
నగుణ వచ్చె సన్నవిధి నల్పకరమె నుడువం గడంగినన్.

ఏను మదీయమాతృవత్సరాబ్దికంబునం జేసి యాతనియందు తోషబుద్ధి గలుగ నుంటిని గాని యాతనికి సహానిమంత్రితులు విప్రులు తదసూయ సహించుకొనుచు నోర్చి బ్రాహ్మణులు దానమాడక యడుచుట యనుచితంబు. అంతియ కాదు. రాతిరియంతయు వేశ్యాగృహంబునం గడపి యా వేశ్యాసంభోగచిహ్నంబులను మాపుకొనకయ బాహ్యప్రకాశవేషంబుతో నీవైదిక కార్యంబునకుం గడంగుట చాల యొప్పనిపని. ఇట్టి యనుచిత కృత్యంబులు సేయునితోఁ బొత్తున భుజియించుట మాకుం బాతిత్యహేతువగు. బుద్ధిసాగరునిం గాంచి యోయార్యభోజనవలసివచ్చె. అని పరుషవచనంబు లాడిన నాకవివర్యుండు విని యోవిప్రవర్యులారా! యిప్పు డేఁ జేయం దగుపని యేమియో! అనతిండు. అనిన నాబ్రాహ్మణులు ఓవిప్ర! నీవు తొలుతఁ దీర్థోదకంబులఁ దాన మాడవలయు; ననంతరముగా ధౌతాంబరంబులు ధరించి వైదిక కార్యంబున కుపయోగింపం బను అని చెప్పిన విని యామహాత్ముండు నవ్వి యోవిప్రవర్యులారా! నన్నుం దీర్థోదకంబులం దానమాడు మంటిరి. అట్టియుదకంబులం గానక యున్నాఁడ. పర్యాప్తితంబు లైనయుదకంబులు విశుద్ధంబులు గానివి పరుల నెట్లు విశుద్ధులం జేయం జాలును?

భూమియం దుండునేఁగూదకంబులు గాని పర్యుషితంబులు గానివి గలవా! యని యడుగ నావిప్రు లొకరిమొగంబొకరు చూచుకొనుచు బదులు చెప్పం జాలక యూరకుండిరి. అప్పుడు నే నాకవివరునితో నోమహాత్మ యీ యపర్యుషితంబు లగు తీర్థోదకంబుల రప్పింపంగలవాఁడ వని తోఁచుచున్నది. కానిచో నిట్లు నీవు వీరి నడుగవు. నన్నుం గాంచి నాయందుం గనికరించి నాతల్లి నీయం దుంచినభక్తిగౌరవంబులం బరికించి యట్టి యుదకంబులు రప్పించి యెల్లరం బావనులం జేయుము. అతులితంబగు యుష్మత్ప్రభావంబుం గాంచెదము. అని ప్రార్థించిన నామహాకవి సంతసిల్లి యించుక ధ్యానమీలితనేత్రుండై యుండి కన్నులు దెఱచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఆదౌ వాదిపితామహస్య నియమవ్యాపారపాత్రే జలం,
పశ్చాత్పన్నగశాయినో భగవతః పాదోదకం పావనం,
భూయశ్శంభుజటావిభూషణమణి ర్జహ్నోర్మహర్షేరియం,
కన్యా కల్మషనాశనీ భగవతీ భాగీరథీ దృశ్యతాం.

---

* టీ. ఆదౌ = తొలుత, ఆదిపితామహస్య = ఆద్యుఁడగు బ్రహ్మయొక్క, నియమవ్యాపారపాత్రే = నిత్యానుష్ఠానమునకుఁగా నుంచుకొనియుండు పాత్రమునందు, జలం = ఉదకము. పశ్చాత్ = పిమ్మట, భగవతః = భగవచ్ఛబ్దవాచ్యుఁడైన, పన్నగశాయినః = శేషశాయియగు నారాయణుని, పావనం = పరిశుద్ధమగు, పాదోదకం = పాదతీర్థము. భూయః = మఱియు, శంభుజటావిభూషణమణిః = మహాదేవునిజడల గలుగు సారరత్నము. జహ్నోర్మహర్షేః = జహ్నువనుమహామునికి, కన్యా = కూఁతురు. అయిన:—భగవతీ భాగీరథీ = భగవతియగు దేవగంగ, ఇయం = ఇదిగోఁ తెంచెడిని. దృశ్యతాం = చూడనగుఁ గాత. ఇచట భాగీరథీశబ్దమునను భగీరథపథప్రవృత్త యయినగంగ యర్థమయినను మందాకిని యనఁబడును.

తొలుత గోలోకమున మహాదేవునిగీతంబు విని ద్రవీభూతు లయినశ్రీరాధాకృష్ణుల శరీరములవలననిస్సృతము లగుజలములకధిదేవత యయియొప్పుచుగంగాదేవి యుద్భవించె. అదియాకృష్ణునిం గామించినందున రాధ కుపిత యై తజ్జలాత్మకస్వరూపంబు న్మ్రింగి రూపు మాపం గడఁగుడు నది యెఱింగి గంగ తనస్వరూపముల నుపసంహృతముఁ గావించుకొని రాధానాథునిచరణకమలములందు లీన యయ్యె. జలతత్త్వంబుతో సంబంధంబువాయుడు బ్రహ్మాండంబు వెల్ల సాగిన బ్రహ్మాదు లాయవస్థంబు వారించు

అని పఠియింపఁగా నప్పుడు,

ఉ. శారదనీరదప్రకరచందనచంద్రసుధాయమానశుభ్రాకర నీ,
హారరుచిప్రవాహ రుచిరాంగ ముకుందపదాత్తపాత్రమై నభ,
స్స్వర్గమణీమనోహర మని చెప్పఁగ నొప్పుచు నుల్లసిల్లుచున్ జగత్,
భోగసమానగ నాకధుని భూమిని సర్వప్రశస్తినీమమున్.

అప్పుడా కాశీని సన్నిధిఁ గాంచి యీనాకధునీజలంబు లసహ్యపవిత్రంబులు ; దీని వలనం గానమాడినం బాపసమూహంబులు నివృత్తు లగుదు రని తా నాజలంబులం దాన మాడిన చిత్రము ప్రకాశించెను. అప్పు డీని యధిష్ఠానదేవత గాన నీకోటి కాసక్తి యుంచుకొనుచుండెను వారలచేతం బట్టించిన మహాభాగ్యసంపన్నులం బరి శమింపనుండం జెప్పించితిని. ఇదియు యీపావనోదకము దొరకుటకుం గతంబు.

భోజుఁడు ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఆర్య! ఆశీర్వదభూమి మహాత్మ్యం బేమని పొగడంగలవాఁడను. ఇతని యందు

గాన గోలోకంబునందొకసారి శ్రీకృష్ణుని ప్రార్థింపఁగా నటనియూనది రాధాదేవిని శాంత బోధను గావించిరి. అప్పుడు గంగ భగవంతుని పాదారవిందములచెంత జల రూపిణియై యుండెను. ఆపావనోదకంబులను దేవతలు నలువ దనకమండలువున నుంచు కొనిరి. ఆతీర్థంబులను మహాదేవుఁడు శిరంబునం దాల్చెను. అంత యథా పూర్వముగ నాగంగ గోలోక స్వర్గలోకాదిస్థానంబులందుఁ బ్రవహించెను. త్రయీపతి బలిదైత్యునియైశ్వర్యసంపదఁ గొని యింద్రుని కీఁ దలంచి వామనుండై పుట్టి త్రివిక్ర ముండై పెరిగిన కాలంబునను నూర్ధ్వాండమును గాలునం బయికిఁ బోయిన యతనిచరణమును నలువ కర్పూరందు మున్న దా సంపాదించుకొని యుండిన కమండలూదకంబులం గడిగె. ఆ త్రివిక్రమ పాదోదకములను మందాకినీ జలంబులు నొక్కటి యయి స్వర్గంబున నున్నయవి. మఱి కొంత కాలంబునను భగీరథుండు ప్రార్థింపఁగాఁ గపిలకృపావశ నాగంగ యిలాతలంబునకు రా నయిన నాజలంబుల యుగ్రవడికి భూమి తాళ్లదని మహాదేవుఁ డాయాకాశంబునుండిపడుగంగాప్రవాహంబును శిరంబునం దాల్చి మెల్లన విడువఁగా నాప్రవాహము జహ్నుముని యజ్ఞవాటంబు నావరింప నతఁడు యజ్ఞ విఘ్నభీతిచే నాజలంబులు త్రావి యోగబలంబునఁ ద్రాగి తన చెవినుండి విడిచెను. కాన దీనిగంగ జహ్నుసుత యనబరగె. ఈచరిత్రవిస్తారంబు నేఁ జెప్పఁగించి యుండు శ్రీమద్భాగవతాదిపురాణంబులను జూచికొనవచ్చును.

దేవతలకు నయితము దయ కలిగియుండుట విస్పష్టంబయ్యె. ఇట్టిమహాత్మ్యం బీయూర నుండియుం గాంచుటకు లేకయున్న నాదుభాగ్యం బేమనవచ్చు! అంత నేమయ్యె?

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓరాజా! మీరు మమ్ము వదలినమాహాత్మ్యంబును వచ్చి చూచుచుండ నిమంత్రితులగు బ్రాహ్మణులలో నొక్కఁడుండు నాకో జేయగలండు నాకో నిట్లనిరి. ఓమంత్రిపుంగవా! యింతవరకు నితఁడు కాళిదాసుం డని యెఱుంగనైతిని. ఈయతిమానుష ప్రభావంబున నితని నిరూపించి చూచి గుఱుతుపట్టితిని. ఇతనిప్రభావంబునితఁడు భగవత్ప్రీయపాత్రతం బడసినవృత్తాంతంబును వినుఁడు.

ఏను శ్రీరంగస్థలంబున ననుకలము రంగనాయకీప్రాణనాథునిం దర్శింపుచుండు వాఁడను. ఒక్కదినంబున రాత్రివేళ నాదేవపూజానియుక్తులగు పూజారులు గుడితలుపులు మూగింపుజేసికొని కవాటములు మూయుచుండిరి. అప్పు డీయువేషధారి యుదయ్యోదకం జనుదెంచి రంగనాథుని దర్శింపఁ గోరి పూజారులం జీరి దేవుని దర్శింపవలయును దలుపులు దెఱవుఁడు అని యడుగఁగా నాగుడిపూజారు లితనిం జూచి ఓరీ! దేవుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు; ఇప్పుడు దర్శనంబునకు సమయంబు గాదు అని చెప్పి గ్రామ్యునింబోలెఁ బరిహసింపఁగా నీకవి తలయూఁచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఐంద్రీం పాటలయన్నలక్తకరుచా మంఘ్రిత్విషాం జాలకైః,
రాజ్ఞాం రత్నకిరీటకాంతినికరైః పాశాయుధీయామపి,
పర్యంకే పవమానతూలభరితే శేతే కవేరాత్మజం,
ముద్రా కాచన ముక్తిదానవశలా నిద్రాతి:—

* టీ. అలక్తకరుచాం = లత్తుకతోఁ బ్రయిన యెఱ్ఱని కాంతులుగల, అంఘ్రిత్విషాం = పాదకాంతుల, జాలకైః = సమూహములచేత, ఐంద్రీమాశాం = ఇంద్రపాలితమైన ప్రాచీదిశను, పాటలయన్ = రక్తవర్ణముగలదిగాఁ జేయుచు; రత్నకిరీటకాంతినికరైః = రతనంపుబోమిడికెపు పన్నులగుంపులచే, పాశాయుధీయామాశామపి = వరుణపాలిత మగుదిశను, పాటలయన్ = రక్తవర్ణముగాఁ జేయుచు, పాశేన కవేరాత్మజం = కావేరినదీతీరమునందు, పవమానతూలభరితే = వాయువుయను సుగుదూదినింపినదయిన, పర్యంకే = పానుపునందు, (అనఁగా శేషశయనంబునం దనియు; నతఁడు సర్పంబుగాన వాతాశనుఁడనియు భావము) ముక్తిదానవశలా = మోక్షము నొసంగుటయందు పాటుశక్తిగల, కాచనముద్రా = ఒకముద్రః—రతుకవస్తువు, నిద్రాతి = నిద్రించుచున్నది. జాగర్తివా = మేలుకొనియేయున్నది! శ్రీరంగనాథుఁడు కావేరితీరమందుఁ దూర్పు దిశకుఁ బాదపద్మములు సాచియుఁ బడమటి దిశయందు శిరం బిడుకొనియుఁ బరుండి యున్నాఁ డని భావము.

అని చెప్పినం దోడనె యాయాయుంపుండలుపులు తమతమ దాహ తెలిపిరి చెను. అప్పుడు తదంతరంబునందు,,

సీ. శ్రీరంగనాయకీ చారుపదాభోగ కాశ్మీరపంకాంకనమ్ములతోడ,
నవనీలనీరదోద్భవసుందరచ్ఛాయఁ గడగు ద్రోసుమదేహకాంతితోడ,
కరుణాతరంగముల్ గలుగుచు బర్వంగఁ జేయు నిర్దయ్యపత్రనేత్రములతోడ,
కుటిలబంధురనీలకుంతలాస్ఫురిత ముఖ ళళ విమాలమున్నగు ముఖంబుతోడ,

గీ. మణిమయోదారభూషణగణముతోడ।దంబు మెఱుఁగు కనకాంబరంబుతోడ,
సుధనుశరాదుల నాయుధములతోడ।తరుణితోఁ గన్పడియె రంగధాముఁడపుడు.

ఇట్లు ప్రత్యక్షంబై యాదేవదేవుండు సకలజీవ సాక్షి దాస! మహాభక్త! మదీయ లఘుపరిచారకులు నీప్రభావం బెఱుంగక నిన్ను గ్రామ్యసంభాషలఁ బరిహసించి దేవుండు నిద్రించుచున్నాఁ డని యనిరి. తదనుగుణముగ నీవు నన్ను సంస్తుతించినట్లు గనుకచే నిద్రాతి యని యంటివి. అట్టి నీ వాక్యంబు ప్రభావమూన్యం బై నిద్రించినది యుంబోలె నటించు. కాన నిష్ఠలంబున నీకు అంత గన్పడినంత సమర్థించునది అని యానతిచ్చినం గవియు మహానందామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు ని ట్లనియె.

శ్లో. భాగ్త్రిపా.

అని యిట్లు పల్కె యాలక్ష్మీపతికిం బ్రదక్షిణనమస్కారంబు లొనరించి దేవా నీవు నాయందుం గరుణించి దర్శనం బొసంగుటంజేసి కృతార్థుండ నైతి నని సంస్తుతించిన శారంగధాముండు సంతుష్టాంతరంగుం డయ్యె. అంతం గవియు నచ్చోటు వాసి చనియె. అది గాంచి యచటనుండువార లాశ్చర్య మొందిరి. ఇది నే వచించిన మతియుక్త ప్రభావంబు. అని యాబ్రాహ్మణుండు పల్కెగా మేము మాసంచర్యపూరంబునం దేలుచు నాస్వర్గదీపావన జలంబులం దిరయుడు నివాపాంజలులు నిర్వర్తింప నంతలో యత్యాయ్యలుదు నాజనకుండు నాతల్లియుం మాకన్నులంబ్రత్యక్షం గనంబడి యోపుత్రకా! నీ విమలాత్మ నను గ్రహ్యంబువడసి స్వర్గంగాజలంబులం దానమాడి మాకు నివాపంబు లొసంగినకతంబున మేము ఉల్లసమున బాధంబులు బాసి యచ్యుతం బగుపదంబుం బ్రాపించుచున్నారము; అని చెప్పి చనిరి. ఓరాజా యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బత్యద్భుతంబు నీకుం జెప్పితిని.

భోజుండు. ఆర్య! బుద్ధిసాగర! నీతల్లి యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బెట్లు జెలింగెనో; ఆవృత్తాంతంబు నీ వెఱుంగుదువేని వచింపుము. అది కర మాహ్లాదావహంబు గాకపోదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! చెప్పెదను వినుము. వృద్ధ యగు నాతల్లి; భువనేశ్వరీ పాదపంకజప్రణామబద్ధాశయ యొకనాఁడు తదీయదేవాలయంబునకుం జని యాజగదంబికకుం బ్రణమిల్లి సంస్తుతించి తనమనంబున నోదేవి! యేను భవసాగరాంతర్నిమగ్ననై భవదీయచరణసమాశ్రయణం బనునావం గాంచితి నదానను. నన్ను దరికిం జేర్చు భారము నీది యని ప్రార్థించి యచ్చోటు వాసి యింటికిం జనుదెంచుచు మార్గమధ్యంబున విజనంబైయుండు నొకగుడిసెలో నొకయోగిని బిడ్డను నొకని నెత్తుకొని యుత్కంఠతో నోనాభాగ్యలతా! నముద్దమ్మా! యని యొకమాఱు ముద్దుగొని యనంతర మాబిడ్డ నిజే భాగ్యపుత్రుఁడా! యనియును, పుత్రునిపుత్రుఁడా! యనియును, మామగారూ! అనియును, కుమారుఁడా! యనియును, పినతండ్రీ! యనియును, ముండీ! యనియును సంబోధించుచు ముద్దిడుకొనియెను. అది గాంచి నాతల్లి పరస్పరవిరుద్ధములయిన యీసంబోధనలొక్కని గూర్చుట యెట్లని వితర్కించుచుఁ గతంబు దెలియక యాయోగినికడకుం జని తనసంశయంబడిగిన నాయోగిని యిట్లనియె.

ఓయమ్మా! వినుము. ద్రవిడదేశమందు జంగమువాని కొక్కనికిం జారుతర సౌందర్యోపేత యగుకూఁతు రొక్కతె జనియించి మఱియొకజంగమువానికిం బత్నియై మగఁడు బిచ్చమెత్తుకొనుచు నూళ్లవెంటం దిరుగుచు దూరదేశంబులకుం బోయి యుండ జనకునింటనుండెను. ఆ జంగమునింగారి సమారూఢయౌవనయై యాపదేశంబున నుండు కోడెకాండ్రకుం దండిజారిణియై ప్రవర్తించుచు నొకకుమారునిం గనియె. దానిజననీజనకు లావృత్తాంతం బితరుల కెఱుకపడకయుండఁ దాఁచి యాశిశువును తమ యింటి కతిథియై వచ్చిన కన్నడదేశపుజంగమువానికి సంతానశూన్యుని కొక్కనికిం బుత్రకుఁగా నొసంగిరి. ఆనాతి తొల్లింటివలె మఱికొందఱువగకాండ్రం గూడి రహస్యంబుగఁ గామసుఖం బనుభవించుచు గర్భంబుఁ దాల్చి నన్నుం గనియె. పూర్వశిశువుంబోలె నన్ను నొకతెలుఁగుదేశపు జంగమువానికిం బుత్రికగా నొసంగిరి. క్రమక్రమముగ నక్రమప్రవర్తనము బయల్పడుటం జేసి బంధువులచే నాయమ్మ బహిష్కృతయయి యుదరపోషణంబునకు రూపపతిగాన వేశ్యావృత్తిం గైకొని బ్రతుకుచున్నది. నన్నును నాయన్నను గైకొనిపోయినవారు పరస్పరబంధుభావంబు గలవారగుటం జేసి తమతమయౌరసపుత్రు లనియే చెప్పుకొనుచు మాయిరువురకు వివాహంబు సల్పిరి. మేమిరువురమును భిక్షుకవృత్తిచే జీవించుచు నొకయూర నుండ నాభర్త యింట లేని సమయంబున నొకయోగిని సనుదెంచి నన్నుం గాంచి యోసీ! అన్నను వివాహముచేసి కొన్నదానా! కడుఁ బాపిష్ఠురాలవే యనిన నేను గర మనుతపించుచు నాయోగినిని వేఁడి వృత్తాంతంబుఁ దెలిసికొని భాతృగమన పాపంబున శోచించుకొనుచు 'నాయోగి,

ని నాకీపాపంబుఁ దొలఁగునుపాయం బుపదేశింపు మని వేడుకొనఁగా నాదయామయుం రాలు నాకు యోగం బుపదేశించి తనవెంటం దోడ్కొని చనియె. నామగండు నన్నుం గానక దుఃఖాకులితుండై దేశంబులు దిరుగుచుఁ దల్లి వేశ్యయై యుండునగరం బునకుం జేరి దానిని సంపదను చేసికొనియె. ఆయిరువురకుం జనించినవాఁడీ బిడ్డఁడు. ఏను పుణ్యక్షేత్రదర్శనోత్సుకతం జెలంగుచుం బోవుచుండి మధ్యమార్గంబున వీనిం గాంచి యాసఁ గొని దగ్గఱకుం జేరి నాకు నీకుమారునికిని గలసంబంధంబులు సెప్పు కొనుచు ముద్దుపెట్టుకొంటిని. (1) వీఁడు నాజననికిం జనించుటంజేసి తమ్ముఁడాయెను. (2) నాతోడంబుట్టినవానికిఁ గుమారుఁడు గాన నాకు మేనల్లుఁడయ్యెను. (3) నాజన నికిం గుమారునికుమారుఁడు గాన దానికిం బసతినగునాకు వీఁడు పౌత్రుఁడయ్యె. (4) నాజననికి నేను కొడుకుపెండ్లామును గానఁ గోడలి నైతిగదా! దానంజేసి నాజనని నాకత్తగాఁ గలదు. అత్తగారిమగఁడు మామగారు. మామగారితమ్ముఁడును మామగా రగును. నామగనియమ్మకుఁ గొమరుఁడు గాన నతనికి సహోదరుండయ్యె. అకతంబున నాకు మామగారయ్యె. (5) నామగనికిం గుమారుండు గాన నాకు సుతుండయ్యె. (6) నాజనని పెనిమిటి నాకుఁ దండ్రిగదా! తండ్రితమ్ముఁడు పినతండ్రి యయ్యె. ఈ బిడ్డఁడు నామగనియమ్మకుంగొడుకుగాన నతనికిం దమ్ముఁడగు. (7) నామగని తమ్ముఁడు గాన మఱఁది యయ్యె. ఈయేడుసంబంధంబులును జెప్పి ముద్దుగొంటినని నుడివెను. నాతల్లియునది విని యాశ్చర్యంబు నొందుచు నిట్టిపాపాటవీపటలసహితము యోగాగ్నివలనఁ గాల్పంబడి పోయెఁగదా! సంసారమునందుండువారికి నిస్తరణో పాయం బిట్టియోగీంద్రుల యనుగ్రహంబగదా యని చింతించుచు నాయోగినితో నోభగవతీ! నాకుం దనుగ్రహించి యేదేని సద్గతి వడయునుపాయం బుపదేశింపు మని యడిగిన నాయవ్వయుం నో బ్రాహ్మణీ యేను పుణ్యక్షేత్రవిలోకనోత్కంఠాకుల మానసనై వేగిరంబ యరుగుచున్నదానం గానసిప్పుడు భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేర్పననువు పడదు; దివ్యజ్ఞానంబున నాకెల్లవృత్తంబులు దెలియు; ఇప్పు డేను నీ బిడ్డనితో నాడుకొనినసంబంధప్రకారంబు నాకుం గాక మఱియెవ్వరికిం దెలియదు; ఈ సంబంధ ప్రకారంబు సమస్యగాఁ బ్రకటించిన నందు సత్యంబెఱింగి యెవ్వండు వల్కు నాతనివలన నీ వుత్తమగతి గలుగంబోవు నని వచించి చనియె. నాతల్లియు నయ్యోధ వాసి యేగుదెంచుచుం దన కెదురుగా భువనేశ్వరీపాదప్రణామాసక్తుండై పోవునీకవిం గాంచి తనకడనుండుపరిచారికలం గొని ॥శ్లో॥ శిశుం లాలయంత్యబ్రవీ త్సా భ్రాత! భ్రాతృవ్య! పౌత్ర! శ్వశుర! సుత! పితృవ్యేతి తం దేవరేతి,, అనుసమస్యను జెప్పించి నది విన్నతోడన యతండు,

* శ్లో. జారోత్పన్నా విసృష్టా తనయదుహితరా దంపతీ దైవయోగాత్,
యోగిన్యాగ్రస్తా సా తదనుగమవశా ద్యోగినీత్వం ప్రపేదే,
పశ్చా ద్వేశ్యాకృతాంబాజనిత సుతశిశుం లాలయంత్యబ్రవీత్సా,
భాగిన ర్భాతృపత్య పౌత్ర శ్వశుర సుత పితృవ్యేతి తం దేవరేతి.

అని చెప్పి చనియె. నాతల్లియు నది విని యాసంబంధప్రకార మెఱింగి తెల్లివందు కాకవిని సర్వజ్ఞుండైయుండునని మెచ్చుకొనుచు నానాటంగోరి నతనివలనం దా సద్గతి నొందుటకుం దగిన వెఱవు దెలిసికొనం గోరుచుండి యొకనాఁ డనుకాలం గాల గతిం జెంద నైనం దనమనంబున వెఱ పూహించి నన్నుం జేరి యావృత్తాంతంబుఁ జెప్పి తన యభ్యర్థనసిద్ధికార్యంబునం దతని నిమంత్రితునింజేసి మృష్టాన్నాదుల సంతృప్తునిం గావించినం దనకుఁ బరలోకంబున సమస్త సుఖంబు లబ్బునని చెప్పి కాలగతిఁ జెందె.

భోజుఁడు. ఆర్య బుద్ధిసాగర! అకవి సర్వజ్ఞుండుగానినాఁ డీవృత్తాంతం బతిరహస్యం బెట్లెఱింగి పల్కుట యొక్కఁడిది? పరోక్షమునం జరిగినవృత్తాంతంబులు నయిన నితని కెఱుకపడనివి లేవు. ఇతనిమాహాత్మ్యంబు సాధారణంబుగాదు. తదీయదర్శనంబె మహాపాపహరంబగును. అది నాకు సమకూరుకాలంబుం బ్రతీక్షించుచున్నాఁడ.

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓ రాజా! కాలంబు రాక యెదియుం గూడదు. అది రాఁగాఁగూడక పోదు. సర్వంబు కాలవశంబై యుండును. ఇప్పుడు మన కిట్టియతిశ యోగంబు గల్గునని మనంబునకైనఁ దలపోసియుంటిమా! అది యట్లుండనిమ్ము. నీవు కర్తవ్యశేషంబు గలవాఁడవు. ఇంటికిం జనియెదవు.

అని నిష్క్రమింతు రిద్దఱు.

---

* టీ. జారోత్పన్నా = జారపురుషునిచేఁ గలిగినవారగుటంజేసి, తనయదుహితరా = కుమారుఁడును గూఁతురును, విసృష్టా = పరిత్యజింపఁబడినవారు; (అనఁగా నిరసింపఁబడిరనుట) దైవయోగాత్ = విధివశముచేత, దంపతీ = భార్యాభర్త లయిరి. సా = ఆకూఁతురు, యోగిన్యా = ఒక యోగినిచేత, గ్రస్తా = నిందితయై, తదనుగమవశాత్ = దానిననుసరించి చనుటచేత, యోగినీత్వం = యోగిని యగుటను, ప్రపేదే = చెందెను, పశ్చాత్ = పిమ్మట, వేశ్యాకృతాంబాజనితసుతశిశుం = వేశ్యగానైనతల్లికి దానికుమారునివలనం జనించినశిశువును, లాలయంతీ = లాలనము సేయుచు, సా = ఆకూఁతురైనయోగిని, భాగిన = ఓతమ్ముఁడా! అనియు; భాతృపత్య = అన్నకుమారుఁడా! అనియు; పౌత్ర = కుమారునికుమారుఁ డగుమనుమఁడా! అనియు; శ్వశుర = శ్వశురుఁడా! అనియు; సుత = కుమారుఁడా! అనియు; పితృవ్య = తండ్రితమ్ముఁడా! అనియు; దేవర = మఱఁది! అనియును; తం = ఆబిడ్డనిగుఱించి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

భోజనము. ఓదేవీ! కలాలాపవిలాసంబోయిన సీత యుండదనుక రాలేదు. కవిపండితసంఘంబు శాంతక్రోధంబై యుండెనేకొ యని యడుగంబడదేమి! కానం దడయక యున్నది యని తోఁచెడిని. అదియటుండ నంతలో మాధ్యాహ్నికస్నానాదికృత్యంబులు దీర్చుకొని యతిథ్యసపర్యలందు దప్పి యుండెదను.

అని దేవితో నిష్క్రమింతురు పయ్య.

మిశ్రవిష్కంభము.

సీత ప్రవేశించి. ఏను మహారాజునమాహూతనై తత్సన్నిధి కరుగుచున్నదానను. కవివరులు కలహించుకొనుచు సభ నపుడు పోవుచుండుటం బట్టి యధిపతి ముదల కప్పుడె చనుదెంచుటకు వీలుపడదు. కలాలాప మహీపతి లీలావతీదేవిభవనంబున నున్నాఁడని వచించెం గాన నచ్చటి కేగెదను.

అని పరిక్రమించుచు స్త్రీప్రతిసభినయించి,,

ఔరా! ఈ రాజసభయం దగ్రస్థానము జనుదెంచిన కవీంద్రుని సామర్థ్యంబె సామర్థ్యము. ఇంతటిసమర్థులెందును నీరాజసభను జనుదెంచినవారు లేరు. రాజశేఖర కవి కొసంగిన ఘనసమ్మానమును గాంచి యీపుడమిని బ్రసిద్ధిం బడయుసకలకవులకటంబునం దగుసమాధానంబు చెప్పి యీజగడము విసర్జింపం జేసినయీకవిచంద్రుని బుద్ధికౌశలంబునకు రాజు మిగుల మెచ్చెను. అర్థ బుద్ధిసాగరుఁడు మొదలగువారు నుడువఁగా నతిమానుషంబగు సామర్థ్యంబు విని యీతనిం గాంచి బోలు మహీభర్త గనుంగొనం దహతహపడుచుండెడిని. ఈయుపరిమేయ ప్రభావసంపన్నుండు కొన్నిదినంబులనుండి యీయూరం బొడసూపువాఁడు దా నుండను రాజసభకు రాకుండి యీదినంబున చనుదెంచుట యాకసిమాడ్కి ప్రాపంచికంబులు ప్రోక్షమూర్తిశుభై యధ్యాపకాదికంబులు నయితముప్పతిలింది యుండుటం గని దక్షిణామానమానసుండై వారల నుపశమితక్రోధులం జేయం దలంచి యీ కవిపండితసంఘంబు నాత్మీయసమావేశంబున నలంకరించె నని తోఁచెడిని. ప్రాయికంబుగ మహాత్ములు పరులకష్టంబుల కోర్వంజాలరు. తమవలననైనం తయుపకారంబునప్పు యాయిదుమ దొలంగింపకపోరు. వారలస్వభావం బత్త్యాదరము ఈకవివరునిం గనినచో మహీపతి యెంత సంతసించునో!

ప్రత్యభిజ్ఞాతో,,

ఆ! ఈకవి వర్యునియం దెంత సంతసంబు గల్గునో యంత యసూయ యీదినంబున నవనవ రాఁబోవు ఖాండవులయందు దేనికిం గలుగకపోదు. నవరసాలంకార

మనోహరంబగు కవితాచమత్కృతి యున్నం గాని సంతసింపఁడు. అభాండపుమలకీ గంధమేమి తెలియదు. వేదవిత్తము లగు బ్రాహ్మణసత్తములు రాజుకడకుం జనుదెంచి యావ్యా భగంబుం గాంచి చనియెదరో ! యని మానసంబు చింతాకులం బగుచున్నది. ఇందు కేమి సేయనగు ?

చింతనభినయించి. తలయూచి,,

సరి ! ఇది యీవిధంబునం జరిపినచో సర్వము సమంజసంబు యగును. రాజా కడనాకవిరాజుండుకాలంబున [illegible] బ్రాహ్మణులం బ్రవేశపెట్టినచో వారలంతయుం గలలోపంబును గవి సమరసపెట్టు. బ్రాహ్మణులును భగ్నాశులై చనరు. చేయందగు కార్యంబిదియ. ఇప్పుడు పగ లపరాహ్ణంబు దాఁటె. సాయాహ్నంబు ప్రాప్తంబయ్యెడిని. కవియు సభయందే యున్నవాఁడు. రాజునకు పృథ్వీపతికిని సవిదంతము. ఇదె దేవి యుండుసంతఃపురము.

ప్రవేశమభినయించి. ముందుకు దృష్టినిగుడ్చి,,

అదె మహీభర్త మహోవాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యంబరమామువులంబు సేవించెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

అని యుపసర్పించుచున్నది.

వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై భోజుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. ఆత్మగతముగ,,

ఏఁ జెప్పినంపి [illegible] సీత రాకున్నయది. దివ్యులు [illegible] బిందనునే నిష్ఫలంబు గాకయుండుఁ జే !

సీత. రాజుసమీపమునకుం జని,,

మహారాజ జయంబు గల్గుంగాత.

భోజుఁడు. ఓసి ! సీతా ! నిన్నే తలంచుకొనుచుంటిని. వచ్చితివి. నాకెంతయు సంతసం బయ్యె. నేను మధ్యాహ్నమునకు ముందె నిన్ను రమ్మంటిని. నీవు తడయుటకుం గారణం బేమి?

సీత. మహారాజ ! తామేయర్థంబు నన్నడుగం బిలిపించితిరో ? ఆయర్థం బప్పటికి సాంతంబు గాకయుండె. శంకరకవికి మహారాజా నం[illegible]డిందులక్ష ధనం బొసంగిన కారణంబునఁ బ్రవృత్తం బగువిద్వత్కలహంబు కోలాహల సమ్మదంబు దేవి యాజ్ఞాప్రకారంబుఁ జెల్లునప్పటికి నివర్తింపక యుండెను. కవులు బహుస్పృహము గల [illegible]హించుకొనుచు సభాభవనంబుం బాసి పోకుండిరి. అందుచే రా ననువుపడకయుండె.

భోజుండు. సరే! వారలవివాదం బిప్పటి కెట్లు నివర్తించెనో తెల్పుము.

సేత. మహారాజ! మీరు సభాభవనంబుం బాసినయనంతరము తత్పూర్వ మంతః ప్రోత్సాహితులై లోలోపలన కలహించుకొనుచుండిన యా కవిపుంగవులు ప్రోద్భాసిత యుద్ధపిలంబయిన సంతట నొండొరులు గోపపరవశులై వాక్కలహంబునకుం గడంగి ఈనరపతియుక్తత యేమి? నీవ నేడఁ గొలుచుట యనవమానకరము; నవలకీర శాస్త్రవిచక్షణులెట్టి తన్మాత్రయుండుకొని యుండుమనుచు లక్షధనమే యిచ్చెను. మనవలె సమస్తంబును గాక ప్రాజ్యకవి యగు శంకరకవికిం బంట్రెండులక్షలధనం బొసంగె. పాత్రాపాత్ర వివేకంబు లేనివీఁ డిచ్చిన నేమి? ఈకుండిన నేమి? ప్రభు వవివేకమతి యయి గుణజ్ఞు లగుమంత్రులయందును [illegible] లేటివ్వినవాఁ డగుచేని యెట్టివిద్వాంసులు సేవింపఁ జనదు. అని యివ్విధంబునం బలుకుచు మాటాడక యాసంబు గడచుచునుండ సభాభవనంబు వదలి పోకుండిరి. అప్పుడు,,

సీ. మణిగణమండిత మహాసింహాసనముల గడితనపోలు నయమగంబువాఁడు,
స్ఫుగదమదమంద సమిత్ర శ్రితమహాభుజ సాంద్ర చర్చితకచ్ఛాయవాఁడు,
కనదదివ్యాంబరకల్పిత ప్రాపదాసూనరాజిచే నపరువాఁడు,
శృంగారరస మిట్లు రంగారఁ బరిణామ మొందెనో యని చెప్పనొప్పువాఁడు.

గీ. కవిత యీరీతి దేహంబుఁ గాంచె నొక్కొ,
సవిలాసంబు మూర్తితో మతెరె నొక్కొ,
యనుచుఁ జూడంగఁ దగునట్టియందగాఁడు,
వచ్చె సభ కొక్కసత్కవివల్లభుండు.

ఇట్లు వచ్చుచున్నవాని; మహీపాలమందిరంబునం దీనమహేంద్రుండునుం బోని వాని; వానిదివ్యశోభామహిమం గాంచి యావిద్వత్సభ భయంబును గౌతుకంబును జెందియుండె. అతఁడంత నందఱకుం బ్రణామం బొనర్చి భోజభూపతి యెక్కడ! అని యడిగిన బోధ్యాంతఃపురంబున నున్నాఁ డని సభాసదులు బదులు సెప్పఁగా నతఁడు పండితులం గాంచి మీరలేల యిచటనుంటి రని ప్రశ్నచేసి యందఱకుం గారణంబుఁ జెప్పికొని యుండిరి.

పండితులార! శంకరకవికి రాజు పంట్రెండులక్షలు నిచ్చె నని మీ రనుకొనం జనదు. భోజునభిప్రాయంబు మీ కెఱుకపడినది గాదు. భోజుండు మానసంబున శంకరుని బూజింపఁ దొడంగియుండినవాఁడు గాన దత్సమయమున నిట్టి హేతుఁ జైనశంకరుని యందు సేకాదశరుద్రు లున్నా రని యవ్వారల నొక్కొక్కలక్ష చేతను శంకరకవి నొక

లక్ష్మిచేతను బూజించినవాఁడు. ఇదియే నాయభిప్రాయంబు. అని చెప్పెను. అని యిట్లు చెప్పఁగావిని చెప్పేటిపడి పండితు లందఱు మాఱు పలుకక యాసనములనుండి కొంత సను లేచి పోయిరి.

భోజుఁడు ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఔరా! యీమహాకవికాళిదాసు నేమని ప్రస్తుతింతును! నామనంబునందు గల భావంబుం దెలిసి చెప్పెను. ఇట్టికాళిదాసుండు మనుష్యమాత్రుఁడు కాఁడు. కాన నీతఁడు భారతీదేవ్యవతార మని యెంచ నగును. శీఘ్రంబ యాతనిం గనుంగొన నామనంబు ఉత్కంఠితం బగుచున్నయది.

సీత. మహారాజ! ఆతని నేను సింహాసనాసీనుం గావించి వృత్తాంతంబు రాజునకు విన్నవించి నిన్నతనిఁ గొనిపోవ దోడ్కొని వచ్చెద నని చెప్పి వచ్చినదానను. మఱల యేనిఁ దోడ్కొని వచ్చెద.

భోజుఁడు. ఓసి! యట్లయిన! తోడ్కొని రమ్ము.

సీత. నిష్క్రాంత యయ్యె.

భోజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఏమో! సీత దోడ్కొనిరాఁగలపుణ్యపురుషునిం గనుంగొనుటకు మానసం బత్యంతోత్సాహంబునం బొందుచున్నది.

సీత. కాళిదాసునితోఁ బ్రవేశించి,,

సీత. ఓమహాకవీ! అదె మహారాజు వాతాయనాంతరోపవిష్టులై యున్నవారు మారుతసేవ యొనర్చెదరు. సమీపమునకుం జనుము.

కాళిదాసుఁడు రాజుసమీపంబునకుం జనుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. కవింగాంచి లేచి నమస్కరించి. ఆత్మగతంబున,,

ఆ! ఏమి యితని సౌందర్యంబు. మన్మథసంతానుం దిరస్కరించుచున్నట్లు తోఁచుచున్నాఁడు. ఆదినంబున మాంసాహారంబుచ్చుటఁ గానంబడినవాఁ డితఁడ యని తోఁచెడిని. అప్పుడు నాకుంగలిగిన వితర్కంబు నష్టంబయ్యె.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజ! స్వస్తి గలుగుంగాత.

భోజుఁడు. ఓ విప్రోత్తమా! భవద్దర్శనంబున సంతోషాంబుధిం దేలుచున్నాఁడ.

అని యాలింగనముచేసికొని కేలు తనకేలం గీలించి,,

ఓ కవివరా! భవన్నామంబునం దగిలి యీ యక్షరంబులు సౌభాగ్యంబుం గాంచిన యవి? ఏ దేశపుజనులు భవద్వియోగమున బాధపడియెదరు?

కాళిదాసుఁడు. భోజునిహస్తంబునందు "కాళిదాసః" అని వ్రాయుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. కాళిదాసునిపాదంబులపైఁ బడియెను.

కాళిదాసుఁడు. రాజుం గవుఁగిటం గ్రుచ్చియెత్తెను.

భోజుఁడు. ఓ మిత్రమా! ఇప్పటికి నాయదృష్టంబు పండినయది. నీప్రభావంబు జనులవలన విని బహుదినములుగ నిన్నుం గాంచఁ దపించుచుంటిని. కవివరసమాగమంబు మావంటివారలకు సామాన్యతపఃఫలంబు గాదు! ఇది భాగ్యవిశేషంబునం గాక యూరక దొరకునే.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజ కవి యగువానికిం బ్రభుపరిగ్రహంబు లేకున్నను ప్రభు వగువానికిం గవి లేకున్నను బ్రసిద్ధి గలుగం బోదు. వినుము.

* శ్లో. మణినా వలయం వలయేన మణిర్మణినా వలయేన విభాతి కరః;
కవినా చ విభు ర్విభునా చ కవిః కవినా విభునా చ విభాతి సభా.

భోజుఁడు. సమ్మోదంబుతో,,

మిత్రమా! కవికులచంద్ర కాళిదాస! భవదీయసరసవచనామృతధారలు గ్రోలం గంటి. జన్మసాఫల్యంబుం గాంటి.

---

* టీ. మణినా = రతనముచేత, వలయం = కడియము, విభాతి = వెలింగెడిని. వలయేన = కడియముచేత, మణిః = రతనము, విభాతి=వెలింగెడిని. మణినావలయేన= రతనముచేతను గడియముచేతను, కరః=హస్తము, విభాతి = ప్రకాశించెడిని. అట్ల:— కవినాచ=కవిచేత, విభుః = రాజును, విభునాచ = ప్రభువుచేత, కవిః = కవియు, కవినావిభునాచ = కవిచేతను ప్రభువుచేతను, సభా = సభయు, విభాతి వెలింగెడిని. రతనము పొదుగుటవలన వలయమును; వలయమునందుఁ బొదుగుటచే రతనమును; ప్రకాశము గాంచుచుండుట యట్లుండ నట్టి రత్నముచేతను వలయంబుచేతను వానిని దాల్చిన హస్తమునకుఁ బ్రకాశము గల్గును. అట్లు కవిగూడుటచే రాజును రాజాదరముచేఁ గవియు నీయిరువురు గూడుటవలన సభయుఁ బ్రకాశించెడిని. అని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

కం. వలయము మణివలనను నా। వలయముచే మణియు నొంపు వఱలెడిఁగరము,
వెలుఁగ కవిచే విభుఁడును గవి। యులవిభుచే వీరివలన నలరెడి సభయున్.

దౌవారికుండు ప్రవేశించి. మహారాజ! యేదేశమునుండియో యిరువురు విప్రులు సనుదెంచి ద్వారదేశంబున నిలువంబడి భవద్దర్శనంబునకు వేచియున్నవారు.

భోజుఁడు. వారిఁ బ్రవేశపెట్టుము.

దౌవారికుండు. నిష్క్రాంతుండై బ్రాహ్మణులతోఁ బ్రవేశించి.

ఓ బ్రాహ్మణులారా! ఆడె భూపతి కవితో మాటలాడుచు నిలువంబడి యుండెడి వాఁడు. సమీపమునకుం జని మీయాశీర్వాదంబులు చెల్లించుకొనుఁడు.

అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

బ్రాహ్మణులు రాజసదనముం జనిరి.

భోజుఁడు. ఓవిప్రులార! మీరలేమపేక్షించి వచ్చితిరి?

బ్రాహ్మణులు. మహారాజ ధన మపేక్షించి నీసన్నిధానముం జనుదెంచినారము. వేదవేదాంగంబు లభ్యసించినవారము. నిష్పచ్చరంబునం గలుగునిడుమలు సహింపం జాలక నిన్నుం గాంచ వచ్చితిమి.

భోజుఁడు. ఓవిప్రులారా! మీకుం గవితాసామర్థ్యంబు గలదా! శ్లోకం బేదేని రచించుకొని తెచ్చితిరా!

బ్రాహ్మణులు. ఓమహారాజ! శ్లోకము చేసికొని వచ్చితిమి. అది సగమే కాని పూర్ణము గాలేదు.

భోజుఁడు. నవ్వుచు.

మీరు ఛాందసు లగుట తెలియుచున్నది. అర్ధశ్లోకమును రచించినవారు తక్కిన సగమును రచింపలేరా! మంచిది చేసిన యర్ధశ్లోకంబైనను బఠింపుఁడు.

సీత. ఆత్మగతమున,,

వీరల్లనుమతించి యేమో చింతించినయది.

బ్రాహ్మణులలో నొకండు,,

శ్లో. అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్,, అనియెను.

మఱియొకబ్రాహ్మణుండు,,

శ్లో. యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం,, అనియెను.

భోజుఁడు. నవ్వుకొనుచు.

మిత్రమా! ఈ విప్రులు కేవలము ఛాందసులు. తాము గఱచిన వేదవాక్యములను లౌకికఛందము లని పఠించెదరు. వీరలయజ్ఞానంబుం గాంచిన మానసంబునకు వెగటయ్యెడిని. ఈరెండువాక్యములను జేర్చి సరసంబుగ నొకశ్లోకము పఠింపుము.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజా వినుము. వీరలు వచించినవాక్యములలో అహో రణీయాన్, అనువాక్యము మొదటను యజ్ఞోపవీతం అనుదానిని కడపటను జేర్చి కొనిన నానుడువువాక్యము నడుమ సరిపడివచ్చును. ఎట్లన:—

* శ్లో. అహో రణీయాన్మహతో మహీయాన్మధ్యం నితంబశ్చ యదంగనాయాః,
తదంగహారిద్ర నిమజ్జనేన, । యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం.

భోజుఁడు. సంతోషభరితుండై కాళిదాసుని గౌఁగిటంజేర్చుకొని,,

ఓమిత్రమా! కాళిదాస! కవి వన్నె నీవ కావె! ఇట్లు సరసంబుగ వచియించువాఁ డెవ్వఁడున్నాఁడు? ఇట్టి సరసాగ్రణి వగు నీకుఁ బ్రియతమావిరహం బుండఁబోలును.

కం. నవనీతమువంటిది యీ భువి । నవయువతుల్ పొడయ మెప్పుడు ప్రాంచోదములతోఁ,
గవఁగూడి మెలఁగుదున్నను । నవనవదుఃఖాగ్నిశిఖల నలిఁ జెంది చెడున్.

నీవు నప్రియావిరహంబునం గుందుచున్నా నని మధురవచనాబోధితయై లీలావతీ దేవి నాకుం జెప్పినయది. నీవు దయితాసహితుండవై సుఖంబుం గాంచుచుండం జూచి యానందంబుం జెందవలెనని బుద్ధి వొడముచున్నయది. తదానయనార్థం బింకఁ బ్రయత్నింపవలయు. ఇప్పుడు సూర్యుండస్తగిరిశిఖరారూఢుం డయ్యె. సంధ్యాసమయం బ్రవర్తించెడిని. నే నీ సంధ్యను వుచ్చింప నిసం గోరెదను.

కాళిదాసుండు. మహారాజ వినుము.

---

* టీ. యదంగనాయాః = ఏకాంతకు, మధ్యం = నడుము, అహో = ఆశ్చర్యము సకంటె, అణీయాన్ = కడుసూక్ష్మమో! నితంబశ్చ = పిఱుందు, మహతః = గొప్పదానికంటె, మహీయాన్ = కడుగొప్పదియో! తదంగ...మజ్జనేన:—తత్ = ఆకాంతయొక్క, అంగ = తనువున సుందు కొనియుండు, హారిద్ర = పసుపునందు, నిమజ్జనేన = మునుంగుటచేత, యజ్ఞోపవీతం = జన్నిదము, పరమం పవిత్రం = కడుపరిశుద్ధము. అతిసూక్ష్మ మగుమధ్యంబు నతివిపులం బగునితంబంబులును గలకాంత కరము లెత్తినను కౌఁగిలి కందనె పోదు. అట్టిదానిఁ గౌఁగిలించుకొనిన వ్యానియంగసంగత మగుపసుపున మున్నైన జన్నిదమే పరమపవిత్ర మైనజన్నిదము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియైన యాంధ్రపద్యము.

ఉ. ధారుణి చెలంతాంగికి నితంబయుగంబును గొనదియయ్యుఁ,
హారిసుహాస్యరంగమును మహాస్తనగా నణువైనదాని కిం,
పారునటుల్ప్రియా నను సందమునీయుబనో దానియంగకా,
శ్రీగనిమగ్న మైనయుపవీతప్రజన్నిదమే పవిత్రము.

* శ్లో. వ్యసనిన ఇవ విద్యా క్షీయతే పంకజశ్రీః। గుణిన ఇవ విదేశే దైన్యమాయాంతి భృంగాః,
కునృపతిరివ లోకం పీడయత్యంధకారో। ధనమివ కృపణస్య వ్యర్థతామేతి చక్షుః.

భోజుఁడు. సంతసంబుతో,,

మిత్రమా! ఇందు నుపమానకల్పనము ప్రపంచానుసారంబై యుండుటంబట్టి కరము మోదావహం బయ్యె.

బ్రాహ్మణులం గాంచి,,

ఓబ్రాహ్మణులారా! మీరు శ్లోకము రచియింపసామర్థ్యము లేనివారయ్యును మీరు సంతరించి తెచ్చిన శ్రుతివాక్యంబులచే నీమహాకవిసూక్తిసుధాస్వాదామృతంబుఁ గ్రోలంగంటిని. ఇమ్మహానందంబునకుం గారణభూతులరైతిరి గాన మిమ్ము సత్కరింపవలసియున్నది. ఓరీ యెవఁ డక్కడ?

దౌవారికుండు ప్రవేశించి,, మహారాజ యేమి సెలవు?

భోజుఁడు. ఓరి దౌవారిక! ఈవిప్రులను గోశాధికారియొద్దకుం దోడ్కొని పోయి చెరియొక లక్షధనమిప్పింపుమది.

---

* టీ. పంకజశ్రీః = తామరపూవుయొక్క కాంతి, వ్యసనినః = ద్యూతాది సప్తవ్యసనములం దగులుకొన్నవానియొక్క, విద్యేవ = శాస్త్రజన్యజ్ఞానమువలె, క్షీయతే = క్షీణతనొందుచున్నది, శాస్త్రము లెన్ని చదివినను ద్యూతమద్యపానాదులం దగులుకొన్నవానికి జ్ఞానము క్షీణించుచు నుండు. అట్లే సాయంకాలముగాఁగాఁ బంకజముల కాంతి క్షీణించుచున్న దని యర్థము. గుణినః = గుణవంతులు, విదేశ ఇవ = పరదేశమునందుంబోలె, భృంగాః = తుమ్మెదలు, దైన్యం = దీనతను, ఆయాంతి = చెందెడిని. గుణవంతులు వారలయోగ్యత దెలిసి గౌరవించువారలు లేమింజేసి పరదేశంబున దైన్యంబు నొందుచందంబునం దుమ్మెదలు తమ కామిత లాభం బొసంగి గౌరవింపు పంకజసముదయంబు మొగిడ్చుకొనుటంజేసి దైన్యంబునుం జెందెడిని, అంధకారః = చీఁకటి, కునృపతిరివ = దుష్టుండగురాజువోలె, లోకం = జనులను, పీడయతి = బాధించెడిని. కునృపతి కప్పములు మొదలగునవి మెండుగ విధించి జనుల దారిద్ర్యదుఃఖంబున ముంచి పీడించును. కృపణస్య = పిసినిగొట్టుయొక్క, ధనమివ = ధనమువలె, చక్షుః = కన్ను, వ్యర్థతాం = నిష్ప్రయోజనత్వమును, ఏతి = చెందెడిని. కృపణుఁడు ధనమును దా ననుభవింపఁడు. పరుల కీఁడు. వానిధనమునకు దానోపభోగములు లేమింజేసి వ్యర్థతయగుట.

దౌవారికుఁడు మహారాజ! అనుగ్రహంబ.

అని విప్రులందఱిఁ గని నిష్క్రమింతురయ్యె.

భోజుఁడు. మిత్రమా! మహాకవీ! సంధ్యోపాసనాదికార్యంబులకుం బోదము రమ్ము. కొన్ని దినములలోన నగరాలంకరణమునకుం జనం బ్రయత్నంబు సలుపుదము.

కాళిదాసుఁడు మహారాజ! యట్లయగుంగాక.

అని నిష్క్రమింతురైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

నవమాంకము సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

దశమాంకము.

బ్రాహ్మణవేషధారియై భోజుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. ఏను కళాచంద్రునికార్యార్థము పయూశదేశాధీశునివలె పయిఁగ బ్రాహ్మణవేషధారినై యిచట వచ్చినాఁడ. పయూశదేశాధీశునినగరంబుం జొచ్చినాఁడను. బ్రాహ్మణవేషధారి నైతినిగాన రాజసభయందుఁ బ్రవేశంబు సులభంబు యగును. ఇదె రాజనగరు! .

ప్రవేశంబభినయించి,,

ఓరి ద్వారపాలక! ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభ నుండుకవి యొకఁడు దర్శనార్థియై వచ్చియున్నాఁడని వచింపుము. ఓరి! యేమనియెదవు! రాజు విద్వత్పరివేష్టితుండై యుత్తరదేశాగతు లగుపండితులం గొనుచుఁ బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు; మీరలు నిరభ్యంతరముగ రాజుకడ కేగవచ్చు ననియా పల్కెదవు? ఓ! మంచిది. మతియును మేలయ్యె. ఇదె రాజసభ కేగెద.

పరిక్రమించి,,

వీర్యగుప్తుం డిదిగో! సింహాసనాధిష్ఠితుండై యుండెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

అని కొన్నియడుగులు నడిచెను.

విద్వత్పరివేష్టితుండై వీర్యగుప్తుండు ప్రవేశించె.

భోజుఁడు. రాజా! స్వస్తి గలుగుంగాక.

వీర్యగుప్తుఁడు. బ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కరించెదను. మీ రెక్కడనుండి వచ్చితిరి?

భోజుఁడు. ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభనుండి?

వీర్యగుప్తుఁడు. సాదరముగ,,

అట్టు లయిన సారతరవిద్యావిశేషవిభూషితులై యుండఁబోలు.

భోజుఁడు. ఔను. ఆ ధారానగరంబునందు సయితము కవిగానివాఁడు లేఁడు. అట్లుండం దత్సభావిభ్రాజితు లగువారి నడుగవలెనే! ఆభోజునిసభ కళింగ, శూర, వినాయక, శంకర, తారేంద్ర, విద్యావినోద, రేఫణ, గోవింద ప్రముఖసుకవిగణంబుచే

నలంకృతంబై యుండెను. అందుఁ గాళిదాస, భవభూతి, దండి, భట్టబాణాదులు సుకవులు సన్నుతింపఁదగియుండినవారు. అందును గాళిదాసుండు మిన్నయై యుండెను.

విక్రమార్కుఁడు. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! దండియును భవభూతియును భట్టబాణులుం దును నిరుపమానకవితాచాతురీధురీణులు అనిపించు. వారికన్నను గాళిదాసుండు మిన్నగా యని చెప్పఁబడినచరిత్రంబు లుండునుగదా! అవి చెప్పి పిమ్మట నింకఁ జెప్పుము.

భోజుండు. రాజా! అట్టిచరిత్రంబులు పెక్కులు గలవు. వినుము. ఒకానొక కాళిదాసుండు తనకవితాచమత్కారంబుచే సభాసదులను ధారానగరిని మెప్పించుచును నది దొంగిలించుటకుఁ బూనినకాలమున భోజునితోడ పాసీనుండై యుండెను. ఇట్టిగాథలను గలుగుటంబట్టి భట్టబాణప్రభృతులు మనంబునం గినుకఁ బూనినవారలై యుండి రాజున కతనియందుం గలగౌరవమ్మును దొంగిలింపఁ దలంచి యాలోచించి కవియందు లేనిపోనిదోసము భోజునిగడకుం బోయి యోరాయ ధారాపతీ! కాళిదాసుండు పెద్ద యుంకటుండై యున్నవాఁడే కాదు; మత్స్యంబులు కలయికను భక్షించుచున్నాఁడు. అనుదినమునుగటివీథిలో నుండి యూరి విలుచుకొని పోవుచుండఁగా మేము చూచినవారము. బ్రాహ్మణుండై జనించి చేయం దగునట్టి నియమ్ముగదా యని యనిన రా రాజు లోలోనే యాలోచించి వీర లతనియందు నసూయచే నసత్యంబులు పల్కుచున్నారని నిశ్చయించికొనియు వారలమానసము చిన్నబోకుండ వాక్యంబులతో పండితులారా! అతఁడు దీని బట్టుకొనిపోవుచుండఁగా నేను కన్నట్లు చెప్పి పిలుచుకొని రండు; మీరలు నుడివినయర్థంబు యథార్థంబయ్యెనేని యతనిఁ బరిభవింతము. అని చెప్పి పంపఁగా వారలు తాము పల్కినయసత్యవచనంబుల సత్యము లని నిరూపింప నోడి యొకనాఁడు మొదలు గొలసులు కాళిదాసుం గనిపెట్టుచుండిరి. కాళిదాసుండును గాంచి వారలపంతం బెఱుఁగుదలంచి యొకనాఁడు వారు చూచుచుండ మాంసపాత్రము జని చేతఁబట్టుకొని కొంగునఁ బెట్టుకొని రాజరథ్యయందుఁ జనుచుండెను. భట్టబాణప్రభృతులు ప్రఖ్యాతుఁడు సనుచుండెఁగాంచి మించినముదంబున నతనికడకుం జని యో మిత్రమా! కాళిదాస! నిన్నిప్పుడ భోజుండు దోడ్కొనిరమ్మని ముదలచేసెనని చెప్పఁగా దీనాననుండు వారిఁ దోఁతెంచుచు నొక్కింతతడవు తప్పించుకొనిపోవం గడంగి తప్పనదు వాఁడనుం బోలె నభినయించి తుదకు విధిలేక చనుదేరం బూనినవాని పగిదిఁ దదానీతుండై భోజసభకు రాఁగా,

రాజు కవిం గాంచి శ్లో॥ (1) "కక్షే కిం తవ" అని యడిగెను.
అందుకు కవి రాజుం గాంచి (2) "పుస్తకం" అని బదులు చెప్పెను.
అది విని రాజు (3) "కి ముదకం" అని యడిగెను.
అందుకుఁ గవి (4) "కావ్యార్థసారోదకం" అని బదులు చెప్పెను.
అది విని రాజు (5) "గంధః కిం" అని యడిగెను.
అందుకుఁ గవి (6) "ఘనరామరావణమహాసంగ్రామరంగోద్భవః" అని చెప్పె.
అది విని రాజు (7) "పుచ్ఛః కిం" అని యడిగె.
అందుకుం గవి (8) "నవతాళపత్రలిఖితం" అని బదులుచెప్పె.
అంత రాజు (9) "కిం పుస్తకం హే కవే! అని యడిగెను.

అందుకుం గవి (10) "రాజన్ భూమిసురోత్తమాదృత మిదం రామాయణం పుస్తకం" అని యాచేసలుపట్టను భూమిసయుం బడవేయఁగా నది కాళీకటాక్షంబున రామాయణపుస్తకం బైయొప్పెను. రాజు పరమానందంబుం బొందె. సదస్యులెల్ల విద్వాంసులు వదనుత్తర మేమియు ననలేక యుండిరి. అదిమొదల భట్టుభాణుండు కాళిదాసునియం దతి మానుషప్రభావంబు గలదని యెంచి యాతనితో సఖ్యంబున మెలంగుచుండెడిని.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓ విప్రవర్యా! ఆకవివరునికిం గలదివ్యప్రభావం బేమని వర్ణింపంగలను.

భోజుఁడు. ఓరాజా! ఇంతమాత్రమే కాదు! దండికిని యాతనికి జరిగినసంవాదంబునం దీతని ప్రభావంబు కరం బరుదై తోఁచు. అది చెప్పెదను విను.

---

1. కక్షేకింతవ=నీచంకలోనుండునదేమి?
2. పుస్తకం=పుస్తకము.
3. కిముదకం=నీళ్లేమి?
4. కావ్యార్థసారోదకం=కావ్యార్థంబులలోని సారమే యుదకము.
5. గంధఃకిం=గంధమేమి?
6. ఘన..ద్భవః=రామరావణులమహాయుద్ధమునంబుట్టినకీర్తిసుగంధంపు.
7. పుచ్ఛఃకిం=తోఁకయేమి?
8. నవ.. ఖితం=క్రొత్తతాటాకులందు మొదళ్లు కొనలు దటముగని వానియందు వ్రాసినది.
9. హేకవేకింపుస్తకం=ఓకవీ! అదేమి పుస్తకము?
10. రాజన్భూ...పుస్తకం. ఓరాజా! విప్రోత్తము లాదరించుచుండు రామాయణ పుస్తక మిది.

ఒక దినమున దాఖేటకక్రీడకుం జనియుండి ప్రభాతసమయసమాగతుండై తనకు నంగటనుండు కవివరులం గనుంగొని.

భోజుండు ; శ్లో. చరమగిరినితంబే చంద్రబింబం లలంబే ”
అని ప్రభాతవర్ణనోదారమగు నొక సమస్య యొసంగె.

అందుకుం దొలుత భవభూతి ; శ్లో. అరుణకిరణజాలైరంతరిక్షే గతర్క్షే,, అని యనియె.

అంత దండియును ; శ్లో. చలతి శిశిరవాతే మందమందం ప్రభాతే,, అని వక్కాణించె.

ఈయిరువురు నుడివినయర్థంబులును దనభావంబునం బొదలునవిగా మిచేఁ గాళిదాసుని నడిగెను.

అతఁడు. శ్లో. యువతిజనకదంబే నాథముక్తోష్ఠబింబే ,, అని

పఠింపఁగా రాజు మనమునసంతసించి కాళిదాసుని విశేషముగను దక్కినవారిని యథోచితముగను సన్మానించెను.

అందున దండి కోపోద్దీపితుండై రాజుం గాంచి నీవు కాళిదాసునియందుఁ బక్షపాతంబు గలవాఁడవు గాన నతనిం బెలుచ సన్మానించితి వని దూఱిన భూపతి మీయిరువుర తారతమ్యంబు భువనేశ్వరీసమక్షంబునం గాని వ్యక్తంబు గా దయ్యోడకుం బనుఁ డని చెప్పిన నతండు కాళిదాసునిం దోడ్కొని యయ్యోడకుం బోఁ బనుప నయియ్యూరు వచ్చఁగా నొకనాఁడును వీరిరువురును గాంచనిపూఁదోటయొకటి గన్పడిరి. దానిరమణీయత కచ్చెరువందుచు నాయిరువురు నందుం జొచ్చి యాయుద్యానము నందుంబచ్చవిలుకానిమాయయో యనం దగు నొకమచ్చెకంటిం గాంచి తదీయ సౌందర్యవిశేషంబున కరుదందుచు నాపూర్ణచంద్రాననతో మాటలాడం గోరిక వొడమఁగా నాసంభవుచెంగటికిం జేరి, అప్పుడు దండి యిట్లనియె.

---

* టీ. అరుణకిరణజాలైః = అనూరునికిరణములగుంపులచేత, అంతరిక్షే = ఆకాశమున, గతర్క్షే = నక్షత్రములు మాసినది కాఁగా; ప్రభాతే = ప్రాతఃకాలమునందు, శిశిరవాతే = చల్లనిగాలి, మందమందం = మెల్లమెల్లగా, చలతి = వీచఁగా; యువతిజనకదంబే = ఎల్లప్రాయంపుంబడఁతులగుంపు, నాథముక్తోష్ఠబింబే = నాయకులచే విడువంబడిన యధరబింబములు గలది కాఁగా ; అనఁగా నప్పుడే తమదయితల నధరామృతంబుఁ గ్రోలి విడుచుచున్నారని భావము. చరమగిరినితంబే = అస్తాద్రిసానువునందు, చంద్రబింబం = చంద్రునిబింబము, లలంబే = వ్రేలాడెను.

* శ్లో. చూర్ణ మానీయతాం తూర్ణం పూర్ణచంద్రనిభాననే,,

అని యడుగఁగాఁ గాళిదాసుండును.

† శ్లో. పర్ణాని స్వర్ణపర్ణాని కర్ణాంతాయతలోచనే ,,

అనియనియెను. అందు కాకాంతామణి తనసఖియం జేరి యిట్లనియె.

‡ శ్లో. పర్ణాని దీయతాం చూర్ణం తూర్ణం చంద్రనిభాననే.

కాళిదాసాయ కవయే దండినే పండితాయచ.

అని చెప్పి యాకాంత సఖితో సావనంబుతో నంతర్హిత యయ్యె. అట్లు కాఁగా నది తమతారతమ్యంబుం దెల్పం బోవఁజూపి యంతర్హిత యయినభారతి యని గ్రహించిరి. తన్నుఁ బండితసామాన్యునిగాఁ బల్కినందున దండి గతాభిమానుండై కాళిదాసునిం గౌరవించె. ఇట్టి భవభూతియు నాగనాథుఁడు భోజునిసామగ్రాహిణి సీత సేయుచున్న రత్యంతప్రసంగంబున నితనికి నోడిపోరు. అది యెల్లరకువిదితంబు.

విద్యగుప్తుఁడు. ఆశ్చర్యపడుచు ,,

ఆ! ఆకాళిదాసునియందు దేవికిం గలవాత్సల్యాతిశయంబు నెన్నను పొగడం గలవాఁడ? అత్యద్భుతం బాతనిపరునిమాహాత్మ్యము.

---

* టీ. పూర్ణచంద్రనిభాననే=పున్నమచందురుని బోల్పుయున మోముగలదానా! తూర్ణం=వేగముగ, చూర్ణం=సున్నము, ఆనీయతాం=కొని తేఁబడుఁగాక.

† కర్ణాంతాయతలోచనే = చెవులదనుక దీర్ఘములై యున్నకన్నులుగలదానా! స్వర్ణపర్ణాని పర్ణాన్యపి=బంగారుసన్నిగల యాకులను, తెమ్ము.

‡ చంద్రనిభాననే=చందురుని బోల్పుయినమోముగలదానా, తూర్ణం=వేగముగ, కవయేకాళిదాసాయ=కవియగు కాళిదాసునికి, పర్ణాని=ఆకులను, పండితాయదండినే=పండితుఁడైన దండికి, చూర్ణం=సున్నమును దీయతాం=ఇమ్మా!

కవులునుడివిన పద్యమునం బూర్వార్థమునందుఁ జూర్ణ మనియెడుపద మధికము. ఉత్తరార్ధమునందుఁ గర్ణాంతాయత,, లోచనే యనుచోట హృదయంగమంబైనసారస్యముండుటంబట్టి పూర్వార్థము చెప్పినవాఁడు పండితుఁడనియు నుత్తరార్థమునుడినవాఁడు కవియనియు నభిప్రాయము.

మఱియు భోజునిసభయందు జరిగినయతని యతిమానుషప్రభావద్యోతకంబు లగు చరిత్రంబులు పెక్కులు వినియున్నాఁడను. ఆతనిం బిలిపించి యతనియిష్టార్థంబు లొసంగి పూజించి కృతార్థతం గాంచ నెంచియున్నాఁడ. ఇది యెప్పటికి లభించునో యెఱుంగ.

భోజుఁడు రాజా! నీ కాయతిశయంబుఁ జెందుట కిదియ యదను!

విద్యగుప్తుఁడు. విప్రోత్తమా! అట్లు!

భోజుఁడు. రాజా! చెప్పెదను. వినుము. మధుమంతపురాధినేతకూఁతురు మదనసేన యిప్పుడు నీచేతం జిక్కియున్నదిగదా!

విద్యగుప్తుఁడు. సత్వరముగ. ఔను! అయిననేమి.

భోజుఁడు. ఆకన్యకాశిరోమణి నతని కర్పించితివేని యతనియిష్టార్థపూరణంబు సల్పినవాఁడవే యగుదువు.

విద్యగుప్తుఁడు. వైచిత్ర్యంబుతో.

ఈ నవి దానిం గోరుటకుం గతంబేమి?

భోజుఁడు. ఆమదనసేన యతనిసతి.

విద్యగుప్తుఁడు. సోద్వేగముగ,,

ఆ! అతనిపత్నినా! నే నపహరించితిని!

ఆహా! ఎంతటి దుష్కార్యంబు సేయంబడె! ఆ కన్యక విద్యలయందు నన్నోడించుటచే నీను వెరిగి సమయంబు రాఁగా నాకస్మికంబుగ దొరకిన యాకన్యకాలోకశిఖామణిని; గౌతమునిచేతం జిక్కి నెక్కుచుండు దానిఁ దత్సహాయుండనై సనుదెంచిన యతనునిం విలువరించి తోడ్కొని వచ్చితి. ఇతనిభార్య యని యెఱింగిన నప్పుడ యతనికి సమర్పించి నాజన్మంబుఁ గృతార్థతాభాజనంబుగఁ జేయక పోదునే!

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఇప్పటికి మించినదేమి? అట్లొనర్పం జనును సుమా!

విద్యగుప్తుఁడు. ఓ విప్రోత్తమా! మదనసేన బ్రాహ్మణపత్ని యని యెఱుంగను. ఎఱింగితినేని తదపహరణంబునకుం బ్రవర్తింప. గౌతముఁడు కపటంబున నొకగాడిదల మేపువానికి దానిం బెండ్లిసేయించె నని వినియుంటిని.

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఆగాడిదలమేపువాఁ డెవఁ డని యనుకొంటివో! వాఁడె నీముఖ్యామాత్యుఁ డైనమిత్రమాధవునికుమారుండు కళాచంద్రుండు. ఆతండ కాళిదాసుఁ డని కీర్తికెక్కియున్నాఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఉల్లాసంబుతో,,

ఆశ్చర్యం బగు మిత్రమాధవునిపుత్రుఁడా కాళిదాసుండు! కళాచంద్రుండు నాకు నెయ్యుఁడు. అతఁడు గురుశాపంబునం గష్టంబులం గూడి మెలంగుచున్నాఁ డని యెఱింగి మిత్రమాధవునితో మనసంబునందుఁ గడు సంతాపించుచు నాకష్టంబులు వదలి వదకేతదుపలబ్ధికై చింతించుచుంటిమి. ఇట్లుండ నాకళాచంద్రుండే కాళిదాసుండయి గన్పడుచున్నాఁడని వింటి. ఇంతకంటెఁ బరమసుఖంబు గలదే! శపథంబు నెఱవేర్ప మదనసేనకు నిచ్చినాఁడ నంతియకాని దానియందు దేదేని విస్రంభంబు నిలుప నాకు మనం బొప్పదు. అనన్యగతియు నిర్వ్యాజమునం జనించుటాదిగ తనమ్ముగ్ధస్వభావగుణములచే నాకే పతివ్రతంబు నల్పుచున్నయది. ఆసతీతిలకంబు నేయంబూనినవ్రతాదరణంబు సగము ముదదాయకం బయ్యె. దైవవశంబునం బ్రాహ్మణాపరాధంబును మిత్రద్రోహంబును నాయం గలుగక తప్పిపోయె. నేను తొలిపుట్టువున నేమిపుణ్యంబు గావించితినో! నాప్రాణమిత్రం బగుకళాచంద్రునిం గాంచి యతనివల్లభ నతనికి సమర్పించి ధన్యుండను గావలె నని యున్నాఁడ. అతం డెచ్చోట నున్నాఁడో! ఈసుముహూర్తశయంబు నా కెప్పటి కగునో! మదనసేనను కళాచంద్రునిం గూర్చి నాతలఁపు సుఖాంబుధిం దేలం జూచి నాకన్నులకుం ఫలంబు నెప్పుడు సంపాదించుకొనంగలనో!

భోజుఁడు. ఓ రాజా! అతం డీయాగమున యున్నాఁడు. నీ మనకోర్కె కార్యంబు నెఱవేర్చి పరమామోదంబును భాసురతరయశంబుం గాంచుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓవిప్రోత్తమా! నాయందుఁ గరుణ యుంచి యాకళాచంద్రుం డుండుచోటికి నన్నుం దోడ్కొని పొమ్ము. అతనిని సపాదపతనంబుగ నభ్యర్థించి తెచ్చి మదనసేనతోఁ గూర్చెదను.

భోజుఁడు. ఓరాజా! అట్లయిన బోదము రమ్ము.

అనినిష్క్రాంతులైరి.

శుద్ధవిష్కంభము.

లీలావతియుం గాంచనమాలయుం బ్రవేశించిరి.

లీలావతి. ఓసి కాంచనమాలా! నేను సాధారణవిప్రకామినీవేషంబుం బూని వచ్చినదానం గాన నన్నెవరు గనిపెట్టం జాలరు. ఈయుపవనంబు పురుషవర్జితంబై వివిక్తంబగుచు మనకుం గోరినచోటులకుం జన ననువై యున్నది. మఱియు నిది శుచి

పిక నిరంతరారావభరితంబై చెవులు సోఁకియుండెడిని. శుభకరంబు లగుశకునంబులు గానంబడుటం జేసి మనయభీష్టార్థంబు వేగమ సమకూరు ననియుం దోఁచుచున్నది.

ముందుగ దృష్టులు నిగుడించి,,

ఓసీ కాంచనమాలా! అదె! యాసరోవరంబున తీరతటంబునం జూడుము. అదెయ్యెడ సోకమనోహరం బగుపర్ణకుటీరంబును దదంతరంబున సోకకాళికామూర్తియుం నాదేవిఁ బూజించుటకుఁ గనోపతపంబు సేయుచు గూరుచుండినయొకపుండరీకపత్త్రాక్షియుం గనంబడెదరు. ఈకామినీతిలకంబె నీప్రాణనాథునిదయితయై యుండవలెను. అదెయ్య దనుం జనియాకామినీమణివృత్తాంతం బారయుదము.

పరిక్రమించుచున్నారు.

లీలావతి. ఆశ్చర్యముతో,,

ఓసీ కాంచనమాలా! ఈ సుందరీలోకలలామంబును గాంచితివె!

ఉ. ఏమి పయోవిలాస మిది యేమి సురూపవిశేష మేమి యా,
కోమలదేహదీప్తి యది కోమలసౌర మిది యేమి యారయ యా,
కామునికౌసు స్నిగ్ధముఖకాంతి యి దేమియు గాంచలేద యా,
సామజయానసంటి పెరసాంకవగంధుల నీధరాస్థలిన్.

ఈకోమలి యిప్పుడు పతివిరహవ్యాధిపీడంబు నలుపుచున్నట్లుండం గాంచి.

కం. పతిఁ బాసి నవసి మూనిన । సతిరూపున బ్రకటము లౌలిపలుకుఁ గఱఁగునా,
రతిరూ యని తలఁపందగు । పతి యి డేలా ప్రవరంబు లాన పలికెడిన్.

ఈ మనోహరాంగివృత్తంబు మన మారయం దగునదియై యుండు. ఈ కాంత వసించుపర్ణకుటీరంబునకు దక్షిణమున నుండురసాలవల్లరీనికుంజాంతరితలమై యుండి యది యాడుకొనువచనంబులచే దీనివృత్తం బారయుదము.

కాంచనమాలయు లీలావతియు రసాలవల్లరీనికుంజాంతరిత లైరి. భోజుండును కాళిదాసుండును శిష్యగుప్తుండును బ్రవేశించిరి.

శిష్యగుప్తుఁడు. ఓ భోజభూపతీ! నీవు విప్రవేషంబునం జనుదెంచి నన్ను మోస పుచ్చితివి. నీవు మన్నగరంబునకుం జనుదెంచినప్పుడు నిన్ను నే సేవవిధి గారవించి పోషింపనోపలయునో యని గావింపకుండ నన్ను వంచించితివి. ఇట్లు విప్రవేషం బునం జనుదెంచి నాప్రమాదంబుం బ్రకాశింపం జేసితివి.

భోజుఁడు. వీర్యగుప్తుఁడా! ఏ నుద్యోగించినకార్యంబునకు నీవనుకూలించెదవో? లేక ప్రతికూలించెదవో? ఈయర్థం బెఱుంగఁ బ్రచ్ఛన్నవేషంబునం జనుదెంచితిని. అదియెట్లో నిన్నుం బ్రకాశితుం గావించితిని. నీవు నన్నుఁ గని పెట్టుటయందుఁ బ్రమాదపడినను గవికామినిని గాచుటయందుఁ బ్రమాదంబుం జెందవయితివి. అందుకుం గర మభినందింపవలసియున్నది సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! ఇది నాయనుసరించినవ్రతనియమంబంట. బ్రాహ్మణపత్నియం దపరాధంబు సల్పియు మిత్రపత్నియందు నప్రియంబునన్నియు దుష్టం బొరయువాఁడు గలఁడె! అట్టియుద్యోగంబు నాకుం గల్గి యుండుటెంతో లగ్గొంటి మిగులను! అదె కనుంగొనుఁడు; మదనసేన తపంబునల్పుచుండుపవేషంబు; దున మీనాతి వసించుచోటి కుత్తరమున నుండుతమాలపుంజంబుమాటున నుండి యీరాజసుతసేయు నుగ్రతపశ్చర్యావిశేషంబు లరయుదము.

ఎల్లవారును దమాలపుంజంబుమాటునకుం జనిరి.

భోజుఁడు. మిత్రమా! కాళిదాస! నీప్రాణదయితయనుభవించుక్లేశంబుం గనుంగొంటివె!

ఉ. కన్నులనుండి బాష్పములు గ్రక్కుగ ధారలుగట్టి పైపయిం,
జన్నులపైన నుండు తెలిసన్నని చేలమునందు గారఁగా,
నన్నన వెక్కి వెక్కి తనయాననుఁ ద్రోవలు లేక క్రుక్కుడిన్,
పున్నపుదీవి గాలిగతిఁ బొల్పుఁ దొలంగు తెఱంగు దోఁపఁగన్.

కాళిదాసుఁడు. కన్నులనుండి బాష్పంబులు గార నూరకుండెను.

కాళికాదేవిమ్రోల నుపవిష్టయయిన మదనసేన ప్రవేశించెను.

మదనసేన. శోకంబుతో,,

కష్టా! యేమిసేయుదు. ఏఁ జేయంబూనినవ్రతంబును ముగిసినయది.

ఉ. ఆరసి నేఁ గఠోర మగునట్టివ్రతంబుల నాచరించితిన్,
భూరిదయామయాంతరను భూతపతీందునిభాస్యను న్మృడాన్,
దారను నాయెడ న్దయ యధన్యయొకన్ బొడసూపదయ్యె నే,
నేరమి జీవితంబు ధరియించుదు మించుదు నాథుఁ గాంచుదున్.

కొన్నిదినంబులకైనను ప్రాణనాథునిసమాగమంబు దొరకదా యనునడియాస వలనం గాలంబు గడపుటకు ననువు లేకయున్నది.

ఉ. భూపసుతుండు సాధుజనపూజ్యుఁడు గాన మదీయ కార్యముల్,
కారిణిఁ గాఁ దలంచి ప్రతికార్యము సుస్థిరి చేసినాఁడు తా,
స్వార్థము దక్కి సత్రమును సల్పదె సజ్జనకోటి మేలుకై,
మేరయునల్పనష్టమది మేలుగఁ గాఁ జనుదెంచు నేటికిన్.

ఇంక నేవిధము లగు సంశయములను జెప్పఁ బనిలేదు గాని మనఘ గాదు.

ఉ. ఏమి యనన్ధ్వజాలుఁడు మహీపతికి న్నను నేమి సెప్పె నన్,
భామిని నాఁడు కూఁతురను బుట్టుటకుం దను నేఁడు లేదు గా,
సాధ్వి మతి మందుఁడై యొకఁడు గాదు మృగాక్షిని బట్టు నేలుచున్,
వేసము నందు నీ నిజ దేవుని నిల్చెను నిశ్చయముగ సతి.

భోజుఁడు. మిత్రమా! కాళిదాస! పండితా! నీ ప్రశంసిత వాక్యములు. నీవలన నీ కామిని భవపాది ప్రత్యయము గానుండు నుండిన రీతిం జెప్పవలెదా!

కాళిదాసుఁడు. ఔను.

కాంచనమాల. దేవి! ఈ సతి మదనసేనాయకు నీవయిన మదనసేన యని యొప్పుచున్నది. సమాచారము భోజుని వృత్తాంతం కారణమునకు.

ఇరువురును మదనసేనకుం గట్టుగ జూచుచున్నారు.

మదనసేన. ఎదుటివృక్షము నిగుడించి. అట్టి గళంబున,,

ఈ కాంతామణి చిత్రరూపయై యుండగను. హిరణ్యగర్భుఁడు పాదసంబునం గల నిర్వేదంబు శాంతిం జెందు చెలంగుచున్నది. కారణం బెట్టిదియో యెఱుంగఁబడదు.

లీలావతి. మదనసేనతో,,

ఓయవ్వ! నీ విప్పుడు! ఏ కారణంబున నిట్లు తపంబు జెప్పెదవు?

మదనసేన. ఓయవ్వలార! ఈ సుందరభాగ్యవృత్తాంతం బేల యడిగెదరు? అది విన్నమాత్రాన మీకును సంతాపంబు గల్గు.

కం. ఏమందు నాయభాగ్యము। కామిని భూతలమునందుఁ గాంతలలోనన్,
శ్రీమహిత నగుచు మగనిన్। గామనిభుం గోలుపోయి గాసిం బడెదన్.

లీలావతి. ఓజవ్వని నీవచనంబువలన నీవు కళాచంద్రునిపత్ని వగుమదనసేన వను తెలియంగంబడియెడి. మాకుం దోఁచినయీయర్థంబు యథార్థంబె.

మదనసేన. ఓయవ్వ! ఔను. ఎట్టివానిం జేపట్టిన నేమి! తల వ్రాఁత యేరికేనిం దప్పింపఁ దరం బగునే! శ్రీమాఃపతిపుత్రునిం జేపట్టినరతికిం బ్రియవిరహంబువలనం గుందుటనిట్లు దప్పునె! గౌతముఁ డనునావిద్యాచార్యునివలన నామగండు నన్నుఁ బాయుట యిట్లయ్యె!

శోకావేగంబుతో" బాష్పంబు లురలుచు,,

ఇంక.

గీ. భువనజననేత్ర నిర్మాణపుణ్యఫలము । లలితసౌభాగ్యలీలావిలాసపదము,
రూపగౌరవలక్ష్మినిరూఢపదవి । మగనియాకారరేఖ యెన్నఁడొ గాంతు.

అని యేడ్చుచున్నది.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఏయేకాలముల కేది యేది యెవనికి లభింపవలసియున్నదో! అది తప్పిపోవునా! ఇట్లని మానసంబునను దనవలన నైనంతదనుక సమాధానంబు చేసికొనవలయుంగాని యిట్లు దుఃఖావేశవేగంబున కెనుఁగిఁదు మండఁదగునే!

మదనసేన. ఓయవ్వ! ఏమి సేయుదును. ఏటికిం దానమాకుఁ బోయినవాఁ డింటికిం జనుదెంచునంతలో నాగతి యిట్టు లయ్యెనే! ఇందు కెంత చింతించినం దీఱునా! అదియునుంగాక,

చం. అతిసుకుమారకాయుఁ డతఁ డంగజఘోరనిశాతసాయకా,
ప్రతతికిఁ జిక్కి వేదనలపాలయి యూర్వ్యఁగ నోర్వ లేఁడనీ,
వ్రతతిఫలంబు వాయఁగను దక్కిన దౌతనదేహయాత్ర న,
మ్మతి విడనాడెనో కొ యని మాటికి మాటికిఁ గుందుచుండెదన్.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! నీ వంతయు చింతఁ గూరవలదు. నీదయితుండగు కళాచంద్రుం డిప్పుడు ధారానగరంబున నున్నవాఁడు. కాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యకవలన నతఁడు తనలోకయాత్రయందు శిథిలుండు గాక యుండెడిని.

మదనసేన. సంతసంబుతో,,

ఇన్నిదినములకు నాదయితుని క్షేమవృత్తాంతము వింటిని. చెవులకమృతఫలంబుం గంటిని. ఆనందసుధాంబుధిం దేలం గంటిని.

ఆత్మగతమున,,

నానాయకుండు మత్ప్రాప్తియం దాశ మాని వేశ్యాకన్యకతో సుఖించుచున్నాఁడు గాఁబోలు!

ఆకాశములక్ష్యముచేసి. ప్రకాశముగ,,

ప్రాణనాథ!

చం. అమరసమాన! నీవు గద మానఁ గతోదము తో ప్రతిదినంబులన్,
క్రమమునఁ జేసి చేసి సదమ గాత్రముఁ [illegible] యుండెడిన్,
రమణినిఁ గూడి నీవు ఘనరాగముతోడఁ జరించుచు న్నకున్,
బు మహితరీతిఁ గాంచెదవు పోయినఁ బోవద నిన్ను ప్రాణముల్.

అని విముక్తకంఠముగ రోదనము సేయుచున్నది.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఈ [illegible]. ఆకాంతసమూహము నీకు నీడయూత నింకెప్పం బ్రయత్నించుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓవీర్యగుప్త! మిత్రమా! ఈ మదనసేన ప్రియునివియోగంబున సంతాప గాంతతడపునను శరీరంబు బాయ నిశ్చయించెను. దానిసమీపమునకుం జని [illegible] చంద్రునిరాక సూచించి యూరడింపుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! యట్ల యగుం గాక.

అని పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

మదనసేన. వీర్యగుప్తునిం గాంచి. భయాత్కంపంబులతో. ఆత్మగతమున ,,

ఈవీర్యగుప్తుని నేఁ జెప్పినగదు విప్పుటతో ముగిసె. వ్రతసమాప్తానంతరము తనశయనంబునకు వచ్చెద నని నేఁ జెప్పియుండుమాట నేరవు నాతోఁ గలయ నిదె యూరంబొడుచుచున్నాఁడు. వీనివలనం దప్పించుకొనుట కుపాయంబు లేదు. ఈన రో జలంబులం బడి ప్రాణంబులు బాయుటయె మానంబు గాచుకొన నను వయిన విధానంబు.

ప్రకాశముగ,,

ఉ. ఏ నొకవత్సరంబు గడు నేర్పున నుడితి రాజు నిచ్చె న,
న్మానముతోడ నీ వ్రతము మానక [illegible],
పూనిక వీఁడధర్మరతి పుట్టి నను గలయంగ వచ్చెడిన్,
మానము గాచుకోఁజనుదు మాన్యతఁ బ్రాణము లోలిఁ బాసియున్.

కం. జలములఁ బడి ప్రాణంబులు। లలిఁ బాసిన నాకు నింతిలం గలుగటు పో,
బలవద్వ్యసనము ప్రబల్కెడి। దొలఁగెదఁ గాయంబుతోడఁ దుర్విధివశనై.

అతి త్వరితగతిం జలములకడ కరుగుచున్నది.

భోజుఁడు. ఆ! కష్టము! కష్టము! వీర్యగుప్తుండు తనకడకు వచ్చుటకుం గతంబు యథార్థంబుగ గ్రహింపం జాలక యీనీలాంక యితఁడు తన కౌగ్గెదెనిఁ గావించునో

యని తలంచి భయంపడి పాతివ్రత్యంబుఁ గాచుకొన నెంచి జలంబులం బడం బోయెడిని. మన మెందు తలంప నాకనకాంగి మృతియొందు దలంచినయది. దీని సమస్థంబు వాటిల్లనున్నయది. ఇది నివర్తింపంజేయఁ బెరవారలం దగరు. మిత్రమా! సఖీచంద్ర! నీవె చనియా దారుణసాహసంబువలన నీసతి నివర్తింపం జేయవలసినవాఁడవు. ఇం దాలస్య మొనర్పందగదు. శీఘ్రంబ చని యాశ్వాసితంజేయుము. ఇతఁడునం గాంచిన నిపుడు సిగ్గుపడును గాన నేరాఁ జనదు.

కాళిదాసుండు. ఉల్లాసము;

అని త్వరితగతి మదనసేన కెదురేగి,,

ఉ. కోమలి యీయనర్థమునకు న్దలఁగ న్దగునె దూఁగడిల్లుమీ,
నీమది దుఃఖసంతతుల నేఁడిటఁ బాయుము ; కూడు నే బళా,
సామజయాన కీర్తియుతి సాహసవృత్తుల నెప్పుడైన నీ,
కోమహిళాలలామును సమున్నతి నన్ను గాళిదాసుఁడన్.

ఉ. చంద్రముఖీలలామ భవసాగరదత్తమ నీవు కాయమున్,
సాంద్రతరార్తిచేఁ దొఱఁగఁ జక్కఁదనంబున కిక్కఁ జేసి ని,
స్తంద్రసురూపలక్ష్మికి నిధానము లేదిఁక మోఁదటం గళా,
చంద్రుని కేది దిక్కు గుణసంపద నిం కెట నుండు సుగ్మలీ.

మదనసేన. భయమోదలజ్జాసంభ్రమంబులతో నిలువంబడి చూచి. ఆనంద బాష్పపులకపోలయగుచు,,

నాథ! జయంబగుంగాక.

కాళిదాసుండు,,

కం. లలనా బాష్పస్తంభిత। గళస్తసల్కుటయా నామఁ గదుపది జయముల్,
కలిగించు నింక నాకు। స్థలమె భవల్లాభగరిమకంటె న్యథముల్.

మదనసేన. ప్రాణనాథ! మీరలు ధారానగరంబున నున్నట్టులు వింటిని. ఇప్పు డియ్యెడ కెట్లు సనుదెంచితిరి.

కాళిదాసుండు. ఓప్రాణదయితా! ధారాపతి యగుభోజభూపతిసహాయంబ యీసేమమునకుం గారణంబు.

మదనసేన. సత్వరముగ,,

ప్రాణనాథ! ఆభోజభూపతియు నేగుదెంచియుండెడినా ఏమి?

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! మనయందుం గలప్రేమభరంబున నామహీపతియు నాతనిదేవి లీలావతియు నిర్వ్యాజము వచ్చియున్నారు. ఆబ్రాహ్మణకాంతారూపంబుననీతో నింతవఱకుఁ దొలుత మాటలాడినతరుణియె లీలావతీదేవి! ఈవీర్యవంతుండును నాబాల్యసఖుఁడు. ఇతఁడు నీవు నాసతివయితి వని యెఱింగి నిన్ను నాకు సమర్పింప నిచ్చటికిం జనుదెంచినవాఁడు గాని యితరకారణంబునం గాదు. అది యెఱుంగక నీవు భయంపడితివి.

మదనసేన. లజ్జతో. ఆత్మగతమున,,

ఆ! వీరలిందుం బూనుకొనక నాకుఁ బ్రాణనాథునిసంప్రాప్తి గలుగంబోదు.

~~లీలావతీదేవికి చక్కటి~~. ప్రకాశముగ,,

ఆర్యా! మదనసేన నిదె వందనమాచరించెదను.

అని నమస్కరించి.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! రాజపుత్రి! ఇఁక నెడఁబాయక నీనాయకునితో సుఖింపుము.

మదనసేన. ఓయార్యా! ఏ నింతవఱకు దొలుత నిన్నెఱుంగక యథోచితవిధానంబుఁ జరుపనైతి. ఆయపరాధంబు క్షమింపం గోరెద.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఈనాతియ నీదయితునిప్రణయిని యగుకాంచనమాల. ఇదియె నీదయితునివిరహవ్యథావిశేషంబు నాకుం దెలిపి మమ్మిర్వురనిచ్చటికిం దోడ్తెచ్చినది. దీనియందు నీవు సహజస్నేహం బుంచందగు.

అని కాంచనమాలకరంబు మదనసేనకరంబున నుంచి పట్టుకొనుచున్నది.

మదనసేన. ~~ఆర్యా! నీనిరోగంబును ...గలదే!~~

కాంచనమాలకరంబుఁ దనకరంబునం దెమల్చుచున్నది.

మదనసేన. ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నాకు నీకంటెం బ్రియవయస్యలుగలరా!

కం. పతి యన్యాసక్తుం డని। మతి నెఱిఁగి తదీయ మైనమక్కువఁ దీర్పన్,
సతి యొకతె గడఁగు నే। కృతమతి కాంచనమాల యిట్టిమాన్యవు నీవే.

భోజుఁడు. కాళిదాసునకడకుం జనుదెంచి,,

ఓమిత్రమా! కాళిదాస! మహాకవీ! మదనసేనాజీవితనిబంధన! వినుము.

చం. సుమసుకుమారగాత్రిని విశోభితపుణ్యచరిత్రఁ గాంచి తీ,
వమలినకీర్తితో నిచట నప్పుడు నప్పుడు నాపురంబునన్,
క్రమముగ సంతతంబును నికామముదంబున నుండి యుర్వరన్,
రమణులఁ గూడి సౌఖ్యము చిరంబుగఁ గాంచుచునుండుమీ భువిన్.

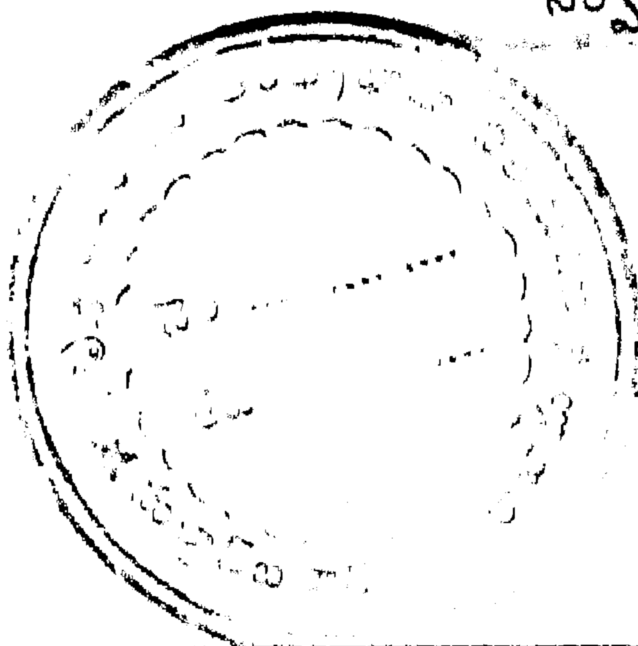
ఓచెలికాఁడా ఇంకను నీ కేమి ప్రియం బొనఁగూర్పం గలవాఁడను ?

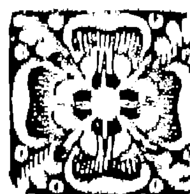
కాళిదాసుఁడు. ఓమిత్రమా ! భోజభూపతీ యింతకంటెను నా కేమి ప్రియంబు గావలెను ? అయిన నిది యగుంగాత.

భరతవాక్యము.

క. నిరత సుగుణాత్మ జనులు నిండుసుఖమున,
లవని ఫలియించుఁగాత సస్యంబు లెపుడు,
లీల వెలుగోటి రాజగోపాలకృష్ణ,
యాచభూమీంద్రు శ్రీసతి బ్రోచుఁగాత.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరీకాయమాణమానస భారద్వాజగోత్రపవిత్రతిరుమలార్య పుత్ర పెరుందేవీగర్భజన్మ చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందు దశమాంకము సర్వంబును సంపూర్ణము.

"హిందూరత్నాకర" ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి :—1928.